

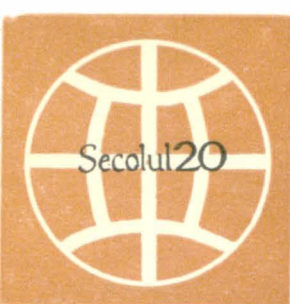
Secolul 20

**PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU**

Coperta

Foto: DAN ER. GRIGORESCU

Din itinerariul sadovenian
„VALEA FRUMOASEI”

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU,
ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU,
DAN HĂULICĂ REDACTOR-ŞEF, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINĂ, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA

12

[120]

1970

SUMAR

VLADIMIR STREINU

CLASICISM ȘI UMANITATE

VLADIMIR STREINU : *Inscripție pe soclul Venerei din Millo*, poem inedit • 5;
O căutare perpetuă (din cursul de «Estetica poeziei») • 7

OMAGII

ION BIBERI : *Tel qu'en lui-même...* • EDGAR PAPU : *Vladimir Streinu și literatura universală* • ION DODU BĂLAN : *Omul de omenie* • DRAGOȘ VRÂNCEANU : *Cu Vladimir Streinu în Italia* • NICOLAE BALOTĂ : *Demnitatea Stilului* • ADRIANA MITESCU : *Din seminția lui Ixion* • ȘERBAN CIOCULESCU : «*Inscripție pe soclul Venerei din Millo*» — *Obsesia unui motiv* • 10

O REVELAȚIE A ISTORIEI LITERARE

TITU MAIORESCU INEDIT

DOMNICA FILIMON : *Către un Titu Maiorescu «așa cum a fost»* • 23
TITU MAIORESCU : *Epistolarium* • 27

BORIS PASTERNAK

TEATRU ȘI PROZĂ

FRUMUȘEA OARBĂ

piesă într-un act și patru tablouri, în românește de Dragoș Vrânceanu • 37

COPILĂRIA JENIEI LIUVERS

nuvelă, în românește de Tatiana Nicolescu • 79

MICHEL AUCOUTURIER: *Nuvelistica lui Pasternak*, în românește de Alexandru Baci • 114

DINO BUZZATI

DEȘERTUL TĂTARILOR

roman, partea a II-a, în românește de Niculina Benguș • 123

ERNST BRYLL: *Cana*; IULIAN KAWALEC: *Ulmul prăbușit*, schițe, în românește de Olga Zaicik • 177

CORRESPONDENȚĂ DIN PARIS

ECATERINA CLEYNEN: *Expoziția André Gide* • 183

CRONICA TRADUCERILOR

NICHITA STĂNESCU, ÎN VERSIUNE FRANCEZĂ ȘI ENGLEZĂ

VIRGIL TĂNASE: *Nivelul juxtei* • 185

ANDREI BREZIANU: *Acuratețe și fluentă* • 189

ITINERAR SADOVENIAN

«VALEA FRUMOASEI»

fotografii de DAN ER. GRIGORESCU

în prezentarea lui DAN HĂULICĂ

Inscriptie
pe soclul Veneri din Hilo

Bratele date un gând amănândă
Și înțeleagă pe Venora noastră.

hexes să fie, porunca sau frânt,
Gestul din umori rămas sub pământ?

Stânga se'naltă când poate să prindă
Chipul unei reze, nău alb din oglindă?

Dreapta, în peplum, amănă în gader
Caldul, porumitul și lămurul dar!

Cine stă în umbră să abdică din gale,
Ha te-i sau sine e în stăruie sale?

Spade vitoare sau nău ca un val,
Gesturi păstrate în eventual,

Toate sar, ^{supra} ~~sub~~, din umori, isovare,
Hge și gândul pierdut și nău poare.

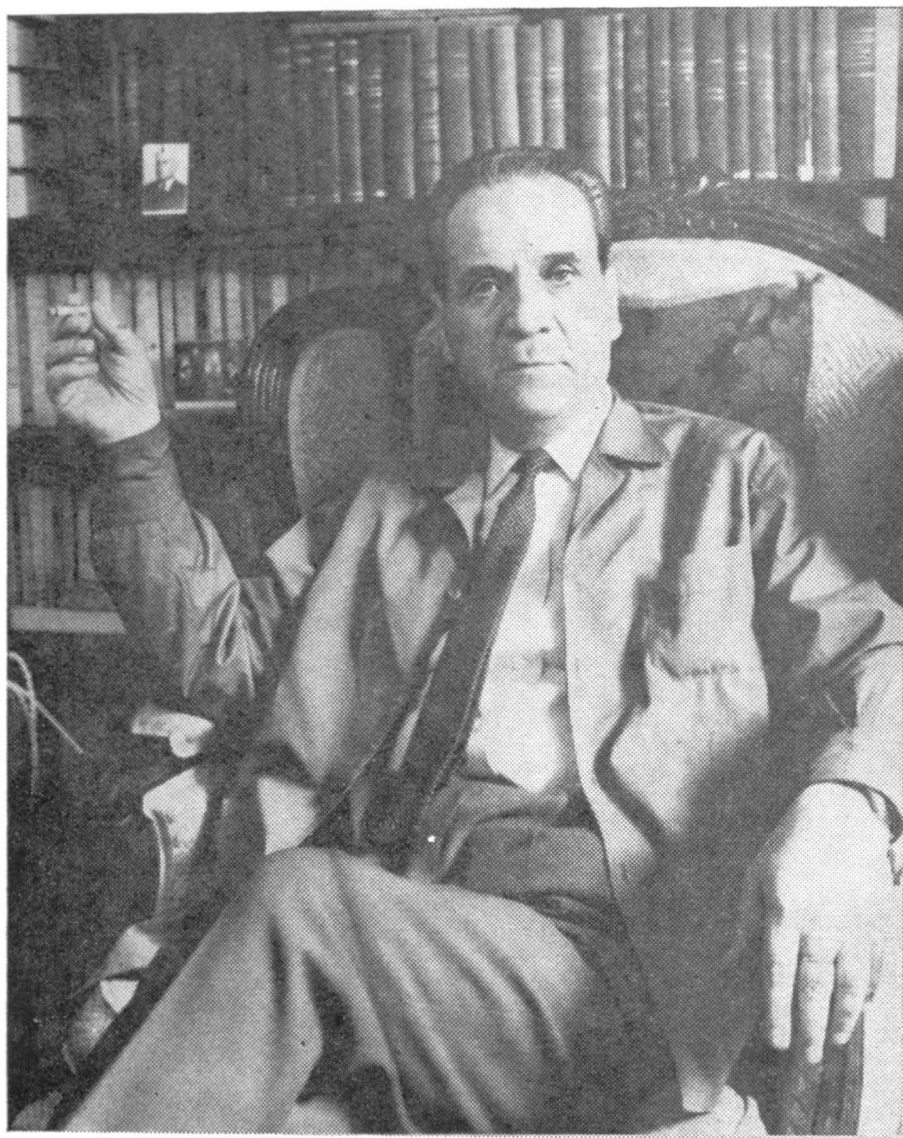
— Jănit posibil în vici mi' nău poare,
Lumea, o! caste și vici ipoteze!

Stinsă în oceanul vici și lumii
Nu știu pe funduri plătasele-artimii!

Mitul aprinde doar mi' nău nău poare
Nău, plătasele perchea de nău.

1931

Stăduin's Stăduin

VLADIMIR STREINU

CLASICISM ȘI UMANITATE

Inscripție pe soclul Venerei din Milo

*Brațele foste un gând amîndouă
Dublu-nsteează pe Venera nouă.
Leneș să fie, poruncă sau frînt
Gestul din umeri rămas sub pămînt ?
Stînga se-nalță vrînd poate să prindă
Chipul mai alb din jucata oglindă ?
Dreapta în peplum amină-n zadar
Caldul, pornitul, ascunsul ei dar !
Cine stă-n umbră s-abdice din zale,
Marte-i sau cine e-n stemele sale ?
Spadă viteze ori moi ca un val,
Gesturi păstrate în eventual,
Toate sar pure din umeri, izvoare,
Alge vii gîndul pierdut să-nfășoare.
— Jocul posibil în veci nu-nceteze,
Limpezi, o caste și reci ipoteze !
Stînșii-n oceane crini ai luminii
Nu știu pe funduri pletoasele-actinii.
Mitul aprinde doar inimii noastre
Noua, pletoasă, pereche de astre.*

O căutare perpetuă

« Caracterul himeric al Poeziei l-a putut constata oricine s-a ocupat de esența Poeziei și totuși nimeni n-a renunțat să meargă mai departe și să caute, deși era sigur că nu va găsi nimic. În fond, acești căutători ai esenței Poeziei aparțin, ca să zic așa, seminției lui Ixion. »

« Mai ales în urmărirea himerei Poeziei noi aparținem acestei seminții a lui Ixion, cu deosebirea că noi avem vocația himerelor. Deși știm că sînt himere umblăm totuși să le îmbrățișăm. »

« Mergînd pe drumul nostru și nu al logicienilor rătăciți în poezie, sau al misticilor, deopotrivă rătăciți în poezie, mergînd pe drumul nostru, tot nu putem în cele din urmă să ne simțim mîinile oarecum fripte de această esență a Poeziei. Această lungă serie de momente receptive nu ne va face pe noi, sau pe alții îndrăgostiți de Poezie să renunțe la această căutare. Vom merge mai departe și vom căuta să vedem dacă nu ne apropiem sau nu dăm de natura Poeziei urmărind alt drum. Nu căutînd esența ei, ci căutînd întrupările ei. Nu Poezia, deci, o vom urmări, ci vom urmări poezii. Vom urmări poezii-i, vom urmări starea poetică. Vom face cu alte cuvinte o tentativă anatomică asupra Poeziei. De altfel Poezia însăși ne îndrumază într-acolo. În momentele ei de evoluție ea însăși a făcut unele gesturi indicatoare pentru aceasta. »

Textul este transcris după înregistrarea pe bandă a cursului special de estetica poeziei, rostit la deschiderea anului universitar 1970—1971, la facultatea de filologie română. Înregistrarea a fost făcută de George Mirea, redactor la emisiunea radio « Odă limbii române ».

Diderot: "Le roman
le roman"

accusé de l'écriture
et de l'écriture

Continuare la

Jully - Anthologie (Tartarant
Hauteque: ne ab, ne sculpture, de
musee de

plan hayre le man-
casse & le man-
saint ptege
le la meo que
a ont tede chose

de nouvelles
les lettres
poésie-parti-
time

Musicalizare a versului prin romanul din: digressa ustia la, en am-
lement (ciclicare a versurilor, asina completa pna la versul complet adu-
sau sin helson: identifi- (verse la ar) ca ptege en mupien, Verlaine, Mallar-
me & Wagner, Eduard de'ardin (Renne Wagnerisme), Kathie Brumont,
pozie pura & mupien.

5. Poezie - sculptura: urbaria pmanant: "Et de en marbre
ou am la Venus de Milo"? l'arcanie: simul pman: statue et statue
l'arcanie: simul roman: l'arcanie, l'arcanie, l'arcanie

6. Poezie - dans (l'arcanie) enivrent se exerce en "poésie" &
pasal d'sunt l'arcanie, l'arcanie l'arcanie l'arcanie l'arcanie
un e pman, en placida, l'arcanie, l'arcanie l'arcanie l'arcanie
l'arcanie l'arcanie l'arcanie l'arcanie l'arcanie l'arcanie l'arcanie l'arcanie

ION BIBERI

Tel qu'en lui-même...

Gîndul și simțirea românească au pierdut pe unul din marii meșteri ai Cuvîntului. Criticul Vladimir Streinu a rostit în adevăr, în ordonanțe limpezi, într-un stil în același timp dens și de o puritate mediteraneană, judecăți cumpănite; iar poetul care a fost a surprins mobilitatea lumii și jocul fanteziei, dezvoltînd adîncul unei sensibilități nunchate, în versuri lucrate cu migala unui aurar.

Ființa lui spirituală, împlinită în numeroase valențe, a unit claritatea gîndului logic, pasiunea pentru simetria formei și iradierea luminii, cu deschiderea către necuprins și nespus.

Obîrșia acestei formații va fi aflată în împletirea a numeroase filoane de cuget și sensibilitate, cărora le-a fost tributar omul, rămas, totuși, el însuși, în unicitatea realității lui sufletești. Cei ce l-au cunoscut și l-au iubit, cei ce l-au apropiat prin operă, vor recunoaște deopotrivă în împlinirea sa de gînd, semnificația limitei grecești, echilibrul și seninătatea apollinică, sedimentările succesive ale scrisului latin al lui Tacit și Vergilius, ritmul poemului dantesc, frămîntarea vijelioasă a dramei shakespeariene, ecurile multiplicat ale marilor poeți moderni ai umanității, totul fiind adîncit în perspectiva culturală a « clasicilor noștri », a geniului spiritual al țării natale, luminat prin coeficientul ireductibil al personalității sale creatoare.

Am învățat să-l cunosc și am început să-l intuiesc în clipa — vai ! depărtată în timp — în care m-a făcut să înțeleg că pentru el valoarea supremă căreia el subordona totul era criteriul estetic. Vladimir Streinu avea o viziune estetică a lumii, la care raporta în permanență fenomenele universului și faptele oamenilor. Nu era însă — și cel ce au avut rarul privilegiu de a-l fi cunoscut în ființa lui cea mai adîncă o vor mărturisii — nu era însă această viziune estetică a lumii un decor, un cadru exterior ființei sale reale, ci o expresie a unei autenticități de simțire. Esteticul nu i-a înco-

ronat ființa, ci i-a exprimat esența. Nevoia de armonie și echilibru izvoră la Vladimir Streinu dintr-un stil de viață. Totul la acest om era echilibrat și frumos: înfățișarea lui fizică, profilul său de medalie, euritmia mișcărilor sale, chipul său de-a merge, atitudinea, vorba și gestul său, calmul și simțul măsurii, seninătatea gândului său, exprimat în cadențe, unind muzicalitatea cu rigoarea.

Omul s-a clădit pe sine, neobosit, în lungul anilor, până la o împlinire pe care nu voi șovăi să afirm că a reprezentat pentru toți cei care l-au apropiat, iubit și înțeles, o personalitate morală, având rotunjimea unei opere de artă.

Dar Vladimir Streinu nu a fost numai un estet. El a încoronat frumosul prin bună-tate. Calitățile lui morale au fost, de bună seamă, deopotrivă, rodul unui temperament robust și al unei experiențe de viață, care l-a condus la seninătatea unui filozof stoic. Vladimir a fost un om bun. Înțeleg să-i amintesc aci calitățile lui de bună-tate, delicatețe de simțire, cultul prieteniei, dragostea pentru poetul tânăr, căldura de suflet cu care se apropia de oameni, rămânând în același timp o conștiință deschisă infinitului lumii și eternității pe care o deschide omului perspectiva morții.

Cum aş putea tăcea acum felul în care s-a despărțit de noi în clipele ultime, când admirabila sa tovarășă de viață, romanciera Elena Iordache-Streinu, văzându-l în suferința preagoniei, s-a străduit să-l liniștească, asigurându-l că suferă un acces trecător. Vladimir însă, păstrându-și zîmbetul de filozof stoic înaintea sfârșitului, a răstit cu liniște:

— Cred că de data aceasta este cu totul altceva !

Nu scriu aceste rânduri pentru a-mi lua rămas bun de la Vladimir Streinu, ci pentru a-l cuprinde dintr-o nouă perspectivă. El nu ne-a părăsit, el își supraviețuiește, în primul rând prin operă, prin scrisul său de plenitudine și rigori, prin exemplul vieții și morții sale, prin amintirea lui în noi. Dar această amintire nu va rămâne, pentru noi, statică, încremenită. Omul viu pe care l-am cunoscut și iubit va continua să trăiască în noi, prin alte împliniri. Îl vom reclădi în ființa noastră, îl vom împlini cu tot ce avem mai bun în noi și-l vom transmite, astfel, urmașilor noștri literari, ascultând de îndemnul unuia din marii săi maeștri, Stéphane Mallarmé, în sonetul închinat lui Edgar Poe, un alt meșter al lui Streinu :

Tel qu'en lui même enfin l'éternité le change . . .

EDGAR PAPU

Vladimir Streinu și literatura universală

Critic, poet, pedagog, erudit în materie de textologie, de istorie literară, de stilistică, Vladimir Streinu se situează cu prestigiu pe firul secular al marilor noștri poligrafi umaniști. În toată activitatea sa arborescentă se surprinde învariabil în tipărirea lucrului finisat, bine alcătuit, așa cum numai conjugarea talentului cu conștiința riguroasă îl poate aduce la lumină. În orice rând al său, în orice expresie gândită, se oglindește integral acel ansamblu de frumusețe, de demnitate, de eleganță acuratețe, care făcea și farmecul persoanei sale fizice.

Asemenea calități de ordin general ale omului se răsfrâng puternic și în domeniul special al preocupărilor sale de literatură universală. Educăt estetic în mediul rafinat al lui Lovinescu și apoi în Franța, unde s-a inițiat temeinic în actualitatea literară a timpului, Vladimir Streinu și-a însușit o fecundă înțelegere pentru noile forme artistice de pretutindeni, privite însă, și luminate dintr-un unghi de vedere clasic. Aci se identifică resorturile atitudinii sale nu numai față de literatura națională, ci și de cea universală. Activitatea sa, în acest din urmă domeniu, cuprinde mai multe registre. Vom începe prin importanta sa contribuție de traducător literar.

Într-o vreme cînd traducerea la noi nu era încă o artă, cînd tălmăcirile românești cu adevărat artistice constituiau excepții rare, Vladimir Streinu se numără printre precursorii nivelului de astăzi al acestei arte. Și aci, ca și în celelalte activități ale sale, el și-a impus totdeauna să înfrîngă cele mai serioase dificultăți, disprețuind lucrul facil, comod, la îndemîna oricui. Încă de mult m-am aplecat cu interes asupra traducerii sale în versuri din *Horace* a lui Corneille. Am comparat-o cu vechea traducere a lui Haralamb Lecca; și atunci mi-am dat seama cum totul se vertebrează viguros la Vladimir Streinu, cum gîndul și cuvîntul se încheagă armonios, capătă putere, grație, frumusețe. De aceea *Horățiu* al său e rămas pînă astăzi cea mai bună traducere pe care o avem din clasicismul francez.

Cu atît mai mult m-a încîntat versiunea sa din *Hamlet*, pe care o cunoșteam cu mult înainte în manuscris, dar care abia după ani și ani s-a văzut publicată în monumentală ediție bilingvă din 1965. Îmi amintesc, cu atîta vreme înainte, ca de o desfătare rară, lectura sobră dar accentuat frazată a lui Vladimir Streinu, după care am rămas fascinați Tudor Vianu și cu mine, privilegiații acestei inedite comunicări artistice. Cadențele care se succedau rotunde, perfecte, încărcate de sens, de visare, de durere, ne dădeau impresia că ascultăm pentru prima dată tulburătoare povești a prințului danez.

Orientarea sa, însă, se dirija nu numai către clasici, ci și către contemporani. Cea mai grea piatră de încercare a fost traducerea sa din Proust, traducere de altfel premlată la începutul lui 1969. Aci Vladimir Streinu s-a angajat la o muncă trudnică și pasionantă, pe care a realizat-o strălucit. Străduința sa era de a înțelege totul, de a elimina orice urmă de echivoc semantic și de îndoială stilistică, de a exprima cu plinătate și cu precizie formele pe care, după o îndelungă frămîntare, le considera definitive. La noi se întîmplă adesea ca, la propunerea editurilor, traducătorul să tălmăcească o carte de al cărui autor nici nu auzise încă. El depune o simplă muncă de aplicare la textul dat, asemenea actorilor care își studiază doar rolurile, fără a avea nici o urmă de noțiune în legătură cu dramaturgul respectiv, cu mediul și epoca sa. Acest gen de operație expeditivă și incompletă este tot ce putea fi mai nesuferit lui Vladimir Streinu. El nu traducea opera pînă nu îngrămădea o adevărată erudiție în jurul ei, și pînă cînd nu absorbea din plin întreaga aură a textului și a antecedentelor sale. Știlința riguroasă, talentul, etica desăvîrșirii contribuiau toate împreună la actul traducerii, de unde au rezultat versiunile sale din literatura universală, rămase la noi ca exemple clasice în această îndeletnicire.

Pînă acum am menționat numai activitatea sa de traducător. Dar Vladimir Streinu a mai fost solicitat de literatura universală și ca promotor de idei, pe care de asemenea n le-a comunicat în scris. Extinsele sale studii și eseuri despre Shakespeare, despre Baudelaire, despre Proust, la care se mai pot adăuga și altele mai reduse, diseminate prin diferite publicații, ar trebui să devină laolaltă conținutul unui volum. Pînă cînd se va publica seria operei complete — apariție atît de necesară culturii noastre actuale — acest volum de literatură universală ar trebui imediat înscris în planul Editurii « Univers » ca un meritat omagiu postum pentru ultimul ei di-

rector, care a făcut dintr-însa unul din focarele cele mai luminate ale spiritului românesc de astăzi.

Studiile sale de literatură universală totalizează o succesiune complexă de operații. El începe prin a verifica toate edițiile operelor discutate, comparându-le întreolaltă pînă la stabilirea textului celui mai autentic, și sfîrșește prin cuprinderea ecourilor pe care lucrarea sau autorul respectiv le-au avut în cultura noastră, privind și comentînd întreaga serie a traducerilor românești. Cît privește mlezul propriu-zis al problemelor, deși introduce în obiectivul interesului său îndeosebi autori despre care s-a scris imens, cum ar fi Shakespeare, Baudelaire sau Proust, criticul găsește totdeauna o nouă și ingenioasă cale de acces către opera lor, cu idei profunde și originale, care nu s-au mai pronunțat pînă la el. Depășind vechiul biografism, Vladimir Streinu leagă în sensul unei *Lebensphilosophie* structura operelor de aceea a unei biografii lăuntrice, cuprinzînd totdeauna o explicație integral umană a fenomenului cercetat. Culegerea într-un volum a studiilor sale de literatură universală ar releva sinoptic toată contribuția sa inteligentă și puternic conturată în acest domeniu.

În sfîrșit, al treilea registru — și din cele mai importante, — în care identificăm personalitatea lui Vladimir Streinu în planul literaturii universale, — îl constituie activitatea sa ultimă, aceea de editor, așa cum a revelat-o munca sa de director al Editurii « Univers ». În această calitate am avut prilejul să-l cunosc și mai substanțial pe om. De la început a inițiat un colectiv provizoriu de consultanți externi din care făceau parte Ov. Crohmălniceanu, Dan Hăulică, N. Balotă, Dragoș Vrăncianu, M. Novicov și cu mine. Cele cîteva ședințe de lucru mi-au rămas neuitate pentru întipărirea fizionomiei morale a lui Vladimir Streinu. Imediat am surprins aceeași marcă a « stilului » său în tot ceea ce făcea. Aceași dorință de perfecțiune, de claritate cuprinzătoare, de lucru bine împlinit, fără nici o margine neoluționată, se dezvăluia aidoma cu trăsăturile esențiale ale scrisului său. Aci, însă, am putut descoperi ceva mai mult, ceva din detaliile modului său de elaborare, care m-au făcut să-i înțeleg mai temeinic și resorturile operei. Mai rar am întîlnit atîta devotament, atîta dragoste, atîta înțelegere, discernămint și sacrificiu de energie în vederea unui obiectiv de mare elevație. Acest obiectiv era literatura universală, al cărui destin i se afla încredințat lui în cultura noastră actuală.

Omul acesta nu a lăsat nimic să-i scape atenției, prevăzînd în amănunt, cu exigențele și nevoile lor specifice, absolut toate sectoarele unuia din cele mai vaste domenii, care urma să îmbogățească spiritul românesc de astăzi. Deschiderea sa largă către valorile universale și dorința de a le difuza tot atît de larg în rîndurile noastre și-au și dat primele roade, destinate să prolifereze tocmai pe baza inițiativelor lui Vladimir Streinu în profilul acelei Edituri. La literatura de traducere s-a adăugat colecția « Thalia » și s-au selecționat pe o arie uriașă capodoperele lumii, care vor urma în anii următori să vadă lumina în românește; s-a intensificat apoi activitatea secțiunii de critică cu valoroase lucrări străine și originale. Cel mai de seamă for de promovare în literatura noastră a literaturii tuturor popoarelor își găsisă în Vladimir Streinu un girant de competență și de prestigiu.

Revista *Secolul 20*, care, alături de toate publicațiile din țară, a luat inițiativa de a evoca integral această nobilă figură, nu putea trece cu vederea tocmai specialul registru, pe care ne-am îngăduit noi să-l schițăm. Aspectul preocupării de literatura universală, desprins din multipla sa creație, adaugă în conștiința noastră încă un accent de durere pentru ultima mare pierdere pe care a suferit-o cultura românească actuală.

Omul de omenie

Cu moartea aceluia căruia l-a plăcut să-și zică Vladimir Streinu, cultura română pierde dintr-odată mai mulți slujitori ai ei: pierde un erudit și un devotat cercetător al Istoriei literare, care a muncit fără crușare de sine pentru a înălța un monument durabil gândului și sensibilității noastre naționale; pierde un educator și un profesor eminent, stimat de generațiile tinere care au știut să vadă în el un model de seriozitate profesională, de dăruire pînă la jertfă pe cea mai pură tribună care este, neîndoios, catedra. Pe catedră și-a adus Vladimir Streinu ultimul obol, căci în seara zilei de joi, 26 noiembrie, cînd ochii lui luminoși, pătrunzători se stingeau pentru totdeauna, ecourile glasului său solemn mai răsunau încă în amfiteatrul universității unde spre amiază își ținuse ultimul curs.

Prin moartea lui Vladimir Streinu, cultura noastră mai pierde un poet sensibil și delicat, un traducător talentat care a ridicat valorile expresive ale graiului Mioriței la nivelul aceluia prin care s-a rostit geniul lui Shakespeare; pierde un editor cu o concepție solidă, organică despre cultură, despre raporturile dintre cultura națională și cea universală, un patriot care și-a iubit cu patimă poporul nu numai sentimental, ci cu argumente logice printr-o înțelegere profundă a marilor sale capacități creatoare. Cunoscător temeinic al culturilor strălune, dar încrezător în forțele creatoare ale neamului său, Vladimir Streinu n-a suferit niciodată de păcătosul complex provincial care dereglează la unii critici atît de grav acele busolele spirituale. Atitudinea aceasta demnă a asigurat muncii sale de director al Editurii « Univers » o orientare cumpătată, înțeleaptă, plină de prestigiu.

Prin moartea lui Vladimir Streinu literatura română pierde totodată pe unul din cei mai de seamă critici ai ei. Înzestrat cu o rară disciplină a gândului, cu un simț sigur al valorilor, cu o desăvîrșită eleganță a expresiei, stăpîn pe o vastă informație, liber de prejudecăți, el a pus în centrul activității sale critice ideea unui « militanțism estetic », a afirmat valorile reale, a preferat « romanul-roman », a respins, în perioada Interbelică proza narativă pretins introspectivă, dar fără determinări sociale, a repudiat sterilizarea lirismului și formula așa-zisei « poezii pure », a combătut imitățile deșarte, fără nici o aderență la solul național.

Spirit umanist, receptiv la nou, el a detestat iraționalismul, mistica naționalistă, s-a străduit în egală măsură, să zădărnicească instaurarea anarhiei spirituale care tîndea să se impună în numele nu știu căror isme.

În epoca socialistă, Vladimir Streinu a fost un slujitor luminat, competent, dăruit sincer edificării noii culturi. El a fost, neîndoios, un model de pregătire, de exigență și de probitate profesională. Cu cîțiva ani un urmă, îl întâlneam în fiecare luni seara la revista *Luceafărul*, unde venea, cu demnitatea nobilă și pură sfială a unui debutant să-și aducă articolul pentru excelenta rubrică *Distingo*. Era un dascăl pentru noi cei mai tineri și scrisul său era realmente un *distingo* în toate articulațiile

sale de expresie, de gând și de simțire. În anul care s-a scurs l-am întâlnit din nou săptăminal, cu același folos pentru mine și pentru întreaga noastră viață editorială. La sfârșitul acelei săptămîni, îl vedeam pentru ultima dată, și prin plecarea lui cultura noastră pierde un om de omenie.

Chipul său falnic, obosit de muncă, atît de doritor de odihnă în ultima vreme, se duce să se odihnească sub țărîna ușoară a cimitirului de la Bellu . . . Sufletul său rămîne, însă, în temeliiile culturii noastre, ca trupul Anei lui Manole în zidurile de la Argeș.

DRAGOȘ VRÂNCEANU

Cu Vladimir Streinu în Italia

În ultimii doi ani, am avut bucuria de a face împreună cu Vladimir Streinu, călătorii prin orașele italiene, în al căror nimb solar de primăvară «sunător de porumbel», ilustrul meu tovarăș de drum și prieten își scâldea inima și spiritul cu cea mai deplină încîntare. Prototipic fiu al latinității — cum îl arăta chipul meridional, de o mare frumusețe bărbătească, ca și limpezimea caldă și precisă a inteligenței — Vladimir Streinu trăia ca în elementul său, în incandescența cu mii de nuanțe, după timp și loc, a soarelui astral și al celui artistic, împreunate în atmosfera vechilor cetăți mai mari sau mai mici, ale peninsulei italiice. Cu o seninătate mereu vibratilă, cu pasul măsurat, fără crispări care i-ar fi putut tulbura priza atentă a simțirii și a bunei dispoziții — alături neconștient de soția sa, pe care nu o concepea decît ca pe sine însuși, după cum ea nu trăia nici o clipă pe un alt plan de existență decît a lui — Streinu parcurgea străzile, vedea oamenii și monumentele de viață și de contemplație, abandonat în voia naturii sale celei mai adînci și totodată celei mai epidermice, cea de poet.

Mi-am dat seama că acest mare critic literar înăscut, asculta — cu atît mai mult în această împrejurare — de legea simplă a unei alte realități interioare care îl guverna ca însăși bergsoniană «atenție la viață»: aceea a pornirii poetice. Rațiunea critică a lui Vladimir Streinu, așa de acuzată, așa de armonică, așa de suverană, mi se desvăluia, odată mai mult, ca o *ancilla poesis*. Șerban Cioculescu a avut, fără îndoială, profundă dreptate, atunci cînd, evocînd pe neprețutul dispărut în aula Odobescu a Universității din București, unde s-a întrerupt efectiv firul ultimelor momente ale vieții sale intelectuale, spunea că dacă Vladimir Streinu ar fi fost pus în situația dramatică să aleagă între amputarea unuia din cele două membre spirituale ale ființei sale, cel de critic și cel de poet, ar fi optat pentru sacrificarea celui dintîi, și aceasta nu din preferințele vreunei subiectivități incantatorii — pe care el a știut totdeauna să și-o disciplineze — ci în virtutea acelei religioase, așa zice, aderențe la sine însuși pe care trebuie să o aibă orice om și care coincide cu însăși noțiunea absolută a responsabilității personale.

Călătoriile preferate de noi țîn de natura poeziei, și n-am avut nevoie de a reparcurge versurile lui Vladimir Streinu, spre a-mi da seama din nou de această structură proeminentă a lui.

Dealtime interioare, o anumită candoare avizată (pe care știa să și-o respecte), o anumită dispoziție spre jubilaria aproape copilăroasă, tradusă repede în formule de limbaj de o minunată ingeniozitate, o disponibilitate totdeauna fermecătoare și așa de contrastantă pentru un spirit strict ca al său, lăsa imediat să se desvăluie prospețimea unei firi poetice. Mă simțeam, în preajma sa, totdeauna degajat ca umoare, și totdeauna angajat ca intelect. Din ciocnirea în el însuși a unei duble naturi, scăpăra permanent o atitudine în fața vieții de o rară înțelepciune umană.

Generațiile mai noi l-au cunoscut mai mult în calitatea sa de critic literar de mare calibru. Cînd topografia epocii noastre interbelice și a celei actuale va fi cadastrată și se vor stabili reliefurile poetice în cota lor efectivă, în surprizele lor de teren, plaiul românesc al operii poetice a lui Vladimir Streinu va străluci în deplina lui lumină, în peisajul general. Un poet ca Eugen Jebeleanu consemnînd în articolul său din « Contemporanul » consternarea publică pentru pierderea neașteptată a acestui om aflat în plină strălucire a personalității sale culturale de mare excepție, a închinat rîndurile sale, în primul rînd poetului Vladimir Streinu, redeschizînd în actualitate perspectiva vie, care niciodată n-a fost cumva voalată, în sensibilitatea și în aprecierea contemporanilor de generație.

În cursul anului 1970 am participat împreună cu Vladimir Streinu la două « mese rotunde », la Florența și la Napoli. Tema privea « Valorile universale și permanențele spirituale românești ». În alocuțiunile de deschidere Streinu a știut să găsească cuvinte magistrale de o mare limpezime sintetică și de o originală aderență, spre a defini dimensiunile de universalitate ale culturii românești, făcînd ca ele să se contureze cu precizie și putere în atenția auditoriului, fără a recurge la nici o notă de circumstanță, dar păstrînd întreaga vibrație, ca de fir de platină, a atractivității intelectului său. El ajunsese fără îndoială, la un zenit al perspectivelor interpretative, în care fenomenul străvechi și modern al culturii românești era urmărit cu pasiunea de țară glorioasă, dar conținută, a celor mai aleși dintre predecesorii săi universitari. Totodată el aducea o « dialectică a distinctelor », de natură a încînta profund pe intelectualul italian, rămas în fond cu nezdruccinare credincios unui postulat spiritual pe care l-aș putea exprima numai parafrazînd o cunoscută sentință a filozofului antic Tertullian: « anima umana naturaliter crociana ». Spiritul însuși a lui Benedetto Croce era sugerat și evocat de maniera reflexivă și speculativă conaturală lui Vladimir Streinu. În întîlnirile cordiale pe care le-am avut, împreună cu el, cu numeroși scriitori italieni, prezența acestui reprezentant al unei culturi fraterne impunea imediat prin seninătatea afabilă a gesturilor și conversației sale și prin luminozitatea ei. Urma să ducem mai departe, și în primăvara lui 1971, periplul nostru italian de voluntari ai ilustrării unor idei și valori ale literaturii naționale. A rămas, din nefericire, să o fac, cu toată modestia, singur, într-o tovărășie numai ideală cu el.

1. Vladimir Streinu
2. Camera de lucru
3. Cu soția, Elena Iordache-Streinu, Șerban Cioculescu și Maria Cioculescu

Demnitatea Stilului

Mi-a fost drag acest om al cugetului și cuvîntului, acest bărbat Integru, de o nobilă eleganță. Mi-a fost drag, din acele zile — azi îndepărtate și prezente în același timp — ale primelor noastre întâlniri. Eram proaspăt venit de pe meleagurile transilvane la București, și-l căutasem, cunoscîndu-l și prețuindu-l lucrările. L-am reîntîlnit apoi de atîtea ori, pînă la cea din urmă convorbire, cu numai cîteva zile înainte de sfîrșitul său prea-timpuriu, în biroul din Editura pe care o conducea. De fiecare dată, de dincolo de masca — atît de artistic elaborată — pe care și-o impusese, ascultam cu dilecțiune sunurile calde, atît de umane, ale vocii unui om adevărat. Chipul de o rafinată distincție rămînea același, patronînd de sus, cu Intelligență, gestică seducătoare a Interlocutorului ales. Cuvintele erau acelea ale unui spirit generos, înțelegînd totul cu subtilitate, prevenindu-și gîndul, răspunzîndu-i înainte de a-l fi formulat.

Omul care a prețuit într-atît valorile estetice încît le-a încorporat, oarecum, în propria sa ființă, stilizîndu-l și firea, și gralul, îmi amintește acele porți, sculptate cu evlavie, ale unor adevărate curți domnești risipite prin satele noastre.

Vladimir Strelnu avea, mai presus de orice, o demnitate stilistică. Și această aristocratică pecete o poartă și scrisul său. Nu în zadar, scriitorul, iubitor al literelor frumoase, meditase cu sîrg asupra « stilului critic ». El se întrebase atunci: « Au Ideile o dublă existență? Desemnul lor în formele Creațiunii e anterior sau ulterior actului gîndirii omenești? » Ciudată întrebare, revelînd în Interogația criticului credincios rațiunii, o neliniște filosofică subiacentă. Neliniștea aceasta îl făcea să vadă în opera de artă o « realitate-limită a înțelegerii noastre ». Dar neliniștea aceasta se cerea jugulată, îndigulată. De aici, rigorile rațiunii, de aici severitatea impusă scrisului, de aici stilizarea propriei făpturi.

Stilul presupune o conștiință în permanentă veghe. Vladimir Strelnu era mereu prezent în toate cele ce aparțin literelor și artelor. Această prezență a sa care ține de o *forma mentis* particulară face dintr-însul un spirit dintre cele mai lucide ale literaturii noastre contemporane. Această prezență a spiritului — dat firesc dar și rezultat al unui îndelung exercițiu — nu poate fi negată de absența brutală pe care moartea o implică.

Vladimir Strelnu rămîne într-un Panteon al cuvîntărilor noastre.

Din seminția lui Ixion

L-am văzut pe Vladimir Streinu prima oară la facultatea de filologie unde fusese invitat să vorbească despre Lucian Blaga. Trăiam împreună cu colegii de studenție și împreună cu scriitorii și oamenii de carte acel necesar moment al redscoperirii plene a literaturii noastre moderne dintre cele două războaie. Era un moment vital și vitalizat, când am înțeles că dincolo de lecturi și conversații literare de seminar sau de redacții trebuia să-mi caut o istorie și un punct esențial de referire.

Entuziasmul meu pentru Blaga îmbrățișa în acea seară și pe conferențiar pe care îl cunoșteam dintr-o mai veche ediție destre *Clasicii noștri* și din profilul de nobile linii din *Istoria literaturii* a lui George Călinescu, ce-mi fusese de timpuriu dăruită ca printr-o minune. Cu o ținută dreaptă și capul ridicat, ușor înclinat, cu o dignitate măreață vorbea construind în fața ochilor aprinși schelăria argintie și definitivă a frazelor limpezi. Imaginismul de la Ezra Pound la Esenlin până la Lucian Blaga și Alex. Philippide era fixat în coordonatele lui poetice și apoi apropiat, rechemat la viață, desprins din alunecarea timpului, pentru a-i insufla prin demonie o virtuală existență momentană. Și asta nu era doar un efect oratoric după cum aveam să descopăr mai târziu.

Credința mea că nu poftă exista dacă nu aparținea unei ambianțe intelectuale și afective și apoi afilierea livrescă peste timp la *Sburătorul*, alături de E. Lovinescu și discipolii săi, m-a adus din nou în preajma neașteptatului și generosului meu profesor. Am văzut așadar pe Vladimir Streinu în aceeași ținută hieratică vorbind la Institutul « G. Călinescu », la comemorarea lui E. Lovinescu. Stăpinit interior de o incandescentă albă, restabilirea ierarhiilor și valori de netăgăduit, concentrând în formulări memorabile traiectoria încercată a spiritului critic estetic, de descendență maioreșclană.

Dar am văzut apoi pe Vladimir Streinu urcând scara până sus, în redacția cu înfățișare studențească a revistei *Luceafărul*, la care ținea rubrica de *Distinguo critic* și unde-i plăcea să vină, având conștiința fiecărui rind tipărit, pentru a-și citi articolul în corectură. Cu o largă pelerină albastră și o pălărie cu boruri rotunde acest ultim romantic avea față de tinerii poeți și critici ce-l înconjurau o purtare aleasă, de o desăvârșită urbanitate ce uimea pe unii, emoționa pe alții, scandaliza pe ultimii, socotindu-l prețios și închis în neînțelese mistere. Și poate să fie adevărat că pentru mulți, tîrziu și mult prea tîrziu, s-a desprins din vălurile de mistere și s-a dăruit dintr-o dată limpede și generos, eliberat de țepii mărăcinilor. Dar mi-a fost dat să-l fiu în preajmă în anii din urmă și să culeg zilele de miere ale împlinirii sale. Îmbelșugarea sa intelectuală și vitalismul care-l marcase filosofic din tinerețe, au arătat deasupra-i zodia mediteraneană a spiritului atletic.

Nu am văzut niciodată în Vladimir Streinu un olimpian distant, rece și inaccesibil. Nici nu putea fi așa, când tot scrisul său a fost o pasionată, erotică îmbrățișare a ideilor permanente și neschimbate ale poeziei și artei, până când acestea deveneau ale sale, purtându-l numele. Idelle există, nu inventează nimeni altele

noi, dar ele aparțin numai acelor care le dau viață și le împrumută propria lor identitate. Nu, nu putea fi Vladimir Streinu un olmpian coborînd de pe Sirius.

Prospețimea impresiei la ultimul fapt contemporan de viață sau literatură, bucuria voiajelor și plimbărilor, vlociunea sa studențească de a împărtăși etimologii surprinzătoare, evoluții de sensuri sau nebănuite travestiri ale aceluiași idei în succesive vestminte lingvistice, apoi timiditatea sa învăltoare, glasul bărbătesc nuanțat cu pierderi catifelate și o studiată pronunțare a cuvintelor, atunci cînd citea versuri, versuri care-i plăceau și foarte rar versuri proprii, avînd aerul de închinător la un ritual, — toate acestea alcătuiau formula psihologică irepetabilă a celui ce și-a ales efigia prințului Hamlet. Pentru că Vladimir Streinu avea plămă din spiță rară a celor care lubesc Ideile și puterea lor de ordine adusă existenței, iubind deopotrivă himerele, misterul, insondabilul, starea de metaforă a spiritului și a universului. « E adevărat — spunea în unul dintre ultimile sale aforisme — ideile sînt semne de scleroză ale conștiinței. Sînt totuși de prețuit pentru puterea lor de a organiza o existență omenească, de a crea ordinea acolo unde fără ele n-ar fi decît provizorat și haos. Însă din punctul de vedere al « vieții », care e numai procesivitate, Ideile sînt automatisme superioare, făcînd simetrie automatismelor inferioare ale instinctelor și reflexelor. Viața adevărată pulsează prin urmare într-un fel de chenar al morții, deasupra reflexelor și sub idei ». Acest fragil echilibru vital putea fi intuit, descoperit ca un adevărat mod de viață și contemplat într-o stare de energetică tensiune prin poezie. Poezia aparține așadar mai puțin textului propriu-zis și mai mult « atitudinii și sufletului închinătorului ei ». De aceea profesorului îi plăcea să spună că sensibilitățile sînt ca un dat, bune conducătoare de Poezie sau rău conducătoare de Poezie. Meditațiile sale îndelungat aplicate Poeziei exprimau credința că alchimia acestora, și valoarea ei universală de cunoaștere, este dată de Intensificarea fenomenelor intime de viață. În cursul special de estetica poeziei, pe care l-a ținut la facultate în ultimii doi ani, propunea studenților săi un examen interior, profund pătimaș și deopotrivă lucid, pentru că întotdeauna profesorul căuta *realitatea poetică* înțeleasă ca o sinteză, « care ori se realizează ca atare din niște elemente antinomice, ori altfel nu există ». Cei robiți Poeziei, poeți, critici, sau anonimii ei slujitori, formează un ordin, o seminție, cunoscînd un protocol, o etichetă și o altă condiție a existenței în spirit. Ei aparțin așadar seminției lui Ixlon. Iar Vladimir Streinu ne-a dat Prima Carte de Legi a acestor cludate seminții a căutătorilor de esențe poetice, a năvalnicilor îndrăgostiți de harurile himerice ale Poeziei.

ȘERBAN CIOCULESCU

« Inscripție pe soclul Venerei din Millo » Obsesia unui motiv

Frumoasa poezie a lui Vladimir Streinu l-a preocupat de-a lungul a patru decenii. Într-adevăr, prima versiune este contemporană întiilor *Kalende* (1928—1929). Am păstrat-o în autograful transcris pe coperta unul vechi buletin al

*« Mitul cerşeşte ciung vremii voastre
Pieptul cu-o stinsă pereche de astre.*

*Leneş să fie, poruncă sau frînt
Gestul din umeri rămas sub pămînt ?*

*Braţele faste, un înţeles în două,
Cad arborescenţe-nsutite vouă.*

*Trageţi, visînd străveziu din cotoare
Alge vîi gîtul pierdut să-nfăşoare.*

*Viaţă ! mai şii ca un cald aşternut
Lipsa-n elipse a trupului slut.*

*Cerul invers din ape ateste
Urma din suflet a coapsei aceste.*

*Şarpele pietrei te-a lepădat goală.
Uite ce suptă-am rămas despuială »*

Misteriosul dialog atemporal din această primă versiune se roteşte în jurul insolubilei întrebări, pe care şi-au pus-o de-o potrivă arheologii, criticii de artă şi poeţii, cu privire la poziţia iniţială a braţelor şi la semnificaţia ei alegorică. Întîiul cuvînt al primei versiuni pune din capul locului accentul pe mitul ilustrat de sculptorul elin necunoscut. Acest mit şi-a pierdut tîlcul odată cu injuria adusă de vreme strălucirii bustului, cu a lui « stinsă pereche de astre ». Prin mutilarea braţelor, rămase nedescoperite, nu mai putem şti dacă zeiţa şedea în poziţia de repaos, dacă provoca pe zeescul patron al războaielor, sau dacă îi şi făcuse semnul cedării. « Gestul din umeri, rămas sub pămînt », odată cu braţele, ne lasă în voia tuturor conjecturilor. Acest gest conjugat al celor două mîini, — « un gest în două », prin căderea braţelor, naşte « arborescenţe-nsutite » de ipoteze, toate posibile, nici una probabilă. Concluzia? Statuia ar trebui restituită valurilor, cu algele care i-au înfăşurat gîtul. Dar nu ! Poetul tînăr interpretează păstrarea capodoperei mutilate ca un semn indubitabil al atotputerniciei Vieţii asupra Morţii. Viaţa înfăşoară trupul slujit într-un « cald aşternut ». Poetul virtuos se joacă în acest distih cu două abstracţii, muzicalizate prin alăturarea lor calculată: « Lipsa-n elipse . . . » Efectul aliterativ este relevabil. Un alt apel, după acela către Viaţă, se îndreaptă către Cer, către « Cerul invers din ape », către acea oglindă ideală a mării, pacificată prin primirea Jertfel, către apele unul nou « joc secund », care asigură glorioşului vestigiu un loc privilegiat în sufletul oricărui iubitor de frumos, sedus de gestul leneş al coapselor pe care se sprijină zeiţa Voluptăţii. Ultimul distih conţine un scurt dialog dintre Poet şi Statule, cel dintîi, impenetrabil în adoraţia lui, zeiţa umlă în cochetăria eternului feminin.

Mi-am rostit neprecupeţit admiraţia pentru acest imn ermetic, pe care-l primisem ca atîtea altele printre cei dintîi, cărora poetul le asculta cu un surîs deferent avizul. Elogiile mele şi ale celorlalţi nu l-au putut însă determina să se

oprească la această versiune, care-l nemulțumea. De la Stejeriș, unde-și petrecea convalescența, mi-a trimis, încadrată între câteva rînduri, versiunea definitiv datată « 2.7.951 ». Iată aceste rînduri.

Primele:

« Bătrîne,

Îți mai aduci aminte de *Inscripție pe soclul Venerei din Milo*? I-am dat un finisaj încă de pe cînd eram la Balotești. Și pînă una alta ți-o transcriu mai jos ».

Urmează 10 distihuri, cu următoarele variante față de textul tipărit:

v. 2. *Azi înstelează*

v. 6. *Chipul mai rece, mai alb din oglindă.*

v.8. *Căldul, pornitul și tainicul dar.*

v. 20. *Noua, pletoaso pereche de astre.*

Ultimele rînduri sînt niște « reproches d'amour » pentru lenea mea eplisto-lară.

Să se remarce că un singur distih și un alt singur vers stingher au trecut neschimbate de la întia variantă la forma definitivă, în versiunea reluată după mai bine de douăzeci de ani. Este distihul al doilea, rămas la locul său și versul 8, respectiv 14: « Alge vii gîndul pierdut să-nfășoare ».

Să se mai remarce că strofa inițială a primei versiuni, de o izbitoare tonalitate pesimistă, se transformă într-o variantă mai senină, spre a constitui finalul poeziei, care exprimă, de la începutul distihului al VIII-lea, dorința perpetuării acestui mister, care generează ipoteze « limpezi », (. .) caste și reci ».

Poezia, astfel înțeleasă, exprimă în mod strălucit caracterul problematic, în sensul faustian, al gîndirii poetice streiniene.

Cu Liviu Rebreanu și Șerban Cioculescu

O revelație a istoriei literare

Timp de o jumătate de secol monumentalul Epistolarium al lui Titu Maiorescu (cuprinzând ciornele a peste 850 de scrisori) a fost socotit pierdut. «Împrejurarea norocoasă pentru istoria culturii noastre», în care mai spera I. Rădulescu-Pogoneanu, editorul «Însemnărilor» maioresece, a survenit acum într-un moment acut al căutărilor febrile polarizate în jurul lui Titu Maiorescu.

O dată cu editarea Jurnalului maioresecean, întregit de Epistolarium*, atât de contradictoria și controversata personalitate a Criticului va dobîndi, după părerea noastră, dimensiunile și sensurile ei reale.

LIVIU RUSU

* Epistolarium-ul va fi editat în cursul anului 1971 la Editura Minerva în vol. I al «Jurnalului» de către colectivul format din prof. dr. Liviu Rusu, Domnica Iilimon și Georgeta Rădulescu-Dulgheru.

Către un Titu Maiorescu așa cum a fost

Autor al unui monumental jurnal, fără precedent în literatura română, ținut timp de peste o jumătate de veac, Titu Maiorescu a transmis posterității o imagine despre sine, o imagine care, o dată cunoscută, era menită să-l umanizeze pe Olimpian.

Editarea « Însemnărilor zilnice »¹ a stîrnit însă furtuna² și, o dată cu coborîrea printre oameni, T. Maiorescu devenea din nou vulnerabil, așa cum fusese de altfel pentru contemporanii săi.

Spre « Însemnările zilnice » se va îndrepta și E. Lovinescu, restituind secolului XX — la 100 de ani de la nașterea lui Titu Maiorescu — pe cel care domnise timp de peste patru decenii literelor românești într-un moment crucial pentru poporul său. Însăși apariția lui Titu Maiorescu la o răscruce de istorie — făurirea statului român modern — îi crea posibilitatea unei activități profunde și febrile totodată, dîndu-i dreptul la perenitate, piedestal pe care și-l clădise cu rîvnă, începînd de la vîrsta la care, pentru cel mai mulți tineri problema opțiunii în viață ce le stă înalte este doar o nebuloasă.

Monografistul lui T. Maiorescu pornea deci, în mod logic, de la « însemnările zilnice » și așa vor proceda toți cel care vor explora mai departe personalitatea maioreseană, toți cel care, aprofundînd opera, vor căuta să pătrundă universul lăuntric al criticului, intuind un Maiorescu, par « lui-mîme »³.

TITU MAIORESCU

inedit

Desigur « Însemnările » sînt o cheie de boltă, dar ... Și aici Lovinescu s-a oprit cel dintîi. În prefața monografiei *T. Maiorescu*, în 2 vol., apărută la Fundație,

¹ Titu Maiorescu « Însemnări zilnice », 3 vol. — publicate cu o introducere, note, facsimile și portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu la București, « Socec », 1937—1943 (vol. I: 1855—1880; vol. II: 1881—1886; vol. III 1887—1891). Editat parțial de I. Rădulescu-Pogoneanu, manuscrisul « jurnalului » ținut de T. Maiorescu în 44 de caiete, se află astăzi — atît cît criticul a crezut de cuviință că este merit posterității — în cele două principale biblioteci bucureștene, la Biblioteca Academiei Române și la Biblioteca Centrală de Stat.

² Tonul va fi dat cu autoritatea-i binecunoscută de N. Iorga: *T. Maiorescu intim* — Cuget clar, an. I, 1937, nr. 34, și încă un volum de « Însemnări » ale lui T. Maiorescu. Buc., 1940, 9 p. (După mai multe articole contra « Însemnărilor », Iorga își încheie suita cu: *O încercare zadarnică de înviere*, Cuget clar, an. IV, 1940, nr. 37—38).

³ În acest sens plin de miez ne apare articolul lui Ion Negoieșcu, *La Maiorescu, astăzi* (România literară, nr. 52 din 24. XII, 1970), articol în care autorul discută punctele de pornire abordate în descifrarea personalității lui Maiorescu de criticii Vladimir Streinu, N. Manolescu, Ovidiu Cotruș și Al. Paleologu.

În 1940, Lovinescu nota: « Ca orice încercare de acest fel, și biografia de față are un caracter provizoriu, voluntar și involuntar lacunar. Apariția celorlalte volume de *Însemnări zilnice*, tipărirea excesivă a corespondenței lui Maiorescu și a membrilor *Junimii* vor contribui, desigur, la îmbogățirea materialului Informativ » (p.5). Aceste rezerve nu erau de circumstanță. Fondindu-și monografia pe un fir biografic, curînd, în cap. al III-lea, Lovinescu se vedea silit să facă o precizare, reluînd o adnotare a lui Rădulescu-Pogoneanu¹: « Numai în cei trei ani de la început, noiembrie 1855 — iulie 1858, însemnările sînt regulate, în anul următor (noiembrie 1858 — iulie 1859) ele sînt sporadice; lipsesc cu totul în anii 1860—1865 și 1867—1869; din 1866 rămîn cîteva însemnări scurte; cele din 1870—80 sînt restrînse, afară de jurnalul politic din aprilie-mai 1870. D-l I. Rădulescu-Pogoneanu ne arată (nota 2 de la p. 119) că jurnalul nr. 3 avea la început nr. 7, ceea ce ne face să presupunem suprimarea caietelor 4, 5, 6. Pe actualul caiet 4. Maiorescu a scris, probabil în ultimii ani ai vieții « Pentru timpul intermediar între jurnalul 2 (caiet verde) și acest jurnal 4, vezi volumele 2, 3, 4 și 5 Epistolarium legate în 4... » (vol. I pp. 30—31). Enumerînd momentele lacunare ale biografiei lui T. Maiorescu, la rîndul lui, I. Rădulescu-Pogoneanu preciza: « Lipsesc adică însemnările privitoare la: restul timpului petrecut în Germania, timpul petrecut la Paris pentru licența în filozofie la Sorbona și licența în drept, căsătoria, întoarcerea în țară (noiembrie 1861), magistratura și activitatea sa la București (dec. 1861—dec. 1862), așezarea la Iași, — cu perioada așa de fecundă și dramatică a profesoratului său la Universitate, la « Liceul Național », la « Institutul preparandial Vasile Lupu », cu începerea « prelegerilor populare » și întemeierea societății « *Junimea* » (1863), și a « *Convorbirilor literare* » (1867), cu acțiunea calomnioasă împotriva tînărului care avusese curajul de a întreprinde o critică necruțătoare a culturii române de atunci ». Hiatusuri care puteau fi împlinite, așa cum însuși Maiorescu o spunea, de Epistolarium. « Acele Epistolaria —relua Rădulescu-Pogoneanu — însă nu știm să se fi găsit între cele rămase la moartea sa. Poate vreo împrejurare norocoasă pentru istoria culturii noastre le va aduce iarăși la lumină. Pînă atunci, această mare lacună poate fi împlinită, în parte cel puțin, de capitolele III și IV (p. 28—79) din *Soveja* (vol. Titu Maiorescu, București, 1925 — n. n.), biografie redactată după înseși notele autentice ale lui Titu Maiorescu ». (*Însemnări*, vol. I, pp. 119—120).

Cu riscul de a fi abuzat de citate, am reluat istoricul « însemnărilor zilnice », cu tot dramatismul resimțit de dol dintre marii devotați ai memoriei lui Titu Maiorescu.

La capătul unei munci de cercetare uriașe, E. Lovinescu încerca pe drept sentimentul neîmplinirii. Actul capital în definirea personalității lui Titu Maiorescu, *Epistolarium*-ul, îi lipsise.

Cercetătorii care vor veni pe un teren cert, vor aprecia cu atît mai mult strădania și intulțla lui.

Epistolarium-ul maiorescian este astăzi în fondul Bibliotecii Academiei Române².

Patru din cele cinci volume ale *Epistolarium*-ului au fost lăsate prin testament academiei de I. E. Torouțlu. Lui Torouțiu îi fuseseră, probabil, încredințate de

¹ V. *Însemnările zilnice*, vol. I, pp. 119—120.

² Citat pentru prima oară de Marta Alineanu, competentul editor al corespondenței lui V. Alecsandri. În rev. *Studii și cercetări de bibliografie*, Editura Academiei Socialiste România 1969, Seria Nouă, XI, p. 145—150, în art. *Din corespondența lui Titu Maiorescu*.

Livia Maloirescu—Dymsha la întoarcerea ei în țară în anii celui de al doilea război mondial. Ieșirea la lumină a unul document al culturii noastre, de o atare importanță, se înscrie în opera de redobândire a unor valori spirituale românești, operă în care Biblioteca Academiei Române și Biblioteca Centrală de Stat joacă un rol dintre cele mai active.

Primele patru volume ale *Epistolarium*-ului numără peste 850 de scrisori, grupate în 59 de caiete, pentru perioada 24 oct. 1856 — 25 ian. 1969.

Ce l-a determinat pe Maloirescu să țină, concomitent cu un jurnal, concomitent cu o biografie (acel foarte des pomenit *Fragment din tinerețea mea*) și un epistolar? În primul rînd convingerea lui precoce că va juca cîndva un rol în societate, și apoi, desigur, moda secolului XIX (totul dovedește că era foarte atent la viața spirituală care pulsa în jurul său). Dar dincolo de aceste considerente, cel mai plauzibil ne apare motivul inserat în scrisoarea către Adela Rainhardt din decembrie, 1856: « Cauza, ce m-a adus la luarea permisiunii de a-Ți scrie, e o proprietate a mea, ce mi-e de multe ori foarte împedecătoare, fără însă să o înving: nu pot vorbi (subl. T. M.) liber și natural cu cineva; și așa sum sforțat a mă cuminecare în modul ista mediat ».

Această necesitate imperioasă de a comunica prin scris îl duce către o rară prodigiozitate. Scrie aproape zilnic, chiar și de două ori pe zi, scrisori de atmosferă și de întîndere, în care își limpezește propriile gînduri, mărturisindu-se în primul rînd sie însuși. Multe dintre scrisori — majoritatea în limba germană — sînt adresate colegilor ori profesorilor de la Theresianum. În aceeași limbă va scrie majoritatea epistolelor către sora sa.

În chip neîndoiios *Epistolarium* este în primul rînd un complement al jurnalului. Tot ceea ce rămîne umbrit înțelegerii noastre în jurnal, capătă acum sens.

« Însemnările » o pomenesc — lapidar — pe Adela Rainhardt de două ori pînă în ziua de 2 aprilie 1857, cînd tînărul Maloirescu izbucnește: « Adela Rainhardt îmi: o față fără spirit și simț, dar însă cu închipuirea că știe ceva, și de o sentimentalitate ridiculă și odioasă. Mi-aduc aminte de scrisoarea ce-i scrisel odată, în care-l spusei tot adevărul ce-l știam pînă atunci de D-el; o aprob și acum și aș avea numai să mai adaug mai multe. Ecce homo ! » (vol. I, p. 66).

Și totuși, această fetiță oarecare, asupra căreia Maloirescu își exercită rolul pedagogic-moralizator, i-a smuls una dintre cele mai interesante scrisori, o mărturie în care *copilul de 16 ani* cum se numește singur, cu naivitatea și candoarea vîrstei, schițează în chip uluitor drumul pe care îl va urma cu consecvență și care va însemna însăși direcția criticii sale.

De ce s-a oprit tînărul Maloirescu asupra Adelei Rainhardt? De ce s-a oprit asupra altor subiecți al epistolarului său: R. Capellmann ori Kutschera, colegii de la Theresianum? Erau într-adevăr demni de prietenia lui *exemplară*? Maloirescu însuși pare adesea dezamăgit de el. În setea de amicitie, Titu Maloirescu își caută interlocutorii, pe care în același timp, cu complexele lui de « vlah » rătăcit printre atîtea vlăstare nobile, căuta să-i epateze, să-l domine cu superioritatea lui intelectuală. Lor le vorbește despre literatură, despre teatru, în scrisorile către el filozofează. Acesta să fi fost elevul Maloirescu cel de fiecare zi?

Jurnalul său ne apare adeseori drept mărturia unei crize, a unei furtuni lăuntrice: se simte singur, părăsit, neînțeles de colegi și de familie, bolnav, răvășit sufletește. În dorința de a-și contura personalitatea, de a fi cineva, un erudit și un formator, mai ales în dorința de a fi *bun*, T. Maloirescu se autoflagelează (se acuză de minciună), dar mai ales se autocenzurează.

Evulul grav, care își câștigase pe drept stima profesorilor scrie surorii sale la Brașov — la 26 mai 1857 — o scrisoare puerilă în italiană, continuată în franceză și sfârșită în engleză. La epoca aceea, tatălul îi trimite scrisori în italienește și latinește. Patru limbi «turnate» într-o fermecător de stîinjenitoare topică românească. În jurnal ne avertizează că va învăța aceste limbi și se va ține de cuvînt; la 16—17 ani între al săi face lecții practice.

Dar aproape fiecare scrisoare a *Epistolarium*-ului este o surpriză.

Jurnalul ne dă imaginea înșinguratului, a celui care nu cunoaște căldura maternă, refugindu-se într-o oază familială doar cu sora sa Emilia. Cîtă tandrețe, cît respect filial și cîtă dragoste emană din scrisorile către mama sa pe care le publicăm mai jos!

Ioan Maloirescu apare în jurnal distant, îndepărtîndu-și fiul prin austeritate. Scrisorile către tatăl său ne încredințează că Titu Maloirescu recunoștea în el nu numai pe acel *pater familias*, dar pe prietenul, pe consilierul său erudit, de o elevată intelectualitate, căruia îi relatează în amănunt cursul studiilor sale, îl împărtășește planurile de viitor.

Și-atunci? Care este adevăratul Maloirescu? Acel din jurnal, ori acel Maloirescu redescoperit nouă de epistolar?

Cele peste 850 de scrisori — în cea mai mare parte inedite, puține au fost publicate răzleț — adăugate jurnalului ne vor da imaginea unei personalități complexe, care își impune dedublarea.

Un fapt pare a se contura de pe acum din confruntarea *Epistolarium* — *Jurnal*: urmărind să facă din «Însemnări» un Bildungsroman, T. Maloirescu și-a compus totodată tipul de erou romantic, a căutat să consemneze necontenitele și dramaticele sale confruntări cu propriul eu și cu lumea înconjurătoare. A făcut-o uneori chiar cu o recuzită împrumutată de la marile modele literare; totdeauna însă bazîndu-se pe o existență spirituală proprie, uimitor de bogată în plusuri și minusuri. Și îmbinarea aceasta de intim și literatură ne lasă convingerea că Jurnalul (din perioada de tînerțe) ni-l restituie și el — ca și *Istoria Contemporană a României* — pe scriitor, dar pe un scriitor care dorea să transmită posterității o imagine despre sine.

Într-o mult mai mare măsură însă decît «Însemnările», *Epistolarium*-ul este un portret spiritual convîngător (restituindu-ne un adolescent inteligent și exuberant, un tînăr extrem de studios și lucid care își urmărește consecvent țelul) și totodată un curriculum vitae (menționăm că în afară de scrisorile aparținînd unui fond de corespondență intimă, Maloirescu transcrie și scrisorile către autorități, luminînd astfel numeroase momente ale biografiei sale). Însuși T. Maloirescu a dat *Epistolarium*-ului o mare importanță, revenind asupra lui, datînd unele scrisori, făcînd adnotări (pe cînd «Jurnalul» l-a înlăturat pentru anumite faze biografice, alteleori l-a neglijat zile întregi, ori s-a rezumat la notații nude).

Fiecare pagină a *Epistolarium*-ului este un pas pe calea înțelegerii lui Titu Maloirescu (cele cîteva scrisori dispartate publicate acum sînt, în parte, revelatorii).

Editarea însă a «jurnalului» întregit de epistolar va fi desigur actul salutar pentru definirea acestei personalități. În lumina documentelor de care istoria literară dispune, apare extrem de elocvent că în perioada 1856—1861 (anii studiilor de la Teresianum pînă la obținerea doctoratelor—perioadă cunoscută acum la zi), Titu Maloirescu își anunță principalele coordonate ale activității sale: critica și estetica literară, filozofia, lingvistica, învățămîntul, politica, prefigurîndu-și întreaga operă și impresionînd prin vastitatea cîmpurilor atît de timpuriu și de stăruitor explorate.

EPISTOLARIUM

DOMNIȘOAREI ADELA RAINHARDT LA VIENA¹

Causa, ce m-a adus la luarea permisiunii de a-Ți scrie, e o proprietate a mea, ce mi-e de multe ori foarte împedecătoare, fără însă să o înving: nu pot vorbi liber și natural cu cineva; și așa sum sforțat a mă cumineca în modul ista mediat. A-Ți spune însă în genere ceva trebuie, de când făcui observarea că Dta ai trăit prea mult în Țara Românească, că ai ieșit atunci din ea, când Ti și formaseși după direcțiunea spirituală de acolo, o direcțiune care avem să o mulțumim francezilor, care cel puțin nu e bună, o direcțiune, care e cauza primitivă a micului grad de cultură adevărată la români, sau exprimînd cu un singur cuvînt, ce cuprinde toate în sine: e suprafirealitatea.

Ist rău se întinde peste literatura țării, că n-are nice un autor adînc; se întinde peste direcțiunea culturii, că n-are nice un ram al studiului pertractat sever; se întinde peste formarea caracterului, că n-are nici un om tare, ci numai foaie svîturate; se întinde peste tot simțul că n-are nice o umanitate adevărată, ci numai o sentimentalitate stricată și utopică, fum, spumă. Din numitele urmări mai ales ultima a prins loc și în Dta, și încă binișor. Sau,

¹ Biblioteca Academiei Române, Arh. Titu Maiorescu, I Varia 1, Epistolarium, vol. I, cartea 1

en spune-mi, ce alt sunt plînsurile DTale? — Spumă ! Oftaturele în toate unghiurile? Fum ! — părerile că ești cea mai nefericită și de astea? — sentimentalitate stricată ! — În ce stare așa grozavă Te afli DTa? Când ai vrea să înveți acum toate ce ai trebuie și la care ai ocaziune, nu Ți-ar ajunge ani întregi; va să zică pentru spirit ai destul. În stările DTale familiari n-am să mă amestec, și mi-aș permite prea mult, zicînd că ar fi mai bine cînd Te-ai purtare DTa cu mama DTale, cum se poartă mama DTale cu DTa, deși aș zice adevărul. Dar asta trebuie să zic, mi se pare, că DTa avînd de la natură simț nu te-ai studiat destul, ci Te-ai lăsat indulgente unei fantezie, ce nu duce la nemica; și dintr-asta o ieșit (pîndă acum numai foarte puțin) vanitatea de a arăta simțul (sensibilitatea — n.n.) la toată lumea, de oftare prin toate locurile între oameni etc. Pîndă acum poate nu te-ai observat în privința asta cum se cade; dar fii atentă, că chiar din vanitatea asta sentimentale se nutresc și cei mai mulți bieții poeți ai noștri, niște spirituoși efemerii.

Dar în orice specie ai aplicare la vanitatea spirituale; ai vrea să fii mai nefericită, numai ca să poți fi mirată de toți; sau din ce alt motiv îmi spusei mie, unui copil de 16 ani, pe care nu-l puteai cunoaște bine, toate cercustările DTale familiare? Toate nefericirile (închipuite)? Și 3 zile după aia soru-mei? En vezi, că omul nemulțumitor e cel mai invidios din toți, pentru că disonanța frumoasă cauzată prin binefăptura altuia nu numai nu a dizolvă, ci o și mărește printr-o disonanță urtă. Nu voi să zic, că DTa ai devenit aici, ci ai aplicare să devii aici.

Mi-ai zis acuma 2 lune într-o oră de desemn, care cu toate astea fu o oră sacrată, că pentru DTa nemine n-a făcut nemica, — și că ce știi, — știi prin DTa. — Să te fi uitat mai bine la mine, ai fi văzut iar rîsul cunoscut al meu, care însă atunci era cam ascuns. Per la primo: mama DTale Ți-a luat în țară maestră franceză pentru studiu, — și cu aia ai fi putut studiere mai mult decît ai studiat; mama nu te putea împiedica în adevăr, deși, de și poate a zis-o: așa limba franceză o mulțămesti guvernantei, limba germană părinților, limba română cercustărilor. — Dar ce ai făcut DTa din DTa singură? Ai întrebuițat acolo cunoașterea limbelor numite spre cunoașterea literaturii lor? — Ba ! Ai studiat doară gramatica strictă a vreunei limbe? — ba ! — În nice una nu știi să scrii ortografice. — Și cum poți zice DTa că-ți împedeca mama DTale studiul, cînd eu auz că rămâneai nopți întregi cu sora DTale? Și ce făceați? Vă uitați la lună ! En să fi studiat în nopți de astea istoria: era cu mult mai bine. Simțul DTale? Îl ai de la natură: meritul DTale ar fi numai atunci, cînd l-ai fi cultivat, dar nu l-ai cultivat în nice un mod. Ei bine ! Astea sunt trecute. Dar, însă, Domnișoară sentimentale, după ce mama DTale se învoi la toate părerile DTale, după ce nu te mărită, cum vrea, după ce Te lasă să studiezi cum vrei, crezi că nice acum nu ai să-i mulțămesti nemica? — Nu știu, ce crezi, dar știu că o arăți.

«Gefühl ist nicht genug, denn es lässt sich auf falsche Wege leiten; Verstand muss dazu kommen, es zu lenken, ein Lebensziel, beide zu vereinen: die 3 sind die höchsten Potenzen »¹, zice Aureliu, și are drept.

Mă rog a mă face atent, unde mă înșelai; îmi va părea bine, să te rog (în cazul numit) de iertare.

TITU

Decembrie 1856

MAMEI LA VIENA

1 Ian

Mamă dragă!²

Iaca încă o zi, care-mi mai dă ocaziune nemediată de a-Ți repeta mulțămirile mele fierbinți pentru binefacerile DTale către mine, care foarte des nu le-am meritat, și de a Te ruga de iertare pentru multele grije, cari de atâtea ori Ți le-am cășunat. Fii încredințată, că sămința ce mi-o plantezi în inimă, nu va fi pierdută.

DumneaTa trebuie să devini odată mulțămită și fericită, pentru că de mulțămirea DTale e legată și fericirea a tuturor noștri. Dar în or ce privință toate dorințele DTale vor fi împlinite pînă cînd sunt realizabile prin

fiul DTALE

MAMEI LA BRAȘOV

17 Iunie (1857)

Mamă dragă!³

Mîne joi pleacă tata la Istria; se vede că a căpătat bani îndestul, căci cînd îi zisei alaltăieri de plecarea mea la Brașov, mi-o permise. Așadar vin desecur în ferie pe la Dvoastră, însă fără tata, cu toate că Dlui pînă atunci va fi în Viena.

Eu cu diata mea mă aflu sănătos. Maior își depune luni care vine examenul de pe urmă. Pe la noi se serbează mîne sărbătoarea de 100 de ani a fondării ordinului Mariei Teresiei cu o pompă necredibile. Toate trupele din Austria sunt reprezentate. Așa mîne la Glasin vor fi pe lîngă împăratul 200 de generali, 1000 de obriști, 10.000 de ofițeri și 100.000 de soldați de tot felul, cari toți vor mînea în grădina Schönbrunn. Și noi avem permisiunea a ieși mîne afară de la 6 ore dimineața, pînă la 8 seara; — o să pot petrece pe tata la calea ferecată.

¹ « Sentimentul nu e de-ajuns, căci se lasă dus pe cărări greșite; rațiunea, pentru a-l îndruma, trebuie să l se adauge; un scop în viață, pentru a le reuși pe amîndouă: acestea 3 sînt forțele cele mai mari ».

² Epistolarium, vol. I, calet 2

³ Epistolarium, vol. I, calet 4

Păcat că nu fuseși la Viena să vezi nevoile, cari călcară pe nemți în 13 Iunie, când era să se prăpădească lumea. Unii de prin Bavaria își beură toată averea pînă atunci, ca să se poată duce sătui și îngrășați la dracu; nici un lucrător nu mai vrea să mai lucreze ceva în săptămîna de pe urmă; zarzavaturile de prin tîrg se puteau cumpăra de lepădat.

În Hamburg se prostiseră și oamenii mai cu minte; într-un pension de fete guvernantele chemară un popă în săptămîna trecută și cuminecară toate fetele și le lăsară să se ducă la părinți ca să moară în familie, când se va cutropi lumea. În Viena se grămădiseră oamenii pe la toate casele cari aveau no 13 că acolo ziceau că se vede întîi coada cometului. Aolea sărac neamț, că rău te-a lovit ucigă-l-toaca cu leuca, când te-a adus cu fluierul sub pămînt !

După cum se aude o să putem pleca în ferie încă în 26 Iuliu, așa încît pe la 1 August pot fi în Brașov. Dar altceva, mamă dragă. Să fii așa de bună să-mi cumperi pînă atunci 2 legături de gît, că aș vrea să umblu și eu ca copii de negustor cu spînzurătura; să mi le aleagă Emilia: una surdă și una cu cîmp vîndt și cu pui mari albi, dacă se va putea, ca să le pot găsi acolo. Dar Dvoastră ce mai faceți? Unde ședeți? Dar Cîiașul? Am auzit că și-a învîrtit perii pe partea ailaltă, ia spune-i, mamă, că moda de pe urmă de Viena poartă părul iar pe tîmple, ca negustorii, poate se va întoarce la zulufii dumnealui de mai nainte. Dar D. Munteanu? Și Nenea Popa, și mama ailaltă? Pandeliu? Doamne, Doamne, sunt atîția de mulți, de cari nu aflui nemica.

Lui « Măsi » îi sărut nasul cel mic. — Dar cisme de gîscă tot mai scui pă la Evanghelie? Andronic nu-și mai piaptăndă barba? Mai suge burbea din butoi? În 5 săptămîni după ce vei căpăta scrisoarea asta o să mergem amîndoi după ziduri la preumblare.

Al Dtale

TITU

DOMNULUI TIMOFTEIU CIPARIU,
canonic la Blaj¹

Brașov în 6 september [1857]

Stimate Domnule !

Iartă-mi libertatea care mi-o luai de a vă adresare cîteva rînduri, dar e cășunată printr-o comisiune impusă mie, care de o parte poate mă escuza.

¹ Epistolarium, vol. I, calet 6. — Scrisoarea către Timotei Cipariu a fost editată de I. E. Toroușiu în Studii și Documente Literare, vol. VI, București, 1938, p. 451—452, republicată după rev. Blajul, 1936, III, p. 359—360. Într-un Epistolarium (vol. I—IV) a intrat în Biblioteca Academiei din fondul Toroușiu, acest amănunt ne confirmă presupunerea că, în 1938, I. E. Toroușiu nu era încă în posesia lui.

Unul din profesorii de istorie al Academiei c.r. Teresiane din Viena, Dr. Zhismann, cu a cărui frate făcu și tata cu ocaziunea călătoriei prin Istria o cunoaștere foarte priitoare studiilor lui, se ocupă în momentul ista cu darea la lumină a unui op care pertratează istoria imperiului bizantin. În el are între altele să citeze și confesiunea credinței a patriarhului Iosif II, cam de pe la 1416, care nu se află decît într-un op al lui Nectarius.¹ Astă carte însă nu o are nici o bibliotecă vieneză. De aceea profesorul se adresă la mine, auzind că plec în Transilvania pe vacanță, cu speranța că voi găsi cartea numită mai lesne pe aci.

Eu în cauza asta nu-mi văd alt refugiu decît la renumita Dvoastră cunoaștere a opurilor respective, fiind ascurat, că Dvoastră nu vă va cădere așa greu rechemarea în memorie a numelui autor.

Vă rog dar a spune Dlui Puianu, de se află opul numit la îndemînă sau nu, care eventualmente sper că are bunătatea a prescrie puținele rînduri, cari cuprind confesiunea credinței a patr. Iosif II și a mi le cuminecare. După cum spusese prof. Zhismann confesiunea asta se află în foiele din urma cartei lui Nectarius.

Sum așa liber, domnul meu, a așteptare de la bunătatea Dvoastră o escuză, dar trebuie să mărturisesc, că în egoismul meu sper și vrun efect al rugăciunii mele.²

Complimente de la ai noștri.

TITU LIVIU MAIORESCU

ONORATEI EFORIEI A ȘCOALELOR ÎN BUCUREȘTI³

Onorata Eforie⁴

este rugată de cătră subscrisul a lua în considerare următoarea propunere.

On. Eforie a binevoit a mă trămite la Paris pentru studiile de litere. La înfățișarea diplomei mele de doctor de filosofie, decanul Pellat îmi spuse, că acest document corespunde cel puțin licențiatului de litere. Mă decisei dar a face uz de beneficiul acordat de on. Ef. spre continuarea studiului de

¹ Este vorba de lucrarea *Confessio imperii papae in Ecclesiam a patriarchului Ierusalimului Nectarius*, lucrare reeditată în grecește la Iași în 1682 și în traducere latină la Londra în 1702.

² Citind scrisoarea, E. Lovinescu (T. Maiorescu, vol. I, p. 196) nota: «Cipariu nu-și aducea aminte de răspunsul ce-i dăduse tinărului Maiorescu». O ciornă din *Epistolarium* ne încunoștințează că T. Cipariu a răspuns solicitării, transmițînd chestiunea lui V. Puianu. În scrisoarea către Basiliu Pulanu din 1 oct. 1857 T. M. afirmă: «Mai întîi de toate îmi mulțumesc pentru binevoitoarea Dtale conlucrare în cauza documentului pentru profesorul meu vienez și Te rog a asigurare pe D. Cipariu de adîncă mea recunoștință» (*Epist.*, vol. I).

³ *Epistolarium*, vol. II, cîșet 29.

⁴ Scrisoarea către Eforie, nedată, este precedată de o scrisoare a lui Titu Maiorescu către tatăl său, datată: «Paris, 4 martie, 1860» în care se spune printre altele: «Alăturata petițiune mă rog să o oferi dacă găsești cu cale — eforiei».

drepturi la Paris, avînd convingerea că acest studiu este cel mai esențial pentru coroborarea și chiar pentru existența statului nostru.

Deciderea mea să înțelege că depinde de la aprobarea On. Eforii. De această aprobare mă rog prin rîndurile de față, promițînd totdeodată a nu neglija literele și a supune partea lor filosofică ca bază fundamentală întregii activități juridice.¹

TITU LIVIU MAIORESCU

TATEI, LA BUCUREȘTI²

Paris 11 Ianuarie 1861

Trecui ieri examenul juridic. Fu din cele mai bune. Prin urmare sum semi-licențiat.

Astăzi primii scrisoarea DTale cu polița de bani. De restul ce mi-l promiți mă rog încă o dată. Am numai o datorie de plătit adică către librariu; însă, aceasta se sue la 40 f. Librariul meu este totdeodată editorul universității și sum prin urmare silit a-mi imprima tezele de doctorat la el; mai înainte însă îmi este un fel de datorie morală de a-l plăti pentru cele trecute.

Poți însă crede că colecțiunea mea de cărți merită în toată forma numele unei bibliotecă. În luna din urmă îmi mai procurai și scrierile eșite asupra sofistilor greci, și apoi operele complete ale lui Cousin.

În scrisoarea DTale îmi spui că la facultatea noastră nu se află catedră pentru științele de stat sau nici pentru f[iloso]fia speculativă.

Dar eu nici nu o înțelesesem în acest sens. Intențiunea mea este de a deschide un curs de tot liber și public, nu numai pentru studenți, în modul cum este aici Colegiul de Franția (în progr. alăt. se află și lecțiunile lui). Colegiul de Franția nu ține examene nu dă diplome, însă îngrijește prin profesori celebri pentru dezvoltarea tuturor științelor importante societății.

În acest sens aș vrea să iau eu inițiativă la noi și aștept mult de la această inițiativă.³

Cît pentru teza mea f[iloso]fică nu te îngrijii; mă voi servi de rezoluțiuni de tot moderate. Pasul cel mai fericit al dezvoltărei mele din urmă este că am părăsit negațiunile pure, și mă întăresc într-o pozițiune sistematică. Chiar în cartea publicată partea negativă și critică este mărginită la cîteva pagine

¹ Dreptul ca și filozofia erau aspirații statornice ale lui T. Maiorescu; la 24. I. 1856 el nota în Jurnal: « Pînă voi leși ca doctor de 2 grade (filosofie și iura) ».

² Epistolarium, vol. III, cînet 35

³ La 10 zile de la sosirea în București, T. Maiorescu își anunța prima conferință ținută sub auspiciile Academiei Naționale la 10/22 dec. 1861 în cadrul unui curs public și popular despre Educațiunea în familie fondată pe psihologie și estetică, cu privire perpetuă la cercustările noastre. Tot în lumina acestor intenții, exprimate încă din strălînătate, trebuie să vedem și ciclul de Prelecțiuni populare, înfișate de « Junimea » la Iași.

în apendice. A la fin se schimbă junele în bărbat; închide ochii pentru înfirmi-
mitățile altora, fiindcă i se deschid lacunele proprii, își însușește stima pentru
realitate și se simte în fine un membru foarte important, însă totdeauna sub-
ordonat unui mare întreg.

Ieri îmi spuse Stolojan că Wachmann, junele de aci, va da o petițiune la
Minist. Cult. pentru un stipendiu de arte. Wachmann este un artist în sensul
cel mai strâns al cuvântului; facilitatea cu care execută pe clavier muzica,
fie cea mai grea, se poate numi prodigioasă. Din astă cauză mă rog și eu,
îndemnat de Stolojan, ca să intervii în favoarea lui încât acordarea stipen-
diului de arte va depinde de la influența DTale.

Stolojan, Gănescu etc. mă însărcină totdeauna a-ți prezenta complimentele
lor.

Știrea cea mai plăcută din scrisoarea DTale, fu că în scurt timp vei răspunde
Clarei la Berlin. Te mai rog încă, tată, și acordă-mi astă rugăciune ca recom-
pensă pentru bunul succes al examenului din urmă, să scrii și lui Kremnitz
celui bătrîn (Justizrath Kremnitz, Berlin, Wallstrasse 7 u. 8).

Simți DTa singur ce consolare supremă va aduce părinților o manifestare
ce-i poate lumina și liniști asupra pozițiunii familiare a fiicei lor într-o țară
așa de străină și depărtată.

În minutul de a termina scrisoarea mi se trâmte de la Berlin numărul
din urmă (10 ianuarie) din « National Zeitung »¹. În 3 pagini ale foiletonului
e conținută o critică a opului meu, făcută de celebrul aristotelian și biograf
a lui Lessing, Ad. Stahr. Este așa de favorabilă, încât ar fi în stare a mă scoate
din modestia în care m-am învelit în timpul din urmă. Însă n-ai frică, că nu
mă scoate.

TITU

TATEI, LA BUCUREȘTI²

Paris, 19 Martie 1861

De 5 zile sum în Paris și prepar examenul juristic din urmă. Teza franceză
pentru doctorat o terminai în Berlin. În vreo 10 zile o să o prezentez Sorbonei.
Cea latină o încep după 15 aprilie. Am făcut la biblioteca Berlinului studii
asupra sofștilor, însă văd că-mi trece materia peste puterile actuali, din
cauza timpului. O lucrare originală și profundă asupra sofștilor cere studiu
de ani întregi, și nimicuri n-aș vrea să prezint facultății. Mă voi apuca de altă
parte obscură o istoriei filosofiei, de scepticismul grec și anume de Sextu[s] Empi-
ricu[s]—care pînă acum nu fu încă pertractat în nici o monografie pe care însă-l

¹ Este vorba de recenzia făcută de A. Stahr lucrării lui T. Maiorescu *Einiges philosophische in
gemeinfasslicher Form* (Considerații filozofice pe înțelesul tuturor), apărută la Berlin în 1861.

² Epistolarium, vol. III, caiet 36

cunosc de aproape de cînd mă ocupam cu contrazicerile metafizice ale lui Herbart în Teresianum.

Teza franceză după opiniunea mea îmi reieși bine. Critica eclectismului, și ideologiei franceze care vream să o dezvolt, am omis-o de tot. Sorbona, după cît mă convinsei, nu este locul unde se propun asemenea critice. Așa lucrul meu e curat sistematic și, afară de partea istorică, numai pozitiv.

Locuința din urmă în Berlin îmi fu de cea mai mare utilitate. Fui invitat de cîtră Comitetul Lessingian a ține un discurs în favoarea monumentului din Kamenz.¹ Îl ținui în fața unui public de elită, profesorii filosofici ai universității: Trendelenburg, Michelet, Werder, chiar și bătrînul Popp asistară, toți români (afară de Petreanu și Antonescu) etc. Criticele, cum îți poți imagina, fură favorabile și numeroase, în « National-Zeitung », « Spener'sche Zeitung », ba chiar în « Kreuz-Zeitung ». Societatea filosofică din Berlin, organul central al Hegelianilor mă numi membru extraordinariu al ei, pînă acum momentul cel mai fructifer al scurtei mele vieți publice. În alocuțiunea respectivă îmi zise prezidintele:

« Die deutsche Gelehrtenwelt kann sich nur freuen, wenn im Ausland stets Männer von so eindringend klarem Verständnis und glänzender Mitteilungs-gabe ihre Bestrebungen aufnehmen u. weiter führen. Die philosophische Gesellschaft rechnet es sich zu Ehre an, Sie zu ihren auswärt. Mitgliedern zu zählen u. sie wird gern die Spalten ihres Organs zu Bekanntmachung Ihrer phfischen zu original Reden und überhaupt alles wissenschaftl. Strebens in Ihrem Vaterlande öffnen. »

Organul despre care e vorba, este « Der Gedanke, philosoph. Zeitschrift », care în numărul din aprilie se va ocupa mai științific de opul și discursul meu.

O altă consecință fu, că prin profesorii Berlinului căpătai scrisori de recomandare la cîțiva corifei din Paris, la Cousin, la Hase, Fovety, la Rich. Wagner, a căror societate o voi frecventa.

Mi se făcură oferte la Berlin de a redija partea filosofico-critică a unui jurnal pedagogic, însă se înțelege că refuzai. Am eu alte de făcut.

După cum vezi, tată, excursiunile mele la Berlin sînt măduva activității mele. Apoi ar fi o altă însemnare; îmi procură posibilitatea de a trăi în mod convenabil cu banii ce-i avui pînă acum. La Berlin șed și mînc la Kremnitz, unde sum totdeauna primit și tratat cu o căldură nespusă. Astfel nu cheltuiesc

¹ Este vorba de conferința *Die alte französische Tragödie und die Wagnersche Musik*, apărută în rezumat, apoi în rev. *Der Gedanke* Berlin, 1861, II, p. 112, text reprodus de Tudor Vianu în anexa lucrării sale *Influența lui Hegel în cultura română*, București, 1933.

² « Lumea învățașilor germani nu poate decît să se bucure, cînd în strălînată bărbăți cu un spirit atît de clar și pătrunzător, în comunicări strălucite, prelau și duc mai departe străduințele ei. Societatea de filozofie consideră că este o cinste pentru ea să vă numere printre membrii săi din strălînată și vă pune bucurasă la dispoziție paginila organului său pentru a face cunoscute discursurile sale filozofice cele mai originale și în general orice strădanie pe tărîm științific din patria dvs. »

în Berlin chiar nici o para, și prin aceasta nu numai că banii călătoriei sunt compensați, ci îmi mai rămase pînă acum o sumă necesară pentru cărți, ce șezînd tot în Paris, n-aș fi putut-o strînge. Cu toate acestea acum n-am nici un kreîțar, ci datoresc 400 frcs. Diploma de licencié ès lettres (140 fr.) încă n-am putut-o plăti, fiindcă nu mi-ai trimis banii în februarie aici cum îmi promi-seși. Examenul juristic de acum cu inscripțiuni va face 240 fr. Iacă cei 700 duși, cari mi să trîmit. Apoi cum o să trăiesc de la aprilie încolo? Cum să-mi im-primez tezele de litere și cea juristică?

Examenul juristic de acum, care va reieși bine, nu-l pot trece pînă nu voi căpăta banii trimestriali.

Dacă însă nu voi căpăta mai mult, adică toți banii pe un an întreg, atunci sum forțat fără nici o îndoială să întrerup tot studiul, ba chiar șederea în Paris, fiindcă cei 700 frs. ce-i capăt, se duc într-o singură zi. În cele spuse e o necesitate absolută. Mă rog dar pentru ultima oară de subsidiile cerute.

În cercul familiei lui Kremnitz mi-am serbat ziua nașterii, 27 februarie. Consilierul îmi dăruî opurile complete ale lui Hegel, 22 volume, mama Krem-nitz un luminariu de argint, 6 basmale și un ac de aur, Clara îmi cusu un covor pentru odaia mea futură și un Papierkorb . . . soru-sa un portofoiu, frații îmi deteră cîteva estampe prețioase după Kaulbach și Rubens, etc. Se făcu o masă la care cel dintîi toast fu adus «den lieben neuen Verwandten im fernen Osten.»¹

În mijlocul mulțămirei perfecte care îmi caracterizează viața de cînd cunosc pe Clara îmi rămîne numai o cerință urgentă: de a mă așeza în București ca să pot începe cu o profunditate liniștită studiile de stat, la cari îmi simt chemarea. Peste 4 lune am toate diplomele cerute. Cu învățații Germaniei și Franței stau în relațiuni convenabile; mi-am cîștigat ipso Marte o stimă socială: de acum înainte încep studiul cel adevărat, studiul de viață. M-am săturat de propedeutica splendidă. Florile trebuie să cadă. sămînța e coaptă și vrea să se ivească în fruct.

Adio pînă după examen

TITU

¹ « Scumpelor și nollor noastre rude din Răsăritul îndepărtat »

BORIS PASTERNAK

TEATRU

și

PROZĂ

Ultimul Pasternak

În 1958, la Peredelkino, Boris Pasternak începe să lucreze la vasta dramă istorică *Frumusețea oarbă*, concepută mai întâi ca roman, apoi ca trilogie dramatică. Va lucra la ea pînă în ultimele zile ale vieții. Din puținele pagini care ne-au rămas, căci opera nu este terminată, se configurează concepția cu adevărat grandioasă care-i stă la bază. Trilogia *Frumusețea oarbă* urma să fie pentru Pasternak un imn pasionat închinat pămîntului rusesc, o încununare a întregii sale opere.

Dintr-o scrisoare din 1959 adresată prietenii sale Jacqueline de Proyart (care-l ajutase să-l « descopere » pe Teilhard de Chardin), aflăm că Pasternak intenționa să-și continue pe un plan superior și să-și aprofundeze romanul. *Frumusețea oarbă* este anticipată și pregătită de opera sa anterioară. Înscrind-se deliberat în tradiția lui Tolstoi, Pasternak caută originile țărănești îndepărtate ale Revoluției din Octombrie și situează acțiunea operelor în epoca dezrobirii țăranilor. Cea mai prețioasă informație despre intențiile lui Pasternak o aflăm în propriile sale mărturisiri făcute Olgăi Carlisle în ianuarie 1960, cu prilejul vizitei acestuia la Peredelkino. Citatul este lung, dar ținem să-l reproducem integral, socotindu-l indispensabil pentru înțelegerea plesei:

« Pregătesc o trilogie, din care am scris a treia parte. Vreau să reinviu o întreagă epocă istorică: secolul al XIX-lea rusesc, dominat de acel eveniment hotărîtor care a fost abolirea robăriei. Există, desigur, o mulțime de lucrări care tra-

tează despre această epocă, dar nici una nu o tratează într-un chip modern. Vreau să scriu o operă panoramică, la fel ca *Suflete moarte* de Gogol, și-mi doresc ca trilogia mea să fie tot atît de Impregnată de realitate ca și *Suflete moarte*.

Trilogia îmbrățișează trei perioade caracteristice ale lungului proces de desrobire a lobagilor. Prima parte se desfășoară în 1840, în momentul cînd în întreaga țară începe să se simtă o oarecare agitație în jurul iobăgiei. Vechiul sistem feudal nu mai poate supraviețui, dar pentru Rusia nu se întrezărește deocamdată nici o speranță întemeiată. Partea a doua se situează în ajunul lui 1860. Unii proprietari sînt cucerți de idei liberale, și elita aristocrației rusești începe să fie profund răscolită de un program reformist de tip occidental. Spre deosebire de primele două părți, situate la țară, la conacul unei mari moșii, cea de a treia se petrece la Petersburg, în jurul anului 1880. Dar aceasta e abia în fază de proiect, în timp ce primele două sînt în parte gata scrise. Despre ele vă pot da mai multe amănunte.

Prima parte înfățișează viața în aspectul ei brutal, asemănător primei părți din *Suflete moarte*. Existența apare neatînsă de nici o formă de spiritualitate. Imaginați-vă o moșie întinsă pierdută în inima cîmpiei rusești, în 1840. Moșia e aproape în paragină. Stăpînii — contele și soția lui — sînt absenți. Au plecat ca să scape de îngrozitorul spectacol al prinderii cu arcanul la oaste. Așa cum știți, pe atunci în Rusia serviciul militar dura douăzeci și cinci de ani. La ridicarea cortinei, stăpînii sînt așteptați să se întoarcă și slugile deretice prin casă, ca să-l primească cum se cuvine. E o agitație frenetică, toți aleargă de colo-colo, fetele rid și glumesc.

În fond, sînt vremuri grele, pline de neliniște, în acel colț al cîmpiei rusești. După prima scenă, tonul conversației țăranilor devine mai grav. Aflăm că în pădurile din jur stau ascunși cîțiva bandiți temuți, probabil dezertori din armată. . .

Slugile vorbesc despre un bust de ghips, înfățișînd un tînăr chipeș, îmbrăcat după moda secolului al XVIII-lea. Se spune că acest bust are o valoare magică. De soarta lui este legată soarta moșiei. De aceea trebuie șters cu multă grijă, ca nu cumva să se spargă.

Personajul principal al operei este Prokor, paznicul moșiei. Tocmai se pregătea să plece la oraș ca să vîndă lemne, dar în loc să plece se lasă prins de atmosfera generală și rămîne la conac. Amintindu-și de niște costume de carnaval ascunse într-un dulap, îl vine în minte gîndul să se deghizeze în drac ca să-l sperie pe ceilalți. Chiar în clipa aceea sosesc stăpînii, și Prokor trebuie să se ascundă în dulap.

De cum intră în scenă contele și contesa, vedem că relațiile dintre ei sînt foarte încordate și aflăm că pe drum contele a încercat să-și convingă soția să-i dea bijuteriile, singurul lucru nepotecat din întreaga avere. Contesa a refuzat și, cînd contele a vrut să-i smulgă cu forța bijuteriile, un valet i-a luat apărarea, gest de un curaj nemaipomenit. Încă n-a fost pedepsit, dar dintr-o clipă într-alta se așteaptă să-și primească pedeapsa.

Cînd contele o amenință din nou pe contesă, tînărul valet, care n-are nimic de pierdut, la unul din pistoalele contelui aduse din trăsura de un servitor și-l împușcă. Panică generală; slugile fug înpălmîntate. Statula de ghips cade și se sfărîmă în bucăți, rîndind o tînără slujnică, care rămîne fără vedere. E frumusețea oarbă, care dă titlul trilogiei. Ea simbolizează evident Rusia, care și-a uitat atîta timp propria frumusețe și propriul destin. Deși e o simplă slujnică, «frumusețea oarbă» e o adevărată artistă: are un glas minunat.

În timp ce contele rînit e scos din scenă, contesa, profitînd de zăpăceala generală, îl dă tînărului valet bijuteriile, și acesta reușește să fugă. Prokor, surprins în costumul de carnaval, va fi acuzat de furt. Și cum contesa refuză să dezvăluie adevărul, Prokor va fi condamnat și trimis în Siberia. . .

După cum vedeți, în toate acestea există multe clemente de melodramă; eu cred că teatrul trebuie să cultive emoția și culoarea. . . Cred că lumea s-a săturat de scenele în care nu se întâmplă nimic. Teatrul e o artă a emoțiilor și a faptelor concrete. Vreau să încerc să revalorific melodrama: Victor Hugo, Schiller. . .

Acum lucrez la partea a doua. Acțiunea se desfășoară în același loc, dar într-o altă epocă. Sintem în 1860, în ajunul dezrobirii. Moșia aparține acum unui nepot al contelui, care și-ar fi eliberat iobagii dacă nu s-ar fi temut că aduce prejudicii cauzei dezrobirii. Și-a însușit idelle liberale și este un iubitor al artelor. Are o mare pasiune pentru teatru și a organizat o trupă cu actori iobagi, a cărei faimă a făcut înconjurul întregii Rusii.

Fiul tinerel slujnice care orbește în partea întâi este actorul cel mai talentat din ansamblu. Îl cheamă Agafon și, prin bunăvoința contelui, s-a bucurat de o educație aleasă.

La ridicarea cortinei, cei de la moșie așteaptă un oaspete ilustru, care nu e altul decât Alexandre Dumas, aflat într-o călătorie prin Rusia. A fost invitat să asiste la premiera unei drame intitulată *Sinuciderea*. Aș putea s-o scriu: o dramă în dramă, ca în *Hamlet*. Mi-ar plăcea mult să scriu o melodramă în genul celor de la 1850. . .

Alexandre Dumas și cei care-l însoțesc sînt blocați de viscol, la stația de poștă de lângă moșie. Dar cine credeți că e șeful de poștă? E Prokor cel care a fost cîndva paznicul moșiei și care s-a întors de cîțiva ani din Siberia, eliberat după ce contesa, pe patul de moarte, a mărturisit totul. Ca șef de poștă duce un tral bun. Dar, cu toate prefacerile survenite între timp, scena înfățișînd stația de poștă are același aspect medieval ca și în prima parte: se vede gîdele tirgului, care se întoarce acasă, undeva în pădure, fiindcă, după obiceiul vremii, n-avea voie să trăiască laolaltă cu ceilalți oameni. La moșie, cînd în cele din urmă oaspeții sosesc, are loc o scenă foarte importantă, și anume o lungă discuție despre artă între Alexandre Dumas și Agafon. În această discuție voi expune idelle mele despre artă, nu cele de la 1860. Agafon visează să plece în străinătate, unde vrea să joace roluri shakespeareane, în primul rînd Hamlet.

Finalul acestei părți seamănă puțin cu cel al părții întâi. Apare un personaj odios, pe care-l vedem pentru prima dată la stația de poștă: e șeful poliției locale. Un fel de Sobaklevici, personajul acela din *Suflete moarte* care întruclipează tot ce este mal vulgar și grosolan pe lume. După reprezentația plesei, încearcă să siluiască pe o tinărlă actriță. Agafon o apără și-l lovește pe polișal cu o sticlă de șampanie; trebuie să fugă, ca să nu fie arestat. Contele îl ajută și-l trimite la Paris.

În partea a treia, Agafon se întoarce în Rusia și se stabilește la Petersburg. Nu mai e iobag (sintem în 1880) și a avut un succes strălucit ca actor. Întors în țară, cheamă din străinătate un medic renumit care-l redă mamei sale vederca.

Cît despre Prokor, în ultima parte a devenit un negustor bogat. Vreau să prezint prin el clasa de mijloc, care a avut o contribuție însemnată la ridicarea societății rusești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. . . »

Această mărturisire este desigur cel mai bun ghid în lectura piesei; ea ne permite să urmărim cum fusese proiectată evoluția personajelor de-a lungul celor trei părți ale operei.

Frumusețea oarbă ne apare astfel drept cîntecul de leabă al lui Pasternak, sintetiză a întregii sale opere și totodată un prețios testament literar.

Piesa a fost publicată în revista sovietică «JURNAL PROSTOR» (Revista Orizont) nr. 10/1969 și în revista italiană «IL DRAMMA» care ne-a pus la dispoziție două dintre fotografiile scriitorului.

BORIS PASTERNAK

FRUMUSEȚEA OARBĂ

Plesă într-un act și patru tablouri

Personajele în ordinea intrării în scenă

CRISTIAN FRANCEVICI: *administrator în Piatibrațkoe*

GHEDEON: *mecanic al moșiei, fost seminarist*

PROCOR DENISOVICI MEDVEDEV: *majordom al conților Norovcev*

LUȘIA, LUCHERIA PAHOMOVNA: *cameristă*

MIȘKA: *băiat de serviciu*

GLAȘA GLAFIRIA: *cameristă*

SIDOR: *salahor*

FEDOSEI DULICI: *camerist*

PLATON ȘCEGLOV: *camerist al contesei, apoi locotenentul Rimmars*

ELENA ARTEMEOVNA SUMKOVA: *soția contelui Norovcev*

MAXIMILIAN NOROVCEV, MAX: *proprietar la Piatibrațkoe*

KOSTIGA: *bandit*

LIOȘKA LEȘAKOV: *bandit*

PAHOM SUREPEV: *pădurar, tatăl Lușiei*

MARFA: *soția lui*

FROL: *grăjdar*

STRATON: *șeful jandarmilor*

SOKIN: *jandarm*

GHEDEON: *perceptor în casa Norovcev*

SAȘA, ALEXANDR GHEDEONOVICI VECIOPESCERNIKOV, *fiu al lui*

ALEXANDRE DUMAS, *père*

KUBINKO SELIVERST: *căpitan în rezervă, poștaş șef*

KSENOFONT NOROVCEV: *nepot al contelui Max*

CERNUSOV, NIKOLAI KOLEA: *stegar*

EVSEI: *șerb al lui Ksenofont Norovcev*

MAVRA: *cerșetoare, doică a lui Kortomski*

GURI: *cerșetor, preceptor al lui Kortomski*

KORTOMSKI, EVSTIGNEI: *moșier decăzut*

OBLEPIKIN: *general, adjutant de câmp al marelui duce*

OLEG ALEXANDROVICI: *Mare duce*

PROLOG *Tabloul I: Piatibrațkoe, octombrie 1835*

Tabloul II: Pădurea din Piatibrațkoe, 15 ani mai târziu

Partea centrală a dramei, 1860

ACTUL I *Tabloul III: Interiorul unei izbe la Piatibrațkoe*

Tabloul IV: Sala de așteptare din stația de poștă la Lesnoe, a doua zi.

Biroul cu patru ferestre al contelui Norovcev la Piatibrațkoe. A patra decadă a secolului al nouăsprezecelea. Sfârșitul unei zile cenușii de octombrie. Mese, fotolii, un divan, un raft cu cărți. Un dulap mare în fața ușii — care nu se deschide niciodată — unui coridor. Pe dulap capul foarte mărit al unui adolescent cu perucă din epoca Caterinei II.

Intră administratorul Cristian Francevici și mecanicul moșiei, Gheleon.

CRISTIAN FRANCEVICI: Unde nalba s-or fi vîrît? Am înțeles, bat covoarele afară. Deci, despre ce bani îngăimai acolo?

GHEDEON: Ce risipă de timp cu moara aceea, spuneam. Aș avea bani de încasat pentru reparațiile făcute. Administratorul n-are în casă o lețcaie. Asta o știu, de aceea aș cere un împrumut, de dat înapoi.

CRISTIAN FRANCEVICI: Ce hățîș ai în cap! Te-al îmbătat de dimineață, ești beat crișă. Nu e un ban în casă, și el cere împrumut. Ca și cum împrumutul n-ar fi bani, ci, știu eu, orz sau varză acră. O clipă. Uite-l pe Hort, cîlnele o să lase urme, podeaua a fost lustruită. Să nu între. Gonește-l, pentru dumnezeu, mă sperle. *(Un ciine latră afară din scenă, Gheleon se îndreaptă spre culise la dreapta)*

GHEDEON *(cu vocea îndreptată spre culise)*: Afară! La culcuș! Nu se poate intra, Hort, mai bine ai căuta urmele banditului de Lioșka Leșakov, decît al umbra prin odăile curate. *(Se întoarce la locul de la început)*

CRISTIAN FRANCEVICI: Mă tot înșepi cu Lioșka. Înțelege odată, omule, că nu l-am biciuit noi: era chemat la recrutare, trecuse sub judecata milițarilor, nu mai era sub a noastră.

GHEDEON: L-am adus legat aici. Nu mai avea nici suflu, nici forță să urle: scheuna ca un cățel. Prea bine fac șerbii să fugă și să se refugieze printre bandiți.

CRISTIAN FRANCEVICI: Ce tot te uiți în direcția aia?

GHEDEON: E strîmb capul de pe dulap. Mă duc să iau un scaun să-l îndrept.

CRISTIAN FRANCEVICI: Asta ar mai lipsi, să te atingi de el, beț cum ești. Mai bine și-al așeza bine capul tău. Te îmbeți totdeauna, dis-de-dimineață.

GHEDEON: Era frumos, derbedeul! Și nimeni nu știe cine e. Dar atîta lume, aici la moșle, seamănă cu el stăpînul, servul lui, Platon Șceglov... Nu degeaba se întîmplă să fie luați unul drept celălalt. Cît despre țărani și femeile din sat, nu se mai numără, e un neam întreg de ghips. Cine e derbedeul ăla cîrillonțat? Taină.

CRISTIAN FRANCEVICI: Nu te încurca în taina asta.

GHEDEON: Știu eu ce vrei să spui. Se zice că dacă acest cap s-ar sparge, ar fi sfîrșitul moșiei, dar și așa s-a sfîrșit cu ea, chiar dacă nimeni nu l-a spart ori nu l-a atîns.

CRISTIAN FRANCEVICI: În adevăr, totul se rostogolește la vale și atîrnă de un fir de păr. Terenuri, păduri, case, totul la un loc, cuprînzînd și bunurile mobile, este ipotecat ori sub sechestrul.

GHEDEON: Și te mai mîrî că beau și că cer bani?

CRISTIAN FRANCEVICI: Ce-al tu a face cu toate acestea?

GHEDEON: Crezi că e ușor să stai cu mîinile încrucișate și să te uiți la toată ruina asta? Blestematul de epileptic, cu ticul lui la braț, a risipit averea lui, a risipit bunurile el de la Sumcovo, acum încearcă să-l pună laba și pe diamante.

CRISTIAN FRANCEVICI: Nu sînt deloc ale tale, acele diamante.

GHEDEON: Și amîntirile din copilărie? Crezi că nu-mi sînt scumpe? Tatăl meu făcea slujba religioasă în capela vîlel. Mă întorceam de la seminar pentru vacanțe. Ne duceam după cluperci și după bureți, prin păduri, cu Elena.

CRISTIAN FRANCEVICI: Cine nu se juca cu ea pe-afară cînd era copil?

GHEDEON: Ce vrei să zici cu asta?

CRISTIAN FRANCEVICI: De exemplu Platon Şceglov, băiat îmbrăcat în costum circ-
cazian, i-a fost dat ca zestre şi apoi transferat aici la Platibraşcoe.

GHEDEON: Spune limpede ce vrei să zici.

CRISTIAN FRANCEVICI: Nimic deosebit.

GHEDEON: Slavă Domnului. Altminteri ți-aş fi umflat mutra în pumn. Crezi că-mi
face plăcere să aud birfindu-se pe seama lor, de către primul venit?

CRISTIAN FRANCEVICI: Fi atent să nu birfeşti tu, care te tot plîngi. Cine e liber
ar trebui să fugă de-aici. Parcă stăm pe un vulcan. Uite-te la Hort: o creatură
fără minte, slugarnică, nu e fiinţă omenească, şi totuşi nu-şi găseşte pacea nici
el, se agită; simte că ceva nu merge, animal cum este.

GHEDEON: Un animal simte. Dar tu ești o vită nesimțitoare.

CRISTIAN FRANCEVICI: Bani nu-ți dau, degeaba-mi ceri. Dar vorbind cu tine, am
ultat pentru ce-am venit. Văd că o cam lungesc cu curățenia. Mi-ar trebui un
om mai svelt. Boierii au trimis vorbă că nu vor sosi înainte de trei zile. Asta
înseamnă, e clar ca lumina zilei, că în trei ceasuri sînt aici, să ne ia pe neaștep-
tate și să ne arate că ochiul stăpînului veghează. Înadîns am dezlănțuit toată
zarva asta. Unii au fugit ca să nu fie aici la luarea recruților, să stea departe de
lacrimile femellor. Acum că recruții au plecat, se întorc. Dealminteri sînt lucruri
mai importante decît întoarcerea lor. Trebuie să trîmet la oraş carele cu grîu.
Trebuiau să fie pe drum de mult și nici măcar n-au ieșit pe poartă. Ia ulte-te ce
norl gros! Începe să se întunece repede. O să vezi că ori plouă ori ninge. Timpul
plotos o să strice grîul. Ori Kostiga și Lloşka vor face totul ca unul din care să
se rupă în Pădurea Principilor și pe urmă vor spune că am întîrziat dinadîns,
pînă noaptea, ca să împart prada cu bandiții. Și despre tine se spune că, în
vreme ce reparal moara stăpînilor, al construit alta sub ripă pentru nelegluțli.

GHEDEON: Canale nerușinate! Nu ești mulțumit, netrebnicule, că te-ai zgîrcit
la cîteva zeci de ruble: acum născocеști bazaconii ca astea!

CRISTIAN FRANCEVICI: Pămîntul e plin de birfell, prietene, și le vînd cum le-am
cumpărat. E vorba de altceva acum: recruții au plecat de-o săptămînă și plu-
gărimea mal privește mereu piezîș. Să-ți dau un exemplu: carele trebuiau să
fie pe drum de mult și nici nu s-au mișcat din curte. Am fost la hambare: Sure-
cov și cellați sînt acolo, cîntărind, încărcînd, legînd saci. Vă mai moșți mult?
le spun eu. Aveți de gînd să terminați odată cu toată moșeala asta? le spun.
Uitați-vă, zic, ce vreme întunecată. O să vie zăpadă sau ploale. Nici n-ai crede:
derbedeli, cu chipurile posomorite, nici nu mi-au răspuns. Ca și cum n-aș fi
scos o vorbă. Nu le mai e frică de bătale.

GHEDEON: Ce-al vrea, să joace? Au vreun motiv să se veselească? Ați înșurat
băleții și-acum, cînd nevestele le sînt toate însărcinate, l-ați trimes la oaste pe
25 de ani, să poarte chipul roșu.

CRISTIAN FRANCEVICI: De-atîtea ori i-am spus lui Maxim Kronldovici: Plat-
braşcoe trebuia vîndut, cît mai era vreme, și țărani mutați pe pămînturile din
Samara. Acum e tîrziu. Moșla e supravegheată și sub sechestrul, jefuită, încît
nimeni n-o mai vrea, chiar să i-o dăruiești. Și ce să mai vorbim de vecinătăți?
Pe drumul către Vladimiri, la doi pași de aici, trec cete de ocnași, pădurile
mișună de fugari, sîntem înconjurați de bandiți. Și colonille de soldați? Ți-aș
putea spune lucruri să rămii cu gura căscată.

GHEDEON: Eu cu gura căscată? Porc și zgîrcit ce ești.

CRISTIAN FRANCEVICI: Da, cu gura căscată. Stal și ascultă: cînd am văzut că nu
se putea avea încredere în nimeni din jur, m-am gîndit: așteaptă frate, trîmet
un om credincios la Straton Silancevici, cărula-i zic Năvală, să mă asigur de

ajutorul poliției, dacă merg lucrurile rău. Omul se întoarce și-mi raportează. În tabără nu era un suflăt de om, numai femei. Au început să ridă: soldați în uniformă? Haida de ! Coloniile de militari sînt în revoltă, șefii lor dau bir cu fugiții, o iau la sănătoasa ici și colo prîn ținut. Am avut o vară fierbinte, de minie : în tabere aruncau var în apă. Prostimii îi trebuie o nimica toată : soldații au început să strige că doctorii sînt niște otrăvitori, că dau să bea otravă poporului, că vor să-l nimicească. S-au strîns în turme, au sfîșiat infirmierii, au devastat cazărțile, și-au ucis plutonierii de nu le-au rămas nici urmele. Ah, lată-i că vin aici, pe dragii noștri (*întră Lușia și Glașa, cameriste măritate, amîndouă însărcinate, Mișka, un șerb copilandru, majordomul Procor și Sidor, salahor, cu covoarele scuturate și cu perdelele.*) Vă credeam morți, chiolangii ce sînteți ! Vin la voi, sigur că totul a fost șters de mult, că biroul lucește ca oglinda, și voi, în schimb, cășcați de vi se rup fălcile și vă gîdilați unul pe altul. N-ar trebui să vă bag în grajduri și să vă biciuiesc ?

PROCOR : Aveți teamă de Dumnezeu, domnule administrator. Lumea e în picioare din zorii zilei. O casă ca asta, să o răscolești pînă la ultimul vîrf de ac ! Femeile sînt cu burta mare amîndouă. Hort, ciinele stăpînului își bagă, pe deasupra, botul peste tot, nu ne lasă să scuturăm covoarele. Ce e graba asta ? N-au mai rămas de făcut decît fleacuri. Nu vă neliniștiți. Să întinzi covoarele, să pui la loc perdelele, sînt numai niște trebușoare.

CRISTIAN FRANCEVICI : Să facem așa : eu mă duc în birou să scriu bonul care merge cuarele. Voi dați-i zor. Să nu rămînă un fir de praf ! Cînd mă întorc, vreau să scinteie totul. Dacă stăpînii sosesc cumva în lipsa mea, în toată harabura asta, trimeteți îndată pe Mișka să cheme lumea să cînte urarea de bun venit boerilor și cineva să alerge să mă anunțe. Să mergem, Ghedeon.

LUȘIA : Iertați-mă, domnia voastră. Îmi iau libertatea să vă spun că adineaori, trecînd prîn apartamentul doamnei, am văzut caseta biroului doamnei, aceea secretă din stînga, trasă pe jumătate și cu cheia în broască. Auziți ce lucruri ? Niciodată nu s-a întîmplat ca doamna să lase caseta așa, deschisă. Am împins-o la loc, am încuiat-o din nou și-am luat cheia. Iată-o. Vă rog. Luați-o la dumneavoastră.

CRISTIAN FRANCEVICI : Ce dracu vrei să fac cu ea ? Tu ai văzut întîl neregula, tu să-ți ții cheia. Luminăția sa nu m-a lăsat în seamă inventarul bijuteriilor. (*Ies. Procor, ajutat de Mișka, începe să pună perdelele, urcat pe o scară rezemată, cînd la o fereastră cînd la alta. Sidor freacă părțile care nu lucesc încă ale podelii. Femeile întind covoarele, scutură praful de pe mobile, bibelouri și cutii.*)

PROCOR (din capul scării) : Așa e totdeauna. Cînd e vorba să miriți ori să amenințați cu biciul în grajduri, mă rog, cu plăcere. Dar cînd trebuie să vă luați răs-punderea de ceva, pentru numele Domnului ! O ștergeți și inlma vi se oprește în gît. Nu merge, femeilor, covorul roșu de Bukara trebuie pus în lung, alînat cu desenul parchetului, și voi îl întindeți de-a curmezișul. Cum ți se pare, Mișka ?

MIȘKA : E strîmb, Procor Denisovici, atîrnă într-o parte. Trage puțin, de sus ! Înoadă ciucurele, la dreapta. Dar în adevăr, Luminăția sa ar avea curajul să-ți dea pantaloni în jos, în grajd ? Mai trage puțin în sus. Încă. Încă. Ajunge. Stal pe loc.

PROCOR : Cum merge acum ?

MIȘKA : Merge bine.

PROCOR : Ba nu, băiete, la grajd se biciuiesc numai femeile care au grîlă de vaci și servii de la bucătărie. Pe noi camerisții ne îmbracă în frac și ne trîmet la poliție, cu un bilet : « Cum se face că ne-ați uitat, Straton Silancevici ? De ce nu vă mal vedem ? Sînt nemulțumit de aducătorul acestei scrisori, valetul Flodor. Înventați ceva. » Plutonierul lămurește biletul, silabă cu silabă, apoi pumnii

zboară și începe facerea socotelilor. Soldații ciomăgesc. Uită-te bine, ciucurli stau cum trebuie?

MIȘKA: Exact. Hai, mai departe.

GLAȘA: Covoarele sînt puse la locul lor, Procor Denisovici. Mai comandați ceva? Începusem să scuturăm praful, dar ați șipat la noi.

PROCOR: Acum e altă mîncare de pește, lucrurile se pot șterge cu o cîrpă uscată, nu se vor murdări din nou, covoarele sînt bătute. Doar nu se începe curățenia cu scuturatul prafului.

MIȘKA: Nu, nu, o clipă. Procor Denisovici, ce faci, ai tras draperia prea sus, către tavan, las-o mai jos la dreapta. Mai jos, mai jos. E adevărat ce se vorbește, că șeful bandei, Kostiga, s-a înțeles cu țărani? Că s-a ivit, ca și cum ar fi leșit din pămînt, în fața lui Agafonov și Surepev, în vreme ce alții tăiau lemne cu fereștrăul în Pădurea Principilor? A ieșit ca din pămînt și a făcut cu ei un jurămint.

PROCOR: Cum să fac să-ți vină mințile la loc, palavragiule? Să urli în gura mare asemenea lucruri ! Nu-i adevărat nimic. Dacă ai înghițit atîtea gogoși, ține-le pentru tine. Femeilor, uitați-vă afară: s-au pus în mișcare carele noastre cu griu. Uite-le cum pleacă, unul după altul (*Toți se apropie de ferestre spre a privi convoiul de care ce trec pe lîngă zidul parcului. Procor își face semnul crucii*) « Către tine, Doamne, se întorc toți ochii plini de nădejde. » Se duc la tîrg, ca să vindă. Au plecat cinci, acum pleacă altele. Ne ținem numai mulțumită griului și lemnelor; numai să poată ajunge toate la tîrg. Numai să nu încapă vreunul în ghiarele lui Kostiga . . .

MIȘKA: O fi adevărat, nene Procor, că ai lui Kostiga trăiesc sub pămînt și banda poate ascunde și fumul sobelor? E adevărat că pe vremuri, erau aici cinci frați care nu izbuteau să-și împartă pămîntul și s-au încăierat și de atunci locul se chiamă « Piatibrațkoe » (*adică al celor cinci frați*)? Că au sugrumat moștenitorul legitim cînd era în fața și-au dus un vițel băgat în spirit la muzeul de curiozități din Petrograd? Uite, alte care ocolesc pe la porțile de la drum !

PROCOR: Nouă, zece, unsprezece. « Ai întins mîna ta milostivă, Doamne . . . » Douăsprezece care. Rezistăm, cum vă spuneam, numai mulțumită griului și lemnelor. Restul este ipotecat, totul. Poate că nici griul nu mai e al nostru și pun mîna pe el creditorii . . . Nouă n-o să ne spună în orice caz. — Tu ce crezi Lușia? A fost el, cel care a răscolit, în casele doamnei. Să găsească cheia, pînă aici Luminăția sa cantele a ajuns, dar ca să le încuie la loc n-a mai avut minte cît trebuie. N-are vreme niciodată: e mereu în goană, mereu în fugă. Cap zăpăcit ! Încă două care. Acum pare că s-au terminat. Patrusprezece care.

MIȘKA: Spuneai deci, unchiule Denisovici, că nu mai e nimic la Piatibrațkoe: că totul a fost ipotecat; chiar și griul e poate al cămătarilor. Dar dacă e adevărat? Dacă vechilul contelui nu mai are nimic de vîndut și pretutindeni e gol să te joci cu mingea. Ce se va alege cu boierii, ce va fi de noi, șerbii?

PROCOR: Ar fi prost de tot, fiule. Noi șerbii, am fi vînduți la licitație. Cei de casă, la oameni diferiți, cei de muncă a pămîntului, la sate întregi. Asta numai în cazul cel bun că n-am fost dați în gaj, la vreo bancă de credit. Tu, eu, poate că aparținem acum cine știe cui. Nouă n-o să ne-o spună în nici un caz.

LUȘIA: Spuneți ce vreți, eu n-o să înțeleg nimic, chiar dacă aș trăi o sută de ani. Dar n-ar trebui să mă mai mir de nimic, ar trebui să mă obișnuiesc cu toate. Eu roabă, bărbatul meu luat la oaste, șerbi tata și mama, toate rudele, dar tot nu înțeleg, cum dintr-o ființă omenească am ajuns un lucru. Adlneaori scuturam de praf scrinul, mă temeam să nu-l sgîrii. Cine sînt eu, care șterg praful de pe scrin? Nu fac parte din mobila contelui, poate nu prețuiesc nici atît, dar oare să nu fiu nimic? Nu știu . . .

PROCOR: Ce-ți închipui, Lușia? Poate chiar așa e, nu prețuiești mai puțin. Scrinul e de lemn de palisandru englezesc, încrustat cu smalțuri, lucru de Sheraton. Ca să-l cumperi, trebuie să dai cinci, șase femei ca tine. Dar nu-ți bate capul, draga mea, că ai înnebuni. Cum merge, Mișka, nu m-am întins prea alături?

MIȘKA: Nu vezi singur că ai luat-o pieziș? Ca și cum ai fi lucrat cu ochii închiși.

PROCOR: Văd și eu că e strîmb. Nu e nimic de făcut: fereastra n-a fost lucrată cu măiestrie. E o cărămidă care iese în afară.

MIȘKA: N-o fi cumva tocmai zidul scobit în care contesa, Domna ucigașa a zidit de viu bucătarul?

PROCOR: Bagă de seamă, derbedeule, că acum mergi prea departe cu balivernele! Că a fost contesa fiară sălbatecă și nu femeie, nu neagă nimeni. Se zice că a torturat pînă la moarte o sută cincizeci de suflete de șărani, călăul acela în fustă. Îi plăcea să înspăimînte de moarte pe nevinovați, pe copiii mici și femeii. În garderobă e o rochie de bal mascat a ei care te face să tremuri. Poate ați văzut-o și voi.

SIDOR: Nu mi s-a întîmplat niciodată.

LUȘIA: N-am văzut așa ceva.

MIȘKA: Cu atît mai puțin, eu.

GLAȘA: Și nici eu *(pe suprafața înceșată a ferestrelor unde s-au pus draperiile apare umbra mărită a unui cap proiectat din afară, apoi a unui altul. Amîndouă spionează pe rînd grădina)*

LUȘIA: Ah, ce frică mi-a făcut!

PROCOR: Ce ai?

LUȘIA: Privește la fereastră! Nu aceea, a doua la stînga.

PROCOR: Ei și?

LUȘIA: Nu se vede nimic?

PROCOR: Ce vrei să se vadă? Nu e nimic.

SIDOR: Are vedenii.

GLAȘA: Am văzut și eu.

LUȘIA: Un uriaș s-a ridicat și s-a uitat înăuntru.

MIȘKA: Poate ai visat.

PROCOR: Uriaș sau nu, tu care ai sfîrșit de dat luciul, Sidor, ia o cîrpă și dă o mină de ajutor femeilor, în loc să stai acolo cu gura căscată.

SIDOR: Ai dreptate, Procor Denisovici, tocmai mă pregăteam s-o fac.

GLAȘA: Ce e cu îmbrăcămintea de care vorbeai, aceea a groaznicei strămoașe a contelui?

PROCOR: Aș spune că acum am sfîrșit totul. Nu-mi mai rămîne decît o fereastră și portiera, vouă vă rămîn bibelourile. Cît despre acea îmbrăcămintă, după obicei, cînd în palatul conților erau oaspeți, un bal, un banchet sau ce știu eu ce alt prilej de veselie, o sărbătorire între boieri mari, deodată se deschidea ușa și năvălea ea, sperietoarea, monstrul, cu mantaua neagră și un smoc de barbă pictat în formă de pește, cu ochii căscați: deschidea brațele, ca și cum ar fi vroit să apuce pe cineva, să-l ia prizonier: un pas la dreapta, unul la stînga și toți fugeau de mincaw pămîntul, ori cădeau la pămînt leșinați ca griul cosit. E aici, alături, costumul ei de carnaval. Mă duc să văd, dacă-l găsesc, îl aduc. *(Iese. Din nou cineva spionează de la fereastră)*.

GLAȘA: Ne spionează din nou. Ce spui? Ar trebui să mergem să vedem, să deschidem fereastra.

MIȘKA: Poate e vîntul care lovește vreo creangă de fereastră.

SIDOR: Nu e vînt afară și nu-mi aduc aminte de nici un arbore în față. În orice caz, hai să vedem. *(Deschide fereastra)*. Ați visat, în adevăr nu e suflet de om.

Ajunge cu pălăvrăgele, acum la lucru. Bine zice majordomul Denisovici, vreau să iau și eu cîrpa-n mină.

MIȘKA : Sperietoarea ala de contesă se gîndea desigur : fac ce vreau, nimeni nu-mi poruncește, numai eu sînt stăpîna acestor suflete. Dar, i s-a oprit și el osul în gît.

SIDOR : N-a vrut să-și împartă amantul, cu țarina, ăsta a fost osul.

GLAȘA : Sidor Paf nutclî, ce vorbe urîte spui ! Asemenea cuvinte, în fața unui copil nevinovat.

MIȘKA : Nu sînt deloc un copil, mătușă Glașa, știu ceva mai mult decît niște cuvinte.

SIDOR : N-a vrut să-și împartă amantul cu împărăteasa Ecaterina și au pus-o în lanțuri. Cît despre țaranii omoriți, nu-i păsa de ei ca de zăpada de anul trecut. *(Afară din scenă latră un cîine. Sidor se apropie de fereastră)* Marș, la culcuș, Hort, îmi lași labelle pe parchet, nu te las să intri.

MIȘKA : E adevărat, ce-am auzit spunîndu-se, că acelei doamne mai întîl l-au luat titlul de contesă, apoi vroiau s-o spînzure, dar a fost grațiată și i s-a dăruit viața ? Și cînd călăul o biciuia în piață, pe o scenă înaltă, au alergat mulți să o vadă și mulți au leșinat, atît de oribilă era la vedere ? Îi înviau cu apă rece. Se spune că lumea cu inimă bună arunca bani pe spînzurătoare ca să împlînzească călăul, ca să nu fie așa de crud . . . *(Terorizat, urlă)* Aoleu, uitați-vă ce oroare ! *(Procor intră alergînd cu veșmîntul legendarei Domna ucigașa. Și-a pus și masca de pește și face mișcările pe care le povestise chiar el. Glașa scoate un țipăt sfișietor, Lușia se sprijină de dulap să nu cadă. Între timp Sidor, urcat pe un scaun, ia de pe dulap capul de ghips pentru a-l curăți de praf. Văzîndu-l, Procor își smulge masca și deschide dominoul).*

PROCOR *(strigă)* : El, nătărăule ! Un obiect ca acela, să-l atingi cu ghiarele tale, Pune-l la loc, să nu se spargă.

SIDOR : În loc să mă înveți pe mine, mai bine ți-ar veni mintea la loc, Procor Denisovici, să nu înpăimînți femeile însărcinate, cu mutrele acelea pictate. S-ar putea să lepede ori să nască un idiot, de spaimă. Cît despre capul de om de pe scrin, e ca toate celelalte, nu i se va întîmpla nimic. N-am nevoie să am mereu pe cineva pe urmele mele. E capul dezmățatului din vina căruia Domna s-a încăerat cu împărăteasa, o știu bine. Dacă n-ar fi vorba de el, canală . . . *(Procor scoțîndu-și și masca și costumul le-a aruncat distrat pe un fotoliu, alături).*

PROCOR : N-o mai atinge, drace, ai șters-o de praf, bine, acum pune-o la loc, repede !

SIDOR : Dacă n-ar fi nesocotitul acela, aș ști eu cine este : cu siguranță copilul pe care Domna l-a născut cînd era ținută în lanțuri într-o celulă de minăstire, avut de la un soldat de pază. Se spune că a fost adus la moșie și crescut pe ascuns aici. A devenit ofițer de gardă. Cine știe pe unde a dispărut ?

MIȘKA : Bravo, nene Procor ! Nici nu observasem cînd ai terminat ultima fereastră și-al pus la loc perdeaua de la ușă. Cade strîmb, însă, marginea de la stînga atinge cu clucurii podeaua. Fă o cută mai mare la marginea de sus. Strînge-o acum cu sfoara și desfă-l cutele în evantai. O fi adevărat ce se spune, că Platon Șceglov, cameristul Luminăției sale, e prietenul și apărătorul el, adică tipul el, favoritul el ?

PROCOR : Cine te-a învățat să vorbești așa, mucosule ? Nu vezi ce-ai făcut ? Lușla, din pricina ta, s-a făcut roșie toată de rușine.

LUȘIA : Dar ce rușine să-mi fie ? Dece-ar trebui să-mi fie rușine ? N-am nimic. Mi s-a pus un nod în gît, nu prea răsufli bine.

SIDOR : Haide, Lucherla Pahomovna, în zadar negi. Cum a fost vorba de Platon, te-al înroșit ca un mac.

LUȘIA : Povești ! Ce mac ? Sînt măritată și nu-mi pasă de Platon al vostru. Mare lucru ați descoperit !

PROCOR : Și totuși, îl cam mîncal din ochi.

LUȘIA : Și chiar dacă aș fi făcut-o ? Toate fetele au înima vie.

SIDOR (cu voce schimbată) : Sărmanii de noi, iată-i, sosesc !

PROCOR : E adevărat. Copiii fug ca și cum ar fi văzut ursul. Uite caii de rezervă, uite trăsura. (De la primele vorbe despre stăpîni, Lușia nu mai știe ce vorbește, de spaimă. Și ceilalți alegă în dezordine în toate părțile, înspăimîtați, în prada unei frici de neînțeles)

SIDOR : Peste cîteva clipe vor fi aici !

PROCOR : Mișka, du-te repede și cheamă servitorimea, să vie toți să cînte bun sosît stăpînilor ! (Mișka iese) De ce alergați toți ca niște bezmetici ? Nu vedeți că trăsura s-a oprit la biroul vechilului și nu se mișcă ? Poate a oprit-o chiar omul din curte, ca să ne vestească, să ne dea timp să terminăm. Dar noi sîntem gata, cu odăile în ordine. Privește, Lușia, pe podea, ce minunăție !

SIDOR : Ai și găsit momentul să leșini. Vor fi aici de la o clipă la alta, dacă te vîd așa, nu-ți stă bine deloc !

PROCOR : O avea vreo boală femeiască ?

GLAȘA : E însărcinată.

PROCOR : Dar ești și tu.

GLAȘA : Eu sînt mai tare.

PROCOR : Prostii. A fost deajuns să-i vadă sosind, ca să leșine. Cine nu tremură și nu simte că se pierde la vederea stăpînilor !

SIDOR : Simt că mor numai auzindu-le vocea.

GLAȘA : Și eu tremur ca o frunză — Îmi înghiață singele. Lușia, dragă Lușia, bea puțină apă. Te stropesc, puțin curaj, revino-ți, proastă mică, nu e momentul să leșini.

SIDOR : Trebuie s-o luăm și s-o ducem de-aici. Veți vedea că intră aici și se înfurie.

PROCOR : Trăsura s-a pus în mișcare iarăși. Slavă Domnului, Lușia își revine, a deschis ochii.

GLAȘA : Scoală-te, scoală-te, Lușia, vin boierii, trage fusta în jos, aranjează-te ! (Lusia se ridică, își așează fustele, își trece mina pe frunte, pe ochi)

PROCOR : Spuneați că eu înspăimînt femeile cu masca . . . Ce e o mască vopsită față de destinul unui rob ? Boierii noștri, spre deosebire de alții, sînt bunătața în persoană. Stăpîni ca ei nu se găsesc, chiar de-i cauți cu felinarul. Și totuși cînd o femeie aude că sosesc, cade jos ca o pară coaptă. Tremură toți, în fața boierilor, țărani Rusiei !

LUȘIA : Poate e o presimțire urită ? Mi s-a oprit inima în loc, biata de mine (Intră călăuza, lacheul Fedosei Dulici. Poartă o șubă cu alămuri, două valize mari, așează totul pe o ladă de lemn lângă ușă)

DULICI : Iată-ne, ca un fulger din senin. Cine știe cu cită nerăbdare ne-ați așteptat, cine știe cît v-ați topit de dor !

PROCOR : Dumnezeu ne-a ajutat, nu putem să ne plîngem.

DULICI : Puneți aici toate lucrurile de călătorie pe care le voi aduce din trăsură. Apă pentru doamna în toaletă. Pentru Luminăția sa, apă fierbinte la bae. Cină cu două tacîmuri în sufrageria cea mică. De ce nu aprindeți lămpile, pe întunericul acesta ?

PROCOR : Vi se pare întuneric vouă, cînd veniți de-afară, noi ne-am obișnuit. N-am vrea să se spună că nu economisim uleiul stăpînilor.

DULICI : Mișka mi s-a încurcat printre picioare alergînd pe scări în jos. Unde se ducea ?

PROCOR: Vrem să primim boierii cum trebuie, cu cîntarea de bun venit.

DULICI: E degeaba, în adevăr degeaba. Asta le mai trebuie: bun sosît ! Cînd au intrat în curte erau negri la față. Ea n-a făcut altceva decît să plîngă. El are pe dracu sub pălărie.

PROCOR: Cum asta? Vreo nenorocire?

DULICI: Aceleași povești. Procese. Lipsa de bani. Nu știu cum face contele să se salveze de la ruină ! Nu vă mai spun ce-a fost pe drum. Dumnezeu să ne păzească ! El n-a făcut altceva decît s-o tortureze cu diamantele: dă-mi-le ! Puțin a lipsit să nu se ia la bătaie. Lui Platon, creier de caș, i-a venit în minte să ia apărarea ei. Cît p-aci să-l omoare ! Tăceți, iată-l că vin, sînt ei. (Se trage de-o parte pentru a lăsa să treacă pe cei care sînt gata să intre. Servitorimea se refugiază în fundul camerei, crede că trebuie să apară contele și contesa, dar se ivește Platon Șceglov, tăcut și absorbit, plin de sacoșe și saci de călătorie, pe care îi depune lîngă valize pe ladă, după ce-a salutat cu un semn șerbii. Apoi intră contesa Elena Artemeovna, cu vîlul pe față și într-o lungă manta de călătorie. Face cîțiva pași, nehotărîtă în neașteptatul întuneric care o cuprinde, și se oprește aproape de prag. Șerbii, adunați în fund, așteaptă ca doamna să le adreseze vreun semn de atenție, dar ea ori nu i-a văzut ori nu vrea să-i vadă)

ELENA ARTEMEOVNA: Ești aici, Max? Nu observasem că mi-al trecut înainte. Nu acum, vom relua convorbirea mai tîrziu. (își revine) Încă odată te-am confundat cu domnul Platon !

PLATON: Nu știu ce se va alege de mine. Aș vrea să stau liniștit, liniștit pentru dumneavoastră . . . Cedați-i, Luminăția voastră, o să vă stringă cu ușa, cu bijuteriile acelea, pînă o să vă omoare !

ELENA ARTEMEOVNA: Pentru Dumnezeu, Platon, să-i dau bijuteriile? Pentru nimic în lume. Sînt neprețuite. Mai curînd ți le-aș da ție, pe ascuns, de la mînă la mînă, să poți fugi dîncolo de Dunăre. Aici nu mal e de trăit pentru tine, nu-ți va ierta niciodată îndrăzneala pe care al avut-o.

PLATON: Cedați-i, Luminăția voastră, și lăsați aceste cuvinte nebunești. Vă ruinați cu mîinile dvs. Gîndiți-vă că nici eu nu sînt de lemn, nu sînt de piatră.

ELENA ARTEMEOVNA: Stai un moment. Nu vorbi. Nu-i văzusem. Se uită la noi. Acum da, poți vorbi, s-au întors în partea cealaltă. Ascultă-mă: de Dumnezeu nu ne putem ascunde, el ne vede. Dar noi sîntem nevinovați în fața lui, între noi n-a fost păcat. (O privește lungă, virilă, dreptă și mirată. Ca răspuns, un ris feminin brusc și fericit). Asta nu e încă păcat, prostușule ! Așteaptă. Iar cască ochii la noi, nenorociții ăștia ! Îți spun eu ce vom face, eu și tu. Te vei face un înger, un ștrengar, o zvîrlugă, cum lumea n-a văzut niciodată, unul din aceia despre care se cîntă în cîntece, care se arată în teatre. Atunci da, va fi păcat. Duceți-vă dracului, o să vă dau o lecție, neobrazăților. Au căscat ochii la noi. Așteaptă să chem pe Procor ca să expedieze servitorii. Procor, Procor, vino încoace. Ah, Procor Denisovici. Salve. Cum merge viața? (Procor se apropie).

PROCOR: Mulțumim. Urez sănătate Luminăției voastre, fiți binevenită. Iertați-mă, Luminăția voastră, nu fiți miniată, ar trebui să salutați servitorimea. Ei vă iubesc din toată inima, vă privesc în ochi, dar domnia voastră nu i-ați cîstit nici măcar cu o privire și le pare rău. Nu mă condamnați pentru un cuvînt sincer, o fac pentru binele Domniei voastre.

ELENA ARTEMEOVNA: Nicidecum, pentru ce să te condamn? Dimpotrivă, îți mulțumesc pentru bunul sfat pe care mi-l dai. Vroiam să vorbesc cu ei, să le fac unele amabilități. Iată sarcina ta, Procor. Ție nu-ți voi ascunde nimic, nu mă tem de tine. Trebuie să mă sfătuesc cu Platon, numai noi doi. Tu știi că Platon este dintre al mei, vine de la Sumcovo, aparținea tatălui meu. (din ce în

ce mai iritată, cu vocea ridicată și minioasă). Voi cei de la Piatibrașkoe ați fi fericiți să mă jefuiți de toate, să-mi luați toate bunurile, să mă trimiteți să cerșesc. N-o să mă las sfîșiată de vie. Nu va fi cum vreți voi.

PROCOR: Luminăția voastră !

ELENA ARTEMEOVNA (*dominîndu-se*): Ah, cum m-am lăsat dusă de supărare, ce rușine. Abia răsufliu: Spuneam deci, Procor, că Platon e sprijinul meu, apărătorul meu, unicul care are milă de mine ca femeie. Trebuie să-i vorbesc între patru ochi. O să dau drumul eu singură șerbilor, dar tu pină una alta, du-te jos: vechilul deranjează pe domnul cu vorbele lui, spune-l și tu ceva. Vorbește de o reparație a grajdului, de exemplu, de trăsură, de vreo nenorocire cu caii. Du-te, dragul meu, vezi de lungește lucrurile cît poți. Vezi, am încredere în tine, nu mi-e teamă.

PROCOR: Ah, doamnă, Luminăția voastră, e datoria mea să vă atrag atenția. Nu sînteți pe drumul cel drept. Nu mă condamnați pentru o vorbă îndrăzneată și sinceră. Cît despre tine, Platon, este zadarnic să-ți vorbesc: al tău e păcatul, a ta e răspunderea. Întinzî singur gîtul la ștreang. Acum mă duc repede să fac ce mi-ai spus, nu îndrăznesc să nu vă ascult. Dar am datoria să vă anunț: servitorimea se pregătește să vă primească, vor veni toți aici, vă vor tulbura.

ELENA ARTEMEOVNA: N-are rost, n-are rost deloc. Cînd te duci la trăsură, anunță-i că nu are rost. Spune-le că doamna nu vrea nimic, că le-o interzice cu severitate. N-aș vrea să vie chiar acum. Du-te mai repede, dragul meu.

PROCOR: La ordinele Luminăției voastre. (*lese. Elena se apropie de grupul servitorilor stingheriți din fundul încăperii. Omul de serviciu și cameristul îi fac plecăciune adîncă, îi sîrută mîna, îi sîrută haina.*)

ELENA ARTEMEOVNA: Salve, dragii mei. Vă mulțumesc de gîndul vostru, de afecțiunea voastră, de serviciul vostru credincios. Cum stați cu viața, cu sănătatea?

SIDOR: Mulțumită rugăciunilor Domniei voastre stăm bine, binefăcătoarea noastră. Ce vreți să ni se întîmple nouă, robilor? Sîntem ocrotiți de domnia voastră ca de un zid de piatră.

ELENA ARTEMEOVNA: Știu că am sosit într-un moment nepotrivit, cînd vă așteptați mai puțin.

LUȘIA: Mai mare cinste, mai mare bucurie . . .

ELENA ARTEMEOVNA: Ca un fulger din senin . . .

GLAȘA: Nicîdecum, pentru numele Domnului . . .

ELENA ARTEMEOVNA: Dar n-a fost ca să vă luăm pe neașteptate. Nicîdecum. Luminăția Sa ardea de nerăbdare să se întoarcă acasă, am izbutit să ciștigăm două zile. Servitorii sînt istoviți, cail fără putere.

LUȘIA: N-aveți nici o grije, se vor odihni și se vor reface.

ELENA ARTEMEOVNA: Spune-mi, Sidor, cum se face că la hotarul dintre noi și Sumcovo, am întîlnit atîta necunoscuți și pe alții l-am depășit? Din trăsură, n-am putut să disting cine erau. Mai înainte întîlneam călători, pelerini, cerșetori, poclți, dar nu în număr așa de mare. De data aceasta mi se băgau în ochi. Și nici măcar nu ne priveau. Păreau vagabonzi.

LUȘIA: Chiar vagabonzi sînt, Luminăția voastră.

SIDOR: S-au întîmplat lucruri urite în tabere, dezordini.

LUȘIA: O răscoală de soldați, am auzit spunîndu-se.

ELENA ARTEMEOVNA: E cît se poate de dureros și ar putea să albă urmări și mai dureroase.

SIDOR: Au făcut multe năzbitii. Nici nu poți să le spui pe toate. Cînd au început anchetele, la facerea socotelilor, cel vinovați au luat-o la sănătoasa și tot așa și cel care s-au lăsat tirii fără vole.

GLAȘA : Iată de ce pădurile sînt pline de vagabonzi fără acoperiș.

LUȘIA : S-au pus în mișcare ni briganzii, au devenit mai îndrăzneți. Au curajul de-a dreptul de a se apropia de bucătării, tiptil tiptil.

SIDOR : La adunări recruții au devenit și ei semeți, s-au lăudat că se vor întoarce acasă.

ELENA ARTEMEOVNA (*făcîndu-și semnul crucii*) : Sfinte Doamne, cîte orori ! Să sperăm că Dumnezeu nu doarme. Semnele sînt groaznice, dar Dumnezeu e milos. Și-acum ascultați, dragii mei, sînt obosită de călătorie, duceți-vă, vă dau drumul la treabă. Lăsați-mă singură.

SIDOR : Ascultăm cu toată supușenia, ne ducem. Dar dați-mi voie să vă spun : robii casei ar avea să vă arate credința lor, cîntîndu-vă un bun sosit.

ELENA ARTEMEOVNA : Știu. Am trimis să spună că poruncesc să nu se facă acest lucru. Întăriți-o și voi : suspend cîntecul.

SIDOR : Vă ascultăm.

LUȘIA : Hai să le-o spunem.

GLAȘA : Va fi precum doriți.

(*les*)

ELENA ARTEMEOVNA : Însfirșit ! Stau ca niște împăiați aici, nu te lasă în pace. lute, Platon. Nu sta nemișcat ca un trunchi. Fiecare clipă e prețioasă. În curînd va veni domnul, va reîncepe să mă supere în chestiunea cu bijuteriile. Nu l le voi da cu nici un preț. Cît voi trăi eu, nu le va avea. Dar ce vorbe să-i spun ca să scap de el ? Și de Procor, ce spui ? Nemernic rob, vrea și el să mă învețe cum să trăiesc, biznește. « Nu sînteți pe drumul cel drept. » O să-ți arăt eu drumul cel drept, îți voi da o lecție să mății minte, imbecilule, Tu de ce taci ?

PLATON : Spuneți-i că nu vă amintiți unde le-ați pus, că ați căutat peste tot fără a le găsi. Dar mai bine ar fi să i le dați.

ELENA ARTEMEOVNA : Sfat absurd ! Și-ar bate joc de mine. Mi-ar spune : ajunge cu comedia asta. Știe unde sînt și cameristul ! Toată bogăția mea e în scrinuri și bijuteriile sînt acolo, în birou, încuiate. Nu poți născoci ceva mai bun ?

PLATON : Spuneți-i că erau în sertar și acum, nu mai sînt, au dispărut.

ELENA ARTEMEOVNA : Ar pune în alarmă tot ținutul. Straton s-ar fixa la moșie, cu toți oamenii lui. Ar răscoli totul, ar biciui toată lumea să descopere furtul.

PLATON : Ar fi deajuns să se ciștige o săptămînă . . .

ELENA ARTEMEOVNA : De ce o săptămînă ? Ce speri ?

PLATON : N-ai ști să vă spun, dar se simte ceva în aer, și este iminent.

ELENA ARTEMEOVNA : De ce o săptămînă ? Vorbeam de Procor : e unul care nu mi-ar displace să-l văd trecut printre două rînduri de soldați cu bastoane. De ce o săptămînă, te întreb ? Tăcere. Taci din gură. Vine domnul. (*Intră Max, uscățiv, aranjat, superficial. Are la vreo 40 de ani, cu fața rasă, cu un tic nervos al feții și al brațului, o dungă pe obraz, cicatrice chirurgicale sau rămășiță a unei răni. Duce cu el o ușoară casetă de duel.*)

CONTELE MAX : Deranjez ?

ELENA ARTEMEOVNA : Prostii. De ce afectarea asta ?

CONTELE MAX : Ia aceste pistoale, Platon. Unul a început să ruginească. Descarcă-le pe amîndouă și unge-le. Te vei răni cu ele ?

PLATON : Vreți să glumiți ? Le-am curățit de atîtea ori. Nu m-ați trimis pe mine să le cumpăr la Petrograd, după ce-ați citit anunțul ? Ați uitat ?

CONTELE MAX : Tăcere. Nu mai știți să-ți pîi limba. Răspunde scurt, militărește.

PLATON : Cum voiți (*lese cu caseta*)

CONTELE MAX : Însfirșit singuri, fără străini. E acasă la noi ! Cît am așteptat acest moment : Îmi simt inima în sărbătoare. Îmi vei preda imediat jucăriile dumitale

prețioase, miine plec la oraș, le voi da la evaluat, mi se va redeschide creditul, totul va reîncepe să funcționeze și viața va curge nedeșă ca uleiul.

ELENA ARTEMEOVNA: Încă nu ți-ai scos cizmele de călătorie și mantaua. Sînt obosită moartă și n-am avut nici timpul să mă schimb. Noaptea vine cu sfaturi. Pe miine, Max.

CONTELE MAX: Așa nu mai poate merge. Sîntem pe marginea prăpastiei, dar încă nu e tîrziu. Cristian Francevici îmi spune că ar fi de ajuns două sau trei măsuri energice...

ELENA ARTEMEOVNA: Pe miine, Max.

CONTELE MAX: Mă întorc la moșia mea și găsesc o lume sub vrăji. Nu mai înțeleg nimic, totul este răsturnat. Nu mai poți biciui un lacheu de teamă că îți e rudă, văr sau unchi sau mai știu ce. Cine e mucalitul acela de pe dulap, care seamănă așa de misterios cu toți? Era strămoșul neamului nostru de conți ori strămoșul stăpînilor noștri? Unde sfîrșește stăpînirea mea, și unde începe abuzul bandiților în Pădurea Principilor? Dar e vorba de altceva: simburile problemei stă în faptul că metodele agricole sînt depășite, nu mai fac față.

ELENA ARTEMEOVNA: Ajunge! Nu mai pot! Știu dinainte tot ce vei spune!

CONTELE MAX: De ce țiți?

ELENA ARTEMEOVNA: Și de ce ești așa de umflat în pene, de ce minți, de ce faci promisiuni pe care ai de gînd să nu le ții în nici un caz? Acum vei emancipa pe țărani, numai cu vorba se înțelege, le vei permite să plătească un tribut în locul obligațiilor de robi, vei da libertate șerbilor pămîntului. Le-am auzit și răsaunit aceste pălăvrăgeli. Ajunge, ajunge!

CONTELE MAX: Nu sînt poate sincere, intențiile mele?

ELENA ARTEMEOVNA: Da, sincere? Atunci de ce șovăiești... *(Se ridică deodată de pe fotoliul pe care se așezase distrată și aleargă, în culmea iritației, spre o masă)* Uite aici, te rog, uite un toc gata, uite cerneală și hîrtie. Șezi și declară emanciparea deplină, pentru toți. O să te ajut eu, dacă nu știi cum să respecti stilul. Satul Piatibratkoie, în ziua de 20 octombrie 1835, ziua Sfîntului Artemie, onomastica tatii. Uitasem de el, fată nevrednică ce sînt. Ce faci? Ah, ca de obicei, toate erau cuvinte sforăitoare, nimic altceva? Valorează prea puțin deciziile tale sincere. *(Se întoarce pe fotoliu și vede dominoul cu masca aruncate pe rezemătoare)* Asta ce este?

CONTELE MAX: Stai un moment, să văd. E costumul de carnaval al străbunicii mele, contesa Domna. Cum a ajuns aici în birou? Un adevărat scandal! Cine și-a permis?

ELENA ARTEMEOVNA: Servitorii au făcut ordine în casă, trebuie să fi dus lucrurile dintr-o cameră în alta, probabil că e vorba de o neglijență. Și chiar dacă ar fi făcut puțin chef, în lipsa noastră, și-au lăsat urme, trebuie să-i pedepsim imediat? N-au făcut-o dinadins. Dar nu căuta să distragi atenția mea cu această Domna. Uite actul de emancipare. Ca totdeauna, ești bun de vorbe goale!

CONTELE MAX: O să-ți dovedesc contrariul. Nu sînt lucruri care se fac dintr-o trăsătură de condei. E nevoie de a mă pune în legătură cu administrația ținutului, a pregăti un act... Cu siguranță că vor fi dificultăți, la tribunalul circumscripției. Prevăd care vor fi. Dar cu ajutorul tău voi trece peste toate piedicile. Unde sînt diamantele?

ELENA ARTEMEOVNA: Este de-a dreptul neuman! Nu poți să amîni pe miine această discuție?

CONTELE MAX: Pentru cine păstrezi acea comoară? N-avem copii.

ELENA ARTEMEOVNA: Și vrei să mi-o reproșezi mie?

CONTELE MAX : Oh, nu. Vina e a mea, știu, sînt un bătrîn corupt. Dar asta nu schimbă situația. Odată morți noi, Piatibrățkoe, cu toate îmbunătățirile pe care le voi fi adus eu, va trece nepotului meu, contele Irinei. Îl cunoști.

ELENA ARTEMEOVNA : Un băiat admirabil, promițător, Nu-l ajungi nici la degetul cel mic.

CONTELE MAX : Teatre, poetași, nebunii : frumoase dovezi, n-am ce zice !

ELENA ARTEMEOVNA : E mai bine să risipești sute de mii cu alți bețivi prin circiumi și cu femei de stradă prin bordeluri ?

CONTELE MAX : Te-ai hotărît să mă faci să-mi pierd răbdarea ? Cum să te fac să înțelegi că încăpăținarea ta este dăunătoare ? Nu înțelegi nimic din chestiunile practice, ești o splendidă gîscă. A-mi încredința acele obiecte de orfevrerie pentru cîteva zile, ar fi și în interesul tău. Hai, deschide-mi scriinurile, nu mă împinge la exasperare.

ELENA ARTEMEOVNA : Astăzi seară, nu.

CONTELE MAX : Nu sînt bolovani de pe caldarim. Dacă îmi spui unde sînt, le voi lua eu.

ELENA ARTEMEOVNA : Nici nu-mi aduc aminte unde le-am pus, ultima oară. Înainte de a pleca le-am avut în mînă și eram distrată, le-am schimbat locul . . . Căli erau gata, tu te grăbeai. Nici n-aș ști unde să le caut. Mi-e mîntea obosită. Miine, după odihnă, voi reconstitui totul, pe îndelete și cu mîntea proaspătă. Ai răbdare.

CONTELE MAX : Dacă e vorba numai de asta, îți ofer ajutorul meu, vom înlătura ultimul obstacol. Ghicesc unde pot fi păstrate acele pietre, ace, și restul, le voi aduce eu . . . *(lese la iușeală)*

ELENA ARTEMEOVNA : Max ! Max ! Întoarce-te, nu e nevoie ! Le voi găsi singură ! *(Aleargă după el. Pentru un timp scena rămîne goală. Afară începe să ningă, apoi ninsoarea se rărește și încetează . . . Încă odată apar în golul ferestrei umbrele a două capete, una după alta. Fereastra se deschide fără zgomot și se introduc pe ea, prudenți și tăcuți, Kostiga și Lioșka Leșakov. Kostiga se îndreaptă către fotoliu și încearcă costumul Domnei, uitîndu-se împrejur, cu privirea încordată).*

KOSTIGA : Și-l pusese șerbul lor.

LIOȘKA : Majordomul Procor, l-am văzut și eu.

KOSTIGA : Să-l luăm cu noi.

LIOȘKA : La ce-ar fi bun ?

KOSTIGA : Pînă una alta să-l luăm, pentru ce, se va vedea la urmă.

LIOȘKA *(uitîndu-se împrejur)* : Aduceam brațe de lemn alci, aprindeam sobele.

Aici e un cot al burlanelor de fum, o lipitură.

KOSTIGA *(a terminat cu travestirea și acum poartă dominoul și masca, dar e gata să le scoată)* : O lipitură în burlan ?

LIOȘKA : Da, în burlanul sobei.

KOSTIGA : Cum este ? Spune repede.

LIOȘKA : Să fugim, se aud întorcîndu-se. *(Lioșka se cașără pe fereastră și o închide, în timp ce Kostiga, care n-a avut timp să-și scoată dominoul și e încurcat de el, se ascunde în dosul dulapului. Elena intră la iușeală, în lacrimi, mușcîndu-și buzele. Zăpada care cădea din cînd în cînd, a încetat cu totul. Printre norii în fișii mișcătoare strălucește luna plină. Elena gîndește cu voce tare, așîtată, plimbîndu-se în sus și în jos în fața ferestrelor și de cîte ori luna apare printre nori, ea se întoarce în aceea direcție. Făcînd această mișcare, pare că se întoarce din fundul sufletului spre luminarea cerului.*

ELENA ARTEMEOVNA : A avut neobrăzarea să mă acuze că sînt de origini modeste, în afară de tot restul. « Noli, Norovscenii descindem din prințul Rurik, voi

Sumkovii sînteți de ieri de alaltăieri!» De ce m-am întors aici, de ce l-am lăsat să răscolească? Mi s-a părut că am auzit glasuri, credeam că era Platon vorbind cu cineva. Am nevoie de Platon, acum, imediat, am o nevoie de moarte de el. O clipă, un cuvînt al lui. Între timp acel nemernic s-a isterizat, scotocește toate casetele, le sfărîmă. Îi arăt eu lui, Sumkovii de neam prost! Hoț, spărgător, jefuitor! Pentru acest degenerat plin de trufie am sacrificat totul, nevinovăția sufletului, prietenii, fericirea în casa părintească. Era pe acest fotoliu o mască de carnaval, unde e oare? Numai mistere, lucruri fără noimă. Sumkovii nu sînt nobili, dar e nobil să răscolești prin casetele altcuiva, să faci pe tiranul? Bietul Ghedeon, cit a căzut de jos, el care dădea atîtea speranțe! Din teolog să ajungă fierar... Deci ai rămas cu o palmă de nas, dumneata, coborîtor din Rurik, cu șperaclul! Pentru că o parte din bijuterii o am cu mine, ascunsă într-un săculeț sub centură. Păcat că nu sînt toate, că sînt doar pe jumătate. N-am avut timp. Înainte de a pleca, am golit în grabă casetele, am vărsat alice de vinătoare în cutii ca să aibă greutate. Mă cheamă în trăsură, a trebuit să las lucrurile pe jumătate. Ce-mi pasă de acest lux, să se ducă pe pustii! L-aș arunca în cap cu plăcere toate scrinurile și cutiile, în ochii lui avizi și pofticioși. Hai, stăpînește-te! Măcar pentru Platon... Spre binele lui nu trebuie să las din mină... cum se cheamă (*ride*)... firele guvernului. De cînd eram copil, nu izbuteam să mă asemnez că el este rob. Se potrivește așa de pușin să facă pe lacheul, să asculte și să cedeze, să aduleze cu docilitate slugarnică. E așa de deosebit de ceilalți... Se spune că are în vine un sînge misterios... Dar ce-are aface, ce-are a face, Platon! Ora mult așteptată a sosit. Robia ta s-a sfîrșit. Ajunge. Te voi libera eu însămi. Nu va mai trebui să pleci spinarea. Vel fugi, liber, vei zbura de la mine, șoimul meu cel frumos! Poate te voi urma... Un lucru naște din altul... (*În prada unei bucurii nebune sare pe fotolii, își revine, tresare ca liberată de o obsesie*). Și totuși aș vrea să mă întorc mal repede în camerele mele. N-aș vrea ca derbedeul să pună la cale vreun alt dezastru. (*Iese. Capul lui Liașka Leșakov se arată la fereastră și dispare. După o clipă, intră în grabă contele Max, cu cîteva cutii care îi ies din buzunare. Ține în mînă o cantitate de alte cutii de argint, pe cîteva le strînge la piept, are brațele ocupate. E încurcat la mers, la vorbă. În urma lui aleargă Elena Artemeovna gîfîind, încearcă să-i smulgă cutiile*)

ELENA ARTEMEOVNA (*urlă*): Să nu îndrăznești să le atingi! Sînt ale mele! Dă-mi-le înapoi. Ți-am spus că-ți voi da eu însămi bijuteriile, dar mai tîrziu.

CONTELE MAX: Paște murgule! Le voi avea cînd va pune mîna pe ele și va lua-o la sănătoasa lacheul meu și bunul tău lubit? Crezi că nu știu nimic? Greșești, doamnă. Știu tot. A ajuns funia la par.

ELENA ARTEMEOVNA: Ce josnice! Știu bine cine bagă aceste intrigi, sînt mișcările Surepevilor și tu ascuți delatorii, fără să înțelegi ura lor pentru mine. Fiica lor Lușia este înamorată de Șceglov ca o pisică în călduri, bîznește în nebulnia ei.

CONTELE MAX: Pentru că e geloasă pe tine.

ELENA ARTEMEOVNA: Josnice minciuni! Spune imediat că al greșit, cere-mi scuze. (*Se aruncă asupra contelui și-i smulge cutiile din mînă. El scapă o parte pe jos și nu izbutește să se aplece să le ia, independent de cele pe care le ține în mînă*) Calomniatorule! Dă-mi înapoi totul, imediat! (*Cu brațul drept Max o respinge cu violență și o face să se prăbușească la pămînt*) Nemernicule! Ajutor! (*Platon Șceglov năvălește în cameră cu caseta cu pistoalele, o aruncă pe masă, aleargă spre contesă să o ajute să se ridice. Ea se ascunde în dosul spălierei fotoliului, de teama contelui. Dar în același moment, Platon barează drumul contelui, îi apucă brațele și le ține mult ridicate în sus, strîngîndu-l de încheieturi. Distras de enormitatea a tot ce se întîmplă, încîierății nu și-au dat seama de obiectele*

căzute pe jos la întâmplare, și numai mai târziu aceste incalculabile bagății risipite la îndemână vor atrage privirile celorlalți, ispitind pe unii, rechemînd pe alții la conștiința datoriei)

PLATON (temerar, se aruncă în luptă): Să nu puneți mîna pe doamna, Luminăția voastră! Nu voi îngădui să l se atingă un fir de păr. Pentru contesă, mă arunc în foc!

CONTELE MAX (furios, în zadarnica sforțare de a se elibera, se svîrcolește în strînsoarea de fier): Cum? Ridici mîna asupra stăpînului pe care ți l-a dat Creatorul? Ia-ți rămas bun de la viață, ticălos nerușinat. Nu-ți ajung josnicile făcute, ești atît de neobrăzat încît urli cît poți de tare ca să te audă toată lumea? Nu va mai fi milă pentru tine. O să-ți rupă oasele în grajd!

ELENA ARTEMEOVNA: Să nu-l crezi, să nu-ți fie teamă! Nu-l asculta, Platon. M-aș întinde pe jos de-a curmezișul ușii, m-aș agăța de picioarele lor, n-aș permite-o niciodată!

PLATON (izbit de un gînd neașteptat, cu o impetuozitate nebună): Nu vă mai zbateți! Înălțimea voastră, o să vă dau drumul. Știu că ceasul meu a sunat. Mi-am jucat capul. Nu mai pot da înapoi. Iată-vă pistoalele, Înălțimea voastră. Nu am scos cartușele. De îndată ce voi fi slăbit strînsoarea și veți avea mîinile libere, cîntiți în mine, trageți. V-au învățat să trageți la Garda Imperială, n-o să greșiți ținta. Dar se poate întîmpla orice: omul propune și Dumnezeu dispune. Dacă ar fi să scap de la moarte, dați-mi cuvîntul dvs. de nobil, de conte, că va fi rîndul meu să trag și că dvs. veți sta în bătaia pistolului fără să vă feriți.

CONTELE MAX: E sfîrșitul lumii! De neconceput! Sau sint eu nebun, sau toată lumea și-a pierdut mințile. Un trage-clzme, o mătură de la bucătărie își permite să mă provoace la duel? Și credincioasa mea consoartă este martorul părții adverse? Splendid spectacol! Dar n-o să fle cum al vrea tu. Îmi voi chema șerbii mei credincioși, te vor lega și te vor țîri în oraș, vei fi spînzurat pentru răzvrătire, fără un proces măcar. Cît despre dumneata . . . dumneata . . .

ELENA ARTEMEOVNA: Eu?

CONTELE MAX: Cît despre dumneata, îi voi scrie mătuișli, stareța Fedelia, să te primească în minăstirea din care nu vei mai avea voie să ieși, să te facă să te pocăiești. (Întră Procor; în grabă nu-și dă seama de ceea ce se întîmplă și i se adresează îndată contesei)

PROCOR: Cer lertare că intru fără voie, după capul meu. Mă grăbesc să-l înștiințez pe stăpîni că cei de la cor nu vor să înțeleagă de vorbă. Le-am spus: stăpînii nu vor să știe de tîmbălău în apartamente. Ți-al găsit! Ordinul de a primi în mod demn pe stăpînul fusese dat satului, în cîteva clipe vor fi aici. (Abia acum își dă seama de ceea ce se petrece între Platon și conte). Sfinte Dumnezeule, sfinte Dumnezeule! Ai înnebunit, Platon? Să ridici mîna asupra stăpînului tău? Înce-tează, aruncă-te la picioarele Luminăției sale, roagă-te să te lerte, roagă-te să-ți fie cruțată viața, spune că a fost diavolul care te-a îndrumat. Înălțimea Voastră, stăpînă, mama noastră, porunciți-i să-și vină în fire, pe dumneavoastră o să vă asculte.

ELENA ARTEMEOVNA: Bravo, Platon, ești un viteaz! Disperat, îndrăzneț, cutezător! Joacă totul pentru tot. Riscă! Bate-te cu el! Ai avut o idee minunată. Băteți-vă, conte! E cel care vă face onoare. Voi răspunde eu în locul lui, dacă el nu vi se pare demn s-o facă!

PROCOR: Doamne, făcă-se voia ta . . . De s-ar putea ca urechile mele să nu fi auzit și ochii mei să nu fi văzut . . . (Încearcă să-l smulgă cu forța pe Platon de lîngă conte, dar Elena îl apucă de mîini și sforțurile lui sînt anulate de rezistența ei, de neatîns)

CONTELE MAX: De ce lași să-ți cadă brațele, Procor? Crezi că ea nu trebuie să fie atinsă? Fă ce vrei cu ea, pălmuiește-o, trădătoare mîrșavă, sperjură ticăloasă. Nu știam ce șarpe cresc la sîn. O repudiez, Nu mai e stăpîna voastră. Lovește-o de moarte, te voi răsplăti cu răscumpărarea din șerbie. Ce e zgomotul ăsta?

PROCOR (*Apucîndu-se cu mîinile de cap*): Dumnezeuul meu, totul se prăbușește, totul se destramă, totul se duce de ripă. Înălțimea voastră, este corul șerbilor, nu știu încă nimic, vor să vă ureze bun venit. Alerg să le spun să plece.

CONTELE MAX: Dimpotrivă, chiamă-i aici, spune-le că eu, contele, îl rog să vle. Sînt șerbi credincioși, vor lua apărarea stăpînului. (*Camera se umple de țărani și de servitori ai casei, veniți să prezinte urările pentru înapoiere. În fruntea tuturor e Mișka, cu o mică icoană așezată pe un prosop, Frol, cu pîinea și sarea pe o farfurie, simbol de bun sosit. Dîndu-și seama de lucrurile nemaipomenite care se petrec, țăranii și femeile, îngroziți, se uită unii la alții, își tîrșesc picioarele pe loc și se îngîrmădesc spre ușă. Icoana dispare, farfuria cu pîine nu se mai vede. Parte dintre oameni se împrăstie. Pahom Surepev, tatăl Lușiei, iese din mulțime, se apleacă să ia cutiuțele una, după alta, privind cu coada ochiului la mulțimea care-l observă, și le pune pe masă, dînd a înțelege, cu toată atitudinea sa, că o face ca să salveze averea stăpînului*).

PAHOM: Ia te uită ce încurcătură, ce scandal !

PROCOR: Pahom, vezi bine că și-au pierdut capul amîndoi. Vino aici și ajută-mă să-i despart. (*Pahom și Procor încearcă să-i despartă pe conte și pe Șceglov. Conteso îi împiedică încă odată*). Asta nu se poate doamnă. V-ați pierdut mințile, veniți-vă în simțire. Ce rușine ! Și tu, Pahom, frumoasă cinste, să pul mîna pe casetele cu bijuterii ale altuia ! Crezi că nu te-am văzut ? Știi, ia seama ! Doamne, cum s-au încăierat ! Nu izbutesc să-i despart unul de altul. Lăsați, doamnă. (*În această clipă contele reușește să se elibereze, aleargă la caseta cu arme, înșfacă unul dintre pistoale și după ce s-o incredințat că e încărcat, îl îndreaptă spre Șceglov, care nu a avut timp să fugă mai departe și stă cu spatele rezemat de ușa dulapului. Contele țintește îndelung, dar fie din cauza oboselii datorită luptei de pînă atunci, fie din cauza grabei și a emoției, umărul i se contractă cu tot mai multă violență. Încearcă să-și stăpînească ticul nervos, strîngînd din dinți și așteaptă momentul potrivit ca să tragă. Dintre rîndurile rărite ale servitorilor se repede în față Lușia, care apără pe Platon cu propriul corp*).

LUȘIA (*căzînd în genunchi*): Nu trageți în Platon, Înălțimea voastră. Chiar dacă a păcătuit față de dumneavoastră, fie-vă milă și îndurare. Nu îndrăznesc să spun a cui e vina, dar nu e vina lui. Miniati-vă pe mine, pedepsiți-mă pe mine dacă e nevoie. (*Un foc de pistol. Glonte lovește capul de ghips de pe dulap, fărîmîndu-l. Cad bucăți mari și fragmente mici, acoperind pe cei de față cu un nor de pulbere albă*).

CONTELE MAX: Drace ! Cîrcelul blestemat mi-a devlat brațul. Țeava era îndreptată în sus . . .

LUȘIA: Dumnezeuule, ce durere ! Oameni buni, sînt nenorocită, mi-au ars ochii ! Nu mai văd !

PAHOM: A Intrat ghîpsul, stal să ți-l șterg.

LUȘIA: Nu mă atinge, tată, e mal rău ! E ca și cum mi i-ar fi tăiat bucățele . . . Nu mai pot, sînt nenorocită, nu mai văd !

UN GLAS DIN MULȚIME: Cu întinericul ăsta, nu e de mîrare, Ar trebui o lumină. (*E adusă o luminare aprinsă într-un sfeșnic*)

PAHOM: Lușla, să leșm. Trebuie să ți-i clătești cu apă.

CONTELE MAX: Oameni buni, oamenii buni ! Am fost eu un Caln pentru voi ? Nicl un suflet în apărarea mea ?

FROL : Porunciți, Luminăția voastră, sînt gata să vă slujesc cu trup și suflet.

CONTELE MAX : Ascultă-mă, prietene.

FROL : Porunciți, Luminăția voastră.

CONTELE MAX : Pune șeaua pe un cal din cel mai focoși.

FROL : Pe Fulger?

CONTELE MAX : Aș zice pe Vulturaș. E același lucru. Fă cum crezi mai bine.

FROL : Fulger e armăsarul cel mai iute.

CONTELE MAX : Pune șeaua pe Fulger, în curtea grajdurilor. Galopează în graba cea mai mare la Straton. Spune-i că e nevoie de întăriri militare la Piatibrațkoe. Spune-i că e revoltă pe moșie. Nu voi uita niciodată serviciul tău. Te voi face fruntașul satului.

FROL : Vă mulțumesc prea plecat. Mă duc în goană. Cînd mă voi întoarce, voi avea soldații cu mine.

PAHOM (neobservat, a venit alături de cei doi) : Nenorocire, stăpîne. Fata mea Lușia pare oarbă. Frol, trebuie să spui că s-a întîmplat o nenorocire la moșie, trebuie să spui că e o adevărată zavistie. Să spui că lucrurile merg din rău în mai rău. Lumea și-a pierdut mințile, nu mai știe ce face.

FROL (înșepat) : Știu eu ce trebuie să spun, nu-l nevoie să mă înveți.

UN GLAS DIN MULȚIME : Frumoasă treabă. Îi trădezi pe al tăi, șarpe? (*Murmur surd de urd*)

FROL : Multe pricepi tu, imbecilule. Cel care vorbește serios, unele lucruri le spune în vînt. (*În loc să alerge la grajd ca să îndeplinească porunca stăpînului, el se strecoară pe furiș în mulțimea îngrădădită în fundul sălii, spre caseta cu pistoale care a fost pusă acolo de Pahom. Încet, încet, îngrădădește lucrurile la marginea mesei. Dezordinea e tot mai mare. Necunoscuți intră cîte unul, cîte doi, în cameră, cu căciule în cap și cu sumanul pe ei și încearcă să se piardă în mulțime. Unul deschide o fereastră, altul alta; ferestrele rămîn deschise. De dincolo de copacii din parc două sau trei lumini mici care se mișcă încontinuu. Hotarul dintre casă și exterior e anulat. Procor încearcă să-l restabilească, făcînd sforțări supraumane, dar fără succes*).

CONTELE MAX : Oamenii mei credincioși ! Nu vă lăsați tîrîșli, nu luați în seamă zarva, nu dați atenție faptului că s-a strigat, că a fost ceartă, că s-a tras cu pistolul . . .

GLASURI IZOLATE : Sînt lucruri pe care le fac stăpînii. Se întîmplă. Nu se poate să nu se întîmple.

CONTELE MAX : Unul a avut un acces de furie, altul și-l a pierdut capul. Dar e leac pentru toate.

PROCOR : Cine e neghiobul care se joacă deschizînd ferestrele? Nu e deloc vară.

Nu e cazul să răcim camerele încălzite. De ce te vaeți, Lușia? Nu-ți trece?

LUȘIA : Oh, ce rău e, nu mai pot. Nu mai văd nimic, Procor !

PROCOR : Unde s-a ascuns Platon? Nu se mai vede. Ah, Platon, Platon, te prevenisem de legea lui Dumnezeu și n-ai vrut să-mi dai ascultare. Iată ce-al făcut ! Și nu e decît începutul, partea mai frumoasă o să vie de-acum încolo.

LUȘIA : Ah, nu mai pot. Ah, ce durere. De ce această pedeapsă de la Dumnezeu? S-ar putea să devin oarbă?

CONTELE MAX : Toate plîngerile vor fi luate în seamă. Adevărul se va afla. Nici un vinovat nu va scăpa de pedeapsă. Frol s-a dus să-l caute pe Straton? (*Un ciinele latră în afara scenei*)

GLASURI IZOLATE : Aici nu, Hort. Marș ! Marș ! Frol s-a dus . . . S-a dus călare . . . Ba nu ! acum o clipă era aici . . . Uite-l colo că se joacă . . . Aș, minclună, a

ieșit . . . Dacă a ieșit înseamnă că a plecat . . . Unde te duci, Hort, unde te duci ?
Aici nu . . .

GLASURI: Lloșka Leșakov ! Lioșka Leșakov !

CONTELE MAX: Unde e ? Puneți mina pe el !

GLASURI: Nu e nimeni. Nu știu ce spun . . . Aiurează . . .

CONTELE MAX: Așa, alurează ? Destul cu palavrele voastre, țineți-vă limba în friu ! Vor veni soldații și vă vor pune la locul vostru, pe toți ciți sînteți. Nu mă voi atinge de un fir de păr de cel nevinovat. Nici nu visați ce soartă vă așteaptă. Averea mea e în ruină, s-a prăbușit, dar ne vom strădui împreună, un an sau doi, și vom pune la toate lucrurile la locul lor. Vol cu brațele, cu dările, cu corvezile, cu boierescul, eu cu mintea, Nu voi uita atunci pe cel care m-a ajutat : voi da libertate deplină fiecăruia din voi. Ați auzit ? (*Țăranii se înclină profund, se aruncă la picioarele contelui, ating pămîntul cu fruntea*)

GLASURI: Mulțumim stăpînului și binefăcătorului nostru. Mulțumim, stăpîne milostiv, pentru aceste făgădueli.

PROCOR: Iar vă găsiți de lucru cu ferestrele, ticăloșilor ? Îți dau eu ție, păcăto-sule ! Cine ești, de unde vii, nespălatule ? Se poate ști ? Du-te cu binișorul, du-te mai înainte de a chema poliția, vagabondule. Și doamna unde e ? N-am prins de veste cînd a dispărut, aici nu mai e. N-aș vrea să se fi dus la baltă sau la lac ! Te pomenești că se aruncă în apă . . . Nu ascultă de nimeni, nu-i pasă de nimic . . . Ah, Platon, Platon, fiu de golan, uite ce-al făcut, ulte ce încurcătură !

PAHOM: Și tu, de ce nu l-ai implicat ? Acuma ce poți să mai faci ? N-a mai rămas nimic din Platon al tău, nici măcar o urmă. A șters-o afară pe fereastră.

CONTELE MAX (*ca și cum și-ar fi venit în fire abia acum*): Platon ? Al spus Platon ? Unde e ? Legați-l pe nerușinatul ăla ! El e vinovat de toate. Dacă a fugit, arunca-ți-l-vă cu toții în urmărirea lui. Aduceți-l aici, viu sau mort !

LUȘIA: Săraca de mine, blata de mine ! N-o să mai văd lumina soarelui și cînd porumbelul meu se va întoarce de la armată, ce-o să se facă cu o nevastă oarbă, bună de nimic ?

PROCOR: Ce întîmplare, ce întîmplare . . . Nimănui nu-i pasă de nimic. Alerg eu, Luminăția voastră, s-o caut pe contesă, s-o chem, nu sînt liniștit. Mă duc și la grajduri să văd dacă a plecat Frol.

CONTELE MAX: Aleargă, aleargă, scumpule. Dacă Frol zăbovește, la tu însuși un cal și galopează.

PROCOR: Ascult, Luminăția voastră. Nu mă întorc pînă nu-mi voi fi îndeplinit sarcina. (*Abia acum vin în grabă Glașa și Sidor și se întoarce Mișka*)

GLAȘA: Lușla, Lușla, comoara mea ! Mișka îmi spune că al pierdut vederea ! Nu-mi vine să cred, ce și s-a întîmplat ?

LUȘIA: Blestematul acela de cap de piatră ! Sînt pierdută ; pierdută cu totul ! Prlete-na mea, dacă mă lubești, dorește-mi să mor mai repede.

SIDOR: Nu-ți pierde firea, Lucherla Pahomovna. E o luminare pe masă : o vezi ?

LUȘIA: Abia o pată, ca niște flăcări ce joacă . . .

SIDOR: E o rază de speranță. Înseamnă că doctorul de la oraș te va vindeca.

GLAȘA: Se zice că Platon s-a bătut cu stăpînul ! Groaznic ! E cu puțință ? (*Din spatele dulapului sare Kostiga mascat, face gesturi de palață, se agită, își mișcă brațele în fundul biroului*)

MIȘKA: Ah, ce spalmă mi-al făcut, nene Procor !

GLASURI DE FEMEIE: Ah, ah, ah !. Ce dihanie e ala ?

GLAȘA: Mă mir, Procor Denisovici, e momentul să glumești ?

GLASURI: E Domna . . . Domna Ucigașa . . . Un pește cu mustăți . . . E Procor, majordomul, cu halna el . . .

SIDOR : Ce te-a apucat, Procor Denilsovlci? Nu te recunosc. Ce glume sînt astea? *(Kostiga încetează de a face pe bufonul, apucă al doilea pistol și făcîndu-și pavdă din masă ca la adăpostul unui parapet, țintește spre conte. Zgomotul unei împușcături. Lumina se stinge.)*

CONTELE MAX : Ah ! Ajutor, fraților, țineți-mă, cad . . . mor . . . *(Cade în brațele șerbilor veniți în grabă)*

GLASURI : Cine-a fost?

CONTELE MAX : A fost Platon. Asasinul ! Era rîndul lui să tragă și se lăuda cu asta. Nu mă atingeți, mor . . .

ALT GLAS : Nu, Luminația voastră, n-a fost Platon. La ora asta Platon e fugar, dispărut pentru totdeauna !

PRIMUL GLAS : Platon n-a fost văzut, să fi tras din grădină prin fereastra deschisă?

AL TREILEA GLAS : Prostii ! A fost măscăriciul ăla cu haina lungă și largă care a tras. L-am văzut eu.

AL DOILEA GLAS : Vrei să spui că a fost într-adevăr Procor. Mai adineauri, ziceam că se mai îmbrăcase așa . . .

PRIMUL GLAS : Procor n-ar fi făcut una ca asta. Nu se poate să fi fost el. De altfel o să aflăm repede, să aprindem lumina, să punem mina pe mască să vedem cine e.

AL TREILEA GLAS : Bine zis ! Dar e ca și cum ai căuta vîntul pe cîmp, acum !

PRIMUL GLAS : N-a fost Procor. Cu lumea care e aci, sigur că a fost altul.

GLASURI ÎN DEPĂRTARE : Lioșka Leșakov ! Lioșka Leșakov ! *(Un ciine latră. Cineva trece prin fața ușii de la birou, prin spatele culiselor, cu o luminare în mînd, fără să intre.)*

CONTELE MAX : Mi-e rău, preteni. Mi-e capul zăpăcit de durere. Cred că m-l-e zdrobit umărul stîng . . .

SIDOR : S-o fi făcut-o Procor? Nu vreau să cred. Curaaj, Luminația voastră. Acum vă ducem pe brațe în camera contesei ! Știu că ne veți fi recunoscători. Vom trimite în oraș să cheme medicul. Nu, nu poate să fie Procor.

AL DOILEA GLAS : Trebuie să închidem ușa cu cheia. Cînd vom duce pe Luminația sa, sala va rămîne goală. Au plecat toți.

AL TREILEA GLAS : Nu e treaba noastră, trebuie să fie cineva care să se gîndească la chei.

GLAȘA : Sîntem noi două. Acum o duc pe Lușla în izba Surepevilor, la mama el. Haldem, biata de tine.

LUȘIA : Ce o să se întîmple cu mine, Glașa? *(Ies. Contele e dus afară pe brațe. După puțin timp intră Frol și Pahom Surepev, acesta din urmă cu o luminare aprinsă într-un sfeșnic.)*

PAHOM : Treabă de pe altă lume, treabă de nebuni !

FROL : Ține bine lumina. Fii atent să nu dai foc la casă. Asta ar mai lipsi !

PAHOM : Să vedem dacă Lioșka și Kostiga au luat totul sau a mai rămas ceva pe masă.

FROL : Îți spun să fii atent la luminare, ține-o bine, Ești beat, de-ți tremură mina?

PAHOM : Eu nu sînt ca Hort. Ți-a stă în prag și nu clipește, pare un idol cese sgiiește la tine. De-ar putea vorbi, cine știe cîte ar mai povesti ! Ți s-ar face părul măclucă !

FROL : Lasă în pace ciinele. am eu grijă. Tu păzește-te să nu latră ! Altfel, al să m-l-o plătești, ciine. N-o să-i mal recunoști pe-ai tăi.

PAHOM : Am văzut bine că Kostiga îți făcea semne.

FROL : Îți dau eu ție semne. Te strivesc ca pe-un țințar. Te fac să-ți sculpti sufletul.

O să-ți aduci aminte cîte zile vei trăi, du-te la dracu. Încearcă să suflă ceva !

PAHOM : Unde e caseta?

FROL: Ți-o spun numaidecât, îți dau raportul. Se află în același loc, Excelență, acolo unde o să te trimet mîine să ții tovărășie viermilor sub pămînt.

PAHOM: Așa vorbești cu un frate de-al tău?

FROL: Mi-a scris o coțofană cu coada pe apă cine mi-e frate.

PAHOM: Nu te duci la Straton, să chemi soldații?

FROL: Desigur, mă duc în fuga mare, tîmplute. Voi chema martorii, judecătorii, instructorii, soldații. Va fi mîine aici o muzică de neînchîpuit. O să rămil cu gura căscată de felul cum o să pun eu la cale lucrurile. Ducă-se socotelile vechi, și le iert. Trece de partea mea și n-ai să te călești. Voi fi un binefăcător pentru tine. N-o să-ți ajungă viața, ca să te rogi pentru mine.

PAHOM: Lasă-mă în pace. Am altele în gînd. Mi se rupe sufletul pentru Lușla.

Tabloul al doilea

După cincisprezece ani. O bancă în fața izbei pădurarului.

Vară. De jur împrejur pădure.

PAHOM SUREPEV: Vă rog, luați loc, am fost înștîlînat. Luminăția sa a promis că va fi aici în scurt timp. Înțelegeți puțin limba noastră?

LOCOTENENTUL RIMMARS: Ceva.

PAHOM: Bine. Ne vom înțelege. Iată pe Luminăția sa. A fost de ajuns să-l pomenim numele. Vine aici prin pădure. (*Intră Elena Artemeovna*) Prea supusul vostru servitor. Luminăția voastră, e aici un ofițer străin care vă așteaptă.

ELENA ARTEMEOVNA: Mulțumesc, Pahom. Lasă-ne. Depărtează-te.

PAHOM: Mă supun, Luminăția voastră, Doamne ferește, dacă s-ar întîmpla ceva, eu o să fiu. N-aș vrea să vi se întîmple vreo neplăcere.

ELENA ARTEMEOVNA: Bine, Pahom. (*Pahom iese. Elena și locotenentul rămîn îndelung strîns îmbrățișați. Coplesii de emoție, cîva timp nu reușesc să vorbească*). Cîți ani au trecut de la ultima noastră întîlnire?

LOCOTENENTUL RIMMARS: Ne-am văzut, ultima oară, acum dolsprezece ani.

ELENA: Paisprezece, după mine.

LOCOTENENTUL: Da, e adevărat, ba chiar cincisprezece. Am greșit.

ELENA: Am aflat că ești ofițer. Ți-ai schimbat numele.

LOCOTENENTUL: Sînt în genlu, am gradul de locotenent. M-au numit Rimmars, care înseamnă fugarul, străinul.

ELENA: Vorbești acum limba aceea?

LOCOTENENTUL: Să stăm aici pe bancă.

ELENA: Cum s-ar spune asta pe limba voastră?

LOCOTENENTUL: Var so god och slt.

ELENA: Doamne, cît e de lung! Mal lung decît banca. (*Rîde*).

LOCOTENENTUL: Regele nostru a fost un general al lui Napoleon, dar în 1812 a fost de partea Rusiei. Populația nu e numeroasă și-l primește bucuroasă pe străini.

A servi în oștire e o cinste și mă atrage.

ELENA: Cum se spune pădure în suedeză?

LOCOTENENTUL: Skog.

ELENA: Și pădurar?

LOCOTENENTUL: Skogwachter Pahom Surepev.

ELENA: L-ai recunoscut?

LOCOTENENTUL: Cum să nu!

ELENA: Și el?

LOCOTENENTUL: Desigur. Dar cred că nu e permis să mă recunoască, și face de bună voie pe prostul.

ELENA: Te miră că te întreb atâtea prostii? De-am putea sta toată viața așa unul lângă altul pe o bancă, vorbind fleacuri: cum se spune pădure în suedeză . . . Să nu spul decît da și nu . . . Ce fericiți, nevoia asta așa de simplă. E ca și cum te-ai încălzi la soare, ca și cum ai respira miros de lărbă proaspătă . . .

LOCOTENENTUL: Am auzit că te-ai căsătorit cu tînărul conte, actualul proprietar. Aveți copii, două fete și un bălat.

ELENA: Da. Vreau să-ți povestesc totul. Îmi închipui că vrei să afli ceva despre bietul Max. N-a murit din cauza rănilor. S-a vindecat și a mai trăit doi ani.

LOCOTENENTUL: De ce-a murit?

ELENA: A răcit . . . Mă iertase. N-a mai vrut să mă închidă în minăstire. Lucrurile au început să meargă mai bine la moșie, încă de pe cînd trăia. Părea să se fi făcut mai înțelept, mai așezat. Dar schimbarea s-a văzut cînd a devenit stăpîn moștenitorul său, Irinel Norovcev.

LOCOTENENTUL: Îți vin în minte pe conte de copil. Prin urmare a răspuns speranțelor. Toți îi laudă înima bună.

ELENA: E un administrator priceput. Am făcut atîtea construcții noi, izbe noi în sat. Le dăm ajutoare țăranilor . . .

LOCOTENENTUL: Se spune că există și un teatru.

ELENA: Pentru trei sute de spectatori. Falma lui s-a răspîndit în toată Rusia.

LOCOTENENTUL: Și chiar în străinătate.

ELENA: Țin foarte mult la acest teatru, pentru un motiv special. Ți-l voi spune pe urmă.

LOCOTENENTUL: Țăranii lucrează după sistemul dijmii.

ELENA: Irinel îmi spune că nu e departe ziua în care toți șerbii vor fi emancipați prin decret Imperial. Mi se pare că există un comitet secret în acest scop.

LOCOTENENTUL: Și în străinătate circulă șovonul ăsta.

ELENA: Mă întreb despre căsătoria mea. Irinei era necăsătorit, eu eram văduvă. A stăruit mult timp să-mi obțină mina. La început l-am refuzat, dar am sfîrșit prin a accepta. E un om bun, mă lubește, avem copii.

LOCOTENENTUL: Și-al nostru?

ELENA: A fost crescut ca fiul Lușiei și al lui Trofim.

LOCOTENENTUL: Știu.

ELENA: Trăia încă Max. Știa că nu putea avea copii. Pe atunci nu ultase încă de noaptea aceea de furtună și nu mă iertase. Trăiam singură într-un oraș pierdut pe undeva și o luasem pe Lușia cu mine. Fusese dezrobită îndată după pierderea vederii. De pe-atunci era însărcinată, îți amintești? După o lună, eram eu. Între noi două, era numai o diferență de vreo două luni . . . Într-o zi, Lușia, cum era oarbă, s-a împiedicat și a căzut. A avortat. Copilul era mort. Cînd am născut eu, Lușia a cosmîșit să se prefacă mama lui, și așa a fost socotită de toți. Dar pot să spun că l-am crescut amîndouă pe copilul nostru. Și cum a ieșit de frumos! Am trăit în liniște, departe de lume. Totul a mers bine, nimeni nu bănuiește nimic. Nici chiar tatăl presupus, Trofim. De altfel acum trăiește separat de Lușia, cînd vine în concediu.

LOCOTENENTUL: Și Lușia, ce face?

ELENA: Sîntem inseparabile de atunci, mi-e mai dragă decît o soră.

LOCOTENENTUL: Vede ceva?

ELENA: O lumină slabă lăptoasă, abia. Un medic ne-a dat oarecare nădejde. Spune că speră s-o vindece. E dispus să încerce.

LOCOTENENTUL: Și atunci? De ce mai întîrzile?

ELENA: Nu vrea ea. Spune că s-ar putea termina și mai rău. Mai devreme sau mai tîrziu vom încerca, în mod sigur.

LOCOTENENTUL : Și băiatul? Cum crește, ce înfățișare are?

ELENA : Chiar așa cum mi-l închipuiam. Ți-aduci aminte, în noaptea aceea de învălmășeală, când între noi dol nu era încă păcatul, cum îți spuneam : « Dar când voi fi născut un ștregar, un zvăpăiat, să se mire o lume întreagă, atunci, da, va fi fost păcat? » Am spus numaldecit că nici atunci n-ar fi fost?

LOCOTENENTUL : Arată-mi-l odată, fă-mi bucuria asta.

ELENA : S-ar putea întâmpla ca tu să-l vezi înaintea mea. E la Paris împreună cu o nepoțică a lui Pahom, Stepanla Surepeva și alți câțiva fii de țărani de-ai noștri, la studii.

LOCOTENENTUL : Dar cum, se mai obișnuiește încă? Sînt trimiși pentru vreun meșteșug?

ELENA : Fac parte din trupa noastră de teatru.

LOCOTENENTUL : Toți robi?

ELENA : Numai cu numele. De fapt, este exact ca și cum ar fi liberi.

LOCOTENENTUL : Chiar și un fiu al tău?

ELENA : A crescut sub ochii mei. N-aș permite să i se atingă un fir de păr. A fi rob, nu e decît o aparență, un cuvînt gol.

LOCOTENENTUL : Și amorul propriu? Ceilalți fii ai tăi sînt crescuți ca fii de conte.

ELENA : Nu știu că e fratele lor. Dumnezeu să ne păzească.

LOCOTENENTUL : De ce contele nu le dă libertate celor trimiși în străinătate, tuturor actorilor?

ELENA : Dacă ar face-o, s-ar risipi cu toții și teatrul s-ar duce de ripă. E cea mai mare pasiune a lui. Nu se uită la cheltuială, cînd e vorba să formeze actori tineri. Se ocupă de ei cei mai buni actori francezi : Bressan, Anne Mars, Dupont. Fiul nostru se distinge între toți. Are inteligență, ardoare, curaj, talent. Tovărășii lui i-au dat porecla de « Succes » și așa l-a rămas.

LOCOTENENTUL : Și Procor? Trăiește?

ELENA : Ah, asta este rana care nu se închide pentru mine.

LOCOTENENTUL : Ce s-a întîmplat? A murit? Mi se spusese că era liber, bogat!

ELENA : E adevărat, dar cu ce preț. Și-a cîștigat libertatea cu pielea sfîșiată, cu spinarea, cu șoldurile.

LOCOTENENTUL : Știu, a fost în pușcărie.

ELENA : Toate învinuirile i-au fost puse în spinare. S-a spus că el a tras în conte. Un rol sinistru a jucat o anume haină de carnaval. El a fost cel dintîi care a îmbrăcat-o. Și cînd a fost văzută, pe un altul, au strigat cu toții : e Procor.

LOCOTENENTUL : El singur a fost acuzat de toate, deși era nevinovat?

ELENA : Lucrul acesta nu-mi dă pace. Știam că era nevinovat, dar nu-i puteam lua apărarea. Am lăsat să fie chinuit, am tăcut. Nu voi fi niciodată iertată, dincolo.

LOCOTENENTUL : L-au condamnat la nenumărate lovituri de bici, așa e?

ELENA : Două mii. În locul condamnării la moarte.

LOCOTENENTUL : Mă mir că a supraviețuit.

ELENA : Cele două mii de lovituri au fost date în patru rînduri. În intervale îl îngrijeau la spital. Nu i-au fost date toate. După biciuire a fost condamnat la ocnă și trimis în Siberia. Cînd, la moartea lui Max, a devenit proprietar bărbatul meu, am început imediat demersurile pentru reabilitarea lui.

LOCOTENENTUL : S-a revizuit procesul?

ELENA : Da, dar după cîte osteneli ! Și cît timp a durat !

LOCOTENENTUL : Greutăți de birou?

ELENA : Cu conștienții noștri lupta e inegală. Apoi a mai fost o altă pacoste. Ți-aduci aminte de comisarul de poliție, Straton?

LOCOTENENTUL: Cum aş putea s-o uit pe excelenţa sa? O nulitate cu rit de porc şi cu nişte crăpături în loc de ochi..

ELENA: Da, întocmai. Acum e Inspector districtual. Nu m-aş mira să ajungă chiar guvernator. La început era un necioplit, fără educaţie, semi-analfabet. Tot trăind printre oameni slugarnici, gata să-l linguşească, şi-a închipuit că e şi un donjuan irezistibil şi spiritual. Ignorant cum e, a prins ură pe casa Norovcev. Numeşte cultura o aiureală a domnilor. Nu dă pace femellor şi acestea nu-l refuză niciodată. A avut curajul să-mi facă şi mie curte şi refuzul meu a fost decisiv. Nevinovăţia lui Procor a fost astfel dovedită şi a putut să se întoarcă liber. Irinel l-a dezrobit numaidecît şi i-a dat bani. A început să lucreze în comerţul cu vin. Ai putea să-i faci o vizită. E aici foarte aproape. Ține un han şi ciţiva cal pe şoseaua principală. E un om serios, moderat. Aş zice că e a doua personalitate din părţile acestea, după conte. Noi nu-l dispreţuim compania. E mare distanţa, în ce priveşte prestigiul şi autoritatea, între el şi îngimfatul de Straton, cu cizmoaiele lui. *(Un fluierat în afara scenei)*

LOCOTENENTUL: E Pahom care fluieră.

ELENA: Da, pleacă, repede.

LOCOTENENTUL: Voi mai sta pe-aici încă o săptămână. Îi voi vedea pe Procor.

Ar fi plăcut dacă ne-am mai putea vedea înainte de a pleca definitiv.

ELENA: Sigur, te voi înştiinţa, vom găsi un mijloc *(Încă un fluierat, mai aproape şi mai stăruitor)* Du-te repede, să nu ne luăm rămas bun, fugi ! *(Locotenentul Rimars dispăre în grabă. Elena vorbeşte cu sine însăşi, uitîndu-se după el.)* Adio, vulturul meu frumos, drum bun. Nu ţi-am spus niciodată cît te-am dorit. De la mine n-o să ştii niciodată. De ce să te chinuiesc zadarnic? Eşti un viteaz, adoratul meu. Neliniştea mea te-a înălţat deasupra celorlalţi. Glîndurile mele, rugăciunile mele te-au făcut să te urci atît de sus, mîndria mea, inima mea de aur. Şi totuşi pot să-mi privesc soful drept în ochi. Nu-l trădez, îi apreciez figura lui nobilă şi pură, îi cinstesc numele. Ai să mă întrebi de ce e totul aşa de absurd? Găseşte-mi o singură viaţă coerentă. « Nu trăieşti cum vrei tu, ci cum vrea Dumnezeu ». Îţi mulţumesc, Doamne, apărătorul meu, ocrotitorul meu de neajuns, care îmi porunceşti să trăiesc o viaţă atît de confuză şi de dificilă, cu un ţel atît de obscur, care porunceşti inimii mele să singereze cu atîta dulceaţă. Numai Stratonii, Imbecilli cu ochii lor mici infundaţi în slănină cred că viaţa ne-a fost dată pentru a petrece. El bat din pîteni, îşi impun altora voinţa, fac ordine. Viaţa însă e durere subtilă care luminează, este dorul ascuns al unei puteri discrete care n-are glas, dar e o putere de lungă durată, pe care ei nici n-o bănuiesc. *(Întră Pahom)*

PAHOM: Ar trebui să vă ascundeţi unde e pădurea mai deasă, Luminăţla voastră. Să ne ferească Dumnezeu să cădem din lac în puţ.

ELENA: Ce s-a întîmplat? De ce ai flulerat?

PAHOM: Excelenţa sa Straton, mistreţul, vine drept prin pădure fără să ţină măcar drumul. Îi aud făcînd zgomot.

ELENA: Oricum, e timpul să mă duc. Plec. Să nu crezi că o fac din cauza lui. Nu mi-e teamă de sperietoarea asta de ciori.

PAHOM : Cine ar putea să creadă așa ceva, Luminăța voastră. A sosit doar ceasul să vă întoarceți de la plimbare. Este cum dorește contesa. *(Elena iese. După puțin timp Intră Straton)*

STRATON : Cine e cel care fuge prin nucet ? Am strigat dar bestia aia n-a vrut să-mi dea ascultare ; fugea la vale prin văgăună ! Nu era să mă apuc să alerg după el !

PAHOM : Se-nțelege, nu vi s-ar potrivea deloc. V-ați pierde răsuflarea degeaba. E un șerb fugit de mult timp de la Platibrașcoe, Platon Șceglov, care s-a arătat prin părțile noastre și-a vizitat pădurea.

STRATON : Tu, netrebnicul, de ce nu l-ai prins pe acest ticălos, de ce nu l-ai legat ?

PAHOM : Cum puteam să pun mîna pe el, Excelență, dacă e colonel într-o marină străină ?

STRATON : Cu adevărat ar fi fost o încurcătură. Îmi închipui că a petrecut cu stăpîna noastră.

PAHOM : Te spuneți, Excelență, nu e cu puțință să te dezbraci în pădure, afară. Au schimbat cîteva amabilități, în modul cel mai onorabil.

STRATON : Bine, foarte bine. N-o să uit chestia asta. N-am s-o uit.

Tabloul al treilea

Interiorul unei izbe. Abandon, întineric, dezordine. Sfîrșitul unei nopți de iarnă. Viscolește.

BĂTRÎNUL PAHOM *(pe cuptor, se vaietă, din cînd în cînd scoate un strigăt)* : Sfinte Dumnezeule, ce e ? Pare că e chiar sfîrșitul. Să fie într-adevăr moartea ? Sînt pe punctul de a muri, mor . . .

BĂTRÎNA MARFA *(trezită brusc, pe patul de scînduri de jos)* : Moare, Dumnezeule ! Dumnezeule adevărat, s-a sfîrșit !

PAHOM : Ce sfîrșit ! Prea repede te bucuri, bătrînă neghioabă !

MARFA : S-a sfîrșit noaptea, am zis. Peste puțin apar zorile.

PAHOM : Babă proastă, zorile. Sînt eu, Pahom al tău care s-a sfîrșit. Nu noaptea. E gata să-mi sune mie ceasul, draga mea. Ar trebui să vie popa.

MARFA : Stai liniștit, moșule. Ce ceas ? Cristos să te binecuvînteze, aiurezi, ești pe jumătate adormit. Auzi ce e afară, viscolul nu se potolește.

PAHOM : Îți spun că trebuie să vie popa ; părintele Onufri. Vreau să mă spovedesc. Ce stai acolo cu gura căscată ! Crezi că glumesc ? Cu o proastă ca tine, pleacă omul pe lumea cealaltă fără grijanle.

MARFA : Sculptă-ți în sîn, moșule. Al visat. E o idee. Nu se moare așa, pe două picioare. Ieri reparai hamurile, ridikai sacul de patru puduri și acum, așa deodată, ultima împărtașanie și moartea !

PAHOM : Mi-a mai fost rău și altădată, dar mi-am revenit de fiecare dată. De data asta însă, o simt, asta este. Gata. Parcă am o lespede de tuci pe mine. *(Marfa îi lasă pe Pahom, trebăluiește prin colțuri, sparge țândări, aprinde focul în sobă, se întoarce)*

MARFA : Gîndește-te, Pahom. Afară nu se poate merge, nici cu sania, nici cu picioarele. Sîntem pe malul lacului, avem o coastă repede sub fereastră. În plină iarnă cum sîntem, ar fi trebuit să fie înghețul, dar privește ce prăpăd e afară ! O viscoaleală de parc-am fi la Sfîntul Grigore. În gheața de pe lac se fac crăpături. Tu-mi spui, du-te și chlamă-l pe popă. Să mă arunc înnot ca o rață ? Și chiar dacă așa face-o, m-aș întoarce mîine noapte. Și-apoi gîndește-te : de trei zile nu se vede nici măcar lumina de la Dumnezeu. Părintele Onufri nici n-o să lase din casă pe vremea asta păcătoasă. *(Se depărtează, trebăluiește, se-ntoarce)*. Ascultă ce-ți spun. Încearcă să te ridici. S-ar putea să te simți mai bine. Fă o sforțare,

reazemă-te de mine, o să te ajut eu. De ce nu spui nimic, Pahom? Spune-mi ceva, mă faci să mă sperii... Bătrână căzută în mintea copiilor ce sînt, credeam că-l va fi amorțit un șold doar, l-l-aș fi fricționat și i-ar fi trecut... și el și-a dat sufletul! Pahom, Pahom al meu! Oh, Doamne, ce nenorocire! Chiar așa, s-a dus la Domnul! (Începe să se vaite ca în timpul unei vegheri funebre) De ce m-al părăsit, de ce m-al lăsat, tatăl meu, sprijinul nostru, apărătorul nostru! Mă lași în chinuri, ți-au căzut brațele, pavăza mea, zldul meu de platră! Nu te-am mulțumit, nu-ți mai sînt dragă, te-am lăsat să pleci, n-am știut să te păstrez, să te păzesc...

PAHOM (revenindu-și în fire): Am simțit că mi se face rău. Am mișcat un braț și mi s-a tăiat răsufierea de durere. Bine că mi-am revenit. Aș fi murit fără să-ți spun nimic. Așteaptă până să te vâlești. O să al destulă vreme să plîngi, după aceea. Nu mă chinul, ascultă. Trebuie să scoți a cincea cărămidă, numărînd de la colț, din temelie, sub hambar. Am făcut un semn. Al să-l recunoști! Scoate-le pe cele de-alături, sapă puțin. Bagă de seamă s-o faci noaptea, să nu te vadă cineva. Dimineața, să pul toate lucrurile la locul lor. Cînd vei găsi locul, al să înțelegi. Puneam cîte ceva de-oparte ca să ne răscumpărăm, dar acum o să ți se dea libertatea fără să plătești nimic. Îți vor da o bucată de pămînt și tu mai cumpără o bucățică. Cumpără și un alt cal. Oh, nu mai pot, mi se tale iar răsufierea. Nu-mi mai simt nici brațele, nici picioarele. (Își pierde din nou cunoștința. Marfa începe din nou să plîngă)

MARFA: Ia-mă și pe mine, Dumnezeu! Ia pe roaba ta acum cînd moare speranța mea și puterea mea!

PAHOM (venindu-și din nou în fire): Să ne luăm rămas bun, Marfa. A sosit ceasul. Apoi va fi prea tîrziu. Iartă-mi totul, din dragoste pentru Cristos: certurile, loviturile, ultă plînsul și înjurăturile.

MARFA: Ce tot spul, moșule, ? Doar nu sînt o sfîntă ca tu să-mi ceri iertare! N-al păcătui niciodată față de mine, nu-ți port deloc supărare.

PAHOM: Îți mulțumesc, suflete drag, că al uitat pumnii, loviturile de bici, vorbele urite. Așa voi avea sufletul mai ușor. Cît despre celelalte minciuni și lovituri și furturi nerușinate, mi le va ierta Dumnezeu. Tocmai pentru asta aveam nevoie de părintele Onufri. l-aș fi mărturisit un munte de păcate, m-aș fi pocăit. Ție, nu pot să ți le spun. E vina lui Frol că mi-am dat sufletul pierzării, e vina diavolului ăluia. A fost el, cel care m-a legat de mîini și de picioare cu un secret îngrozitor.

MARFA: Destul, moșule. Lumea e plină ochi de rele. Cine e fără păcat? Numai Dumnezeu.

PAHOM: E vina mea dacă Lușla a trăit în întineric și în suferință...

MARFA: Ce spul tu, Pahom! Unde vrei să ajungi? Sîntem noi judecătorii unei pedepse dumnezeiești!

PAHOM: Ce anume avea ciinele stăpînilor? Încep să-mi pierd iar memoria.

MARFA: Ce cîine, Domnul să te binecuvînteze! Înebunești, bați cîmpii!

PAHOM: Lloșka a fost omorît de-al lul. Știa prea multe. Despre Kostlga se spune că a murit în închisoare. Dar ce sînt ăști dol față de Calnul ăla de Frol?

MARFA: Îmi pare că ți-e mai bine, Pahom. Te-al refăcut, vorbești.

PAHOM: A fost ca o năvală. Mal înțil fuga din armată, apoi fuga din biroul de recrutare, atentatul împotriva bietului stăpîn furtul, bandiții. A fost Frol, diavolul veninos, cel care m-a silit să-mi țin gura. Era pe timpul anchetei de la Sumcovo. Plînsese și suspine și scrișnete de dinți... Bicluri, lovitură cu patul puștili, moșla înconjurată de soldați. Din vina noastră, a tăcerii noastre, un nevlonovat era cît pe-aci să moară sub lovituri de clomege între două rînduri de soldați...

MARFA: Vorbești iar de Procor? A suferit mult, nu zic nu: chinul, lanțurile, Siberia. Dar, în schimb, ce noroc a avut pe urmă! Liber ca un cazac, hanglu, niște cai pe care să-l pizmulară și poștele țarului. În ținutul nostru, el e al doilea.

PAHOM: Hort se chema, cîinele ăla. Acum îmi aduc aminte. Un cîine negru să bage groaza-n tine. Cînd se ridica în două picioare și-ți puneua labele pe umeri, nu trebuia să suflă, altfel era nenorocire. Atunci cînd a fugit Ghedeon, tatăl preceptorului de-acum, cîinele ăla l-a fugărit, l-a ajuns, l-a sfișiat... Îmi pare că mă simt ceva mai bine, ai dreptate tu. Acum mă întorc pe o parte. *(Face o mișcare greșită, scoate un urlet, cade din nou pe brînci și leșină. Afară cineva trece prin fața fetei cu un felinar a cărui lumină joacă pe troienele de zăpadă care astupă drumul).*

MARFA: Dumnezeu mi-a ascultat rugăciunile și l-a trimis pe părintele Onufri? Cine-o fi la ora asta? *(Loviturile se îndesesc, o smucitură puternică și ușa se izbește în lături. Întră stăroștele satului, Frol, și jandarmul Sokin)*

FROL: S-au închis cu chela ca niște tineri înșurați. Nu deschid nici dacă bați în ușă. Iată pe noul nostru jandarm, Sokin. Nu cunoaște pe nimeni prin părțile astea, așa că îi duc eu peste tot și îi arăt cum stau lucrurile. Țștia sînt Surepevi, militarule. Poți să stingi felinarul, că au o lumină aprinsă. Începe să se lumineze de ziua. Pune doi în condică, semn că cel doi Serepevi sînt în putere. Hai, oamenii lor, trageți cojoacele pe voi, luați lopețile și afară la curățat zăpada împreună cu ceilalți. Corvoada pentru șosele. Haidem mai departe, Sokin. Și tu ce ai de plîngi, cumătră? *(Marfa nu reușește să vorbească și nu se înțelege nici o vorbă printre hohotele ei de plîns).* Termină! Tăcere! Nu ți-e rușine să plîngi pentru un lucru de nimic? Înțeleg, anii încep să apese și s-ar lipsi cu toții de mînuț lopata. Dar dacă ai sta să-i ascuți pe toți, cine ar mai curăța străzile iarna? Doar nu-ți cerem să tragi un car cu apă. Ce înseamnă să dai cu lopata o leacă de zăpadă? *(Marfa urlă ceva printre hohote de plîns, nu se înțelege nimic).* Nu plînge! Peste puțin, se zice, veți fi liberi. Ați vrea să nu-i mulțumiți pentru ultima oară pe stăpîni? Pricepi, da sau nu, că sîntem în cîșlegi? În timpul păresimilor nu vor fi spectacole la teatrul de la palat. Prin urmare acestea sînt ultimele seri înainte de închidere. Încearcă să înțelegi și asta: lumea care a fost invitată! La stația de poștă din Lesnoe se zice că e un șir lung de o verstă de sînii și trăsuri, curată nebunie, și toate înțepenite. Cail se afundă în zăpadă. Unii invitați vin de-a dreptul din străinătate. Dar ce zic? Prima actriță, Stepanida, nu e oare o nepoată de-a ta? Bine. Hai, stai acasă și Dumnezeu să te binecuvînteze. Dar nu mai plînge, ei! Șterge-o de pe listă, militarule. Trimite-i numai pe Pahom. Unde s-a vîrit cumătrul de nu-l văd?

MARFA *(printre suspine)*: Stă să moară, sărăcuțul, stă să moară!

FROL: Poveste veche! Cînd e vorba să lucați, vă faceți toți bolnavi sau morți, dar la sărbători leșți din sicrie.

MARFA: Blestemi, ticălosule! Ca și cum n-am avea altceva de făcut decît să căutăm motive ca să ne sustragem de la corvezi! Nu degeaba mi-a vorbit de tine, bietul Pahom, nu degeaba mi-a spus să mă feresc de tine ca de ciurma neagră!

FROL: Ți-a spus să te ferești de mine? Ciudat lucru.

MARFA: Mi-a spus, aleargă Marfa, du-te să-l chemi pe preot că vreau să mă spovedesc, vreau să povestesc despre diavolul ăla de Frol!

FROL: Auzi, auzi frumos lucru!

MARFA: În timpul cercetărilor de la Sumcovo, în timpul procesului...

FROL *(Înterupînd-o brusc și cu asprime)*: Așteaptă. Amestec lucrurile, faci o adevărată încurcătură. Așteaptă-ți spun, trebuie să-l spun o vorbă jandarmului *(lui Sokin)* În loc să stai și să nu faci nimic, continuă-ți drumul cu hîrtiile tale.

Stringe tot satul după listă. Eu termin repede o mică treabă cu femela asta și vin îndată.

SOKIN: Acest om, trebuie să-l șterg de pe listă?

FROL: Cred într-adevăr că da. (Sokin iese) Dă-l drumul, acum vorbește. Și la seama să nu spui năzbîtil. Cum se face că ți-a spus să te păzești de mine?

MARFA: În timpul cercetării de la Sumcovo, mi-a spus el...

FROL: Dar ce e cu cercetarea asta? Îmi repeți mereu același lucru, N-am fost acolo, e prima dată cînd aud vorba asta. Acum, destul. Termină. Mai degrabă spune-mi unde s-a băgat bolnavul ăsta al tău. Arată-mi-l. N-o să ți-o minc, comoara asta a ta. Dacă spui adevărat și e gata să moară, trebuie să-i cer iertare, să mă închin pînă la pămînt, să-i dau ultima sărutare. Iar dacă nu e adevărat, cu atît mai bine. Poate că l-ași putea ajuta să se ridice. Atunci, o să fii cea dintîi care o să-mi mulțumești.

PAHOM (își recapătă cunoștința): Cred că am mai leșinat odată. Cît timp oi fi fost fără simțire? Cine stă la pălăvrăgeală cu tine, Marfa? Să fi venit preotul, spre norocul meu?

FROL: Sînt eu, Pahom, sînt Frol, vechiul tău prieten.

PAHOM: Du-te la dracu, fugi diavole. Nu mă atinge. Lasă-mă să mor în pace.

FROL: Aiurezi, Pahom! Nu mă recunoști. Acum vin lîngă tine și te ridic încet încet, o să te pun pe picioare. (Se urcă pe pat și se înalță la nivelul cuptorului. Își face de lucru).

PAHOM: Au! Lasă-mă! Ce faci, fiară! Au! Mă doare!

FROL (de sus): El, se pare că într-adevăr nu se poate scula. S-a sfîrșit. Horcăle. Cade înapoi ca un sac. (S-a dat jos. După o clipă) Și-a dat sufletul Domnului. Odihnească-se în pace. Își face semnul crucii)

MARFA (reluîndu-și plînsul, printre suspine): Nu cumva l-ai ajutat să moară, ucl-gașule, demone?

Al patrulea tablou

Stația de poștă din Lesnoe, a doua zi după moartea lui Pahom. Sala de așteptare pentru călători, care se întinde de la colțul stîng al avanscenei, pînă în fund, în diagonală față de spectatori. E împărțită transversal de un arc susținut de două coloane. În fund, dincolo de arc, este un vestibul cu o ușă și trei ferestre care dau spre stradă. În față, la stînga, șade Alexandre Dumas-tatăl, scriitor francez în călătorie. Se apropie de el Sașa Veciopescernikov, care îl căutase cu privirea, din fundul sălii)

SAȘA: Domnul Dumas, dacă nu mă înșel.

DUMAS: Da, eu sînt. Pot să îndrăznesc, la rîndul meu, să întreb cu cine am onoarea să vorbesc?

SAȘA: Sînt receptorul copiilor casei Norovev.

DUMAS: Foarte bucuos că vă cunosc. Luați loc, vă rog. Bănuiesc ce vești aduceți: serbările au fost amîinate.

SAȘA: Dimpotrivă. Conte le mă roagă să vă liniștesc. Sînteți așteptat cu nerăbdare. Spectacolele vor începe de îndată ce vom fi reușit să restabilim comunicațiile.

DUMAS: Se zvonea să s-ar putea să ne continuăm drumul chiar astăzi.

SAȘA: Nu sînt așa de optimist. Drumurile sînt inaccesibile.

DUMAS: Îmi spunea același lucru și căpitanul poștel. Am avut impresia că-l cunosc, deși sînt la prima mea vizită în Rusia, afară de o scurtă ședere în pozițiile franceze din timpul campaniei din Crimeea. Eram atunci corespondentul unor ziare din Paris și trimeteam informații de pe teatrul de operațiuni. Spuneam că acestul căpitan de poștă, care-mi amintește pe cineva într-un fel așa de ciudat, l-a

oferit o sumă dublă pentru ca să ne putem urma drumul cit mai repede. Dar a refuzat cu hotărâre. Sînt un slujbaş al Statului. N-am dreptul să sfărîm sîniile poștale și să distrug caii serviciului poștal. Am aflat totuși că ar fi cineva, un particular, stăpînul unui han de pe șoseaua principală, care s-ar fi oferit să ne ajute în această pacoste.

SAȘA: Ați avut noroc. Trebuie să fie Procor Medvedev, care nu face niciodată lucrurile pe jumătate.

DUMAS: Ne-a propus de-a dreptul să trecem în casa lui și se obligă să ne aducă la destinație mai comod și mai repede.

SAȘA: Iși va ține fîgăduiala. Are niște vizitii care merg cu mare iuțeală și niște cai focosi, ca un uragan. Ceva mai mult: cînd se va răspîndi vestea că Procor se ocupă de această parte de șosea, curățatul zăpezii se va face cu mult mai multă însuflețire.

DUMAS: E așa de prețuit omul acesta de cei de la sate?

SAȘA: E un om care a fost chinuit, bătut pînă la ultima suflare, trimis în Siberia în lanțuri. S-a înapoiat de-acolo după zece ani, cînd s-a lămurit greșeala de judecată. Și-a cîștigat libertatea, de care se bucură acum, ca și prestigiul și experiența în afaceri, cu suferințe inumane.

DUMAS: Ghicesc cine e. Mi-au vorbit mulți la Moscova și la Petersburg, despre Piatibrațkoe și despre afacerea Sumcovo, care a avut, odinioară, atîta răsunset. Omul trebuie să fie acel frumos fecior al contelui, amantul contesei, care a tras în soț?

SAȘA: Nu, nu e el. Cel despre care vorbiți a fugit în străinătate și, după unele știri care au ajuns pînă aici, s-a înrolat în armata suedeză. În noaptea aceea a fost acuzat de toate delictele tocmai Procor, singurul care încercase să le prevină și să le împiedice.

DUMAS: Voi găsi pe contesa Norovcev la proprietatea sa, ori e absentă? Visez de mult să fac cunoștință cu ea. Îmi închipui că trebuie să fie la vreo cincizeci de ani, dar mi se spune că arată mult mai puțin.

SAȘA: Contesa a murit anul trecut.

DUMAS: Nu știam. De ce a murit așa de timpuriu? A fost fericită în a doua căsătorie?

SAȘA: Foarte fericită. Chiar prea mult. Eu cred că o dăruire prea mare nevoilor și buneii stări a satului Piatibrațkoe, față de care era total indiferentă în timpul primei căsătorii, o absorbea în ultima vreme și a dus-o prematur la groapă. Nu putea să se resemneze la invidia și dușmănia cu care e înconjurată prin tradiție familia Norovcev, la instigarea unor chiaburi și a unor vecini.

DUMAS: N-aș fi crezut-o niciodată. Pe cit m-am putut da seama, țărani simpli, aici, la stație, cit și nobilimea de la Moscova și de la Petersburg, exprimă părerile cele mai favorabile și arată mare respect pentru familia Norovcev și pentru modul său de a conduce gospodăria. Aghiotantul Maiestății Sale, generalul Oblepikin, ca și supremul paladin al liber cugetătorilor voștri și al celor care cultivă libertatea, marele duce Oleg Aleksandrovici, tovarăși ai contelui la Colegiul militar al cadeșilor, sînt și ei așteptați aici, în trecere, spre a asista la spectacolele de la Piatibrațkoe. Printre ce oameni găsiți dvs. elementele dușmănoase casei Norovcev?

SAȘA: Nu țării sînt cel care guvernează Rusia, ci hingherii: comisarii de poliție, caporalii care și-au cîștigat funcția de jandarm, funcționarii de Stat din a paisprezecea clasă. Sînt satrapii ignorați ai provinciei, cei care detestă pe Norovcevi. Fanfaronul ăla de Straton nu-l dădea pace conteselor Elena cu insistențele lui de admirator și cînd ea l-a respins cu dispreț, s-a răzbunat pe întregii comunități

urale, pentru că suferise în amorul său propriu. Norovcevi nu sînt lubiți nici de o serie de palavrăgii leneși, idolii unor verișoare și mătuși de gradul al treilea, mîncăi care trăiesc în apropierea lor, mereu oaspeți în cîte-o casă boierească. Mai sînt unele genii ratate, care continuă să arunce praf în ochii societății și detestă pe Norovcevi pentru libertatea lor de gîndire și mai cu seamă pentru că nu se prea lasă învinși.

DUMAS: Ați putea să-mi spuneți cîteva amănunte despre « l'affaire » Sumcovo?

SAȘA: Mă așteptam la cererea aceasta.

Dacă vă plac misterele, de tot felul, echivocurile și întîmplările inexplicabile, trecutul la Piatibrațkoe e plin de delict. În comparație cu acestea « l'affaire » Sumcovo pălește. Ce s-a întîmplat în noaptea aceea a însemnat, mai mult sau mai puțin, hotarul între vechile legende și tot ceea ce există nou astăzi, aci, sub ochii dvs. Din noaptea aceea s-au pornit. Reînoirea se datorește cîtorva din locuitorii cei mai de seamă din Piatibrațkoe, dar mai cu seamă familiei contelui, în întregul ei. Mai e vizibilă și în vreo alte trel figuri. Despre una din ele, am vorbit, de stăpînul hanului, Procor. Ce doriți? (Se apropie de Sașa, *șchiopătînd, căpitanul poștei, Seliverst Kubinko*).

KUBINKO: Sînt îngrijorat, Sașa. A sosit un trimis de la stația vecină. Spune că Alțeta Sa Marele Duce a și pornit în direcția noastră. Va fi aici dintr-o clipă în alta. Eu mi-l amintesc de la Sevastopol.

DUMAS: Dacă am înțeles bine, acest om a rostit cuvîntul Sevastopol?

SAȘA: Da, nu v-ați înșelat.

KUBINKO: Unde l-am văzut eu pe acest călător? Sigur că nu e pentru prima oară că trece pe-aci . . . Dar cum să-i ții minte pe toți? Ți se perindă atîția pe dinaintea ochilor! Trebuie să mă duc, n-am timp. Acum îmi cade pe cap și Alțeta Sa . . . (Pleacă).

SAȘA: Vorbeam de persoanele cele mai reprezentative din Piatibrațkoe, azi. Cel dintîi, după cum v-am mai spus, stăpînul hanului, Procor. Al doilea, un actor de la moșie, Dimitri Agafonov, un artist admirabil, supranumit « Succes » de către colegii lui și pe care-l veți vedea pe scenă.

DUMAS: Abia aștept. Nu numai pentru că am și auzit vorbindu-se despre el, dar pentru că l-am cunoscut la Paris, la un amic al meu, actorul Bresson, cu care studia. Era preferatul lui Bresson.

SAȘA: Cît despre al treilea personaj, deși l'ipsește, e strîns legat de povestea moșiei. E un rob, fugit de la Norovcevi. Dacă te iei după ce spun unii, dar alții neagă, a fost amantul contesei. E ofițer în Suedia, sub numele de Everst Rimmars.

DUMAS: Everst Rimmars! Ce vorbești! Era în Crimeea, ca reprezentat al Suediei neutre pe lîngă Statul major francez. L-am cunoscut foarte bine și ne vedeam adesea. Știam că era rus, dar, într-adevăr, nu-mi închipuiam cît era de neobișnuită și de fascinantă povestea vieții lui. A eliberat pe mulți dintre al voștri din prizonierat, îi instala pe răniții ruși în spitalele noastre, a salvat viața multora în cele mai diferite moduri.

SAȘA: Lucrul se știe și alci, la noi. Căpitanul poștei, lăsat la vatră, Kubinko, este unul dintre cei care îi datoresc viața.

DUMAS: Acum înțeleg! Iată de ce mi se părea că-l cunosc. Desigur l-am mai văzut. Vizitam spitalele noastre militare împreună cu Everst Rimmars. Într-unul, fusese internat tocmai acest ofițer rus. Suferise amputarea unui picior. Mi-aduc aminte că el și Everst au vorbit îndelung și că au fost fericiți de întîlnire, tocmai pentru că au descoperit că sînt consătenii. Dar să vorbim despre altceva. Sînt uimit de felul cum vorbești limba franceză.

SAȘA : Nu e lucru rar, aici, la noi, între persoane de o oarecare cultură. Eu am crescut la o moșie bogată, în mijlocul tinerilor nobili. (*Din fundul sălii se îndreaptă spre partea din față, conversînd, o rudă îndepărtată a contelui Norovcev, tînărul Ksenofont Norovcev, cu un tovarăș ocazional de călătorie, stegarul Kolea Cernusov*). Palavrăgiul de-acolo, o adevărată trîmbiță a leriho-nului, ruda contelui, își va viri nasul între noi și-o să ne întrerupă conversația. Prefăceți-vă că luați notițe. Că sinteți foarte ocupat. Cît despre mine, mă voi afunda în lectura unei cărți. Văd că aveți aici pe masă citeva noutăți.

CERNUSOV : Mulțumesc, conte. Cum de am meritat atîta încredere din partea dvs? Nu trebuie să vă încredeți așa deodată în primul venit.

KSENOFONT : Mi-ai fost simpatic de la prima vedere, stegarule.

CERNUSOV : Vă implor să nu-mi mai spuneți așa. Redeschideți o rană proaspătă.

KSENOFONT : Mi-ai plăcut de la prima vedere, stegarule. Să schimbăm crucile de botez. Nu-mi amintesc la ce regiment ești repartizat. Iartă-mă, nu-mi amintesc deloc.

CERNUSOV : Husarii de Gardă din Grodno. Dar vă rugasem să nu mai atingeți subiectele acestea. Observațiile dvs. îmi aduc aminte de anume lucruri la care prefer să nu mă mai gîndesc.

KSENOFONT : Să ne considerăm frați, mă voi ocupa eu de viitorul d-tale, și-l voi aranja eu. Un unchi al meu, Irinei Norovcev, om bine cunoscut, este președintele celui comitet regional de ... comitetul înșfîrșit ... pentru ... știi, pentru ... ei comedie ! treburile țăranilor.

CERNUSOV : Comitetul pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale agricultorilor.

KSENOFONT : Da ... Pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale agricultorilor. La urma urmei, numele comitetului nu are importanță. E vorba de eliberarea țăranilor din șerble.

CERNUSOV : Exact.

KSENOFONT : Cunoști operele domnului Fourier, stegarule?

CERNUSOV : Mă numesc Nikolai. Spuneți-mi Kolia, conte, vă rog.

KSENOFONT : De exemplu « Organizarea muncii și a retribuției ». Acesta este titlul uneia din cărțile lui Fourier. În viitor, spune el, nu va mai exista muncă grea și umilitoare. Orice act al vieții umane va fi plăcut.

CERNUSOV : Fascinantă perspectivă, conte ! Să credem în ea?

KSENOFONT : A fost demonstrată. Trebuie să te ții la curent cu știința, stegarule, trebuie să citești mal mult.

CERNUSOV : Cînd am vorbit de acele fascinante speranțe, am făcut aluzie la plăcerea tuturor actelor umane, nu la neînsemnatul meu grad militar, pe care dvs. m-l amintiți mereu și fără milă.

KSENOFONT : Vreau să te fac să îmbrățișezi ideile mele. Emanciparea șerbilor este acum o problemă rezolvată. Rămîne numai să fie proclamată cu un ucaz imperial. În timpul acesta lucrările comisiilor pregătitoare, ca aceea la care e președinte unchiul meu, se fac după directive greșite. Temele sînt răscumpărarea pămîntului din partea fiecărui țaran și distribuirea de loturi de pămînt. Se va crea astfel țaranul proprietar și, în viitor, un speculant avid. Nu îmi pare că stai să mă ascuți.

CERNUSOV : Cum nu, vă sorb cuvintele de pe buze.

KSENOFONT : Trebuie oare ca și Rusia să urmeze calea care a dus civilizația occidentală la un punct mort? De ce să repetăm greșelile altora? Formele comunitare de proprietate funciară, care supraviețuiesc în poporul nostru, sugerează alte soluții, mal avantaioase. Structura satului emancipat trebuie să fie concepută

pe liniile « mirului ». Nucleul acelei organizații sociale trebuie păzit și păstrat ca lumina ochilor. Voi ai să-mi spui ceva?

CERNUSOV: Nu-mi sînt familiare subtilitățile economiei agrare. Mă aflu în mare încurcătură, conte. V-am mai vorbit de ea, dar îmi pare că ați și uitat. Cînd am fost avansat ofițer aspirant la Corpul cadeților, statul mi-a alocat o sumă de cincisute de ruble pentru echiparea mea. Mă gîndeam că pot scoate o sută pentru mama, la care merg acum.

KSENOFONT: Și-ai cheltuit totul?

CERNUSOV: Iertați-mă, numai cîte ceva de fiecare dată.

KSENOFONT: Pînă la ultima copeică?

CERNUSOV: N-am avut priceperea să țin banii mei separați de banii altuia. Iată care a fost încurcătura. La urma urmei, nu sînt contabil ! Speranța mea este o rudă, deși foarte îndepărtată, care trăiește în regiunea asta. Cred că a fost tutorele mamei mele. E o persoană influentă, dar e un om care inspiră spaimă, e de o severitate de neînchipuit. E căpitanul de jandarmi din părțile astea, Straton.

KSENOFONT: Ești rudă cu bădăranul, cu arivistul ăla?

CERNUSOV: Eu n-aș vorbi în termenii aceștia despre el.

KSENOFONT: Lasă-l în pace pe vampirul ăla, nici nu te duce la el. Vom aranja altfel întreaga afacere, delapidarea d-tale, cariera d-tale, în sfîrșit totul. Te voi prezenta unchiului meu. E de o bunătate de inger. Sigur, are și el toanele lui. Într-un moment de furie e în stare să la un portocal din sera lui, cu vas cu tot, și să dea cu el de pămînt sau să-ți arunce în cap o lampă cu gaz aprinsă !

CERNUSOV: Un domn care nu poate să se controleze. (*Intră Evsei, tîndr șerb al lui Ksenofont*)

KSENOFONT: Ce vrei, Evsei?

EVSEI: Samovarul e gata. Porunciți să-l aduc aici?

KSENOFONT: Prepară ceaiul. Pune trel măsurî. Vom oferi ceai tuturor din sală. Ia și o sticlă de Lord Colbert din coș și destup-o. Îți place ceaiul cu rom, dragul meu Kolia, frate ales?

CERNUSOV: Sigur, sigur, nu iau niciodată ceaiul altfel.

KSENOFONT (*lui Evsei*): Adu biscuiți, aperitive, ceva lucruri marinate, ca de obicei. Așteaptă, unde te duci, prostovane? Spune domnului ofițer cum ar trebui să aibă țărani pămîntul. În comun sau în loturi individuale?

EVSEI: Nu știu, Luminăția voastră. Nu mă pricep.

KSENOFONT: De ce șovăiești, de ce dai răspunsuri după tîpic? Nu te preface că nu știi nimic, spune pe față gîndul tău, fără teamă. Altfel de ce te-am instruit, la ce bun am discutat despre aceste lucruri cu tine?

EVSEI: Mulțumesc pentru toate Luminăției voastre.

KSENOFONT: O luăm de la cap !

CERNUSOV: Lăsați-l în pace, conte. Pe cuvînt de onoare că nu mă simt atras de fleacurile reformei agrare. Decît să-i umflați capul, mai bine lăsați-l să prepare ceaiul și să scoată romul, altfel, Dumnezeu să ne ferească, se va stinge samovarul sau se va evapora toată apa !

KSENOFONT: Ba nu, lasă-mă să-l întreb. Nu-mi place să las lucrurile la jumătate, vreau să le duc la capăt. Pretind în mod absolut să spună ceea ce gîndește despre reformă. Deschide gura și dă-i drumul, Evsei !

EVSEI: Dacă e dorința domnului conte să-mi cunoască gîndul, nu pot să refuz. Sigur, gîndindu-ne la părinți, și la bunici, viața de astăzi e mai ușoară, mai liberă, e cu mai puțină strășnicie. Dar a spune că un stăpîn trebuie să îngăduie unui om al său să plece unde-i place, asta se-nțelege este o fantezie de stăpîni,

născocită pentru petrecere. Nimic altceva decât convorbiri de ceai, între stăpîni. N-o să fie niciodată așa ceva, nu poate să fie . . .

KSENOFONT : Iartă-mă, de ce spui că nu poate să fie? Nu se vorbește acum despre altceva, și-o spun eu însumi, stăpînul tău legitim, și îți-o garantez pe onoarea mea de conte !

EVSEI : Ei, Luminăția voastră, tinerii stăpîni vorbesc despre atîtea lucruri prin saloane ! Dacă ar fi să le credem pe toate Cît despre dvs., nu vă supărați, sînteți ca un copil nevinovat. E deajuns ca cineva să pâlăvrăgească despre cine știe ce și deschideți urechile. Dați ascultare primului care deschide gura, chiar ca un prost, pe Dumnezeuul meu !

KSENOFONT : Nătărăule ! Cum îndrăznești să judeci pe stăpînul tău ! (*ridică mîna ca să-l pămuiască pe Evsei. Acesta înțepenește în poziția de drepti, fără să-și apere fața cu miinile. Se strînge un mic grup de curioși, dar văzînd că Ksenofont lasă mîna în jos, se risipesc dezamăgiți. Se-aude din stradă sunetul unui corn poștal și un sunet lung și repetat de clopote. Glasuri în sală : « Marele Duce ! » Mulți aleargă la ferestrele din fund. Căpitanul de poștă Kubinko traversează sala, șchiopătînd, spre ușa de intrare. Ksenofont își acoperă fața și exclamă cu patos teatral*) Ce dezonoare ! În fiare ne-a transformat blestemata noastră de putere asupra robilor ! (*lese urmîndu-l pe Cernusov, care la rîndu-i îl urmează pe Evsei, atent la prepararea ceaiului*)

DUMAS : Am asistat la un lucru semnificativ. Vă rog să-mi traduceți, să interpretați. Despre ce au vorbit? Și cine era tînărul acela?

SAȘA : V-am mai spus. Este Ksenofont Norovcev, nepotul contelui. S-a convins pe el însuși că este un adept al domnului Fourier și discutau tocmai despre el. Căuta să demonstreze că în momentul emancipării țărănilor și al distribuirii pămîntului dat lor în proprietate . . .

DUMAS : Iertați-mă, vă întrerup. Cît de mari vor fi aceste loturi?

SAȘA : Nu s-a hotărît încă în mod exact și nu este sigur. Cred că nu mai mult de trei sau patru « desiatine » de familie.

DUMAS : Asta nu-mi spune nimica. În acri, cît ar face?

SAȘA : Dacă nu mă-nșel, cam opt, nouă acri, presupun.

DUMAS : Foarte puțin. Dar v-am întrerupt. Prin urmare, despre ce vorbea tînărul conte?

SAȘA : Își exprima teama că stăpînirea de loturi individuale va transforma pe țărani în aprigî speculanți, exploatatori al comunității, lipitori ai celorlalți oameni de la țară. O reformă, realizată într-un mod nesocotit, ar putea distruge simțul solidarității și responsabilității colective a țărănilor, care trăiesc, după părerea lui, în vechea instituție a « mirului ».

DUMAS : Teamă cît se poate de justificată în gura unui fourierist convins. Pasiunea pentru ideile sociale pare aproape o manie a rușilor. Contele ridicase mîna asupra servitorului, dar și-a reținut-o. În scena aceasta a fost ceva patern familial, ca între tată și fiu. Îmi închipul că a angajat pe servitorul lui prin liberă înțelegere.

SAȘA : Ba nu, e un șerb de-al lui.

DUMAS : Cum ? ! Omul care-și spune adept al lui Fourier posedă un rob?

DUMAS : Ce abis între idei și fapte ! Convingerile lui, atunci, nu sînt sincere?

SAȘA : Nicidecum. Se poate să fie perfect adevărate și totodată prelate. Nouă nu ne place să ne pierdem în mărunțisuri. Partizanii libertății de la noi se ocupă de destinele și de salvarea popoarelor. Obiectul grijilor și preocupărilor lor este întreaga umanitate, niciodată insul singur.

DUMAS : Ce fariseism ! Ce poate fi mai dezgustător ? Nu vă supărați, vă rog, iertați-mă.

SAȘA : Nu este ipocrizie, cum credeți. Secolele de stăpînire tătără, în timpul căreia n-am cunoscut independența, au oprit dezvoltarea concepției noastre de Stat. Au rămas, la noi, atrofiate sau slăbite, civismul, acceptarea normalului cotidian, simțul demnității personale. Au căpătat o importanță mai mare decît în orice parte a lumii motivele Omului ales, ale Omului predestinat, ale comunității cu întregul univers.

DUMAS : Mi se pare că observ o oarecare dualitate chiar și la contele. Se spune că actorii și actrițele sale sînt robi. Nu-mi vine să cred. Cum să legi situația aceasta cu largul orizont moral care i se atribuie, cu misiunea socială de paladin al emancipării șerbilor ? De ce nu le acordă artiștilor săi libertatea ?

Nu vrea să-și risipească energia în asemenea fleacuri sau îi repugnă orice sarcină care nu îmbrățișează întregul glob terestru ?

SAȘA : Sarcasmul dvs. nu-și are locul. Așa zisa « barșcina », adică prestația de muncă gratuită proprietarului, a fost de mult timp înlocuită, la Piatibrațkoe, de « obrok », o sumă plătită anual de țărani care le permite să lucreze și în alte părți și să se deplaseze liber. Cu alte cuvinte, — ca să mă puteți înțelege mai bine — țăranii din Piatibrațkoe aparțin încă de pe acum categoriei în care vor fi înglobați toți muncitorii de pămînt, în Rusia, în primii ani după emancipare. Cît despre actori, ei se află într-o situație cu totul specială în casa contelui, care e mai legat de ei decît de propria lui familie. În sfîrșit — și acesta este lucrul esențial — contele, ca președinte al Comitetului regional și mulțumită cunoștințelor sale de la Curte, știe sigur că în cel mult un an libertatea va fi acordată tuturor țăranilor printr-un ucuz imperial. Rudele lui însă îl împiedică să grăbească reforma pe proprietățile sale. Din păcate, are nevoie de consimțămîntul familiei, în orice chestiune importantă de administrație, în virtutea legii de primogenitură. *(Din dosul culiselor, din colțul ascuns al arcului unde se găsește poate teșgheaua bufetului, vine sunetul grav și surd al unei voci autoritare. Nu se disting cuvintele)*

DUMAS : Ce dicțiune plăcută ! Domnul acela își condimentează bogat vorbirea cu cuvinte franțuzești și are o pronunție pariziană exemplară. Dacă nu e contele, trebuie să fie desigur vreo personalitate deosebită.

SAȘA : Dimpotrivă. E un fost proprietar, Evstignel Kortomski, care a băut o moșie întreagă. Trăiește cu anii pe sîlnarea diferiților lui cunoscuți, transferîndu-se de la o moșie la alta într-o calitate ambiguă de cunoscător de artă și muzică. A risipit pămînturi și robi, bunuri mobile și imobile. Unica sa avere, astăzi, sînt cei doi șerbi ce i-au rămas, vechiul său perceptor, Guri și doica, Mavra. Trăiesc și ei cum pot între ruinele unui sat părăsit, devenit teren nelucrat. Sînt prea bătrîni ca el să-l poată exploata ca brațe de lucru, dar el îi iubesc ca pe ochii din cap și au născocit un alt mijloc ca să-l întrețină. Merg să cerșească, aparent fără voia lui și îi procură astfel banii de buzunar.

DUMAS : Imposibil ! Pare un om cult, rafinat, care gîndește cu capul lui. Sgomotul din sală mă împiedică să-l aud bine, dar am recunoscut îndată ceea ce declamă. Erau fragmente dintr-un monolog din « Cidul »... deci exploatarea de cerșetori și Corneille ! E de neconceput...

SAȘA : Va fi învățat fragmentul acela pe cînd era copil, cu preceptorul. Și-l amintește încă pentru că nici o altă noțiune n-a venit să dărîme acea coloană din memoria lui. Poate că a aflat de prezența dvs. și a scos la iveală monologul, anume, ca să strălucească în fața dvs. Trebuie să vă pun însă în gardă, cum am făcut și pentru Ksenofont Norovcev. Prefăceți-vă că nu-l observați, altfel vă

veți căi. *(În fundul scenei, doi cerșetori cu desagi și toiege, Guri și Mavra, se aproprie de Kortomski.*

MAVRA: În sfârșit, am făcut-o și pe-asta, dragul meu. Cu zăpada care e afară și cu picioarele noastre de oameni bătrâni . . . pas cu pas . . . Te-am văzut de departe că urcai în fugă scara la Seliest. Cum să facem să intrăm fără să fim văzuți, ne spuneam noi. O să ne dea afară și n-o să ne lase să-l vedem pe vulturul nostru. Ține, ne-au dat de pomană un fular. L-am păstrat pentru tine. Puneți-l la gît, așa n-o să răcești. Ai stat o lună întreagă cu febră în casa văduvii, îți amintești.

KORTOMSKI *(dur, prefăcîndu-se că nu-i cunoaște)*: Unde mergeți, cerșetorilor? Cine v-a dat drumul să intrați? Aici e loc pentru oameni cum se cade, oameni a cătării. Luați-o din loc, păduchioșilor!

GURI: Nu trebuie să ne gonești, plecăm noi singuri. N-o să te lăsăm să faci impresie proastă. Nu mai bea din lichiorul ăsta blestemat, fă-mi plăcerea. Cum îi zice? Nici nu pot să rostesc numele, urît lui Dumnezeu . . .

MAVRA: Nu poate să spună Doppel-Kummel . . .

GURI: N-are importanță cum se numește. O să-ți schimbe creierul în apă, dacă o să-l bei tot. Bagă-ți-o în cap, dacă nu te-ai îmbăta mereu, nu ți-aș mai zice nimic. Dar pentru bețivani e altceva. Își pierd sănătatea, ajung ca niște nou născuți, slabi și cu nevoie de îngrijire . . .

KORTOMSKI *(alungîndu-i)*: Cărați-vă! Lăsîndu-vă de capul vostru, ați murdărit localul. Nu vă cunosc, habar n-am cine sînteți, nu vreau să ascult pălăvrăgelele voastre. *(Fără să fie observat, ia de la cei doi un pumn de monede de aramă. Cerșetorii pleacă. Mavra își șterge lacrimile, Guri dă din cap. Kortomski se oprește în avanscenă, la cițiva pași de Dumas și Sașa. Dumas îl observă. Kortomski este amețit, se umflă în pene, face pe bufonul).*

KORTOMSKI: Curînd intrăm în post, trebuie să ne pocăim. Asta e chestiunea. Trebuie să ne rugăm: « Deschide-ne poarta pocăinței, Tu cel ce ne-ai dat viața ». Ca și cum ai spune: fie-ți milă de mine, care am căzut atît de jos. Dar voi ști să mă îndrept, asta e chestiunea. Mă voi îndrepta peste o zi și o lună, asta e chestiunea. Ah, ah, ah!

SAȘA: Vă dați seama ce spuneți? Nu vă rușinați de toate bufoneriile astea?

KORTOMSKI: Ieși afară, Sașa, educator al tineretului! Pentru unii, după ce fac ochi dimineața, asta e chestiunea, primul cuvînt este: « Cum e vremea, mai viscolește? Să-mi dați două ouă ochiuri ». Dar Evstignel Kortomski, asta e chestiunea, cum se trezete, începe tra-la-la-la-la-la-ta. *(Fredonează prima măsură dintr-o fantezie de Mozart).* Oh Mozart, oh Boieldieu. Oh, artă divină! Toți strigă: Marele Duce, Marele Duce! Eu, se-nțelege, mă spăl, mă îmbrac. Dar spre deosebire de Marele Duce, eu, în orice parte mă întorc, asta e chestiunea, nu-l văd decît pe Sașa! Mi-e lehamite.

SAȘA: Ai face mai bine să nu-ți exploatezi bieții dumitale bătrîni, care te-au crescut, să nu te porți cu ei ca un bătăran ce ești. Am văzut cît de rău te porți cu ei. Să-ți fie rușine, domnul meu! Și al face bine să termini cu elocința asta nela-localul ei. Toată alureala dumitale nu face decît să plictisească lumea.

KORTOMSKI: Fiu al unei găini și al unui pisoi! Tatăl tău, asta e chestiunea, a fost sfîșiat de un cîine, dar el pe tine voia să te sfîșle, pe tine!

SAȘA: Nicl măcar nu mă născusem, sărmane bufon *(Procor Medvedev traversează fundul sălii și dispare în spatele arcului din stînga. Sașa se-ntoarce spre Dumas).* Uite omul despre care v-am vorbit, o minune de om în afaceri, Inteligent, plin de talent. Este nevinovatul care fusese condamnat pentru delictul din Sumcovo. *(Dumas ia un creion și blocnotesul, face cițiva pași spre fundul sălii. În același moment se deschide ușa care dă spre stradă: intră cițiva militari cu o înfățișare*

frumoasă și ținuta marțială, cu mantalele de iarnă aruncate pe spate într-o neglijență ostentativă. Vizitii și ordonanțe duc valize și geamantane.)

MARELE DUCE: Bună ziua, domnilor. *(Călătorii care se îngrămădesc în fundul sălii răspund cu un murmur nedeslușit, cu care se unește și vocea lui Dumas.)*

VOCI: Sănătate Alteței Voastre Imperiale !

GENERALUL OBLEPIKIN: Sănătate dumneavoastră, domnilor.

VOCI: Sănătate Excelenței Voastre. *(Oblepikin șoptește ceva la urechea Marelui Duce. Urmează un ris sonor, august și binevoitor)*

OBLEPIKIN (către Kubinko): Erai la Sevastopol ?

KUBINKO: Da, domnule.

OBLEPIKIN: Cum te cheamă ?

KUBINKO: Căpitan lăsat la vatră, Kubinko Seliverst.

OBLEPIKIN: Unde ai pierdut piciorul ?

KUBINKO: Sub Balaclava.

OBLEPIKIN: Să nu fii amărit, comandantul. Cu piciorul de lemn mergi mai sprinten decât cu al tău, nu te stăjenește.

KUBINKO: Nu sînt amărit, Excelență.

OBLEPIKIN: Alteță, permiteți-mi să dau raportul : avem cai de ajutor, ca să mergem la Piatibrațkoe, dar . . .

MARELE DUCE: Știu. Știu, scumpule. Șoseaua e infundată de zăpadă. Trebuie să facem un popas, știu acest lucru, răbdare.

OBLEPIKIN: E prezent aici un erou al legendelor locale, un adevărat campion. Ține să-mi spună că ne va face mai puțin neplăcut bivuacul, sperînd să primească cum se cuvine pe Alteța Voastră și să ne facă să ajungem chiar astăzi la Piatibrațkoe. Nămeții de zăpadă nu-l vor împiedica pe vizitii săi . . .

MARELE DUCE: Cît sînt de pitorești aceste bizare spirite ale noastre, acești fii ai poporului ! Trebuie să fie omul care, printr-o eroare de judecată, a suferit suplicii, hangiu de care povestea în timpul călătoriei, generale. *(Un zid din ce în ce mai dens de oameni înconjoară pe militari. Procor se îndreaptă spre Soșa, într-un colț al avanscenei, gîdsește, cu un gest obișnuit și sigur, marginea cortinei care e prinsă de inele și o ține ridicată.)*

PROCOR: Respectele mele, Alexandru Ghedeonovici. Ce faci aici ?

SAȘA: M-au trimis în întîmpinarea unui călător francez, un scriitor,

PROCOR: Bine, bine.

SAȘA: Dimpotrivă e rău, Procor Denisovici. Zi și noapte, douăzeci și patru de ore încontinuu, să simulez, să mă controlez, să spun da. Dacă ar depinde de mine, i-aș pune lumii, așa cum au orînduit-o cei de azi, un butoi de praf de pușcă și i-aș da foc.

PROCOR: Dece-mi spui mie gîndurile tale secrete ? Ești un conspirator. Ți-am mai mărturisit altădată că sîntem oameni diferiți, tu și eu. Da, a fost o tragedie îngrozitoare, de neispășit. Ghedeon a fost sfîșiat de un cîine. Dar pentru asta trebuie să exterminăm toți cîinii care există pe lume ?

SAȘA: Ce legătură are tot ce-ți spun, cu tatăl meu și cu moartea sa ? Cît ești de obtuz, Procor ! Eu mă gîndesc la orînduirea vieții, în general. Nu este simplu, trebuie să reflectăm asupra ei, cărți întregi s-au scris pe această problemă . . .

PROCOR: Le cunosc, discursurile tale. Cei ce gîndeau ca tine au stat cu mine în închisoare să-și ispășească anii de pușcărie. Volseră să învețe pe alții, să-i lumineze. Am auzit de-al de aștia cu dulumul. Rusia bogătașilor a căzut în mizerie și-a mărit numărul nenorociților. Dar soarele e gata să răsară. În curînd, va bate ceasul oamenilor care au ajuns prin ei înșiși, cum am făcut eu, oameni plini de resurse, avizi de muncă. Aceștia vor întrona ordinea în Rusia. Ei așteaptă

ca țărănul să se regăsească, după eliberare, să prindă putere, să vadă lumina. Voi nu puteți suferi pe cel ce știe să se îmbogățească prin propriile sale forțe, pe cel ce știe să devină stăpîn, pe cel ce nu are nevoie de nimeni. Vă este mereu teamă pentru sufletul său, vă e teamă că intră de viu în paradisul vostru lipsit de Dumnezeu, un paradis inventat, făcut după cărți. Voi sînteți eretici pe dos, sînteți farisei, sînteți flori neroditoare. (Se trage cortina. Apar în golul arcului militarii, Kubinko, Ksenofont cu Cernusov, Kartomski, generalul Oblepikin și Marele Duce)

KUBINKO: Alteță imperială, iată omul despre care mi-am permis să vă vorbesc.

MARELE DUCE: Îmi pare bine. (Către Procor) Se povestesc minuni despre tine l Zbori cu troicele tale ca un zmeu l

PROCOR: Vînd miracole, Alteță. Nu mă îndeletnicesc cu altceva. E destul să-mi porunciți și vă duc la Platibrațkoe cît al clipl din ochi.

MARELE DUCE: N-aș avea nimic împotriva, dar mai întîl aș vrea să mînc ceva și să mă odihnesc în casa ta.

PROCOR: Vă voi sluji cu tot ceea ce mi-a dăruit Dumnezeu. Vă rog cu umilnță să-mi faceți această cinste.

MARELE DUCE: Ce răspunsuri l Savuroase, prompte, nu-i așa generale?

OBLEPIKIN: Extraordinar de expresiv.

MARELE DUCE: Oh sărman, leal popor, plin de talent, în curînd îți vei îndrepta spatele schingult, cît de curînd vei ajunge în plină glorie l

KORTOMSKI: Iertați-mi îndrăzneala, Alteță Imperială, asta-i chestiunea. Poporul de jos e ticălos și hoț și nu este demn de augusta voastră laudă. Nici acel șmecher de hangiu, Procor, cu spatele biciuit, n-o merită. Mai de grabă, dumneavoastră ca membru al casei imperiale care domnește cu fericire, asta-i chestiunea, dumneavoastră care ați iluminat cu prezența dumneavoastră acest colț pierdut, permițându-mi ca în persoana mea . . .

MARELE DUCE: Dumnezeuule, spune mai pe scurt, te rog . . .

KORTOMSKI: . . . să mă duc la picioarele voastre ca supus foarte credincios, ca voce a nobilimii autentice.

MARELE DUCE: Cine ești? Cum îndrăznești să mă întrerupi și să-mi dai sfaturi?

KORTOMSKI: Am onoarea să mă prezint. Nobil decăzut, Evstignei Kortomski, redus de teribilul secol de necredință al nostru la deplorabilul vîltiu și la ruină, asta e chestiunea.

MARELE DUCE: Nu este deloc un secol teribil. Nu sînt de acord cu dumneata. Dimpotrivă, vine un secol splendid, plin de promisiuni minunate, o epocă foarte frumoasă, fermecătoare.

KORTOMSKI: Un nobil, decăzut, ajuns în mizerie, asta e chestiunea.

MARELE DUCE: Și eu sînt nobil, stimat domn, și noblețea dumitale nu-mi impune.

Pe lingă aceasta, sînteți un bufon plicticos și un insolent. Liberați-ne de compania dumneavoastră. Ne deranjați și ne-ați plictisit. (Către Procor) Acum să mergem acasă la tine, om de ispravă. Ne vei așeza sub icoane. Cum le spune poporul hanurilor, generale?

OBLEPIKIN: « Sub creanga verde », Excelență.

PROCOR: Da, Excelență. Se mai numesc și: « Schitul călugărilor aghezmuiți »

MARELE DUCE: Mereu gata la glumă, om de ispravă. Ai fost desigur soldat?

PROCOR: Nu, Alteță Imperială.

MARELE DUCE: Și această conduită unde ai învățat-o?

PROCOR: În pușcărie. Am trecut prin « calea verde » și prin Siberia.

MARELE DUCE: Este și aceasta o școală, și pînă una alta al fost tot în mina militariilor . . . (Toți rîd)

În românește de DRAGOȘ VRÂNCEANU

Copilăria Jeniei Liuvers

I

Jenia Liuvers se născuse și-și petrecuse copilăria în orașul Perm. Asemenea vapoarelor și păpușilor de altădată, jucării ale fetei, amintirile ei se cufundau în blănuri pufoase, blănuri de urs, de care era plină casa. Tatăl Jeniei administra minele lui Lunev și avea o clientelă numeroasă printre proprietarii de fabrici de pe Ciusovaia.

Blănurile primite în dar erau pufoase și brune. Blana de urs ce împodobește camera Jeniei era albă și semăna cu o uriașă crizantemă, ce-și scuturase petalele. Blana fusese aleasă anume pentru « odaia Jeniei », aleasă cu dragoste, plătită înainte la magazin și trimisă acasă cu un comisionar.

Verile și le petreceau de obicei la vilă pe malul celălalt al Kamei. Pe atunci, Jenia mergea devreme la culcare. De aceea, nu putuse vedea niciodată luminile uzinei Motoviliha. Până cind, într-o noapte, pisica de angora, sperindu-se cine știe cum, a sărit brusc din somn și a trezit-o și pe Jenia. În balcon fetița a zărit lume. Arinul își splinzura peste balustradă ramurile stufoase, sclipitoare, negre ca cerneala. În pahare ceaiul era roșu. Cărțile de joc și manșetele cămășilor erau galbene, postavul de pe masă verde. Totul semăna a vis, a fantasmagorie, dar visul își avea numele pe care Jenia îl cunoștea: joc de cărți.

În schimb, nu se putea defini în nici un fel ceea ce se petrecea în depărtare, pe malul din față, nu-i puteai găsi nume, nu avea nici culoare precisă, nici contururi clare; ademenitoare, atrăgătoare și apropiată sufletului, această apariție nu era fantastică așa cum fantome erau cei ce mormăiau și pluteau în rotocoalele fumului

de țigară, proiectind umbre reci, lunecoase, peste birnele ruginii ale terasei. Jenia izbucni în plins. Tata veni să-i explice. Guvernanta, o englezoaică, se întoarse cu fața la perete. Explicația a fost scurtă:

— E Motoviliha ! Nu ți-e rușine ? Ești o fetiță mare... Culcă-te și dormi !

Fetița nu înțelese nimic, dar înghiți satisfăcută o ultimă lacrimă ce i se prelingea pe obraz. Numai atât, era de ajuns : vroise să afle doar numele apariției neînțelese — Motoviliha. În noaptea aceea numele explicase totul, pentru că în noaptea aceea el își mai avusese semnificația deplină, în stare să liniștească un copil.

A doua zi dimineață, însă, Jenia puse întrebări : ce-i aceea Motoviliha ? Ce se petrece acolo în timpul nopții ? Așa că Motoviliha e numele unei uzine, al unei uzine de stat, că acolo se toarnă fontă . . . iar din fontă . . . Dar asta nu o mai interesa. În schimb o interesa dacă « uzinele » sînt cumva niște țări deosebite și cine anume locuiește acolo ; totuși, nu punea asemenea întrebări, dimpotrivă, nu se știe de ce le ascunde cu tot dinadinsul.

În dimineața aceea se isprăvi cu copilăria în care Jenia mai trăise încă în noaptea dinainte. Pentru prima oară în viața ei bănuia că există lucruri care nu se descoperă în întregimea lor, sau dacă se descoperă cuiva, apoi numai acelor oameni, care știu să strige și să pedepsească, care fumează și pun zăvorul la uși. Pentru prima oară, ca și această nouă Motoviliha, Jenia nu mărturisii în întregime gîndul ce o stăpînea, ascunzînd tocmai ceea ce o frămînta cel mai mult.

Anii treceau unul după altul. Chiar de la nașterea lor, copiii se obișnuiseră intratit cu plăcerile tatălui, încît în ochii lor a lua arareori masa de prînz și a lipsi totdeauna de la cină, deveni un atribut al calității de tată. Tot mai mult și mai mult copiii se jucau și se certau, mincau și beau în odaie cu desăvîrșire pustii, solemne în pustietatea lor ; dăscăleala rece a guvernantei, o englezoaică, nu putea înlocui prezența mamei, care aducea în casă un suflu de electricitate plăcută, umplînd-o de atmosfera dulce și totodată apăsătoare în care îndirjirea se amesteca cu impulsivitatea. Lumina domoală, cenușie a zilei nordice, lumină ce nu știa să zimbească, se strecura prin perdele. Bufetul de stejar părea cărunt. Argintăria se îngrămădea apăsătoare, severă. Mîinile englezoaicei, spălate cu lavandă, lunecau pe fața de masă ; femeia aceasta nu nedreptăța pe nimeni și dispunea de o rezervă nesecată de răbdare ; sentimentul de dreptate îi era propriu în același grad în care curățenia și ordinea domneau în odaia și printre cărțile ei. După ce servea un fel de mîncare, jupineasa rămînea în sufragerie, se ducea la bucătărie doar ca să-l aducă pe următorul. Viața era comodă, plăcută, dar îngrozitor de tristă.

Cum pentru Jenia, însă, anii aceștia erau ani de suspiciune și singurătate, ani în care se simțea o păcătoasă și încerca tot ceea ce în franțuzește se definește cu termenul « christianisme », — căci e imposibil să denumesci această stare « spirit creștin », — era firesc să i se pară uneori că viața nici nu poate fi mai bună și nici nu trebuie să fie altfel, că toate sînt o pedeapsă meritată pentru păcatele ei. De fapt — dar copiii niciodată nu au avut această conștiință — de fapt, însă, totul era exact pe dos ; toată ființa lor fremăta și se înfiora, trăia într-un fel de haos din cauza atitudinii părinților față de ei cînd aceștia se întîmplau să fie acasă ; cînd părinții reveneau — nu atât acasă, ci în casă.

Tata glumea arareori, glume nereușite și nu întotdeauna potrivite. O simțea, după cum simțea că și copiii o înțeleg. Pe chipul lui stăruia totdeauna o umbră de jenă și tristețe. Cînd se enerva, devenea un om cu totul străin, cu desăvîrșire străin, chiar din clipa în care își pierdea stăpînirea de sine. De un străin puțin îți pasă. De aceea, copiii nu-i răspundeau niciodată obraznic.

De o bucată de vreme, critica ce venea din odaia copiilor și stăruia tăcută în ochii lor, îl lăsa nepăsător. Nu o băga de seamă. Acest tată — pe care nimic nu-l

putea atinge, acest tată de nerecunoscut, care-ți inspira milă, era înspăimântător, spre deosebire de cel enervat; acela rămânea un străin. Acest tată impresiona mai mult pe fetiță, mai puțin pe băiat.

Mama îi deconcerta pe amândoi. Uneori îi mîngia peste măsură, le făcea cadouri peste cadouri și răminea cu ei ore în șir, cînd ei o doreau cel mai puțin, cînd conștiința lor de copii era apăsătoare pentru că simțeau că nu merită toate acestea, cînd nu se recunoșteau în apelativele drăgăstoase cu care-i copleșea instinctul ei haotic.

Alteori, cînd în sufletele lor domnea calmul și seninul, cînd nu-și mai simțeau nici o vină, iar conștiința le era liberă de acele enigme ce se tem a fi descoperite, asemănătoare febrei premergătoare spuzelei într-o boală contagioasă, mama era străină, îi evita, se enerva fără motiv. Venea poșta. Conform adresei, duceau scrisoarea mamei. Lua scrisoarea fără să mulțumescă. « Du-te la tine în odaie ! », o ușa trîntită. Plecau tăcuți, capetele se întristau, și rămăneau multă vreme într-o nedumerire melancolică.

La început li se întimpla să plîngă; mai apoi, după o izbucnire destul de violentă din partea ei, teama a pătruns în sufletul lor; cu timpul, totul s-a transformat într-o adversitate ascunsă, ce prindea tot mai mult rădăcini în suflet.

Tot ceea ce venea din partea părinților se arăta nepotrivit, nechemat, nedeterminat de dorința copiilor, provocat de cauze străine, și, cum se întimplă totdeauna, apăsătoare ca ceva străin, misterios, asemenea vaietelor ce se aud la marginea orașului noaptea, cînd toată lumea dormea.

Împrejurări ca acestea au modelat sufletul copiilor. Ei nu-și dădeau seama, pentru că puțini dintre noi, ajunși la vîrsta maturității, sîntem conștienți de ceea ce a stat la temelie ființei noastre, a contribuit la armonia ei, a făurit-o. Prea puțini sînt cei cărora viața li se confesează în ceea ce face cu ei. Viața e mult prea cufundată în munca ei și, în timp ce trudește, discută doar cu cei ce-i urează succes, cu cei cărora le sînt dragi uneltele ei. Nimănui nu-i stă în putere s-o ajute, în schimb fiecare poate să-i pună piedici. Și cum anume poate? Iată cum. Dacă unui copac i s-ar încredința grija pentru propria lui dezvoltare, el s-ar transforma fie numai în lăstari, fie numai în rădăcini, fie numai în frunze, pentru că ar uita de univers a cărui pildă trebuie urmată și, reproducînd un exemplu dintr-o mie, ar reproduce în o mie de exemplare unul și același exemplar.

Pentru ca în sufletul nostru să nu se nască cioturi, pentru ca dezvoltarea lui să nu se oprească, pentru ca omul să nu-și amestece mîrginirea în modelarea esenței sale nemuritoare, s-au inventat cîteva lucruri care să-i distragă atenția vulgară de la viață, căci acesteia nu-i place să trudească în fața lui și caută să-l evite în fel și chip. În acest scop au fost inventate toate religiile clasice, toate noțiunile generale și toate prejudecățile umane, între care cea mai puternică și cea mai amuzantă este psihologia.

Copiii depășiseră vîrsta primei copilării. În sufletele lor pătrunseseră în chip naiv noțiunile de pedeapsă, răsplată, dreptate și acestea distrăgîndu-le atenția, îngăduiau vieții să-i plămădească așa cum socotea ea, după criteriile necesarului, ale semnificativului și frumosului.

II

Miss Hawthorn n-ar fi procedat așa, dacă într-unul din accesele sale nemotivate de duioșie față de copii, doamna Liuers nu s-ar fi răsrit la englezoaică pentru un lucru de nimic. Guvernanta a plecat. Cînd și pe neobservate, apărui în locul ei o franțuzoaică slabă ca un țîr. Mai tîrziu Jenia și-aducea aminte doar că franțuzoica semăna cu o muscă. Nimeni în casă n-o îndrăgi. Numele ei fu uitat cu desăvîrșire și Jenia n-ar fi putut spune care erau silabele și sunetele din care el s-ar fi putut

alcătui. Ținea minte doar atât: mai întâi franțuzoaica țișase la ea, apoi tăiasse din blana de urs locul pătat cu sînge.

Jenia a crezut că, de acum înainte, totdeauna toată lumea se va răsti la ea, niciodată nu-i va mai trece durerea de cap și niciodată nu va mai putea înțelege pagina aceea din cartea ei preferată, ale cărei litere li săreau în fața ochilor, de parcă ar fi avut în mîna manualul de școală din care se apucase de învățat după masă.

Ziua aceea fusese îngrozitor de lungă. Mama lipsea de acasă. Jenia avea impresia că absența ei o bucura chiar.

Curînd ziua aceea lungă fu dată uitării, înghițită de conjugarea la *passé* și *futur antérieur*, de stropitul zambilelor și de plimbările pe strada Sibirskaia și Ohanskaia.

Fu într-atîta dată uitării, încît dimensiunea celeilalte, a doua zi la număr din viața ei, fu observată și simțită abia către seară, în timpul unei lecturi la lumina lămpii cînd firul povestirii, șerpuind alene, trezi sute de gînduri din cele mai inutile. Cînd mai tîrziu Jenia își aducea aminte de ziua aceea din casa de pe Osinskaia, unde locuiau pe atunci, aceasta li apărea prin perspectiva celei de a doua, văzută în dimensiunile celei de a doua, la sfîrșitul ei. Fusese într-adevăr o zi lungă. Era primăvară. Primăvara în Urali este bolnăvicioasă, se coace greu, pentru ca apoi să izbucnească năvalnic, furtunos, într-o singură noapte, și tot năvalnic și furtunos să se desfășoare în continuare. Lumina lămpilor nu făcea decît să sublinieze pustiul serii. Lămpile nu iradiau lumină; ele aduceau cu niște roade putrede, pline de un lichid tulbure și fosforescent, care făcea să se umfle abajurele pînteoase. Lămpile erau absente. Le găseai la locul lor, la locul potrivit, pe mese sau coborînd din tavanul sculptat, acolo unde Jenia se deprinsese să le vadă. De fapt, însă, lămpile se integrău mai puțin spațiului odăilor, decît cerului de primăvară, de care păreau tot atît de nemijlocit legate, precum paharul cu apă de patul bolnavului. Sufletul lor era în stradă, acolo unde pe pămîntul umed furnica glasul slujnicilor și unde incremeneau, înghețate în pragul nopții, picăturile tot mai rare de zăpadă topită scurgîndu-se din streșini. Aici își petreceau lămpile ceasurile de seară. Părinții erau plecați. E adevărat că pe mama o așteptau, pare-se, să sosească în ziua aceea lungă sau în altele imediat următoare. Da, așa trebuie să fi fost. Sau poate că mama a venit pe neașteptate. Se poate să fi fost și așa.

Pregătindu-se de culcare, Jenia și-a dat seama că și ziua aceasta fusese lungă din același motiv ca și cealaltă; la început s-a gîndit să caute foarfeca și să taie respectivele locuri de pe cămașă și de pe cearceaf. Apoi i-a venit ideea să ia pudra guvernantei și să ștergă locurile cu praf alb. În clipa în care puse mina pe pudrieră în odaie intră franțuzoaica. O lovi. Pudra deveni chintesența păcatului.

— Se pudrează! Asta mai lipsea!

Se convinsese în sîrșit. Avusese impresia mai de mult.

Jenia izbucni în plîns; plîngea din cauza loviturilor, a țițetelor și a jîgnirii. Nu se simțea vinovată de acuzațiile pe care i le aducea guvernanta, dar știa că are pe suflet ceva, ceva ce era mai rău decît bănuielele franțuzoaicei, — asta o simțea. Trebuia — o simțea cu o insistență ce-i întuneca mintea, o simțea în pulpe și în tîmple — trebuia să ascundă acest lucru, nu se știe de ce și pentru ce, prin orice fel de mijloace și orice s-ar întîmpla. O dureau încheieturile și durerea aceasta surdă venea ca o poruncă, o hipnotiza. Apăsătoare, istovitoare, porunca aceasta venea din partea trupului care-i ascundea sensul a tot ce se petrecea și comportîndu-se ca un criminal o determina să vadă în această hemoragie un rău cumplit, o ticăloșie. « *Menteuse* »¹. Nu-i rămînea decît să nege, încăpățînîndu-se să nu destăinuie un lucru din cele mai sclărboase, care se afla undeva la mijloc între rușinea analfabetismului și scandalul

¹ În franțuzoie în text.

unei intîmplări petrecute în plină stradă. Trebuia să tresară, să-și înceșteze dinții, să se stringă lingă perete, sufocîndu-se de lacrimi. În Kama nu se putea arunca, era încă prea frig și pe riu mai treceau ultimele sloiuri de gheață.

Nici fetița, nici franțuzoaica nu auziră la timp soneria. Scandalul care se iscase se împotmolise în blănurile de urs și cînd în ușă apărură mama Jeniei era prea tirziu. Fetița plîngea, franțuzoaica era roșie de furie. Mama ceru explicații. Franțuzoaica îi răspunse de la obraz că fetița ei se pudrează, fapt pe care-l observase și-l bănuise încă dinainte. Mama n-o lăsă să-și termine fraza. Era îngrozită de-a binelea, fetița nu împlinise nici treisprezece ani.

— Jenia ! Tu ? Doamne, unde-ai ajuns ! (În clipa aceea mama avea impresia că această frază își are sensul ei. S-ar fi zis că știuse înainte că fiica ei decade, se descompune, dar nu luase măsuri la timpul cuvenit — și iată o găsește acum în halul acesta de decădere). Jenia, spune adevărul tot, tot ! Altfel va fi mai rău pentru tine ! Spune ce făceai cu . . . pudriera, vrise, probabil, să spună doamna Liuers, dar spuse : « cu acest obiect » — și spunînd « acest obiect » îl ridică în aer.

— Mamă, să nu crezi ce spune M-lle, eu niciodată . . . și izbucni în plîns.

Mama desluși în hohotele de plîns ale fetiței accente de răutate, care de fapt nu existau; se simțea vinovată, se îngrozea în adîncul sufletului său; își zicea că trebuie să îndrepte totul, procedînd chiar împotriva firii sale de mamă, trebuia « să se ridice pînă la măsuri pedagogice, raționale »; hotări să nu cedeze sentimentului de compasiune. Își spuse că va aștepta pînă va înceta torentul de lacrimi, deși suferea profund din cauza lor.

Se așeză pe pat; privirea ei liniștită, lipsită de orice expresie, fixa marginea etajerei cu cărți. O adiere de parfum scump, o învăluia. Cînd Jenia își mai veni în fire, se apucă s-o descoase din nou. Jenia aruncă o privire din ochii ei plîși spre fereastră și suspină. Sloiurile de gheață pluteau pe apă, sfărîmîndu-se cu zgomot. Strălucea o stea. Noaptea pustie era neagră, aspră, opacă și rece. Privirea Jeniei se mută. În glasul mamei răsună amenințarea nerăbdării. Franțuzoaica stătea reze-mată de perete, ca o expresie a seriozității și a spiritului pedagogic concentrat. Ca un aghiotant își sprijinea mina pe șnurul soneriei. Jenia privi iarăși spre stele și se gîndi la Kama. Își luă inima în dinți. În ciuda frigului, în ciuda sloiurilor. Se aruncă. Încurcînd cuvintele, povesti mamei despre aceasta în expresii stranie și înfricoșătoare. Mama o lăsă să vorbească pînă la capăt numai pentru că o uluise cît suflet pusese copilul în această relatare. De înțeles, înțelesese totul de la primul cuvînt. Nu, nu ! Înțelesese văzînd numai cum respiră adînc fetița înainte de a scoate primul cuvînt. Mama asculta, plină de dragoste, bucurie și nespusă gingășie față de acest trupușor plîpînd. Simțise dorința să se arunce de gîtul fetiței și să plîngă. Dar spiritul pedagogic . . . Ridicîndu-se, smulse plapuma de pe pat. Chemă fetița și o mingie încet și drăgăstos pe cap.

— Bună fe... începu ea repede . . . și se îndreptă cu pas grăbit spre geam, călcînd apăsat; întoarse spatele odăii.

Jenia nu o mai vedea pe guvernantă. Lacrimile și mama umpleau toată odaia.

— Cine face patul ?

Întrebarea nu avea rost. Fetița tresări. Ii părea rău pentru Grușa. Apoi în limba franceză cunoscută, în expresii necunoscute, se rostiră cîteva cuvinte — cuvinte aspre de mustrare. Pentru ca iarăși, către ea cu altă voce să spună :

— Jenicika, fetițo, treci în sufragerie; viu și eu îndată după tine; am să-ți povestesc ce vilă minunată am închiriat, tata și cu mine, pentru voi . . . pentru noi.

Lămpile erau iar cele obișnuite, ca altădată, iarna, cînd toată familia Liuers era acasă — calde, pline de zel, de devotament. Blana de jder a mamei se lăbărta pe fața de masă din postav albastru. « Ciștigat proces. Rămîn pentru afaceri. Așteaptă

la sfârșitul săptămînii Patimilor dacă . . . » restul nu se putea citi, telegrama avea colțul îndoit. Obosită și fericită, Jenia se așeză pe marginea divanului. Se așeză modestă, cuminte, așa cum peste o jumătate de an se va așeza pe marginea băncii galbene și reci, de pe coridorul liceului din Ekaterinburg cînd va afla, după examenul oral de limba rusă, la care obținuse nota zece, că « poate pleca ».

A doua zi dimineața, mama o învăță ce trebuie să facă în cazuri ca acestea, i spuse că nu e nimic grav, că nu trebuie să se sperie, că are să se mai întîmple, și nu o dată. Nu folosi nici o denumire și nu explică nimic, dar adăugă, că pe viitor se va ocupa ea de lecțiile Jeniei, întrucît nu va mai pleca de acasă.

Franțuzaica fu concediată pentru nepricepere; nu fusese decît puțină vreme în familia Liuvvers. În timp ce guvernanta cobora scările ca să ia birja ce fusese chemată, se întîlni pe palier cu doctorul care urca. Acesta răspunse foarte puțin amabil la salutul ei și nu-i ură nimic de plecare; franțuzaica ghici că știa totul, se încruntă și strînse din umeri.

În dreptul ușii stătea jupineasa care-l aștepta pe doctor și în vestibul, unde se afla Jenia, răsună prelung, mai mult decît de obicei, zgomotul pașilor amplificat de rezonanța pietrei. Așa i se întîpări în amintire istoria primei ei maturizări feciorelnice; zgomotul străzii matinală ciripind, urcînd agale scara, pătrunzînd în casă; franțuzaica, jupineasa și doctorul, două criminale și un inițiat, scăldați în lumină, în răcoare și în muzica marșului de pași tirșiți.

Era un aprilie cald și însorit. « Ștergeți, ștergeți picioarele ! » striga de la un capăt la altul coridorul pustiu și luminos. Blănurile erau strînse din odăi și puse la păstrat pentru vară. Încăperile se trezeau de dimineață curate, transfigurate, răsuflau dulce, ușurate. Cît era ziua de lungă, zi obositoare, fără de apus, zi prelungindu-se fără sfârșit, prin toate ungherele și în mijlocul odăilor, în geamurile date de pereți și în oglinzi, în vasele cu apă și în vîzduhul albastru al grădinii, cochetînd, făcînd ochii mici, ridea și se veselea, fără încetare, nesățios mîlînu și se scâldea, sorbind din belșug apa, caprifoiul . . . Ziua întreagă se auzea sporovăiala plicticoasă a curților; declaraseră noaptea detronată și repetau, mereu, mărunt, cît era ziua de mare — cu reluări care aveau efect de somnifer — că seara n-are să mai vină nicînd, că nu vor îngădui nimănui să se ducă la culcare. « Vai de picioare, de picioare ! » — picioarele nu mai puteau sta locului, veneau îmbătate de libertate, amețite, nu mai înțelegeau ce li se spunea, se grăbeau să mînce și să mestece cît mai repede, pentru ca apoi, împingînd scaunele cu un zgomot asurzitor s-o ia înapoi la goană, să zboare de-a lungul zilei care nu mai cunoștea ora cinei, care se întindea dincolo de ea, într-acolo unde copacii uscați gemeau ușor, unde ciripea ascuțit albastrul cerului și strălucea pămîntul gras ca untul. Hotarul dintre casă și ogradă dispăruse. Cirpa nu mai prididea să spele urmele de noroi. Podelele se acopereau de o poighiță uscată, transparentă, și sclrțiau ușor.

Tatăl veni cu un car de dulciuri și alte minuni. Casa deveni minunată. Fosuînd ușor, își anunțau apariția pietricelele din foița ce se colora treptat, devenind tot mai transparentă pe măsură ce, strat după strat, se desfăceau pachetele albe, moi de parcă ar fi fost numai vîluri. Unele pietricelele semănau cu picături de lapte de migdale, altele cu stropi de acvarelă albastră, altele cu o lacrimă înghețată. Unele erau oarbe, adormite sau visătoare, altele aveau vine strălucitoare de parcă erau făcute din suc de portocale roșii, înghețat. Nici nu-ți venea să le atingi. Erau atît de frumoase pe hirtia inspumată și, în contrast cu ea, ca niște prune ce se mindreau cu frumusețea lor palidă.

Tatăl se purta neobișnuit de drăgăstos cu copiii, pe mama o însoțea adesea cînd se ducea în oraș. Se întorceau înapoi împreună și păreau fericiți. Și mai ales

amîndoi erau calmi, liniștiți, bine dispuși, și cînd mama arunca pe furiș cite o privire de glumeață imputare tatălui, părea să soarbă din ochii lui mici, lipsiți de farmec, pacea însăși, pe care apoi ochii ei mari și frumoși o revărsau asupra copiilor și a tuturor celor din jur.

Într-o zi, părinții s-au sculat mai tîrziu ca de obicei. Pe neașteptate au hotărît să ia masa pe vaporul care ancorase la chei. Au plecat împreună cu copiii. Lui Serioja i-au dat să guste bere rece. Totul a fost atît de plăcut încît au mai luat și altădată masa pe vapor. Copiii nu-și mai rîcunoșteau părinții. Ce să se fi petrecut cu ei? Fetița nedumerită era în culmea fericirii și-și închipuia că pe viitor va fi totdeauna așa. Nici nu le-a părut rău cînd au aflat că vara nu mai pleacă în vilegiatură. Curînd după aceea tatăl a plecat. În casă apărură trei cufere uriașe, galbene, bătute cu cercuri trainice de fier.

III

Trenul pleca noaptea tîrziu. Tatăl Jeniei se mutase cu o lună înainte, iar acum le scrisese că apartamentul e gata. Mai multe birji coborau în trap spre gară. Apropierea acestuia era trădată de culoarea caldarîmului. Caldărimul era negru, lumina felinarelor se rostogolea pe fonta brună. De pe viaduct se deschidea priveliștea spre Kama; la picioarele lor se rostogoli cu zgomot, se năpusti o groapă neagră, ca de funingine, toată numai spaime și fierărie. Se avîntă ca o săgeată, pînă departe, pentru ca la capătul celălalt, acolo, departe-departee, să se rostogolească înfricoșată, împrăștiindu-se spre zări în mărgelele scînteietoare ale semnalelor de alarmă.

Era vînt. Căsuțele și gardurile își pierdeau contururile... se învălureau și zburdau în aerul involburat. Mirosea a cartofi. Birja lor ieși din rîndul de coșuri și geamantane ce săreau în fața lor, luînd-o înainte. Recunoscuseră de departe camionul cu cai care le ducea bagajul, îl ajunseră din urmă; Ulișa strigă ceva cu glas tare doamnei, dar uruitul roților îi acoperea vorbele. Ulișa se zdruncina, sărea în sus și în jos, și tot așa îi sărea și vocea.

Fetița uitase de tristețe, cufundată în noaptea tuturor acestor zgomote, a nopții întunecate și reci. Departe de tot se zărea o grămadă neagră și misterioasă. În spatele barăcilor de pe chei se legănau luminițe, orașul le scălda în apă, de pe mal și din bărci. Treptat, luminițele se înmulțiră foindu-se, dese, mari, oarbe ca niște viermi. Pe cheiul Liubimov se înălțau sobre coșurile albastre, albastre erau și acoperișurile magaziilor, albastre erau și punțile. Șalupele zăceau privind în sus spre stele. «Aici trebuie să fie un cuib de șobolani» — își zise în gînd Jenia. Au fost înconjurați de un grup de hamali în alb. Serioja sări primul din trăsură. Privi jur împrejur și se miră că ajunsese și camionul cu bagaje. Calul ridicase botul, gîtarul părea mare, mare, stătea drept în sus, ca o creastă de cocoș... Iar pe Serioja tot drumul nu-l preocupase decît gîndul cu cît va rămîne camionul în urma lor.

Îmbrăcat în cămașa albă de licean, băiatul se desfăta cu clipa apropiatei plecări. Pentru amîndoi călătoria era o noutate, dar băiatul se și deprinsese cu ideea și îndrăgise unele cuvinte precum depou, locomotive, linii moarte, tren direct, fără transbordare, iar alăturarea de sunete care formau cuvîntul «clasa» i se păreau a avea un gust acrișor-dulceag. Toate aceste lucruri o pasionau și pe Jenia, dar într-un fel aparte, fără acel caracter sistematic specific băieților ce distingea pasiunea fratelui.

Pe neașteptate, ca din pămînt, răsări alături de ei mama. Se dădu poruncă să meargă la bufet. De acolo, făcîndu-și drum prin mulțimea de oameni, pășind ca o regină, se îndreptă spre cel al cărui nume fusese rostit pentru prima oară cu toată libertatea și rezonanța lui amenințătoare, spre «șeful gării», nume ce urma apoi să fie pomenit adesea cu prilejuri diferite, pe tonuri variate, în mijlocul celor mai variate îmbulzeli.

Copiiiureau de somn. Se inghesuiseră lingă una din ferestre, atit de prăfuită, de scortpoasă și de uriașă, încit pânea o întreagă instalație din sticlă. Privind pe geam, fetița nu vedea dincolo de geam o stradă ci de asemenea o cameră, doar mai serioasă, mai mohorită de cit cea de aici. În această încăperez intrau agale locomotivele, se opreau și in jurul lor se așternea întunericul, iar cind plecau, părăsind încăperea, Jenia își dădea seama că nu e o încăperez, pentru că dincolo de stilpi se vedea cerul, iar de partea cealaltă — un deal, case de lemn, oameni care plecau spre depărtări; poate că acum acolo cîntă cocoșii și nu de mult a trecut un sacagiu, lăsind în urma sa o diră de noroi . . .

Era o gară de provincie, fără inghesuiala și luminile capitalei, călătorii se strîngeau din vreme din orașul cufundat în întunericul nopții și rămîneau mult în așteptarea trenului; în gară era liniște, țărani care se mutau în gubernii îndepărtate dormeau pe jos; de-a valma zăceau oameni, ciini de vinătoare, cufere, mașini de cusut învelite în rogojini și biciclete neînvelite.

Copiii au avut locuri pe banchetele de sus. Băiatul adormi de îndată, mai înainte ca trenul să fi apucat să plece. Începuse să se lumineze de ziuă și, treptat, fetița își dădu seama că vagonul e albastru, curat și răcoros. Treptat își dădu seama . . . Dar adormi și ea.

Omul era foarte gras. Citea ziarul și se legăna. Privindu-l, aveai imaginea concretă a acestui legănat, de care era plin compartimentul, întocmai cum plin era și de razele soarelui. Jenia îl privea de sus cu acea lene metodică, cu care gîndește sau privește un om care s-a trezit de-abinelea, se simte proaspăt și care rămîne culcat numai pentru că așteaptă ca hotărîrea de-a se scula să vină de la sine, fără ajutorul lui, limpede și liberă, ca și toate celelalte gînduri ale sale. Îl examina și se întreba cum de a apărut în compartimentul lor și cînd a avut timp să se îmbrace și să se spele. Nu avea nici cea mai mică idee cit era cu adevărat ceasul. De abia se trezise, în consecință își zicea că trebuia să fie dimineață. Îl examina atent, în timp ce el nu putea s-o vadă: banchetele erau înclinate în interior, spre perete. Omul nu o vedea pentru că arareori își lua ochii de pe pagina ziarului pentru a arunca o privire în sus, în lături, într-o parte și, cînd își ridică ochii spre patul ei, privirile lor nu se întîlneau; el vedea sau numai salteaua sau . . . dar ea le ascunde repede trăgînd pînă sus șoselele căzute. « Mama șade în colț, s-a pus la punct și citește o carte — își zise Jenia, studiînd privirile grăsanului. Dar Serioja nu e nici jos. Atunci unde să fie? » Căscă cu poftă și se întinse. « Îngrozitoare căldură » își dădu seama abia acum și privi de sus prin fereastra pe jumătate deschisă. « Dar unde să fie pămîntul? » — se înspăimîntă ea în adîncul inimii.

Ceea ce văzu nu se putea descrie. Alunișul foșnitor prin care trecea șerpuiînd trenul lor, devenise mare, univers, orice vreți, totul. Verde strălucitor cobora de pe povirnișul lung și domol, foșnînd a nemulțumire, pentru ca la un moment dat, pătrunzînd în ceață, să se îndesească, să scadă și, negru de tot, să se oprească brusc. Iar ceea ce se înălța de partea cealaltă a povirnișului, semăna cu un nor uriaș, verde-vinețiu, numai cîrlionți și bucle, aducător de furtună, gînditor, încremenit. Jeniei i se tăie răsufierea; în aceiași clipă simți viteza acestui aer fără de sfîrșit, și înțelese pe loc că norul prevestitor de furtună e un ținut, o regiune, care își are numele său, un nume sonor de munte, care răsună pînă departe, și grohotește cu pietre și nisip pînă în vale, că alunișul nu face decît să repete, într-una, șoptînd acest nume; aici și dincolo și a-coo-lo. Numai acest nume.

— Sînt Munții Urali? Întrebă ea, pe jumătate spinzurată pe banchetă, adresîndu-se întregului compartiment.

Tot restul drumului l-a petrecut lipită de fereastra de pe coridor. Parcă prinsese rădăcini acolo. La fiecare minut îi scotea capul pe fereastră. Era lăcomă. Știa acum că e mult mai plăcut să privești în urmă decît înainte. Mărețele figuri descoperite se învăluie în ceață și dispar în depărtări. După o scurtă clipă de despărțire, în cursul căreia îi apare în față o nouă minune însoțită de zgomot, de zăngănit de lanțuri, de adierea rece a vîntului ce-ți mingieie ceafa, revii la ele le, cauți din nou. Panorama munților se lărgise, creștea și se întindea mereu. Unele virfuri erau negre, altele pătate de zăpadă, unele par mohorite, altele predispu la mohorire. Se întîlnesc și se despart, coboară și urcă. Mișcarea urmează lent desenul cercului, ca și mișcarea stelelor, cu grija și reținerea gigantilor, la un pas de cataclism, cu grija pentru integritatea pămîntului. Aceste mișcări complicate sînt dirijate de un zgomot surd, uriaș, monoton, inaccesibil urechii omului și atotvăzător. Acest dirijor mut și întu-necat trece totul în revistă, cu ochiul său de vultur. Așa se făurește, se clădește și se reface Uralul.

Între pentru o clipă în compartiment; închise ochii din cauza luminii prea puternice. Mama discuta cu domnul necunoscut și ridea. Serioja se foia pe plușul de purpură, ținîndu-se cu mina de o curelușă agățată de perete. Mama scuipă în pumnul mic ultimul simbur, scutură fărămiturile de pe rochie, și aplecîndu-se suplu, iute, aruncă sub banchetă gunoii. Contrar așteptărilor, grăsanul avea o voce răgușită, parcă i se schimba glasul. Se vedea că suferea de astm. Mama o prezentă pe Jenia și îi întinse și ei o mandarină. Grăsanul era caraghios și, probabil, bun la suflet; în timp ce discuta, își ducea în fiecare clipă palma grăsuță la gură. Jenia a aflat că grăsanul e originar din Ekaterinburg, că a străbătut Uralii în lung și-n lat, li cunoaște la perfecție, iar după ce și-a scos ceasul de aur din buzunarul jiletcei, l-a băgat sub nas și apoi a încercat să-l vire la loc, Jenia a remarcat că are degete de om cumsecade. Așa cum fac de obicei toți grăsanii, cînd lua ceva, aveai impresia că-ți oferă; mina lui parcă ofta tot timpul, ai fi zis că o întindea pentru a fi sărutată; și mina tresărea ușurel de parcă bătea mingea pe podea.

— A mai rămas puțin, spuse el, țuguindu-și buzele și uitîndu-se chiorîș parcă dincolo de Serioja, deși i se adresa tocmai lui.

— Uite, stilpul acela, spune dumnealui că se află la granița dintre Asia și Europa, și scrie pe el « Asia », izbucni ca un vulcan Serioja; lunecînd de pe banchetă, o luă la fugă pe coridor.

Jenia nu pricepea nimic; dar după ce grăsanul li explică despre ce e vorba, alergă și ea în partea cealaltă, să aștepte stilpul, îngrijorată că l-a și pierdut, că a trecut. În capul ei vrăjit, « granița cu Asia » apărea ca un hotar fantasmagoric, în genul acelor parapete de fier ce se așează între public și tigri, o fișie de groază duhnînd, neagră, amenințătoare ca noaptea. Aștepta stilpul de parcă ar fi așteptat să se ridice cortina deasupra primului act al unei tragedii geografice, despre care auzise povestîndu-se de la martori oculari, emoționată în adîncul ei de-o emoție solemnă că și ea a reușit în sfîrșit să fie printre aceștia și are să vadă spectacolul cu ochii ei.

Între timp, ceea ce o determinase să treacă în compartiment la cei în vîrstă, continua în același tablou monoton: dumbrava cenușie, prin care de-o jumătate de oră trecea drumul, părea să nu mai aibă sfîrșit. Iar natura nu se zicea că se pregătea pentru ceea ce o aștepta într-un viitor apropiat. Jenia era încredințată că Europa atît de plicticoasă, de prăfuită, de greoaie împiedică apariția minunii. Rămase complet năucă cînd, drept răspuns la strigătul nebul al lui Serioja, în fața geamului apărur, se întoarse pe o rină și porni în goană mai departe un fel de monument funerar, infundîndu-se în dumbrava ce părea a-l urmări, și purtînd cu el denumirea de basm de mult așteptată. În aceeași clipă, ca la comandă, o mulțime de capete apărură la ferestrele tuturor vagoanelor și trenul ce cobora în vale într-un nor de praf căpătă

dintr-odată viață. Asia număra citeva zeci de halte, dar batistele tot mai fluturau pe capetele ce păreau că zboară și ele, și oamenii se priveau între ei, chipuri catifelate și chipuri acoperite de barbă, oamenii zburau în norii învolburăți de nisip, zburau, zburau mereu prin fața aceleiași dumbrăvi pină de curind europeană, iar acum asiatică.

IV

Viața începu să curgă într-un făgaș nou. Laptele nu se mai aducea acasă, la bucătărie, de către un negustor ambulant. Îl aducea dimineața Uliașa și mai ales cumpăra niște chifle moi, altele, nu ca cele de la Perm. Trotuarele erau aici parcă de marmoră, sau parcă de alabastru, lucioase, cu vinișoare alburii. Caldărimul te orbea și la umbră, asemenea unui soare de ghiață, sorbea cu lăcomie umbrele copacilor zvelți, care se întindeau, lăbărțate, de parcă s-ar fi topit și dizolvat pe pietre. Oamenii ieșeau îmbrăcați pe stradă cu totul altfel, iar străzile erau largi, luminoase, cu plantații de o parte și de alta.

— Ca la Paris, repeta Jenia, cuvintele tatii.

Le rostiseră în prima zi, de cum sosiseră. Te simțai în voie în orașul atât de spațios. Tatăl luase o gustare înainte de plecarea la gară și de aceea nu mai minca de prinz. Tacimul lui rămăsese curat și luminos ca și orașul Ekaterinburg; despăturise doar șervetul, ședea la masă cu scaunul puțin tras într-o parte și povestea. Își desfăcuse jiletca și plastronul părea proaspăt și țepos. Tata spunea că e un oraș european, un oraș frumos și suna oricâte ori era nevoie să se ridice ceva de pe masă sau să se servească un fel nou; suna și povestea. Pe cărări necunoscute, din odăi și mai necunoscute apărea fără zgomot o jupineasă în alb, toată apretată, toată cu volănașe, cu chipul smead, căreia i se adresa cu « dumneata », și ea, le zimbea, lor, copiilor, și cucoanei, de parcă i-ar fi cunoscut de mult. Ei i s-au dat porunci în privința Uliașei care se afla acolo în bucătăria aceea necunoscută și, probabil, foarte întinecoasă, unde pesemne exista o fereastră prin care se vedea ceva nou: o clopotniță, sau strada, sau păsările. Uliașa, probabil, o descoase acum pe această domnișoară, în timp ce îmbrăca haine mai proaste ca să se ocupe apoi de aranjarea lucrurilor; o descoase, caută să se acomodeze, se uită în ce colț e soba, dacă e în același colț ca și la Perm, sau în altă parte.

Serioaia află de la tata că liceul nu e departe, ba chiar aproape de tot, ar fi trebuit să-l vadă când au trecut cu birja. Tatăl sorbi o înghițitură de narzan, și continuă:

— . . . Cum așa, nu ți l-am arătat? De aici nu se vede, dar de la bucătărie poate că da (cugetind o clipă) . . . doar acoperișul . . .

Mai înghiți puțin narzan și sună.

Bucătăria se dovedi a fi curată, luminoasă, exact așa cum și-o imaginase cu o clipă înainte în sufragerie, (cel puțin i se părea fetei că așa gîndise), soba de teracotă avea ape albe și albastre, erau două ferestre, exact în ordinea în care se așteptase; Uliașa își pusesese un șal pe umeri, odaia se umpluse de glasuri de copii, pe acoperișul liceului umblau niște oameni și se zăreau virfuri de schelă.

— Da, liceul e în reparație — spuse tata, după ce toți reveriră unul după altul, cu zgomot și imbrincindu-se, în sufragerie, pe coridorul de care luaseră deja cunoștință, dar pe care nu-l cercetaseră încă, în care Jenia urma să mai facă un raid a doua zi, după ce-și va fi araniat caietele, își va fi agățat în cui mănua de baie, într-un cuvânt va fi terminat cu mii de treburi.

— Grozav unt ! spuse mama, luînd loc pe scaun.

Iar copiii trecură în odaia lor de studiu pe care o vizitaseră de îndată ce sosiseră, încă înainte de a-și fi scos căciulile de pe cap.

— De ce se spune că aici e Asia ? gîndi Jenia cu voce tare.

Nu se știe, de ce, de astă dată Serioja nu înțelege ceea ce cu siguranță altădată ar fi priceput: pină atunci, fratele și sora trăiseră ca un singur suflet. Cu mina întinsă spre harta atîrnată pe perete, urmărind cu degetul de sus în jos traseul lanțului Ural, o privi și o făcu praf, așa cel puțin i se păru, cu următorul argument:

— S-au înțeles să traseze o graniță naturală, asta-i tot. Jenia se gîndea însă la amiaza zilei ce o trăiseră care părea acum atît de depărtată. Nu-i venea să creadă că ziua în care încăpuseră atîtea era aceeași zi cu cea de astăzi, de acum, din Ekaterinburg și încă nu e toată, nu s-a sfîrșit. La gîndul că totul s-a cufundat în trecut în domeniul unor rînduiri fără suflare, într-o depărtare cuvenită, simți o oboseală spirituală ciudată, ca cea pe care o simte trupul spre seară după o zi de lucru. S-ar fi zis că și ea a luat parte la făurirea și mutarea tuturor acestor lucruri grele, deși frumoase, și prin aceasta și-a epuizat forțele: nu se știe de ce, convinsă că el, Uralul ei, este acolo, se întoarse și alergă spre bucătărie, traversînd sufrageria, unde era acum mai puțin veselă, dar mai rămăsese încă pe masă untul cel grozav cu gheață pe frunzele de arțar transpirate, și apa minerală cu năduf.

Liceul era în reparație, în văzduh se zbenguiau lăstunii veseli, jos strălucea o birjă — Jenia își scoase capul pe fereastră — lingă șura deschisă, scintei se revărsau de pe tocilă și mirosea a tot felul de mîncăruri mai bine și mai plăcut decît atunci cînd ele se serviseră, mirosea melancolic, pentru multă vreme, ca într-o carte. Uitase pentru ce venise și nu observă că Uralul pe care-l caută nu există la Ekaterinburg, în schimb observă că seara se lasă treptat la Ekaterinburg, și ce frumos cîntă oamenii jos, sub apartamentul lor, lucrînd probabil cu spor: au spălat podelele, iar acum miinile lor înfierbîntate așează rogojinile, apoi aruncă apa din găleată; deși au aruncat apa afară, în curte nu se aude nimic, în jur e atîta liniște! Uruitul robinetului aducea a gilceavă... — Ei, domnișoară, — dar de fapt, îi era încă frică de slujnica nouă și nu voia s-o asculte... și continuînd să-și depene gîndurile, își zise că cei de jos știu probabil și spun desigur: « Uite, la etajul doi, au venit deunăzi boierii. »

Uliașa intră în bucătărie.

În această dîntii noapte, copiii dormiră buștean și se treziră: Serioja la Ekaterinburg, iar Jenia în Asia, cum își zise în sinea ei, ciudat și neașteptat. În tavan, stratu gros de alabastru proaspăt juca în razele soarelui.

Totul începuse încă vara. I se anunțase că va intra la liceu. Era un lucru plăcut. I se anunțase însă ei. Jenia nu l-a invitat ea pe mediator în odaia de studiu, unde razele soarelui se lipeau atît de puternic de pereții unși cu vopsea de ulei, încît spre seară nu puteai să zmulgi ziua lipită de ei, decît sfîșindu-i trupul pină la singe. Nu-l chemase cînd el venise însoțit de mama ei, să facă cunoștință « cu viitoarea sa elevă. » Nu ea îi dăduse acest absurd nume de familie — Dikih. Și, oare, ea voise ca de acum înainte toți soldații să facă instrucție la prînz incruntați, transpirați, mormăind de parcă i-ar fi cuprins circeii așa cum se întîmplă cu robinetul cînd se trimite instalația sanitară, ca cismele lor să fie strivite de norul vinețiu al furtunii, care se pricepe la tunuri mult mai mult decît cămășile albe, corturile albe și accșii ofițeri? Se rugase ea, oare, ca de acum înainte totdeauna, două lucruri — ligheanul și prosopul să fie legate între ele, aidoma bucăților de cărbune dintr-un arc voltaic, determinînd un al treilea fenomen efemer: ideea de moarte, ca acea firmă a frizerului, unde lucrul se petrecuse prima oară cu ea? Bineînțeles, nu orice impresie lasă urme atît de puternice în suflet. Multe lucruri, ca de pildă, apropiata intrare în liceu, erau plăcute. Dar ca și aceasta, totul i se anunța. Încetînd să mai fie un fleac poetic, viața începu să-i dea tircoale ca o poveste neagră, amarnică, se transformase în proză, devenise fapte. În sufletul ei, inghinindu-se, nimereau elemente din existența zilnică, ca o durere persistentă, surdă, stinsă, de parcă s-ar fi aflat într-o

stare de veșnică mahmureală. Ele coborau în adâncuri reale, compacte și reci ca niște linguri de corăcor adormite. Acolo, în adâncuri, cositorul începea să plutească, se stringea grămăjoare, și din el picurau idei obsedante.

V

La ceai începură să vină tot mai des niște belgieni. Așa se chemau. Așa le spunea tata, care zicea: « Astăzi vin belgienii. » Erau patru. Cel fără mustăți venea mai rar și era tăcut. Uneori venea singur, apărea pe neașteptate. În zile de lucru, alegeându-și zilele ploioase cu vreme urită. Ceilalți trei erau nedespărțiți. Chipurile lor semănau cu niște bucăți de săpun proaspăt, neînceput, scos din ambalaj parfumat și rece. Unul avea o barbă mare și pufoasă, păr castaniu, pufos și el. Apăreau întotdeauna, însoțindu-l pe tata, venind de la niște ședințe. Toți ai casei li îndrăgiseră. Când vorbeau, aveau impresia că toarnă apă pe fața de masă: zgomotos, vioi, ducând conversația parcă cumva într-o parte, într-acolo unde nimeni nu s-ar fi așteptat, iar glumele și anecdotele lor totdeauna înțelese de copii, totdeauna săturând setea și totdeauna pure, lăsau urme care se uscau greu.

În jurul lor era zgomot, străluceau zaharnița, cafetiera de nichel, dinții albi, puternici, lenjeria scrobită. Glumeau amabil și respectuos cu mama. Colegi de lucru cu tata, aveau o artă plină de finețe de a-l potoli la momentul oportun, când drept răspuns la aluziile lor fugare, la referirile cu privire la oameni și fapte cunoscute numai lor ca specialiști, dintre toți cei ce ședea la masă, tata începea să vorbească greoi, într-o limbă franceză foarte impură, contorsionat, poticnindu-se, despre contraagenți, despre *références*, *approuvées* și despre *féroçités*, adică *bestialités*, *ce que veut dire en russe* ¹ excrocherii și furturi.

Cel fără mustăți, care la un moment se pasionase pentru învățarea limbii ruse, își încerca adesea forțele în acest domeniu, deși nu avea încă puterea să se țină singur pe picioare. Te jeni să rizi de perioadele franceze ale tatii și pe toți încercările lui îi puneau într-o situație grea. În schimb, părea o adevărată desfătare să rizi de încercările lui Negarat.

Îi chema Negarat. Era valon, din partea flamandă a Belgiei. Îi fusese recomandat ca profesor: Dikih. Își notase adresa rusește, desenând niște litere complicate, ridicole ca iu, ia, e. În caligrafia lui, ele păreau duble, inegale și crăcănate. Copiii și-au îngăduit să se așeze în genunchi pe pernele de piele ale fotoliilor și să pună coatele pe masă — totul devenea permis, totul se amesteca — iu nu semăna cu iu, ci era parcă un zece; în jur toți strigau și rideau în hohote. Evans bătea cu pumnul în masă și-și ștergea lacrimile. Tata se zguduia de ris și, umblind prin cameră, roșu, repeta: « Nu mai pot, nu mai pot ». Și-și mototolea batista.

— *Faites de nouveau*, — îl întărta Evans. *Commencez*.

Negarat deschidea gura, întirzia ca un bilbiit și stătea pe ginduri cum să nască aceste litere rusești, tot atît de nepătrunse pentru el ca și coloniile din Congo.

— *Dites*: « uvi », « nevigodno » — propunea moale, cu voce scăzută și răgușită tata.

— *Ouvoui, niévoui*.

— *Entends-tu?* — *ouvoui, niévoui, ouvoui, niévoui. Oui, aui, chase inaue, charmant!* — mureau de ris belgienii.

Vara trecu. Examenele fuseseră luate cu succes, iar unele chiar excepțional. Zgomotul rece, transparent al coridoarelor curgea ca un torent. Aici toți se cunoșteau între ei. Frunzele în grădină erau galbene și aurii. În reflexul lor luminos, geamurile clasei păreau a se clătina. Pe jumătate mate, ele se acopereau de ceață

¹ În text, în limba franceză.

și păreau să tremure în partea de jos. Ferestrele deschise se strungeau de parcă le-ar fi cuprins circeii. Limpezimea lor rece era brăzdată de ramurile arămii ale arțarilor.

Jenia nu știa că toate frământările ei se vor transforma într-o glumă atât de veselă. Să împarți numărul de metri în 7! Meritase oare pentru atita lucru să înveți fracții, unități de măsură, de greutate, puduri, funzi monede, drahme, uncii, care i se păruseră întotdeauna cele patru virste ale scorpionului? De ce cuvintul folos se scrie cu doi de o? Stătuse pe gânduri să răspundă numai pentru că toate forțele imaginației și le mobilizase în efortul de a-și reprezenta acele fundamente labile, pe care putuse cindva să apară în lume cuvintul folos, atât de sălbatic și de zburlit. Nu se dumirise însă de ce, până la urmă, nu fusese lăsată să frecventeze liceul, deși reușise la examenul de admitere, fusese înscrisă, i se croise chiar uniforma de culoare cafenie, și ore de-a rândul se plictisise probind-o cu ace de gămlie, iar în odaie apăruseră orizonturi noi: servietă, penar, gentuță pentru sendviciuri

STRĂINUL

I

Fetița avea capul înfășurat într-o basma groasă de lină, ale cărei capete îi atirnau până deasupra genunchilor și se plimba prin curte ca o găinușă. Jenia ar fi vrut să se apropie de micuța tătăroaică și să vorbească cu ea. « Kolka », strigă Axinia. Copilul, care semăna cu o legăturică țărănească, înfiptă în grabă în niște pîslari, porni repede în pas legănat spre ghereta portarului.

Dacă își lua de lucru în curte, însemna întotdeauna că va învăța pe de rost, până la a pierde sensul, o observație la o regulă, pentru ca apoi să urce în odaie și să înceapă totul de la început. Odaile te îmbrățișează dintr-odată, din prag, cu acel semiintuneric aparte, cu acea răcoare deosebită, întotdeauna pe neașteptate dar cunoscute, așa cum și mobila, odată așezată, ocupă pentru totdeauna locul destinat ei. Viitorul nu poate fi prezis, dar îl poți întrezări întrînd de afară; din libertate în casă. Ai în față planul, acea dislocare căreia el i se va supune. deși în toate celelalte este nesupus. Și nu există vis adus de afară, de adierea aerului, pe care să nu-l sfirtece într-o clipă spiritul viu și fatal al casei, care se ivește pe neașteptate, din chiar pragul antreului.

De astă dată era Lermontov. Jenia mototolea cartea, îndoiind coperta. Dacă Serioja ar fi făcut acest lucru în odaie, ea s-ar fi răsculat prima împotriva « obiceiului » barbar. În curte era însă altceva.

Prohor așează jos mașina de făcut înghețată și intră din nou în casă. Cînd deschise ușa în tindă, de acolo năvăli lătratul diabolic al cățelilor generalului. Ușa se închise cu un clinchet scurt de clopoțel.

Între timp, Terekul sîrînd ca o leoaică, cu coamă flocoasă pe spate, continua să urle așa cum i se potrivea, și Jenia începu să se îndoiască de-un singur lucru: oare, numai de spate e vorba, nu și de coloana vertebrală? Ii era lene să-i vină de hac cărții: norii aurii, plutind de departe, din țările Sudului, abia avuseseră timp să se depărteze spre Nord, că și reveniră, întîmpinîndu-l pe Prohor în pragul bucătăriei generalului cu găleata și cirpa în mînă.

Ordonanța așează găleata, se îndoi, desfăcu mașina de înghețată și se apucă s-o spele. Soarele de august, străpungînd frunzișul copacilor i se așează în creștetul capului. Pătrundea roșu, prin postavul scorțos al tunicii, îmbibînd-o parcă cu terebentină.

Curtea era mare, cu tot felul de cotloane complicate, o curte sofisticată și grea. Pavată la mijloc, nu mai fusese reparată de mult, printre bolovani creștea o iarbă

creață, care emana în orele de după amiază un miros acru, ca de medicament, un miros din cele ce se simt în zilele de arșiță în apropierea spitalelor.

Cu o latură a sa, între ghereta portarului și șură, unde se ținea trăsura, curtea era lipită de o grădină străină.

Aici, în spatele stivei de lemne, se acuiuse Jenia. Propti scara în partea ei de jos cu o bucată de lemn lat, ca să nu lunece, o fixă pe lemnele care se mișcau și se așeză pe treapta din mijloc; nu era comod, dar era interesant ca într-un joc. Apoi se ridică, urcă, așează cartea pe un rind mai sus, neregulat, gata să se apuce iar de *Demonul*. Găsind însă că poziția anterioară fusese mai bună, coborî din nou; uita cartea pe lemne, pentru a nu-și mai aduce aminte de ea, pentru că abia acum observase în partea cealaltă a grădinii ceva ce nu bănuise înainte, și rămase cu gura căscată, ca vrăjită.

În grădina străină nu erau tufișuri, iar copacii bătrini de veacuri, înălțându-și ramurile de jos spre frunzișul de sus ca spre noapte, desveliseră grădina jos, deși aceasta se afla într-un permanent semiintuneric, aerian și solemn, din care nu ieșea niciodată. Copacii ramificați, vineți în timpul furtunilor, acoperiți cu mușchi cărunt, îngăduiau să se vadă bine ulicioara aceea pustie, pe care nu trecea nimeni, spre care dădea grădina străină cu cealaltă latură a ei. Acolo creșteau salcimi galbeni, dar acum ei se uscaseră, se chirciseră, își scuturaseră frunzele.

Ieșind din grădina posomorită ca dintr-o altă lume, ulicioara tăcută părea luminată întocmai cum sint lunate visurile, adică foarte puternic, amănunțit și fără zgomot, de parcă soarele și-ar fi pus ochelari și ar fi cotrobăit în tăcere.

De ce căsca gura, oare Jenia? Privea descoperirea care o atrăgea mai mult decât oamenii ce o ajutaseră s-o facă.

Așadar, acolo e o lăcioară? Lingă portiță, pe stradă. Pe strada aceea! Ferici-tele! le invidie Jenia pe necunoscute. Erau trei.

Erau negre, cum spune cîntecul despre prizoniere. Trei c fe egale, pieptănate la fel, trei pălării rotunde, stăteau aplecate de parcă cea din margine, pe jumătate ascunsă de tufiș ar fi dormit, sprijinindu-se de ceva, iar celelalte două ar fi dormit și ele lipite de ea. Pălăriile erau de-un negru vinețiu, strălucind cu ape în razele soarelui, ca niște insecte. Pălăriile erau acoperite cu un voal negru. În clipa aceea necunoscutele întoarseră capul. Se vede că în capul străzii ceva le atrăsese atenția. Priviră o clipă într-acolo, spre capătul străzii, așa cum privești vara cînd clipa se topește în lumină, se prelinge, cînd trebuie să faci ochii mici și să ți-i aperi cu palma, priviră o clipă și apoi căzură din nou în vechea stare de somnolență armonioasă.

Jenia porni spre casă, își aminti însă de carte, deși nu-și putu aduce aminte pe loc unde o lăsase. Se întoarse s-o caute și, cînd se strecură în spatele stivei de lemne, văzu că necunoscutele s-au ridicat și se pregătesc să plece. Una cite una, în spatele alteia, intrară pe portiță. În urma lor venea un om scund, cu un mers ciudat, șchiopătînd puțin. El purta sub braț un album uriaș sau un atlas geografic. Iată deci cu ce se ocupaseră cele trei necunoscute, privind una peste umărul celeilalte, iar ea crezuse că dormeau. Vecinele străbătură grădina și dispăruseră după atenanse. Soarele asfințea. Trăgînd cartea, Jenia urni un lemn. Toată stiva tresări și se mișcă de parcă ar fi fost vie. Cîteva bucăți de lemn lunecară jos și căzură pe pămînt cu un zgomot ușor. A fost un semn, de parcă paznicul ar fi bătut toaca. Seara se născu, se născură numeroase sunete, tăcute, cețoase,

Curtea era goală. Prohor își terminase treaba și ieșise la poartă. Acolo se așternea jos-jos de tot, deasupra ierbii, sonor și trist, zdrăngănitul unei balalaici de soldat. Deasupra lui se involbura și dansa, se stîngea și cădea, incremenea în aer,

cădea și iar încremenea, apoi fără să atingă pământul, se ridica în sus, un roi subțire de musculițe.

Jenia se întoarse acasă. « Șchiopul, își zise ea, despre necunoscutul cu album, e șchiop dar e dintre boieri, umblă fără cîrjă ». Intră pe ușa din dos. În curte mirosea dulce, sățios, a mușetel. « De-o bucată de vreme mama are o farmacie întreagă, nenumărate sticlule albastre cu etichete galbene ». Urcă încet scara. Balustrada de aer era rece, treptele scîrțiau drept răspuns la țîrșitul picioarelor. Pe neașteptate îi trecu prin cap o idee ciudată. Sări două trepte și se opri la a treia. Îi trecu prin minte că de-o bucată de vreme, nu de mult, între mamă și portăriță era o asemănare abia perceptibilă. Într-un anumit fel, aproape de neobservat. Se opri. În ceva. . . căzu pe gînduri, așa cum se spune de obicei: toți sintem oameni . . . toți miruiți cu același mir . . . sau destinul care nu alege — lovi cu virful pantofului o sticlulă care zăcea, sticlulă zbură în jos, nimeri peste niște saci prăfuiți și nu se sparse. Într-un cuvînt, în ceva ce este foarte comun, comun tuturor oamenilor. Dar atunci de ce nu există această asemănare între ea și Axinia? Sau între Axinia și Ulișa? Lucrul i se păru cu atît mai ciudat, cu cit cu greu s-ar fi putut găsi oameni mai puțin asemănători. Axinia avea ceva pămîntesc, ca o grădină de zarzavaturi, ceva ce semăna cu nodurile cartofului sau cu protuberanțele unei sfeclă sălbatice, în timp ce mama . . . Jeniei îi veni să ridă numai la gîndul comparației.

De fapt, însă, Axinia era cea care determina această comparație obsedantă. În apropiere dintre ele, ea domnea. Nu țărâna avea de cîștigat, ci cucoana de pierdut. O clipă, Jenia avu o halucinație sălbatică. I se păru că în mama ei pătrunsese un element de primitivism țărănesc și și-o inchipui spunînd « ștucă » în loc de « știucă », « mincă » în loc de « mîncă » și pe neașteptate își inchipui o clipă că ar putea veni ziua în care mama, în halatul ei cel nou de mătase, fără cordon, ar putea striga: « Du-te, fă, la ușă ! »

În coridor mirosea a medicamente. Jenia intră în odaia tatălui său.

II

Mobila a fost schimbată. În casă apărură semne de lux. Familia Liuers avea caleașcă și ținea cai. Vizitiul se chema Davletșa.

Șinele de cauciu erau pe atunci o noutate totală. Cînd ieșeau la plimbare, toți întorceau capul după trăsură lor, urmărind-o îndelung cu privirile: toți, oamenii, gardurile, bisericile, cocoșii.

Întrucît, multă vreme nimeni nu deschise ușa în timp ce caleașca, din respect față de ea, se depărta la pas, doamna Liuers strigă din urmă:

— Să nu-i plimbi departe, pînă la biserică și înapoi, și ai grijă cum cobori dealul.

Soarele albicios, care îi urmărise din casa doctorului pînă aici, se prelingea în lungul străzii, pînă la ceafa puternică, pistruiată, cărămizie a lui Davletșa, încălzind-o și înțepînd-o.

Ajunseră în dreptul podului, se auzi discuția birnelor; podul glăsuia din birne șiret, armonios, plăcut; zidit odată pentru totdeauna, străjuît cu sfințenie de ripă, etern memorabil și în plină zi, și în vis.

Vikormiș, acesta era numele calului, urcînd dealul, căuta să se sprijine de pietrele care lunecau. Se întinse, se vedea că nu-i vine la îndemînă și, pe neașteptate, amintînd în mișcările sale de lăcuste, ca și aceste gingășii care din fire zboară și sar, deveni într-o clipă frumos în eforturile sale nefirești și umiltoare. Aveai impresia că încă o clipă și n-are să poată rezista, are să-și desfacă aripile și are să zboare. Și într-adevăr, calul se zmuci, aruncă copitele din față și, într-un ritm sacadat, porni în goană peste maidane. Davletșa încercă să-l oprească, trăgînd de hățuri. Un cline bătrîn, flocoș

și timp, lătră la ei. Praful era asemenea prafului de pușcă. Drumul cotea brusc la stînga.

Strada neagră se infunda în gardul roșu al depoului de cale ferată. Soarele lumina dintr-o parte, de după niște tufișuri, de parcă ar fi înfășurat în scutece o mulțime de figurine, îmbrăcate în bluze de femei. Soarele le stropea cu lumina sa albă, luminează ce părea să se reverse ca varul stins, subțire, dintr-o găleată răsturnată de-o cizmă, curgînd în valuri pe pămînt.

Strada se clătina.

Calul porni la pas.

— Ia-o la dreapta l porunci Jenia.

— Strada se infundă, n-avem pe unde ieși, răspunse Davletșa, arătînd cu biciul spre capătul străzii.

— Atunci oprește, să privesc.

— Sînt niște chinezi.

— Asta vîd și eu.

Dindu-și seama că domnișoara n-are chef de vorbă, Davletșa rosti un « prr » prelung, calul se zmuci din tot trupul, apoi se opri ca incremenit. Davletșa șuieră subțire, ademenitor, cu intreruperi, indemnîndu-l să-i urmeze sfatul.

Chinezii traversau în fugă drumul, ținînd în mină niște piini de secară, uriașe. Îmbrăcați în albastru, semănau cu niște femei în pantaloni. Capetele descoperite se terminau în creștet cu un fel de nod, deaceea păreau a fi niște batiste innodate. Unii dintre ei se opriră din mers. Aveau chipul palid, pămîntiu, cu un suris incremenit. Pielea măslinie, murdară, semăna a rugină coclită de mizerie.

Davletșa își scoase punga cu tutun și se pregăti să răsucească o țigară. Între timp, de după colț, în întîmpinarea chinezilor ieșiră citeva femei. Se vede că se duceau și ele după piine. Chinezii ce stăteau în mijlocul drumului începură să rîdă cu hohote și să se apropiere de femei, ondulindu-și trupul de parcă ar fi avut mlinile răsucite la spate și legate cu sfoară. Ondulația mișcărilor era subliniată de faptul că, de sus de la ceafă și pînă la gleznă, erau îmbrăcați în aceeași culoare ca niște acrobați. Tabloul nu avea nimic înspăimîntător, femeile nu o luară la fugă, ci dimpotrivă, se opriră locului și începură să rîdă.

— Ascultă, Davletșa, ce-ți veni?

— Calul a pornit-o l Nu mai vrea să stea, strigă Davletșa, șfichiind calul, trăgînd hăturile din răsputeri.

— Mai încet, mă răstorni, de ce bați calul?

— Așa trebuie.

Deabia după ce ajunseră în cîmp, tătarul șiret potoli calul: o zmulse pe domnișoara din fața priveliștii rușinoase; strînse hăturile în mîna dreaptă și băgă în buzunar punga cu tutun pe care o ținuse într-una pînă atunci.

Reveniră acasă pe alt drum. Doamna Liuvers îi văzuse probabil de la fereastra casei doctorului. Ea apărî în fața ușii în clipa în care podul sfîrșise de depănat istoria vieții sale pentru a o reîncepe de la capăt cu căruța sacagiului.

III

Jenia se împrietenise în timpul examenelor cu Defendova, o fetiță care adusese la școală o crenguță de scorușă ruptă pe drum. Evghenia Liuvers fusese așezată în prima bancă liberă. Cele două fetițe făcură cunoștință, citind « în pereche » următorul dialog:

— *Est-ce Pierre qui a volé la pomme?*

— *Oul. C'est Pierre qui a volé... etc.*

Faptul că Jenia și-a continuat studiile acasă, nu a pus capăt prieteniei dintre cele două fete. Ele continuau să se întâlnească. Datorită concepțiilor mamei, aceste întâlniri erau unilaterale. Liza avea dreptul să vină la Jenia; Jeniei, deocamdată, i se interzicea să viziteze familia Defendov.

Deși întâlnirile lor erau sporadice, Jenia se atașase repede de prietena sa. Se îndrăgostise de Liza, cu alte cuvinte, în relațiile dintre ele devenise un personaj de diază pasivă, cu rol de manometru vigilant, înflăcărat și înfrigurat. Orice referire a Lizei la colegile de clasă, necunoscute Jeniei, trezeau în sufletul ei un sentiment de pustietate și amărăciune. Simțea cum i se strânge inima. Erau primele accese de gelozie. Convinșă numai prin forța autosugestiei, fără a avea nici un fel de argumente că Liza o trage pe sfoară, că numai în aparență este sinceră, iar în suflet își bate joc de tot ceea ce este și ea și familia ei, de tot ce se numește Liuvvers, rîzind de ei și în clasă și acasă, Jenia considera totuși toate acestea ca un lucru firesc, ca ceva ce ținea de însăși natura sentimentului de dragoste. Sentimentul ei fusese tot atât de întâmplător în alegerea obiectului de care se îndrăgostise, pe cit de concordant era în izvorul său cu necesitatea tiranică a instinctului care nu cunoaște demnitate, și nu știe altceva decît să sufere și să se sacrifice de dragul feteișului atît timp cît simțămîntul este la încreputul său.

Nici Jenia, nici Liza nu se influențau întru nimic una pe cealaltă, fiecare rămînînd ea însăși, se întâlneau și se despărțeau, una purtînd în suflet un sentiment puternic, cealaltă nici un fel de sentiment.

Ahmedianov, tatăl celor doi băieți, era negustor, avea o fierărie. În anul care despărțise nașterea lui Nuretdin de cea a lui Smaghil, se îmbogățise pe neașteptate. De atunci, Smaghil s-a numit Samoil și tatăl a hotărît să dea băieților o educație în spirit rusesc. Nu i-a scăpat nici una dintre trăsăturile caracteristice vieții libere boierești, și în timpul celor zece ani cît căutase să aplice toate articolele din regulamentul acestei educații, sârise nu o dată peste cal. Copiii au ieșit foarte reușiți, adică întru totul corespunzători modelului ales; voința energică, entuziasmul părintelui, a rămas în firea lor zgomotoasă și dezlănțuită, ca într-o pereche de volanți puși în mișcare și lăsați apoi în voia inerției. În clasa a patra, frații Ahmedianov erau cei mai tipici elevi de clasa a patra. Frații erau reprezentați prin cretă strîcată, juxte, capse, bănci trîntite, injurături deocheate și totală încredere în forțele lor pe chipurile cu nasul clîrn, cu obraji roșii care se coceau în gerurile mari. Serioza se împrietenise cu ei în luna august. Spre sfîrșitul lui septembrie își pierduse cu totul personalitatea și lucrul era firesc. Ca să fii licean tipic și numai după asta eventual și altceva, trebuia să fii laolaltă cu frații Ahmedianov. Iar Serioja nu dorea nimic pe lumea asta mai mult decît să fie un licean tipic.

Liuvvers nu se împotriva prieteniei fiului său. Nu observa nici o schimbare, și chiar dacă o observa, o trecea pe seama vârstei critice. Pe lingă aceasta avea capul plin de alte griji. De-o bucată de vreme începuse să bănuiască că este bolnav și că boala este incurabilă.

IV

Nu de el îi părea rău, deși toți în jur nu făceau decît să-și exprime regretul și să spună că știrea venise la un moment nepotrivit. De fapt, Negarat era prea sofisticat și pentru părinți. Iar tot ceea ce simțeau părinții față de oameni străini se transmitea nedeslușit și copiilor, așa cum se poate transmite de la stăpîni unor animale de casă răsfațate. Ceea ce o întrista pe Jenia era numai faptul că lucrurile nu vor mai fi ca pînă atunci, că nu vor mai rămîne decît trei belgieni și că nu se va mai ride cu atîta poftă ca altădată.

S-a întâmplat să fie la masă, în seara în care el a declarat că trebuie să plece la Dijon, fiind chemat pentru concentrare.

— Doamne, dar ce tânăr ești încă ! exclamă mama și se apucă să-l căineze în fel și chip.

El ședea cu capul plecat. Discuția lincezea.

— Miine o să vină că chituiască geamurile, spuse mama, și-l întrebă dacă nu e cazul să închidă fereastra.

El răspunse că nu e cazul, seara e caldă, iar la ei acasă ferestrele nu se chituiesc nici iarna.

Curind sosi și tata; aflind vestea, se apucă și el să-și exprime părerea de rău. Mai înainte însă de a se apuca să-l căineze, ridică sprincenele a mirare și întrebă:

— La Dijon? Cum, nu sinteți belgian?

— Belgian, dar supus francez.

Și Negarat începu să povestească istoria mutării «bătrînilor» atît de amuzant de parcă n-ar fi fost fiul lor, și cu atîta căldură, de parcă ar fi citit dintr-o carte despre oameni străini.

— Iertați-mă, am să vă intrerup, interveni mama, Jenia dragă, închide totuși fereastra. Vika, miine vor veni să chituiască geamurile. Poftim, continuați ! Dar să știți să unchiul ăsta de care vorbiți este un ticălos ! Cum așa *literalmente*, sub pre-stare de jurămint?

— Da.

Și se porni să povestească din nou. Cînd ajunse la esența problemei, adică la hirtia primită în ajun, din partea consulatului, își dădu seama să fetița nu înțelege nimic, deși se străduiește să priceapă. Se întoarse atunci spre ea și începu să-i explice, fără să lase să se vadă cituși de puțin scopul pe care-l urmărește, ca să n-o jignească. Ii explica ce înseamnă serviciul militar. Da, da. Înțeleg, Da, înțeleg, înțeleg, repeta mașinal și cu recunoștință fetița.

— Dar pentru ce trebuie să plecați atît de departe? De ce nu rămîneți soldat aici? Să învățați aici laolaltă cu ceilalți? se corectă ea, imaginîndu-și viu cîmpul acoperit cu iarbă, a cărui priveliște se deschidea de pe dealul minăstirii.

«Da, da. Înțeleg, Da, da», repeta din nou fetița, iar soțul și soția Liuers care ședeau fără nici o treabă și socoteau că belgianul bagă copilului amănunte inutile, în cap, introduceau replici simpliste cu o voce pe jumătate adormită. Și atunci sosi clipa, în care Jeniei i se făcu milă de toți cei ce cîndva, demult, sau încă foarte recent, fuseseră ca și Negarat în ținuturi foarte îndepărtate, iar apoi luîndu-și rămas bun de la ele porniseră, pe neașteptate, pe drumul care duce aici, la Ekaterinburg, pentru a deveni soldați în acest oraș străin lor.

Omul acesta i-a explicat totul fetei atît de bine! Încă nimeni nu-i explicase atît de bine. Tabloul cu corturi albe își pierduse umbra de neomenie, elementul zguduitor în concretețea lui. Regimentele deveniră nebuloase, se transformară într-o adunare de indivizi izolați, în haine de ostași, care-i treziră mila din clipa în care prinzînd sens, se însuflețiră, se innobilară, deveniră apropiați și totodată depersonalizați.

Oamenii mari își luau rămas bun.

— O parte din cărți le las la Tvetkov. E prietenul de care v-am povestit atîtea. Vă rog, doamnă, să vă folosiți de ele și în continuare, Fiul dumneavoastră știe unde locuiesc, vine în vizită la familia proprietarului; în camera mea va sta acum Tvetkov. Am să-l previn.

— Să treacă pe la noi. Ziceți că-l cheamă Tvetkov?

— Întocmai.

— Să treacă pe la noi. Mi-ar face plăcere să-l cunosc. În tinerețe am cunoscut oameni ca aceștia, și doamna Liuvvers aruncă o privire spre soțul ei, care se opriese în fața lui Negarat așteptând cu un aer distrat momentul oportun pentru a se înțelege definitiv cu belgianul asupra întâlnirii de a doua zi. Să vină neapărat! Numai nu acum. Îl invit eu. A, da, luați cartea! E a dumneavoastră. N-am terminat-o, tot timpul cit am citit-o, am plins. Doctorul m-a sfătuit s-o las; îmi recomandă liniște.

Și aruncă din nou o privire spre soțul ei, care stătea cu capul plecat, scîrțîind din guler, foarte preocupat de cizmele ce le purta în picioare și mai ales de lustrul lor.

— Așa! Ei, asta e. Să nu vă uitați bastonul. Sper să ne mai vedem, nu?

— O, desigur, mai e timp pînă vineri. Azi ce zi e? rosti el speriat, așa cum se sperie întotdeauna în asemenea ocazii cei ce pleacă.

— Miercuri. Vika, e miercuri? . . . Vika, e miercuri?

— Miercuri. Ecoutez, spuse în sfîrșit tatăl, căreia îi venise rîndul să vorbească, *à demain*.

Și-l conduse pînă la scară.

V

Mergeau, discutau; din cînd în cînd, Jenia trebuia să facă doi-trei pași în fugă ca să nu rămînă în urma lui Serioja, ca să meargă în pas cu el. Mergeau foarte repede și Jenia își simțea paltonul foindu-se pe ea pentru că se ajută la mers cu miinile, iar miinile le ținea în buzunare.

Era frig, pojghița subțire de gheață trozneă și crăpa sub apăsarea galoșilor. Se duceau să cumpere un cadou pentru cel ce pleca. Era rugămintea mamei. Discutau.

— Și zici că-l duceau la gară?

— Da.

— De ce ședea pe paie?

— Adică cum?

— De ce ședea în căruță? Tot! Cu picioare cu tot. Nimeni nu șade așa. . .

— Ți-am mai spus-o. Pentru că era criminal de drept comun.

— Îl duceau la ocnă?

— Nu. La Perm. Aici la noi în oraș nu există departamentul închisorilor. Fii atentă pe unde calci.

Drumul trecea prin fața unui atelier de lăcătușerie și tinichigerie. Toată vara ușile stătuseră vîrăste și Jenia se obișnuise să vadă intersecția străzilor pulsînd de viață, de voie bună; ele păreau a se alimenta din gura larg deschisă, infierbîntată a atelierului. În tot timpul lui iulie, august și septembrie stăționau căruțe, îngreunîd circulația; se-înghesuiau țărani, în majoritatea lor tătari; zăceau vîrăste găleți, bucăți de jgheaburi stricate și ruginite; aici mai mult decît oriunde în altă parte se lasă la asfințit soarele cumplit, opac, coborînd în praf la orele cînd, în ogrăzile vecine, puii erau duși la înjunghiat; soarele transforma mulțimea în șatră, iar pe tătari îi vopsea în țigani.

Aceleași găleți și bucăți de fier zăceau împrăștiate și acum, acoperite de un ușor strat de ger. Din cauza frigului, ușa atelierului era închisă, de parcă ar fi fost sărbătoare; intersecția era pustie; prin răsufătoarea rotundă ajungea pînă la Jenia mirosul cunoscut de gaz stătut, ca din mină, care izbucnea șuierînd și trăznind-o, pentru a se depune pe cerul gurii, cu gust de limonadă ieftină.

— Dar la Perm, există închisoare?

— Da, există direcția Inchișorilor. Cred că pe-aici e mai aproape. La Perm există pentru că e capitală de gubernie. Pe cînd Ekaterinburgul e capitală de județ. E un oraș mic.

Drumul pavat cu cărămidă roșie și tivit cu tufșuri trecea prin fața vilelor. Soarele neputincios, tulbure, își lăsase amprente pe el. Serioja încerca să pășească cît mai zgomotos.

— Dacă împungi dracila primăvara, cînd înflorește, cu un ac de gămălie, petalele ei explodează, de parcă ar fi vii. Ca și cînd ai gîdila dracila.

— Știu.

— Tu te gîdili?

— Da.

— Înseamnă că ești nervoasă. Băieții Ahmedianov spun că dacă cineva se gîdila . . .

Continuau să meargă; Jenia în fugă, Serioja cu pași nefirești; paltonul Jeniei foșnea. Îl observă pe Dikih, exact în clipa în care ușița turnantă în jurul stilpului așezat de-a curmezișul drumului li opri. Îl văzu de departe, el ieșise din aceeași prăvălie spre care se îndreptau și el și plîna la care le mai rămăsese de mers vreo jumătate de stradă. Dikih nu era singur, în urma lui ieșise un om nu prea înalt, care căuta să ascundă faptul că era puțin șchiop. Jenia avea impresia că-l mai văzuse cîndva. Cei-alți trecură drumul fără să-i zărească așa că nu se salutară. Dikih nu-i observase pe copii, pășea solemn în galoșii săi mari și ridica într-una brațele în sus cu degetele răsfire. Se vedea că nu era de acord și căuta să dovedească cu toate cele zece degete că interlocutorul lui . . . (unde mai văzuse asta? De mult. Dar unde? probabil la Perm în copilărie.)

— Stai o clipă! Serioja se opri. Se lăsă într-un genunchi. Așteaptă un pic.

— Te-ai agățat?

— Da. Idioții naibii, nu pot să bată un cui cum trebuie.

— Ei, ce faci?

— Așteaptă, n-am găsit locul. Știi că-l cunosc pe șchiopul ăla. A, uite, slavă Domnului.

— S-a rupt?

— Nu, slavă Domnului, e întreg. În căptușeală este o gaură, dar e veche. Nu e vina mea. Hai să mergem. Stai o clipă să mă șterg pe genunchi. În regulă, putem pleca.

— Îl cunosc. Locuiește în curtea lui Ahmedianov. E prietenul lui Negarat. Ții minte, ți-am povestit, strînge pe oameni la el, toată noaptea beau, stau cu luminile aprinse la geam. Îți amintești? Îți amintești cînd am înnoptat la ei? Cînd a fost ziua de naștere a lui Samoil. E din ăia. Ții minte?

Ținea minte. Își dădea seama să greșise, că în acest caz șchiopul nu putuse trăi la Perm, deci i se păruese numai. Totuși continua să i se pară. Așa tăcînd, retrăind în amintire tot ceea ce ținera de Perm, făcu un pas greșit, ca și fratele, se prinse de ceva, păși peste ceva și privind în jur, se trezi în semiîntunericul tejghelelor, al cutiilor ușoare, al rafturilor, al saluturilor, al ofertelor de serviciu și . . . al cuvintelor rostite de Serioja.

Librarul care vindea tot felul de tutunuri, nu avea cartea pe care o căutau, dar îi consolă, încredințându-i că volumul lui Turgheniev li fusese promis, expediat din Moscova și se află pe drum; dealtfel cu o clipă în urmă vorbise despre acest lucru cu domnul Tvetkov, profesorul lor. Copii rîseră de eroarea lui și luîndu-și rămas bun, plecară fără nici un rezultat.

Cînd ieșiră din prăvălie, Jenia se adresă fratelui cu următoarea întrebare:

— Serioja, uit mereu să te-ntreb. Spune-mi, cunoști tu strada care se vede de la noi de pe stiva de lemne?

- Nu, nicideată n-am fost pe acolo.
- Nu-i adevărat, te-am văzut chiar eu.
- Pe stiva de lemne?
- Nu pe stiva de lemne, ci pe strada aceea, de dincolo de parc.
- A, de asta e vorba. Ai dreptate, cînd treci prin față se vede stiva. Dincolo de grădină, în fund. Sint niște lemne acolo. Așadar asta-i curtea noastră? E curtea noastră? Grozav! Eu de cite ori am trecut pe acolo, mi-am zis ce colosal ar fi să mă cocoț pe lemne, iar de pe stiva de lemne în pod; am văzut că e și o scară. Așadar, asta-i curtea noastră?
- Serioja, ai să-mi arăți drumul într-acolo?
- Asta-i bună, iarăși. E doar curtea noastră, ce să-ți arăt? Singură . . .
- Serioja, iar nu mă-nțelegi. Eu vorbesc de stradă, iar tu de curte. Arată-mi cum să ajung acolo. Ai să-mi arăți, Serioja?
- Iar nu-nțeleg. Păi și azi am trecut . . . Și uite, acum o să trecem din nou.
- Ce spui?
- Ce auzi. Dar bazinul de aramă? . . . În colț.
- Deci, butia aceea prăfuită . . .
- Aceea de care întreb. Iar parcul e în fund, la dreapta. Ia-o mai repede la picior, să nu întîrziem la masă. Astăzi avem raci.

Trecură la alt subiect. Frații Ahmedianov i-au făgăduit să-l învețe să spoiască samovarele. În ce privește întrebarea Jeniei, cu ce « se spoiește », apoi e vorba de un minereu special, un fel de cositor, numai lipsit de strălucire. Cu el se spoiesc obiectele de tinichea, și tot el e folosit la ars oale, iar frații Ahmedianov se pricep să facă toate astea.

Au trecut în fugă strada ca să nu trebuiască să aștepte un șir de care și așa au uitat, ea de rugămintea de a-i fi arătată strada, Serioja de făgăduiala de a i-o arăta. Trecînd prin fața ușii atelierului, inhalînd mirosul cald, fumul lîmblăcit pe care-l simți cînd cureți sfenice și clanțe de alamă, Jenia își aminti într-o clipă unde-l văzuse pe șchiop — cu cele trei necunoscute —, ce făcuseră ele atunci și înțelese pe loc că Țvetkov de care-i vorbise librarul, era chiar șchiopul.

VI

Negarat pleca seara. Tata se duse să-l conducă. Se-ntoarse de la gară noaptea tirziu, și apariția lui trezi în căsuța portarului o zarvă care nu se potoli curînd. Oamenii ieșiră cu făclii; în beznă răsunară strigăte; ploaua cu găleata; niște giște, scăpate nu se știe de unde, făceau un zgomot nemaipomenit.

Dimineața se trezi dîrînd, posomorită. Strada cenușie, umedă, sărea de parcă ar fi fost de cauciuc, ploaia mărunță, antipatică se bălăbănea și stropea cu noroi; căruțele săltau, oamenii trecînd strada, își afundau galoșii în noroi.

Jenia se întorcea acasă. Prelungirile zarvei nocturne se mai făcură simțite și dimineața. I se refuzase trăsura. O pornise pe jos, sub pretext că merge să cumpere sămînță de cînepă. De fapt se ducea să-și vadă prietena. La jumătatea drumului se convinge însă că nu poate găsi singură drumul din centru plin la casa Defendovilor și se întoarce înapoi. Își mai aminti că e dimineață și Liza e la școală. Era udă leocărcă și tremura de frig. Vremea părea să se îndrepte, dar cerul nu se înseninase încă. O strălucire rece, albă, plutea deasupra străzilor, așternîndu-se ca o frunză lipicioasă peste dalele umede. Norii tulburi se grăbeau să părăsească orașul, îngrămădindu-se unii peste alții, învîrtejindu-se, cuprinși de panică, la capătul celălalt al pieții, dincolo de felinarul cu trei brațe.

Cel ce se muta, trebuia să fi fost un om dezordonat sau lipsit de principii. Obiectele din modesta lui odaie de lucru nu fuseseră împachetate, ci așezate grămadă, așa cum stătuseră în încăpere, roțițele fotoliilor ieșind de sub husa albă, se mișcau, lunecau ca pe parchet la fiecare scuturătură a camionului tras de cai. Husele erau albe ca zăpada, deși complet ude de ploaie. Albul lor era atît de violent, încît privindu-le aveai impresia că au aceeași culoare și caldarimul spălat de ploaie, și apa zgribulită, pitulată pe sub garduri, și păsările ce veneau stoluri stoluri dinspre grajduri, și copacii ce păreau să le urmeze în zbor și chiar palmierul din ghiveci, care se balansa salutînd stingher din căruță tot ce intilnea în calea sa.

Căruța avea un aer ciudat. Fără să vrea atrăgea atenția. Alături, mergea un țăran, camionul se lăsase pe o rină, înainta la pas, agățîndu-se de stîlpii de la marginea drumului. Deasupra tabloului, zbura ca o fișie, croncănind, un cuvînt umed, plum-buriu, orașul, el trezea în capul fetei, numeroase reprezentări fugare. cum fugară era și strălucirea rece de octombrie ce plutea deasupra străzii pentru a se cufunda în băltoace.

— Are să se îmbolnăvească din clipa în care are să-și așeze lucrurile, se gîndi fetița la proprietarul necunoscut. Și își imagină un om, un om în genere, cu mers legănat, pășind pas după pas, așezîndu-și calabalicul prin unghere. Își imagină că avea mișcările și gesturile lui, și-l imagină cum ia o cîrpă, și înconjurînd ghiveciul, se apleacă să șteargă frunzele de palmieri, acoperite de promoroacă. Apoi face un guturai, are friguri, are febră. Se îmbolnăvește neapărat. Jenia își inchipui și acest lucru în toată realitatea. Ca în viață. Săltînd cu zgomot, căruța porni la deal, spre Iset. Jenia o luă la stînga.

Probabil că cineva călca cu pași grei în spatele ușii. Din cauza aceasta ceaiul se clătina în paharul așezat pe măsuta de noapte de lingă pat. Se clătina felioara de lămîie în ceai. Se clătinau razele de soare pe tapet de parcă ar fi fost tulumbe cu sirop din gheretele de răcoritoare, cu firme înfățișînd un turc care șade și fumează din trabuc, pe care un turc . . . fumează . . . un trabuc . . . Fumează . . . un trabuc.

Probabil că cineva călca cu pași grei. Bolnava ațipi din nou.

Jenia se îmbolnăvise a doua zi după plecarea lui Negarat; în aceeași zi în care, întorcîndu-se de la plimbare, află că Axinia născuse noaptea un băiat; în aceeași zi în care văzuse carul cu mobilă și hotărîse că proprietarul ei se va îmbolnăvi de reumatism. Două săptămîni zăcuse cu febră mare, cu trupul nădușit, stropit de punctulețe de piper roșu care îi ardea pielea, făcea să i se lipească pleoapele și colțurile gurii. Transpirația o chinuia, avea senzația că s-a umflat îngrozitor, că este toată numai întepături. De parcă o viespe i-ar fi vărsat în trup o flacără care o umflase. De parcă acul viespei, subțirel ca un fir de păr cărunt, i-ar fi rămas înfipt în trup și simțea continuu dorința să și-l zmulgă ba dintr-o parte ba din alta, ba din obrazul vinăt, ba din umărul umflat ce gemea sub cămașă, ba de altundeva.

Acum Jenia era în convalescență. Simțea slăbiciune în tot trupul. Senzația de slăbiciune urma legea unei geometrii proprii, ciudate, te făcea să-ți simți capul învîrtejindu-se și greața apăsîndu-te,

Pornind de la vreun episod de pe cuvertură, senzația de slăbiciune așeza straturi peste straturi de vid, care creșteau pînă la proporții uriașe, neînchipuite, încît amurgul părea să dorească să ia forma pieței, așezînd-o astfel la temelia acestei nebulii a spațiului. Sau desfăcîndu-se de desenul de pe tapet, desfășura agale în fața fetei șir lingă șir, benzi, spații largi care se înlocuiau ușor unele pe altele și sfîrșeau ca toate senzațiile de acest fel prin a te slei de puteri din cauza argumentării continue a dimensiunilor. Sau chinuia pe bolnavă cu străfunduri care coborau fără de sfîrșit, dezvelindu-și de la bun început, de la prima scîndurică a parchetului, adîncurile nemăsurate, coborînd patul la fund încet-încet, și odată cu patul și fetița. Capul ei

devenea adoma unei bucățele de zahăr aruncată în prăpastia unui haos cumplit, pustiu, lipsit de orice gust, în care se dilua pentru a se contopi cu el.

De vină era hipersensibilitatea labirintului urechilor.

Probabil că cineva călca cu pași grei. Felia de lămâie se clătina. Se clătina soarele pe tapet.

În sfârșit Jenia se trezi. În odaie intră mama, o feliță că s-a însănătoșit, ceea ce produse asupra fetei impresia că mama ar citi gândurile altora. Cînd se trezise mai auzise asemenea felițări. O felițaseră pentru același lucru propriile ei miini și picioare, brațele, genunchii. Și ea întinzîndu-se, primea cu plăcere aceste felițări. Se și trezise datorită acestor felițări. Și uite că și mama o felițata. Ciudată coincidență !

Cei ai casei intrau și ieșeau, se așezau pe scaune și plecau. Jenia puneă întrebări și primea răspunsuri. Unele lucruri se schimbaseră în timpul cit fusese bolnavă, altele rămăseseră neschimbate. De primele nu se atîngea, pe celelalte nu le lăsa în pace. Probabil că nu se schimbaseră mama. Nu se schimbaseră cituși de puțin tata. Se schimbaseră: ea însăși, Serioja, felul cum cădea lumina în odaie, tăcerea încăperilor de alături și încă ceva, încă multe lucruri. Ninsese oare? Nu. Din cînd în cînd fulguise, apoi zăpada se topise, fuseseră înghețuri, incît nu puteai pricepe de e pămîntul gol sau nu, de fusese zăpadă sau nu. Nici nu băga de seamă cui anume adresa întrebări. Răspunsurile se inghesuiau unul lîngă altul.

Cei sănătoși veneau și plecau. Veni și Liza. La început n-au vrut s-o lase. Apoi și-au adus aminte că pojarul e o boală care nu se repetă și i-au dat voie să intre. A venit și Diki. Jenia abia băga de seamă cine anume ce-i spunea.

După ce toți plecară la masă, rămînînd singură cu Uliașa, Jenia își aminti cit s-a ris la bucătărie de întrebarea ei prostească. Se ferea să mai pună asemenea întrebări. Puse una inteligentă, serioasă, pe un ton de om mare : e cumva din nou gravidă Axinia ? Ridicînd paharul de pe mesioară, Uliașa lovi cu lingurița pe pereții lui și întoarse capul :

— Draga mea ! . . . Las-o să se odihnească, doar n-are să fie tot timpul . . .

Apoi o zbughi din odaie; ușa rămăsese întredeschisă și bucătăria răsună de risete, ai fi zis că s-a răsturnat raftul cu cratițe. După hohotele de ris, se auziră țipete, tînguilele se aruncară în brațele slujnicei și ale lui Halim, porni un virtej, totul striga, dănuia, se învîrtea în viteză de parcă s-ar fi apucat după ceartă să se bată, în cele din urmă cineva se apropie și închise ușa ce rămăsese întredeschisă.

Întrebarea nu trebuia pusă. Era și mai prostească decît precedentă.

VII

Ce să fie? Oare se topește iar zăpada ? Înseamnă că și astăzi vor merge în trăsura, că și astăzi nu se vor inhăma caii la sanie ? Jenia petrecea ore întregi la fereastră pînă îi înghețau nasul și miinile. Cu cîteva clipe înainte plecase Diki. Astăzi rămăsese nemulțumit de ea. Dar cum să înveți cînd în curte cîntă cocoșii, cerul e numai vuiet, iar cînd se oprește dangătul clopotelor reîncep cocoșii. Norii erau pleșuvi și murdari. Ziua își bagă mutra pe fereastră ca un vițel în staul în așteptarea laptelui. Asta să nu fie primăvară ? De la prînz însă, un nor vinețiu cuprinse ca un cerc vîzduhul, cerul se strîngea și se micșora și aveai impresia că auzi șueratul și respirația norilor. Orele în zbor, gonind spre amurgul iernatic, spre miază-noapte, smulg ultimele frunze de pe copaci, tund gazonul, înțepă prin crăpături, spintecă pieptul. În spatele caselor se cască guri negre ca de tun, descoperind adîncurile de miază-noapte, îndreptate spre curtea lor, sînt încărcate de noiembrie cel uriaș ca de obuze. Și totuși nu e decît octombrie.

Și totuși nu e decit octombrie. Iarnă ca aceasta nu s-a mai pomenit. Se zice că scământăturile de toamnă sint compromise și toată lumea se teme de foamete. Ai zice că cineva a ridicat o baghetă fermecată și a tras linii peste burlane, peste acoperișuri, peste porumbare. Și a trasat: aici fum, aici zăpadă, dincoace promoroacă. De fapt nu e încă de niciunele. Amurgul pustiu, îmbătrinit, le duce dorul. Amurgul își încordează privirea, pământul se simte împovărat de felinarele și luminile din casă aprinse devreme, așa cum capul se simte apăsător de ochii ațintiți, îndurerați, în așteptări îndelungate. E o așteptare încordată: în bucătării s-au depozitat lemne, de două săptămîni norii sint plini doldora de zăpadă, văzduhul geme de întuneric. Cînd va rosti oare magul care a înconjurat tot ce vezi cu cercurile lui de vrăjitor, cînd va rosti el cuvîntul fatidic și va chema iarna a cărei suflare o simțim lingă ușă?

Doamne, nimeni n-a rupt foile din calendar! E adevărat că nimeni nu se ocupa de calendarul din odaia de studiu. De obicei, se rupeau foile din calendarul care atîrna în odaia copiilor. Totuși l 29 august. Mișto l ar fi zis Serioja. Dată scrisă cu roșu. Sărbătoare. Tăierea capului lui Ioan Botezătorul. Calendarul se scotea ușor din cui. Neavînd ce face, Jenia începu să rupă foile. Executa mișcarea din plictiseală, curînd încetă să mai înțeleagă ce face și din cînd în cînd doar repeta în sine: « Treizeci, mîine-i treizeci și unu . . . »

— De două zile nu mai iese din casă.

Cuvintele răsunară în coridor și o treziră din gîndurile ei; își dădu seama cit de departe ajunsese rupînd foile. Dincolo de introducere. Mama li atinsese mîna.

— Jenia, spune-mi te rog . . .

Restul dispăru ca și cînd nu ar fi fost rostit. Ca în transă, Jenia o rugă pe doamna Liuvers să spună: « Tăierea capului lui Ioan Botezătorul ». Mama repetă uimită. Dar nu spuse « Botzătorul », cum rostea Axinia.

În clipa următoare Jenia se miră de ea însăși. Ce să fi fost oare? Cine s-o fi îndemnat? De unde o fi iscodit? Ea, Jenia întrebasese, sau poate mama? Cine se putea gîndi la așa ceva? Ca în basme, de neînchipuit! Cine a imaginat?

Mama stătea locului, nu-i venea să creadă urechilor. O privea cu ochii larg deschiși. Jenia o lăsase gură cască. Întrebarea semăna a bătaie de joc și totuși în ochii fetei se vedeau lacrimi.

Presimțirile vagi se adevăriră. În timpul plimbării simți limpede cum se indulcește aerul, norii se înmoaie și sunetul potcoavelor pe caldarîm se înmoaie și el. Nu se aprinseseră încă luminile, dar în văzduh și începură să plutească, să se involbureze, să rătăcească fulgi ușori cenușii și uscați. Nici nu apucaseră să ajungă în dreptul podului că fulgii dispărură și se lăsă o ninsoare deasă ca o perdea. Davlețșa coborî de pe capră și ridică coviltirul de piele. Jenia și Serioja rămăseseră în întuneric lipiți unul de altul. Jeniei îi venea să facă mii de nebunii, așa cum nebunii făcea și vremea. Își dădura seama că Davlețșa o luase înapoi spre casă pentru că auziseră din nou podul răsunînd sub roți. Strada era de nerecunoscut. Strada dispăruse cu desăvîrșire. Noaptea se lăsase brusc și orașul, înnebunit, mișca din mii de buze groase, albe. Serioja își scoase capul afară de sub coviltir și rezemîndu-se de un genunchi, porunci vizitiului să-i ducă spre școala de meserii. Jenia înmărmurise de entuziasm; în felul în care răsunară în aer cuvintele lui Serioja, simțea că aflase toate tainele și tot farmecul iernii. Drept răspuns Davlețșa strigă că trebuie să se întoarcă acasă ca să nu obosească caii, pentru că stăpînii voiau să meargă la teatru, deci caii trebuiau înhămați la sanie. Jenia își zise că părinții vor pleca, iar ei doi vor rămîne singuri. Își zise că va sta pînă noaptea tirziu la lumina lămpii cu volumul acela din « Basmele motanului » care nu e pentru copii. Trebuie să-l ia din dormitorul mamei și să facă rost de niște ciocolată. Va citi ronțînd ciocolată și ascultînd viscolul străzii.

Viscolea, nu glumă. Cerul se scutura, din el se rostogoleau nenumărate împărții și ținuturi albe, enigmatice și înspăimântătoare. Era limpede că aceste ținuturi care se rostogoleau, nu se știe de unde, nu auziseră niciodată de viață, de pământ și oarbele forțe ale nopții, inundau pământul fără să vadă și fără să știe.

Fermecătoare și cumplite, admirabile și demonice erau aceste împărții. Jenia simțea cum i se taie răsuflarea, privindu-le. Aerul se clătina, apuca ce-i cădea sub mină, cimpiile biciuite urlau ca în chinuri, de se auzea până departe-depart. Totul se amestecase. Noaptea se năpustise îndirjită de părul cărunt, înclicat care o orbea și o împiedica. Totul gonea, care încotro, fără drum, urlind. Strigătele și ecurile, dispăreau fără să se întâlnească, piereau purtate de vîrtej pe acoperișuri. Viscolea.

Bocăniră îndelung în vestibul, scuturind zăpada de pe cojoacele albe și pufoase. Și cită apă curse de pe galoși pe linoleul cu pătrățele. Pe masă zăceau coji de ouă, serviciul de piper scos din bufet, nu fusese pus la loc, se vărsase mult piper pe fața de masă, peste gălbenușele pe jumătate mîncate, în cutia de aluminiu unde se aflau resturile. Părinții mîncaseră mai devreme căci se pregăteau să meargă la teatru, dar mai stăteau în sufragerie și-i îndemnau pe copii să se dezbrace mai repede. Nimeni nu le-a făcut morală. Mama nu era hotărîtă dacă să meargă sau nu; ședea atît de tristă, atît de tristă. Privind-o Jenia își aminti că nici ea de fapt nu e foarte veselă — în sfîrșit reușise să-și descheie copca — ci mai curînd se simte tristă și intrînd în sufragerie întreabă de soarta tortului cu nucă. Tata aruncă o privire mamei și-i spuse că nimeni nu o silește să meargă și e mai bine să rămîină acasă.

— Nu, de ce, să mergem, spuse mama, trebuie să mă distrez. Doctorul mi-a dat voie.

— Hotărăște-te.

— Dar unde-i tortul? se amestecă din nou Jenia, și auzi drept răspuns că tortul n-a fugit, că pînă la tort mai este și altă mîncare, că nimeni nu începe masa cu tort, și că tortul e în bufet; s-ar zice că acum a venit la ei în vizită și nu cunoaște rînduieile casei.

Așa grăi tatăl pentru a repeta apoi către mamă:

— Hotărăște-te.

— M-am hotărît, mergem. Și, zimbînd trist către Jenia, mama se duse să se îmbrace.

Ciocnînd oul cu lingurița, foarte serios și atent ca să nu nimerească alături, Serioja îl preveni pe tata că vremea se schimbase, că viscolea, să țină seama de asta, pentru ca apoi să izbucnească în ris: nasul i se dezghețase, și avea purtări cam ciudate. Serioja se foi în scaun pînă reuși să scoată din buzunarul pantalonilor de uniformă strimți batista, își ștersen nasul, așa cum îl învățase tata « fără să-și spargă timpanul », apucă lingurița rumen și înviorat cum era după plimbare, și privindu-l pe tata, spuse:

— Cînd am ieșit l-am văzut pe prietenul lui Negarat. Îl cunoști?

— Pe Evans? rosti tata distrat.

— Noi nu-l cunoaștem pe acest om, se băgă în vorba nervoasă, Jenia.

— Vica l se auzi din dormitor.

Tata se sculă și se duse într-acolo. În ușă Jenia se ciocni cu Ulișa care ducea în odaia ei lampa aprinsă. Curînd răsună alături o ușă trîntită. Serioja intrase la el în odaie. . . . Serioja fusese astăzi admirabil. Jeniei îi plăcea cînd prietenul fraților Ahmedianov devenea iarăși un băiețel, cînd se putea spune despre el că poartă un costumăș de licean.

Cîteva uși trîntite. Cîeva îmbrăca cu zgomot șoșonii. În sfîrșit, stăpînii plecară.

În scrisoare se spunea că « și pînă atunci ea nu uitase de ei și deci ca și altădată să ceară ce au nevoie ». Iar cînd surioara scumpă, toată numai salutări și îmbrățișări, începu să le împartă pe la rude, zicîndu-i fiecăruia pe nume, Ulișa, care de astă dată

figura cu numele de Uliana, mulțumi domnișoarei, făcu lampa mai mică și plecă luind cu ea scrisoarea, sticlăuța cu cerneală și restul dintr-o rublă unsuroasă.

Jenia se apucă din nou de probleme. Uitase să includă perioada între paranteze. Continua împărțirea, scriind perioadă după perioadă. Problema părea să nu aibă sfârșit. Fracțiunile creșteau și creșteau. « Dar dacă pojarul se repetă? » trecu ca un fulger prin capul Jeniei. Dikih vorbise astăzi despre infinit. Nu mai înțelegea ce anume făcea. Simțea că în timpul zilei se petrecuse ceva, ar fi vrut să doarmă sau să plingă, dar nu putea să-și dea seama ce anume se petrecuse și când anume, nu putea pentru că nu avea puterea să se concentreze. Zgomotul de afară scădea. Viscolul se potolea. Fracțiunile zecimale erau ceva cu totul nou pentru Jenia. Marginea hirtiei nu mai era suficientă. Se hotări să înceapă de la început, să scrie mai mărunț și să controleze fiecare verigă. Afară se așternuse liniște. Îi era frică să nu uite cifra ținută în minte, să nu încurce socoteala. « Fereastra stă locului, își zise ea, continuând să răstoarne alți 3 și 7 în butoiul fără fund, am să-i aud la timp, în jur e liniște, n-au să poată urca repede sus. Mama e gravidă. Dar problema e alta. 3773 se repetă. Să copiez pur și simplu sau să totalizez? Își aminti brusc că Dikih îi spusese astăzi: « *că nu trebuie să calculeze ci pur și simplu să renunțe, să arunce.* » Se ridică și se duse la fereastră.

Afară se inseninase. Din noaptea neagră veneau, plutind fulgi, rari. Ei se apropiau de felinarul de pe stradă, îl înconjurau din toate părțile și făcând o piruetă dispăreau din cimpul vizual. În locul lor apăreau alți fulgi. Strada strălucea, acoperită de un covor scinteietor de zăpadă. Drum de sănii. Alb, strălucitor și dulce ca acadelele din basme. Jenia rămase un timp la fereastră, privind fix piruetele și figurile pe care le făceau în jurul felinarelor fulgii argintii ai lui Andersen. După câteva clipe, intră în odaia mamei să ia « Basmele motanului ». N-a fost nevoie să aprindă lumina, se vedea și așa. Acoperișul de tinichea al magaziei, revărsa în odaie sclipiri ce se mișcau. În răsuflarea uriașului acoperiș, paturile stăteau înghețate și strălucitoare. O mătăse fumurie zăcea aruncată în dezordine. Niște bluzețe minuscule răspindeau miros apăsător de transpirație și pinză apretată. Mirosea a violete, dulapul era negru-albastru ca noaptea de afară, ca întunericul acesta uscat și cald, în care se mișcau scinteierile de ghiță. Globulețul de metal de la capul patului strălucea ca o mărgea singuratecă. Celălalt, se stingea sub cămașa aruncată. Jenia făcu ochii mici, globulețul se desprinsese de podea și pluti spre garderobă. Jenia își aminti pentru ce venise. Cu cartea în mână se apropie de una din ferestrele dormitorului. Era o noapte plină de stele. La Ekaterinburg se lăsase iarnă. Privind afară se gândi la Pușkin și-și zise că-i va cere meditatorului să-i dea o compunere despre Evgheni Oneghin.

Serioja avea chef de vorbă. O întrebă:

— Te-ai parfumat? Dă-mi și mie.

Toată ziua fusese atît de drăguț! Foarte rumen în obraz. Iar Jenia își zise că poate niciodată nu va exista o noapte ca aceasta. Simțea dorința să rămână singură.

Se întoarse în odaie și începu să citească « Basmele motanului ». Citi o nuvelă, a doua, cu respirația tăiată. Era atît de cufuncată în lectură încît nici nu-l auzi pe Serioja care se pregătea să se culce în odaia de alături. Un joc ciudat se porni pe chipul ei. Nu era conștientă de el. Ba i se lățea fața ca la pește; lăsa buza în jos și ochii înțepeniți, ca de mort, țintuiri de groază pe pagină, refuzau să ridice privirile ca să nu zărească obiectul acela undeva în spatele dulapului. Ba începea să dea din cap a aprobare către carte, așa cum aprobi o faptă sau te bucuri de întorsătura pe care o ia un lucru. Încetinea lectura cînd se descriau lacuri și se arunca cu capul în jos în bezna scenelor de noapte, purtînd în mînă o cîosvirtă de foc de bengal pe cale de a se stinge pentru a-și lumina drumul. Într-un loc, rătăcindu-se, omul striga, se oprea pentru o clipă ascultînd dacă nu-i răspunde cineva și auzea răspunzînd

ecoul. Jenia își dresе glasul, simțea că o zgirie în gitlej. Numele « Mirra » atit de nerusesc o scoase din starea de incremenire. Lăsa cartea de o parte și căzu pe ginduri. « Așa arată iarna în Asia ! Ce-or fi făcînd acum chinezii într-o noapte întunecată ca aceasta ? » Privirea-i căzu pe ceas. « Trebuie să fie cumpłit să te găsești în mijlocul chinezilor pe un întuneric ca acesta ». Privi din nou ceasul și se înspăimîntă. Dintr-o clipă în alta puteau să se întoarcă părinții. Era unsprezece trecute. Iși desfăcu șireturile de la ghețe și-și aminti că e cazul să ducă cartea la loc.

Jenia sări în sus. Se așeză pe marginea patului holbind ochii. Nu, nu putea fi un hoț. Erau mulți oameni, care tropăiau și vorbeau cu voce tare de parcă ar fi fost în plină zi. Brusc, cineva țipă ca injunghiat, se auzi tirindu-se ceva, scaunele se rostogoliră. Țipătul era al unei femei. Se stîrni o vinzoleală îngrozitoare. Uși trîntite. Cînd se închidea o ușă, în fund, departe, părea că cineva pune în gura femeii un căluș. Ușa se deschidea din nou și casa era străpunsă de un urlet fierbinte, fulgerător. Părul se făcu măciucă în capul Jeniei. Femeia era mama. Înțelese totul. Uliașa bocea; pentru o clipă auzi glasul tatălui care dispăru de îndată. Cineva îl imbrîncea pe Serioja, iar el striga: « Să nu mă închideți cu cheia ». « Sint toți ai casei », și așa cum era, cu picioarele goale, numai în cămașă, Jenia se aruncă în coridor. Tata era cit p-aci s-o răstoarne. Alerga în palton și striga ceva Uliașei.

— Tată !

Îl văzu alergînd înapoi, ducînd în mină cana de faianță din baie.

— Tată !

— Unde e Lipa ? strigă el din fugă cu vocea schimbată.

Stropînd pe jos, dispăru în spatele ușii, iar cînd peste o clipă apărui în cămașă și fără haină, Jenia se trezi în brațele Uliașei și nu auzi cuvintele rostite în șoaptă, disperate, profunde.

— Ce-i cu mama ?

Drept răsپuns, Uliașa repeta într-una același lucru :

— Nu se poate, Jenicica, nu se poate, scumpa mea. Dormi, culcă-te. Acoperă-te. Întoarce-te pe o parte. Of, Doamne ! . . . Draga mea . . . nu se poate, nu se poate, repeta ea, acoperînd-o ca și cînd ar fi fost mică și pregătindu-se să iasă.

« Nu se poate, nu se poate », dar nu spunea ce nu se poate. Avea chipul scaldat în lacrimi și părul încilcit. La a treia ușă auzi cheia răsucindu-se în broască.

Jenia aprinse un chibrit ca să vadă dacă mai e mult pînă la ziuă. Era deabia douăsprezece trecute. Se miră profund. Așa dar nu dormise nici măcar o oră. Zgomotul nu înceta, acolo, în odăile părinților. Țipetele explodau, împușcau, se năpusteau afară. Apoi pentru cîteva clipe scurte se așternu o liniște mare, ca de veacuri. În această liniște se cufundară pași grăbiți și vorbe dese, rostite cu grijă. Soneria răsună odată, încă odată. Apoi porniră atitea cuvinte, atitea discuții, atitea porunci, încît se părea că odăile au fost făcute scrum de voci ca niște mese pe care stau mii de candelabre stînse.

Jenia adormi, adormi cu lacrimi pe față. Visă că veniseră niște musafiri. Ea îi număra și greșea mereu socoteala. De fiecare dată era unul în plus. Și de fiecare dată, cînd greșea, o apuca aceeași groază ca atunci cînd înțelesese că nu-i nimeni altul decît mama.

Cum mai putea să se bucure de dimineața pură și senină ! Serioja se gîndise să se joace, să arunce cu bulgări de zăpadă, să organizeze adevărate bătălii cu copiii din curte. Ceaiul a fost servit în odaia de studii. Li s-a spus că în sufragerie lucrează parchetarii. Dar cînd a venit tata s-a văzut dintr-odată că el nu știe nimic de parchetari. Și într-adevăr nu știa nimic de ei. El le-a spus cauza adevărată a schimbării. Mama se îmbolnăvise. Avea nevoie de liniște.

Ciorile zburau croncănind în voie, deasupra giulgiului alb al străzii. Prin fața casei trecu o sanie trasă de un căluț; încă nedeprins cu noul atelaj se încurca la fiecare pas.

— Tu ai să te duci la familia Defendov. Am și vorbit. Iar tu . . .

— Pentru ce? Il întrerupse Jenia.

Serioja care ghicise, o luă înaintea tatălui:

— Ca să nu te molipsești, explică el cu un aer serios, surorii sale.

Intervi cineva, de afară din stradă, care nu-l lăsă să termine. Serioja se duse la fereastră; s-ar fi zis că se auzise strigat. Tătarul care venise avea haine noi, era frumos și atrăgător ca un fazan. Purta o căciulă de oaie; jocul sclnteia mai tare ca safianul. Umbla legănându-se ca o rață, se balansa poate și pentru că cizmele lui albe, cu model purpuriu, nu aveau nici cea mai mică idee despre forma tălpii omeneste. Ornamentele de pe cizme evoluau în deplină libertate, prea puțin preocupate că au de-a face cu un picior și nu cu cești de ceai, sau cu acoperișul de deasupra ușii de la intrare. Cel mai interesant era faptul că — în această clipă gemetele care se auzeau slab din dormitor se întetiră și tata ieși în coridor, interzicându-le să-l urmeze — era faptul că urmele pe care tătarul le lăsa pe drum erau subțiri și curate. Din cauza acestor urme sculpturale, ordonate, zăpada părea să semene și mai mult cu atlasul.

— Asta-i scrisoarea. O dai lui Defendov în persoană. Ai înțeles? Hai, îmbracă-te. O să vă aducă de îndată hainele aici. Veți ieși pe scara de serviciu. Iar pe tine te așteaptă Ahmedianovii.

— Chiar mă și așteaptă? întrebă ironic băiatul.

— Da. Duceți-vă la bucătărie să vă îmbrăcați.

Vorbea absent. Îi conduse fără grabă la bucătărie, unde cineva zvirlise grămadă pe scaun cojoacele, căciulile și mănușile lor. O adiere de iarnă venea dinspre scară: « Ei, oh ! » se opri în aer strigătul rece al unei sănii ce trecu în goană. Grăbindu-se cu îmbrăcatul, copiii nu nimereau mincile. Hainele miroseau a ladă și blană somno-roasă.

— Ce te moșmondești atita?

— N-o pune în margine, are să cadă. Ce se aude?

— Geme într-una; jupineasa își strinse șorțul și se aplecă să arunce câteva lemne în vatra care ardea. Asta nu-i treaba mea, se indignă ea, și plecă în odaie.

În găleata neagră, ponosită, zăceau câteva sticle sparte și rețete îngălbenite. Ștergarele erau imbibate de singe stufos, scorojit. Păreau niște făclii aprinse. Îți trezeau dorința să le calci în picioare, ca să le stingi flacăra. În cratiță dlocotea apa. În jur erau lighene albe și tot felul de vase, de forme ciudate, ca într-o farmacie.

În tindă, micul Halim spărgea ghiața.

— A rămas ceva din timpul verii? întrebă Serioja.

— Acuși se face una nouă.

— Dă-mi-o mie, degeaba o spargi.

— De ce degeaba? Trebuie spart. Spart și pus la sticle.

— Hai, ești gata?

Jenia mai dădu o raită prin odăi. Serioja ieșise pe scară și în așteptarea surorii sale bătea cu un lemn toaca în balustrada de fier.

VIII

Familia Defendov cina. Făcându-și semnul crucii, bunica se lăsă în fotoliu. Lampa ardea cu o flăcără tulbure, scoțind fum. Fitolul era cînd prea mare, cînd prea mic. Mina uscată a lui Defendov se ridica adesea spre lampă, și de cîte ori și-o rețrăgea,

coborînd-o fără grabă la locul ei, mina tremura mărunț, dar nu bătrînește; ai fi zis că ridică un pahar plin pînă sus de tot. Îi tremura virful degetelor.

Vorbea cu o voce clară, de parcă și-ar fi alcătuit cuvintele nu din sunete, ci le-ar fi cules literă cu literă, reproducînd totuși adevăratul, inclusiv semnul tare.

Înconjurată de mușcate și heliotropi, cu gîtul umflat, lampa pilpiia. Căldura sticlei atrăgea gîndacii; acele ceasornicului își întindeau alene brațele spre ea. Timpul curgea încet, tîrîndu-se, ca iarna. În odaie, timpul putrezea; în ogradă îngheța și duhnea urît, lîngă fereastră alerga, umbra cu pași mărunți, se dubla și se tripla la lumină.

Defendova puse pe masă o farfurie cu ficat fierbinte, fumegînd, prăjit cu ceapă. Defendov spunea nu știu ce, repetînd într-una cuvîntul « recomand ». Liza sporovăia fără încetare, dar Jenia nu auzea nimic. Încă de aseară li venea să plîngă într-una, iar acum era pur și simplu însetată de plîns. Mai ales că purta bluza cusută după indicațiile date de mama.

Defendov înțelegea starea ei sufletească. Căuta s-o distreze. Ba vorbea cu ea cum ai vorbi cu un copil mic, ba dimpotrivă trecea la exagerarea cealaltă. Întrebările lui glumețe o speriau și o intimidau. Bijblind în întuneric, el căuta să tatoneze sufletul prietenei fiicei sale, de parcă i-ar fi întrebat inima, cîți ani li dă. Avea intenția ca după ce va descoperi fără greș vreo trăsătură anume a Jeniei, s-o speculeze pentru a o ajuta să uite de casă, dar aceste tatonări ale sale nu făceau decît să-i amintească că se află printre străini.

La un moment dat Jenia nu mai putu suporta și ridicîndu-se de la masă, murmură, timidă, ca un copil.

— Vă mulțumesc. Zău, sînt sătulă. Aș putea să mă uit la poze? Roșîndu-se, violent, căci văzu nedumerirea generală, arătă cu capul în direcția odăii de alături — Walter Scott. Se poate?

— Du-te, du-te, suflețelule, morfoli bunica, țintuind-o locului pe Liza cu o mișcare a sprincenelor.

— Tare-mi pare rău de bietul copil, se adresă ea fiului său, cînd cele două jumătăți ale perdelei vișinii grele se alăturară în urma Jeniei.

Raftul se încovoiasă sub greutatea revistei « Sever », — colecție completă. Mai jos străluceau prăfuite volumele de opere complete ale lui Karamzin. Din tavan cobora o lustră trandafirie, care lăsa în întuneric o pereche de fotolii uzate, iar covorul, complet cufundat în beznă, se ivi sub picioare ca o surpriză neașteptată.

Jenia avusese impresia că în momentul în care va intra în odaie se va așeza și va izbunci în plîns. Lacrimile îi stăteau în ochi, dar nu izbuteau să descătușeze durerea, s-o facă să se reverse. Cum ar putea ca să se scuture de povara grea a durerii, care se așezase de aseară în sufletul ei apăsîndu-l ca o grindă? Lacrimile nu sînt în stare s-o sfîrîme, să rupă zăgazarile. Pentru a le veni în ajutor începu să se gîndească la mama.

Pentru prima oară în viață, pregătindu-se să innopteze la niște străini, măsură toată profunzimea atașamentului său față de această ființă scumpă, cea mai scumpă dintre toate cîte există pe lume.

Pe neașteptate auzi dincolo de perdea rîsul Lizei.

— Sfîredeluș ce ești, nu alta! spuse bunica tușînd printre hohotele de ris.

Jenia se miră că putuse crede altădată că iubește pe această fată, al cărei rîs răsună alături, atît de străin, atît de inutil pentru ea. Înăuntrul ei se rupse ceva; lacrimile izbunciră în clipa în care mama dispăru din amintiri: suferîndă, rămase în seria faptelor de aseară, ca înconjurată în gară de niște oameni veniți s-o conducă, la cheremul trenului vremii, care o purta în goană pe Jenia, undeva, spre meleaguri depărtate.

De nesuportat, ca totul de nesuportat, era privirea pătrunzătoare pe care doamna Liuvvers o ațintise asupra ei, ieri, în camera de studiu. I se infipse în minte și nu o mai putea zmulge. De această privire era legat tot ceea ce simțea acum Jenia. De parcă era vorba de un obiect prețios, scump, pe care ar fi trebuit să-l ia, pe care îl uitase, îl nesocotise.

Acest sentiment te făcea să-ți pierzi capul, într-atita amărăciunea, impasul pe care-l sădea în suflet te făceau să innebunești, să nu mai răspunzi de tine. Jenia stătea lingă geam și plingea pe tăcute. Lacrimile curgeau și ea nu le ștergea. Avea miinile ocupate, deși nu ținea nimic în ele. Miinile atirneau țepene, pline de energie, de îndărătnicie, de elan.

Pe neașteptate un gând îi fulgeră prin minte. Își dădu seama brusc că semăna teribil cu mama. Acest sentiment se uni cu senzația puternică, precisă, că este în stare să transforme imaginația în faptă dacă aceasta încă nu există, că poate deveni identică cu mama numai prin forța acestei stări teribil de dulci. Era un sentiment pătrunzător, ascuțit pină la durere. *Era sentimentul unei femei care dinlăuntru, din interior, își vedea chipul și farmecul.* Jenia nu avea conștiința acestui sentiment pentru că îl trăia pentru prima oară. De un singur lucru nu se indoia; tot așa emoționată, întorcind spatele și fiicei sale și guvernantei, stătuse cindva lingă fereastră și doamna Liuvvers mușcându-și buzele, jucind cu lornionul în palma înmănușată.

Intră în odaia de alături, unde se afla familia Defendov, beată de lacrimi, dar inseninată; intră cu un pas nou, schimbat, larg, melancolic, dezordonat. Văzind-o, Defendov simți că reprezentarea pe care și-o făcuse despre această fetiță în absența ei, nu se potrivește deloc cu realitatea. Și de n-ar fi fost samovarul, s-ar fi apucat s-o studieze din nou pentru a-și alcătui o nouă reprezentare.

Defendova se duse la bucătărie să aducă tava, samovarul stătea pe podea și privirile tuturor rămăseră ațintite asupra aramei incinse, clocotinde, asemenea unei ființe vii. Obrăznicia samovarului încetă în clipa în care fu mutat pe masă. Jenia își relua locul gata să participe la conversația generală. Simțea nedeslușit că ei îi revenea misiunea de a alege tema discuției. Altfel va fi constrinsă să rămână în singurătatea ei dinainte, căci oamenii nu-și vor da seama că mama ei este aici, alături de ea, în ea. Această miopie a oamenilor nu i-ar face decit rău și ei, dar mai ales mamei. Și parcă îmbărbă ată de acest ultim argument se adresă către Defendova care tocmai așezase samovarul greu pe marginea tăvii. — « Vasa Vasilievna »

— Tu ai putea naște? Liza nu-i răspunse pe loc.

— Stă mai încet, nu țipa. Bineînțeles, ca orice fată. Liza vorbea în șoaptă cu glas întrerupt.

Jenia nu vedea chipul prietenei. Liza cotrobăi pe masă, dar nu găsi chibriturile. Știa cu mult mai mult decit Jenia în această privință. Știa totul, cum știu copiii care află aceste lucruri din spusele altora. În asemenea cazuri firile îndrăgite de creator se răzvrătesc, se indignază și se sălbătesc. Ele nu pot trece această încercare fără a cunoaște o stare patologică. Inversul ar fi împotriva firii, și nebunia copilărească în asemenea cazuri nu este decit semnul unei profunde cuminenții.

Într-o zi Lizei i s-au povestit într-un colțișor, în șoaptă, tot felul de porcării și de grozăvii. Cele auzite n-au făcut-o să-și piardă glasul, le-a transportat în mintea ei de-a lungul străzilor pină acasă. De-a lungul drumului nu a pierdut nimic din cele spuse, păstrind toate fleacurile. Aflase totul. Trupul ei nu s-a aprins, inima nu s-a alarmat, sufletul n-a biciuit mintea pentru că aceasta a îndrăznit se afle ceva pe căi ocolite, fără să-i ceară voie, nu din gura lui, ci din afara lui.

— Știu (« Nu știi nimic », își zise Liza în gând). Știu, repetă Jenia, și nu asta întreb. Ci te întreb dacă simți că de mai faci un pas poți naște pe neașteptate. Uite așa...

— Întră în odaie l se răsti răgușit Liza, stăpinindu-se să nu ridă. Ai și găsit locul unde să zbieri. Din pragul odăii ei ne aud l

Discuția se purta în odaia Lizei. Liza vorbea atît de încet încît se auzeau picăturile de apă picînd din robinetul lavoarului. Găsise chibriturile, dar întîrzia să aprindă lumina. Căci nu era în stare să dea un aer serios obrajilor săi, care aveau tendința să fugă în lături. N-ar fi vrut să-și jignească prietena. Iar naivitatea i-a cruțat-o numai pentru că nici nu bănuia că despre asemenea lucruri se poate vorbi altfel decît în expresiile acelea, care nu puteau fi rostite aici, acasă, în fața unei prietene care nu frecventează școala. Aprinse lampa. Din fericire, găleata lavoarului era plină pînă sus și Liza s-a apucat să șteargă podeaua, ascunzîndu-și în felul acesta în șorț, în plescăitul cirpei, accesul de ris, pentru ca în sfîrșit să izbucnească în hohote, găsînd un motiv: scăpase pieptănul în gălătă.

Tot timpul nu făcuse decît să se gîndească la cei de-a acasă și să aștepte clipa cînd vor veni s-o ia. Tot așteptînd, în timpul zilei, cînd Liza pleca la școală și acasă rămînea numai bunica, Jenia se îmbrăca și ieșea singură în stradă să se plimbe.

Viața din suburbie semăna foarte puțin cu cea a cartierului unde locuia familia Liuvvers. Marea majoritate a vremii străzile erau pustii, domnea plictiseala. Ochii nu găseau nici un prilej de desfătare. Tot ce vedea nu merita decît să fie respins. Cărbunii zăceau răsîndiți ici-colo, lăturile negre erau aruncate direct în stradă, unde prindeau din prima clipă o pojghiță de gheață, albindu-se. La anumite ore strada se umplea de oameni simpli. Muncitorii se îmbrășiau pe străzile înzăpezite ca niște gîndaci. Ușile ceainăriilor nu mai conteneau să se deschidă și să se închidă și de acolo ieșea ca dintr-o spălătorie un abur gros. Ciudat, părea că și strada se încălzește, de parcă s-ar fi apropiat primăvara cînd treceau în fugă cămăși transpirate, sau izmene și pislari subțirei. Porumbeii nu se speriau de mulțime. Coborau în mijlocul străzii în căutarea mîncării. Pe zăpadă rămîneau destule urme de ovăz, de mei, chiar de baligă. Ghereta femeii care vindea piroși strălucea, unsuroasă și fierbinte. Unsoarea și căldura se topeau în gurile spălate cu vodcă. Untura încălzea gîtlejurile, pentru a izbucni din piepturi în respirație deasă pe drumurile străbătute în goană. Dar oare nu tocmai aceasta făcea strada să se încălzească?

Tot atît de neașteptat strada devenea pustie. Amurgul se lăsa. Treceau căruțe goale, sânni ducînd negustori bîrboși înveliți în șube, care se zbanghiau, se răsurnau, se îmbrățișau ca niște urși. Pe urma lor rămîneau pe drum smocuri triste de paie sau zgometul dulce, leneș, al clopoțelului se de depărta, topindu-se parcă. Negustorii dispăreau la colțul străzii, dincolo de șirul de mesteceni, care din depărtare păreau a forma un gard știrb.

Aici se strîngeau ciorile care se roteau croncînd în voie deasupra casei lor. Dar aici ciorile nu croncăneau. Aici țipau, se înfoiau, săreau, se așezau pe garduri pentru ca la un moment dat, ca la un semnal, să se înăpustească asemenea unui adevărat nor deasupra copacilor și îmbrîncindu-se să se așeze pe ramurile goale. În aceste clipe îți dădeai seama ce oră tirzie e în lumea largă! Atît de tirzie încît nu o putea exprima nici un ceas!

Trecu o săptămînă, iar la sfîrșitul celei de-a doua, într-o joi, dis-de-dimineată, Jenia îl văzu din nou. Patul Lizei era gol; cînd se trezi, Jenia auzi portîța trîntindu-se. Se sculă și fără să aprindă lampa, se apropie de fereastră. Întunericul era desăvîrșit. Pe cer, în ramurile copacilor, în mișcările ciinilor se simțea aceeași povară ca și în ajun. De trei zile era o vreme închisă, apăsătoare și nu era chip s-o smulgi de pe strada spongioasă, așa cum ai smulge un ceaun de fontă de pe covorul găurit.

De partea cealaltă a străzii o fereastră era luminată. Niște umbre se mișcau pe zăpadă; minecile fantomei se mișcau, fantoma stringea șuba pe corp, în fereastra cu perdele se mișca lumina. Numai căluțul stătea nemișcat; ațipise.

În clipa aceea l-a văzut. L-a recunoscut de îndată după siluetă. Șchiopul a ridicat sus lampa și a plecat cu ea în mină. Pe urma lui porniră, strimbe și prelungi, două dungii strălucitoare, iar pe urma dungilor sania care scînteie o clipă, pentru a dispărea și mai repede în întuneric, înconjură agale casa și ajunse în dreptul intrării.

Era ciudat că-l întâlnea din nou pe Țetkov și aici în suburbie. Pe Jenia faptul nu o miră însă. Țetkov o interesa prea puțin. Peste cîteva clipe lampa apărură din nou, trecu agale prin fața tuturor perdelelor, se dădu din nou înapoi, pentru ca pe neașteptate să revină pe pervazu ferestrei, de unde fusese luată, și să rămînă lipită de perdea.

Asta s-a petrecut joi, iar vineri au venit în sfîrșit s-o ia acasă.

IX

A zecea zi de la reîntoarcerea sa acasă, după o întrerupere de trei săptămîni, lecțiile fură reluate și Jenia află totul de la meditatorul ei. După masă, doctorul își făcu bagajele; plecă; Jenia îl rugă să salute casa în care o consultase primăvara, și străzile din Perm și riul Kama. Doctorul își exprimă speranța că n-o să mai fie cazul să-l chemă din Perm. Ea îl conduse pînă la poartă; acest om o făcuse să se înfioare în prima dimineață după ce se întoarsese de la Defendovi, în timp ce mama dormea și nu i se dădea voie să intre la ea, cînd la întrebarea ei de ce boală suferă mama, începu să depene amintirile, spunînd că părinții fuseseră în seara aceea la teatru și că după terminarea spectacolului la ieșirea în stradă, armăsarul . . .

— Vikormiș?

— Da, dacă așa îl cheamă . . . Așadar, Vikormiș s-a ridicat în două picioare, a lovit și a călcat în picioare un trecător și . . .

— Cum așa? L-a omorît?

— Din păcate!

— Dar mama?

— Mama s-a îmbolnăvit de nervi, și aci doctorul zîmbi, căci abea reușise să adapteze în acest fel pentru uzul fetei, denumirea latină.

— Și atunci s-a născut frățiorul nostru mort?

— Cine v-a spus? . . . Da.

— Dar cînd? Chiar în fața lor a fost călcat? Sau l-au găsit mort fără suflare? Nu răspundeți! Vai, ce groaznic! Înțeleg acum. Era mort deja, căci altfel l-aș fi auzit chiar fără ei. Am citit pînă noaptea tirziu. L-aș fi auzit. Dar el cînd a trăit? Doctore, se pot oare întîmpla lucruri ca acestea? Am intrat chiar și în dormitor. Era mort, fără doar și poate!

Ce fericire că abia ieri îl văzuse, dis de-dimineață, din casa Defendovilor, iar scena îngrozitoare petrecută la teatru fusese cu trei săptămîni înainte. Ce fericire că-l recunoscuse! Avea impresia nedeșlășită că dacă nu l-ar fi întîlnit niciodată în această perioadă, acum după spusele doctorului ar fi fost convinsă că armăsarul călcase în fața teatrului pe omul acela șchiop.

Deci, după ce stătuse în casa lor, o bună bucată de vreme, și devenise un membru al familiei, doctorul plecase. Seara veni meditatorul. Ziua se spălaseră rufe. La bucătărie femeia călca rufe. Promoroca căzuse, grădina se apropie de geamuri, încilcindu-se în perdelele de dantelă, părea a fi vecină cu masa însăși. În discuția lor pătrundeau scurte zgomotele de la bucătărie. Ca și toți ceilalți, Dikih o găsi schimbată. Și ea la rîndul său îl găsi schimbat.

— De ce ești atît de trist?

— Crezi? Tot ce se poate. Am pierdut un prieten.

— Și dumneata ești amărit? Cîți morți și toți pe neașteptate! oftă ea.

Dar nici nu apucă Dikih să povestească ce se întîmplase anume că se petrecu ceva inexplicabil. Fetița își schimbă brusc părerea despre numărul de morți și uitind

probabil de sprijinul pe care-l avea în lampa văzută de dimineață, spuse cu glasul plin de emoție.

— Stai puțin. Ai fost odată la tutungerie cind pleca Negarat. Te-am văzut acolo cu un om. Acesta e? Li era frică să rostească numele « Tvetkov ».

Dikih înmărmuri auzind tonul cu care fuseseră rostite cuvintele: readuse în memorie scena și-și aminti că într-adevăr copiii veniseră să cumpere niște hirtie, și căutaseră « Opere complete » de Turgheniev pentru doamna Liuvvers. Iar el într-adevăr, fusese cu cineva, cu cel cemerise. Fata tresări, în ochii îi apărură lacrimi. Dar principalul era încă înainte.

După ce povesti cu intreruperi, în răstimpul cărora se auzeau zgomotele de la bucătărie, ce tinăr ales era prietenul său și din ce familie minunată, Dikih își aprinse țigara. Jenia înțelese cu groază că numai fumatul țigării îl desparte pe meditator de repetarea istoriei relatate de doctor, și cind el făcu încercarea de a rosti cîteva cuvinte printre care era și cuvîntul « teatru », Jenia scoase un țipăt îngrozitor și ieși în goană din odaie.

Dikih asculta cu atenție. În afară de zgomotele de la bucătărie pricinuite de călcatul rufelor, în casă nu se auzea nimic. Se ridică de pe scaun, semănînd cu o barză. Întinse gîtul și ridică piciorul gata să alerge în ajutorul ei. Alergă s-o caute pe fetiță, socotind că nu e nimeni în casă și că ea pe semne leșinase. Dar în timp ce el încerca pe întuneric să forțeze enigma din lemn, blănă și metal, Jenia ședea într-un ungher și plîngea. El continua să pipăie, să cotrobăie, și în minte o și ridica moartă de pe covor. De aceea tresări cînd în spate cineva rosti cu voce tare, printre suspine și sughițuri de plîns:

— Aici sint, fii atent, acolo e o vitrină. Așteaptă-mă în odaia de studiu, vin îndată. Perdelele coborau pînă la podea; afară, noaptea de iarnă, înstelată, cobora pînă la pămînt, iar copacii bătrîni, cufundați pînă la briu în troiene, tîrînd lanțurile strălucitoare ale ramurilor prin zăpada adîncă, se îndreptau spre luminițele scînteietoare. Undeva, după perete, se auzea un zgomot aspru, se călcau cearcăfurile. « Cum s-ar putea explica această exagerată sensibilitate? » se întreba meditatorul. Se vede că defunctul fusese interceptat de fetiță într-un chip aparte. Ce mult s-a schimbat ea în acest timp. Eu explicam fracțiile periodice celei pe care o socoteam un copil, în timp ce cea care m-a trimis acum în odaia de studiu... Și e vorba de o lună doar, atît! Se vede că defunctul produsese cîndva asupra acestei femei în miniatură o impresie deosebit de puternică, de neuitat. Impresiile de acest fel au un nume. Ce ciudat! Li dăduse lecții în fiecare zi și nu observase nimic. E foarte drăguță și-i părea foarte rău de ea. Dar doamne, să termine o dată cu plînsul și să vină în sfîrșit! Probabil că toți ai casei sint duși în vizită. Li pare rău de ea din adîncul sufletului! « Ce noapte minunată! »

Greșea. Impresia pe care o presupusese nu avea nimic de-a face cu realitatea. Dar nu greșea de fapt. Impresia tăinuîtă în adîncuri era de neuitat. Avea o adîncime cu mult mai mare decît și-o imagina. Se afla undeva în afara conștiinței Jeniei pentru că era de importanță vitală, avea o semnificație pentru fetiță, care consta în aceea că pentru prima oară, în viața ei intrase un alt om, a treia persoană, absolut indiferentă, fără nume, sau purtînd un nume întîmplător, care nu trezea ură, dar nici nu inspira iubire, acea perscană de care vorbește *tabla celor zece porunci* adresîndu-se numelor și conștiințelor, cînd spune: nu uide, nu fura etc. Ființă anumită, ființă vie, spuneau aceste porunci, « să nu-i faci acestui om nedreptăți și general ceea ce ție însuși, ca ființă vie, anumită, nu ți-o dorești ». Tot mai mult greșea Dikih crezînd că asemenea impresii au un nume. Ele nu au nume.

Iar Jenia plîngea pentru că se simțea vinovată de tot. Căci îl introdusese în viața familiei sale ea în ziua aceea în care observîndu-l dincolo de grădina străină, observîndu-l

fără să aibă nevoie, fără nici un folos, fără nici un sens, îl întâlneau apoi la fiecare pas, mereu, direct și indirect, și chiar, așa cum se întâmplase ultima oară, în ciuda posibilităților.

Cînd văzu cartea pe care Dikih o luă de pe raft, se încruntă și declară:

— Nu. Astăzi n-am să răspund la acest obiect. Puneți cartea la loc. Vă rog să mă iertați.

Și fără alte cuvinte, aceeași mină așeză pe Lermontov înapoi pe raft, alături de alte volume de clasici ce stăteau înșirate, puțin plecate pe o rină.

În românește de TATIANA NICOLESCU

Nuvelistica lui Pasternak

« De când era la liceu — ne spune Pasternak — visa să scrie o operă în proză, o «carte cu biografii» unde, ascunse ca niște încărcături explozibile, să fi putut include imagini și gândiri, care îl impresionaseră cel mai mult. Dar era încă prea tânăr pentru a făuri această carte, așa că se mulțumea să scrie versuri, ca un pictor care și-ar petrece viața desenând schițe pentru un tablou de seamă ».

La această «carte cu biografii» știm că Pasternak lucra dela începutul anului 1930 și a publicat din ea, între 1937 și 1939, câteva fragmente alcătuind schișa viitorului său roman.

Totuși, când începe să-și înfăptuiască acest vis, Pasternak crease deja o operă în proză, care deși nu e voluminoasă, este apreciată drept importantă și semnificativă de câțiva dintre cel mai buni critici ai epocii. De fapt, cariera lui de prozator a început în același timp cu aceea de poet, continuând aproape în același ritm: primele sale două nuvele, *Săgeata lui Apelles* (1915) și *Scrisori din Tula* (1917), urmează curînd după întiile culegeri de poezii, *Un geamăn în nori* (1913-1914) și *Dincolo de obstacole* (1915 — 1916); nuvela *Copilăria Jeniei Liuvvers* datată 1918, nu urmează decît un an după cea de a treia culegere de poezii *Sora mea viața*, scrise în 1917; nuvelele *Căi aeriene* (1924) și *Povestirea* (1929) au fost scrise în același timp cu poemele *Pasiune nobilă* (1923 — 1928), *Anul 1905* și *Ofițerul de pe vasul Schmidt* (1926 — 1927) și *Spectaroski* (1924 — 1930)¹

Însemnătatea acestei opere în proză este mai ales de a desvălui — mai bine decît poezia lui Pasternak — structura intimă a limbajului său: Roman Jakobson, într-un articol celebru² s-a servit de el pentru a defini locul ce-l ocupă respectiv

1. Datele citate aici rezultă din redactarea operelor în proză ale lui Pasternak. *Săgeata lui Apelles* a fost publicată pentru prima oară în 1918, *Scrisori din Tula* (Pis'ma iz Tuly) și *Copilăria Jeniei Liuvvers* (Detstvo Ljuvers) în 1922, *Căile aeriene* (Vozdušnye puti) în 1924, *Povestirea* (Povest) în 1929. Primele patru au fost adunate într-un volum *Povestiri* (Rasskazy) în 1925; o a doua culegere, publicată în 1933 sub titlul *Căi aeriene* (Vozdušnye puti) cuprinde toate povestirile cu excepția *Scrisorilor din Tula*; *Povestirea* a apărut într-o ediție separată, în 1934.

2. *Randbemerkungen zur Prosa des Dichters Pasternak* în *Slavische Rundschau*, 7 (1935). Doosebirea pe care Jakobson o face între metaforă și metonimie corespunde aceleia făcută de Pasternak — într-un articol polemic din 1914, — intitulat *Reacția lui Wasserman* — între metafora prin asemănare (po schodstou) și metafora prin contiguitate (po smežnosti). Am întrebuințat cel mai adesea cuvîntul « metaforă » în sensul foarte general ce i-l dă chiar Pasternak, care înțelege prin aceasta folosirea unui cuvînt în sens figurat.

Maiakovski și Pasternak în istoria poeziei ruse; el opune poezia lui Maiakovski, întemeiată pe metaforă — și în consecință lirică — aceleia lui Pasternak, fundată pe metonimie și revelind astfel sub aspectele sale lirice, tendințe epice profunde: evoluția operei lui Pasternak confirmă justetea acestei analize.

Dar reducând în acest mod proza și poezia lui Pasternak la un model comun, riscăm să nu sesizăm ceea ce face interesul specific al operei sale în proză, conținutul său de ficțiune. De acest aspect ne vom ocupa.

I

Primele două nuvele ale lui Pasternak, contemporane aproape cu debutul său de poet, se deosebesc de la început atât prin cadru, cât și prin tonul lor. Acțiunea celei dintii se petrece în Italia, unde poetul a stat două luni în 1912; a doua la Tula, provincie tipic rusească. În *Săgeata lui Apelles*, decorul exotic al Pisei și Ferrarei, descris cu o extraordinară plasticitate, ceea ce caracterizează stilul lui Pasternak, nu face decât să sublinieze convenționalismul unei intrigii ingenioase, care dă tircoale neîncetate neverosimilului; în *Scrisori din Tula*, cadrul realist al unei gări de provincie scoate în evidență nuditatea unei istorisiri fără intrigă, clădită pe o simplă juxtapunere de scene și personaje. Pe de o parte frivolitatea unei aventuri care frizează cinismul, pe de alta sinceritatea patetică a unei confesiuni.

Totuși, în pofida acestor deosebiri, cele două nuvele prezintă o analogie fundamentală; amândouă au drept erou un tânăr poet, a cărui atitudine evidențiată printr-o confruntare cu unul sau mai multe personaje, capătă valoarea unui manifest.

În *Săgeata lui Apelles*, un tânăr poet german, omonimul marelui Henri Heine, este provocat de un rival italian, Relinquimini, la un fel de competiție poetică: regula jocului este ca pe o temă dată (iubirea) fiecare să-și exprime în modul cel mai laconic posibil esența personalității sale artistice (de aici aluzia la săgeata pictorului grec Apelles, care — potrivit legendei — ar fi procedat astfel lăsându-o drept semnătură rivalului său Zeuxis). Cât despre Relinquimini s-a exprimat printr-un simbol: autor al unei poeme de dragoste intitulată *Sîngele* — el i-a lăsat lui Heine o carte de vizită fără nume doar cu urmele unui deget înșingurat; iar Heine în loc să răspundă printr-o operă simbolizînd iubirea, cum ar fi vrut Relinquimini, îi dă replică îndrăgostindu-se el însuși, seducînd intenționat pe frumoasa Camilla Ardenze, amanta și muza poetului italian: aceasta-i pentru el « săgeata lui Apelles » — semnătura lui de poet.

Un asemenea răspuns, e foarte evident, ia în deridere metafizica simbolistă și va face din iubire o « idee » în sensul platonician pe care numai poezia ar putea s-o făurească prin limbaul simbolurilor. Pentru Pasternak, dimpotrivă, iubirea este o « forță » a cărei realitate este de ordin existențial și nu poate deveni un obiect de cunoaștere fără a se denatura: « Iubirea — va scrie el treizeci de ani mai târziu³ — este la fel de simplă și absolută ca și conștiința și moartea, azotul și uraniul. Nu este o stare suflătoare, ci prima temelie a universului. Principiul fundamental și primordial, iubirea este deci echivalentul creației. Nu-l este inferioară și mărturisirea ei n-are a face cu manevrele artelor. Arta nu-și poate concepe nimic mai nobil decât să asculte vocea însăși a iubirii, această voce totdeauna proaspătă și fără trecut ». Rolul poetului — după Pasternak — nu este să exprime iubirea, să procure o copie sau un echivalent simbolic, ci să se inspire de la ea pentru a făuri din poezie o a « doua naștere », o participare directă și activă la elanul crea-

3. În « Observații asupra traducerilor tragediilor lui Shakespeare » (Zametki na perevodam Šekspirovskich tragedii) în B. Pasternak, Sočineniia T. III, The University of Michigan Press, Ann Arbor 1961, p. 198.

tor al vieții: seslăm de pe acum tema lirică din *Sora mea viața*, al cărui fundament filosofic se exprimă aici prin mijloacele unei parabole.

Parabola însă are și o altă semnificație.

Seducerea Camillei Ardenze, pe care Heine o face cu sînge rece, pregătită cu ingeniozitatea unui regizor abil, înfăptuită cu un remarcabil talent de comedian, simulînd simțăminte pe care încă nu le simte, ajunge însă, printr-o metamorfoză miraculoasă — și totuși prevăzută — să facă să izbucnească între ei dragostea adevărată. Astfel, paradoxal, tehnica seducției și harul iubirii nu apar aici contradictorii, ci complementarii. Analogia pe care povestirea o stabilește între iubire și poezie ne invită să transpunem această concluzie în domeniul artei. Constatăm astfel că ea conciliază cele două concepții extreme despre natura creației artistice ce se opun în poezia rusă a anilor 1910—1917: concepția romantică la care se atașează simboiștii ce considerau poezia drept un har, un dar al cerului, un rod al inspirației; și concepția « realistă » apărută de tîrîa generație acmeistă și futuristă, ce o asimilează cu un artizanat riguros sau cu o tehnică concertată, și care subliniază rolul muncii și al voinței deliberate a creatorului. Pasternak, în *Săgeata lui Apelles* este, pînă la un anumit punct, de acord cu generația sa; rămîne totuși fidel moștenirii simboliste în măsura în care lasă să se înțeleagă că în poezie ca și în iubire, elementul conștient și voluntar al lucrului și tehnicii n-are sens și valoare decît dacă pregătește momentul totdeauna miraculos al grației, al harului, al inspirației.

Mesajul din *Scrisori din Tula* apare încă mai explicit, ca o luare de atitudine în problemele artei contemporane. Acțiunea este foarte simplă. La bufetul gării din Tula, un tînr poet scrie iubitei lui, de care se despărțise de cîteva minute. Îi istorisește emoția puternică pe care a simțit-o atunci recunoscîndu-se ca într-o oglindă ce deformează, în spectacolul pe care îl da, la o masă vecină, un grup de actori de cinema, zgomoșii, fără jenă, infatuați, socotindu-se superiori muritorilor de rînd: « Mi se face scîrbă, scrie el. E o « expoziție » a idealurilor secolului nostru (. . .) lată vocabularul lor: geniu, poct, plictis, adevărat, incapabil, burghez, tragedie, femeie, ea, eu . . . Cit e de înspăimîntător să te recunoști în altul ! »

Poetului îi e rușine de această asemănare, dar încă nu știe ce să facă pentru a scăpa de ea. Doar presimte că va reuși « cînd va înceta să se audă pe el însuși și-i va stăpîni sufletul o liniște fizică absolută. » Un alt personaj apare atunci, care reacționează în felul lui la același spectacol: e un comedian bătrîn pe care vederea actorilor îl tulbură, deoarece reprezintă o lume nemai înțelesă de el. Singur în camera lui de la hotel, își va regăsi liniștea reîncepînd să joace un rol dintr-o piesă de demult: « Și el, scrie Pasternak, caută liniștea fizică. Numai el, din cei doi eroi ai acestei povestiri, n-a găsit-o făcînd să vorbească pe altul prin spusele sale »

Actorii de cinema nu fac decît să caricaturizeze estetismul egocentrist, ce domnește în poezia rusă modernă — și mai ales în mișcarea futuristă — și pe care, gîndindu-se mai ales la Maiakovski, Pasternak o va defini astfel: ⁴ « Era o concepție despre viața numai a unui poet. O moștenisem de la simboiști, și aceștia o împrumutaseră la rîndul lor de la romantici, mai ales cei germani. În simbolismul ei, adică în tot ce o apropie în sens figurat de orfism și creștinism, în imaginea poetului făcînd din persoana lui măsura vieții, și plătind-o cu propria-i viață, concepția romantică despre viață are ceva irezistibil scînteietor și de necontestat (. . .) Dar, dincolo de legendă, acest plan romantic este fals. Poetul care-i servește de lăcaș nu poate fi închipuit fără non-poetii susceptibili de a-l face să iasă de acolo, deoarece acest poet nu este o ființă vie preocupată de cunoașterea morală, ci o emblemă biografică vizuală, căreia îi trebuie un anumit fundal ca să i se vadă conturile. »

4. În *Permis de liberă-trecere* (Ochranaja gramota), n. Solînenija, T. , pp. 281—82.

Împotriva estetismului contemporan, Pasternak invocă în nuela lui tradițiile etice ale literaturii ruse din secolul al XIX-lea, simbolizate chiar prin numele Tula, oraș din care amintirea lui Tolstoi a făcut « teritoriul conștiinței. » Totuși considerațiile etice nu sînt decît pe planul doi în expunerea din *Permis de liberă-trecere* cînd arată motivele ce l-au făcut încetul cu încetul să se depărteze de « concepția romantică a vieții » pe care o împărtășea la început cu cei mai mulți dintre contemporanii lui: « În primul rînd — scrie el — m-am degajat inconștient, renunțînd la procedeele romantice ce-i serveau de bază. »⁵ Aceste procedee romantice, care în *Un geamăn în nori*, îl mai înrudește pe Pasternak cu Maiakovski pot, pentru a folosi terminologia lui Jakobson, să-l readucă la metaforă, figură esențialmente lirică ce, printr-o înlănțuire de analogii, raportează universul întreg la eul poetului; maniera neromantică ce în *Dincolo de obstacole*, și mai ales în *Sora mea viața* îl duce însfîrșit pe Pasternak pe calea proprie, ce se întemelază pe metonimie, figură esențial epică, deoarece dizolvă dimpotrivă eul și chiar, mai general, orice « subiect » activ în imaginea despre lume. « Cînd am conceput *Sora mea viața* — va scrie Pasternak⁶ — unde nu înfățișez nimic altceva decît aspecte contemporane ale poeziei, care mi se dezvăluiseră în vara revoluției, nu m-am gîndit de fel la numele forței ce crease această carte, deoarece era incomensurabil mai puternică decît mine și concepțiile poetice ce-mi dădeau tîrcoale. » În *Sora mea viața*, Pasternak va înceta definitiv « să se audă », ca bătrînul comedian « făcînd să vorbească pe altul prin spusele sale »: subiectul poeziei lui nu mai este eul poetului romantic, ci forța impersonală, supra-individuală, care se exprimă prin el și o numește « viață. » *Scrisorile din Tula* traduc deci în termeni etici « luarea de conștiință » a acestul principiu fundamental al viziunii lumii și artei poetice ale lui Pasternak denumit de Jakobson metonimie, și care face din egocentrismul romantic ceva organic-străin poeziei sale.

II

Copilăria Jeniei Liuvers, scrisă în timpul primilor ani ai revoluției, apare deci ca o consecință directă a acestei « luări de conștiință. »

Fragment al unui roman, a cărei primă versiune Pasternak a rătăcit-o în timpul războiului și din care n-a reconstituit decît începutul, *Copilăria Jeniei Liuvers* este de fapt prima din operele sale unde proza îndeplinește o funcție epică, autonomă și specifică.

Eroul din *Săgeata lui Apelles* și din *Scrisori din Tula* nu era încă decît o proiectare a eului poetului, angajat într-o aventură imaginară, exprimînd simbolic concepția poeziei sale. Micuța Jenia Liuvers, « exista » obiectiv și evenimentele copilăriei sale au prin ele-insele deplina lor însemnătate.

Istoria despre Jenia Liuvers nu este la drept vorbind nici un roman, nici o nua, ci o cronică, o pură succesiune de evenimente, fără umbra unei intrigi, fără o concluzie adevărată: o trezire nocturnă la ieșirea din copilărie: primele semne ale adolescenței, instalarea familiei Liuvers la Ekaterinburg în Urali; o noapte dramatică cînd mama Jeniei avortează; o lungă boală urmată de-o lungă convalescență; în sfîrșit, moartea într-un accident a unui vecin care o tulbură profund.

Aceste evenimente — vedem — n-au prin ele-insele nimic deosebit: locul ce le ocupă în istorie este proporțional nu cu însemnătatea lor proprie, ci cu aceea pe care o au pentru eroină. La fel în ce privește cadrul exterior, despre care nu vom cunoaște decît ceea ce Jenia poate să cunoască, și totdeauna prin viziunea ei. La

5. Idem, p. 282.

fel cu celelalte personaje, tatăl, mama, fratele, guvernantele, servitorii, prietenii familiei, vecinii; ei n-au nici o autonomie, nici măcar coerență: sînt umbre, siluete, pe care nu le cunoaștem decît după dîra ce o lasă în conștiința Jeniei. Chiar timpul ca și personajele și evenimentele, este pur subiectiv: el se concentrează sau se destinde, se încetinește sau se accelerează după modul cum îi percepe micuța Galia.

Este adevărat că pe măsură ce timpul înaintează, reperele cronologice se precizează, evenimentele și personajele cîștigă o anumită consistență și oarecare independență. Astfel, după ce fusese pentru ea doar « ceva », « fără nume, nici culoare deosebită, nici contur precis », « Motovika » pe care o zărise prin fereastră în mijlocul nopții cînd se trezise brusc, devine a doua zi după explicațiile ce le cere părinților « o uzină de Stat, unde se fabrică fontă. » Sau, după explicațiile date de un tînr inginer belgian despre serviciul militar, cazarma pe care o vedea în fiecare zi încețoază să mai fie pură imagine pentru a deveni un obiect: « Culoarea nepăsării, izbitoarea culoare a evidenței se estompează din tabloul tentelor albe, companiile apar întunecate și se transformă într-o adunare de persoane deosebite sub uniformă, pentru care Jenia simte milă chiar din momentul cînd devenind conștientă îi insuflă, îi înălțase, îi apropiase de ea, lipsiți de trăsăturile lor caracteristice. »

Dar, după cum dovedește acest ultim exemplu, « obiectivitatea » progresivă a istorisirii răspunde evoluției normale a vizunii despre lume a unui copil, pentru care realitatea nu este mai întîi decît un fascicol de senzații și nu capătă decît încetul cu încetul structura obiectivă ce o va avea la adult.

Toată povestirea este deci concepută și construită în funcție de evoluția sufletească a unei fete pe care nimic, nici evenimentele vieții ei, nici caracterul său, n-o deosebește încă de ceilalți, ale căror trăsături comune, caracteristice copilăriei și feminității, dimpotrivă, sînt permanent subliniate. Ai fi tentat să afirmi că interesul povestirii este acela al unui studiu psihologic, dacă chiar Pasternak n-ar fi respins dinainte acest termen: « Foarte rari — scrie el cu privire la creșterea Jeniei și fratelui ei — foarte rari sînt acei pe care viața îi inițiază în ceea ce face din ei. Ea iubește prea mult această treabă, și cînd se pune pe lucru, nu consimte să vorbească decît cu acei ce doresc să reușească și care i-au îndrăgit meseria. Nimeni nu-i capabil s-o ajute, și fiecare poate s-o stingherească. Cum s-o stingherească? Nimic mai simplu: dacă se încredințează pomului grija propriei creșteri, s-ar acoperi cu noduri, s-ar resorbi în rădăcină sau și-ar irosi toată vigoarea într-o singură frunză, deoarece ar uita universul, care trebuie să-i fie pildă și, după ce va fi rodit ca mii și mii alții, ar reîncepe să repete a mia oară același lucru. Pentru ca sufletul să nu fie năpădit de închistări, pentru ca evoluția lui să nu fie întreruptă, — fiindcă nu trebuie să se învălmășească prostia cu structura esenței lui veșnice, — există tot soiul de mijloace menite să depărteze plata curiozitate despre viață, căreia nu-i place să acționeze în prezența lui și care se străduiește să fugă de el. În acest scop sînt făurite toate religiile instaurate, toate locurile comune și toate prejudecățile, inclusiv cel mai scînteietor dintre toate, cel mai distractiv dintre toate, care este psihologia. »

Dincolo de această critică a psihologiei, considerată ca un sistem conceptual care închistează ceea ce este prin esență mobil, viu, totdeauna nefinit, discernem o opoziție de tip bergsonian între inteligența discursivă și viața, pură țîșnire a noului, a ineditului, care nu se poate lăsa claustrat în nici un sistem, în nici un concept, în nici un cuvînt definit odată pentru toate. Această împotrivire o va formula mai tîrziu în *Permis de liberă trecere* pentru a deduce funcția specifică a limbajului poetic: « Dacă, odată cu îmbogățirea cunoștințelor, a aptitudinilor și a răgazului obișnuit, m-aș apuca acum să scriu o estetică a creației artistice, aș fundamenta-o pe două noțiuni: aceea a forței și a simbolului. Aș arăta că spre deosebire de știință, care

se făurește după forma coloanei de lumină, arta se interesează de viață în măsura în care este străbătută de raza de forță (sublinierea autorului articolului). Aș defini noțiunea de forță în același sens larg pe care îi are fizica teoretică, poate cu singura deosebire că s-ar referi nu la principiul forței, ci la «vocea», și la prezența ei. Aș explicita că, în limitele conștiinței de sine, forța poartă numele de sentiment (...). În realitate, numai forța are nevoie de limbajul mărturisirilor materiale. Celelalte aspecte ale conștiinței sînt durabile, fără să fie necesar să le înregistrăm: ele au acces direct la analogiile vizuale ale luminii, cifra, conceptul definit, ideea. Dar nimic, nici măcar limbajul mobil al imaginilor, adică limbajul simptomelor concomitente, n-ar putea să dea glas forței, în pofida forței, care nu se desfășoară decît în clipa apariției. Vorbirea directă a sentimentului este figurat și nimic nu-l înlocuiește. »⁶

Observăm aici legătura ce unește vitalismul lui Pasternak cu o poetică a metaforei (în sensul general pe care îl dă el însuși acestui termen): folosit în sensul propriu, cuvîntul aparține gândirii conceptuale; numai sensul figurat îngăduie de a-l smulge conceptului și de a-l aplica unei realități a cărei esență chiar este de a fi în fiecare moment nouă, diferită, inedită, ireductibilă la orice conceptualizare.

Tocmai acesta-l rol pe care îi joacă metafora în *Copilăria Jeniei Liuers*: sfărîmînd țesătura relațiilor obiective prin care adultul vede realitatea, substituindu-i ordinea subiectivă a purei aparențe, ea îngăduie să descrie lumea așa cum apare în noutatea ei conștiinței copilului. Iată, bunăoară, cum Jenia vede instrucția recruților în cazarma vecină: «... recruții făceau totdeauna instrucție la prînz, stocii, gîfîind și leoarcă de sudoare ca spasmul roșu al robinetului cînd canalizarea e defectă; iar cizmele lor mistuite de vijelia de colb mov, în realitate stîrnită de tunuri și roți, le vedeam oare mai bine decît tunicile albe, corturile albe și ofițerii lor în vestimente arhi-albe? » Și iată primăvara, așa cum o simte: «Luna asta a lui april era caldă și însorită. Picioarele, ștergeți picioarele! — răsuna ca un ecou de la un capăt la altul al coridorului pustiu și luminos. Pielele de urs fuseseră scoase, întrucît se apropia vara. Camerele se iveau limpede, transfigurate, și scoteau voluptuoase suspine de ușurare. În tot timpul zilei, a acestei copleșitoare zile ce se împotmolea în toate ungherele și în mijlocul odărilor, în ferestrele larg deschise, în oglinzi, în sticlele lungi umplute cu apă și în aerul albăstrui al grădinei, ciorchini de cireși, nesătul și neobosiți, clipind și fălîndu-se, rîdeau și se dezlănțuiau, iar caprifoiul se spăla de zor de-și pierdea respirația. Zi și noapte se auzea pâlăvrăgeala monotonă a riurilor; ele proclamau noaptea detronată și repetau cu vorbe scurte și gîfîite, de dimineața pînă seara, cu toropeli ce acționau ca un medicament somnifer, că niciodată nu vor mai exista seri și că nu vor mai lăsa pe nimeni să doarmă... »

Vedem cum limbajul poetic, care dă imaginii lumii prospețimea primară, simțămîntelor și senzațiilor aroma lor unică și de neînlocuit, îngăduie să evităm capcana unei psihologii împietrite, și să sesizăm în realitatea ei autentică chiar fluxul devenirii interioare, adică viața delimitată de conștiință.

Observăm de asemenea că subiectul nuvelei *Copilăria Jeniei Liuers* nu este ales la întîmplare, ci se înscrie oarecum în chiar structura limbajului poetic al lui Pasternak. Căci nu-i o întîmplare că în prima sa «biografie», Pasternak a ales un copil, adică o conștiință pură, unde țîșnirea spontană a vieții nu este încă înăbușită de un limbaj deprins, de obiceiuri și idei gata făcute. Și de asemenea nu-i o întîmplare că a ales să istorisească copilăria unei femei, căci la femeie viața se lasă mai ușor percepută ca o fatalitate concretă, unde trupul și spiritul sînt inextricabil învălmășite. Alegerea anumitor episoade, ca acela ale primelor menstruații ale fetiței sau avortul mamei, tratate firesc și cu discreție, fără nici o afectare naturalistă arată cum Pasternak

6. Idem p. 242-244.

este posibil la această înrădăcinare biologică a misterului vieții care este proprie condiției femeii: poate în *Copilăria Jeniei Liuvers* găsim cheia însemnărilor pe care tema feminității o va avea totdeauna în opera lui Pasternak.

III

Apropierile ce s-au putut face—cu privire la *Copilăria Jeniei Liuvers* — între proza lui Pasternak și opera lui Proust⁷ nu sînt arbitrare sau fortuite: rolul pe care îl joacă la acești doi scriitori originalitatea unui stil personal bogat în metafore (care numai ele pot, după Proust, « să dea un fel de eternitate stilului ») ține de aceeași preocupare de a sesiza realitatea, și mai ales, realitatea interioară, psihologică, în autenticitatea sa profundă și uneori paradoxală, dincolo de ecranul cuvintelor și conceptelor împietrite care se interpun între ea și noi. Această punere în discuție a limbajului apropie mai mult *Copilăria Jeniei Liuvers* de contextul european al anilor 1910—1920, ca una din singurele opere în care inovațiile stilistice și formale ce caracterizează proza rusă a anilor '20 nu apar de la distanță doar ca niște căutări, de altminteri curînd părăsite, ci debutează cu adevărat într-un nou gen de proză narativă, organizată nu după timpul obiectiv al povestirii tradiționale, ci după o durată subiectivă strîns legată chiar de natura subiectului operel.

În cele două nuvele în proză pe care Pasternak le-a scris în anii '20 — *Căile aeriene* și *Povestirea*, el nu renunță nici la metaforă (sau metonimie, după terminologia ce dorîți s-o adoptați), care-i temeiul stilului său, nici la structura subiectivă a narațiunii. Ca și în *Copilăria Jeniei Liuvers*, evenimentele nu sînt « istorisite », adică expuse potrivit unei ordine cronologice obiective, ci evocate aproape aluziv prin descrierea unui peisaj sau a unei scene, unde par doar că le acompaniază. Astfel, în *Căile aeriene* dispariția unui copilăș, eveniment central în prima parte a povestirii, este semnalată în trei fraze scurte, cu prilejul unei emoționante viziuni a unei vieții ce ocupă primele trei pagini.

Fără îndoială stilul metaforic ce dă unor scene de acest gen un relief și o putere de sugestie vizuală uimitoare, nu mai are aici motivarea psihologică a copilăriei. Dar nici nu apare ca o podoabă gratuită. Reducînd lumea exterioară la un fascicoul de aparențe crude, surprinzătoare, copleșitoare, aproape ostile, el exprimă în *Căile aeriene* aspectul dramatic al unei situații ce proiectează personajele în afara cotidianului și le face deodată străine de realitatea care le înconjoară.

Titlul acestei povestiri face aluzie la Revoluție. Aceste « căi » simbolice, « pe care în fiecare zi plecau ca niște trenuri gîndirile drepte ale lui Liebknecht, Lenin și ale citorva alte minți la fel de avîntate », care « trec la un nivel potrivit pentru a putea străbate orice frontieră », « pentru a depăși toate bornele înțelegerii, mediocrității și răbdării », Pasternak ne face să le vedem pe cerul unui orașel de provincie, în anul 1919 sau 1920, acest cer care « izbea prin noutatea lui », care « chiar ziua sărea în ochi, îi așvîrlea la pămînt pe cei adormiți și-i trezea pe visători » și care este « cerul celor de a treia internațională. » Dominînd o curte părăsită, plină de gunoi, pe jumătate îngropată în grămezi de zăpadă, în fața clădirii ce adăpostește Comitetul Executiv al Sovietelor unui orașel de provincie, acest cer evocă prezența extraordinarului, al eroicului, al supraomnescului, dincolo de atrocea realitate cotidiană a războiului civil.

Între aceste simbol al Revoluției, puțin artificial integrat în peisaj și subiectul povestirii, nu este decît o relație destul de confuză, un raport metonimic dacă vreți, de continguitate mai curînd decît de analogie. În realitate, această curte e aceea

7. Vezi de pildă: D. Sviatopolk-Miasky, în cronică sa despre culegerea *Povestiri* (Rasskazy) în *Sovremennye Zapiski*, 1925, XXV, pp. 544—545.

pe care o străbate eroina, Lelia, « o doamnă » burheză, venită să sollicite iertare pentru copilul său lui Polianov, fost ofițer de marină — acum conducător revoluționar căruia îi desvâlule că este adevăratul tată al feciorului ei. Acest eplod ce expune — fără să tragă vreo concluzie — o situație dramatică excepțională poate în cel mai rău caz să illustreze contrastul între « căile aeriene » ale Revoluției și realitatea sa cotidiană, plină de lacrimi și singe. Dar nu alcătulește decât a doua parte a povestirii. Prima se situează cincisprezece ani mai devreme : odată, atunci, crezînd că-și pierduse copilul, Lelia voise să-l convingă pe Pollanov că el îi era tată dar după ce-l regăsise feciorul, retractase.

În această primă parte, se scoate în relief — după cum vedem — aspectul fortuit și anecdotic al nuvelei ceea ce face mai artificială relația ce-l leagă de tema Revoluției : legătura metonimică sau de contiguitate, ce se include în natura însăși a prozei lui Pasternak, se desvâlue insuficientă ca să integreze acțiunea în lumea sa Imaginară.

Căile aeriene e o năvelă după definiția lui Goethe, adică povestirea unui eveniment neobișnuit, excepțional. Acțiunea *Povestirii* nu mai este axată pe un eveniment, ci pe un personaj. Ca și în *Copilăria Jeniei Liuvers*, acest personaj justifică structura obiectivă a narațiunii și limbajul metaforic al descrierilor : căci eroul, al cărui nume este un copil și un poet, ceea ce e același lucru, cum îl spusese înainte Camilla Ardenze lui Heine în *Săgeata lui Apelles* (« Sinteza extraordinară de copilăros. Nu, nu acesta-i cuvîntul, sinteza poet ») și pentru el lumea este o realitate totdeauna nouă, un permanent motiv de uimire. Dar este și o constantă enigmă care cheamă la sine actul creator ce îi va da o semnificație. Această temă a actului creator, a valorii și însemnății sale morale, se află în miezul povestirii.

În realitate « nodul » nuvelei îl constituie parafraza primei opere narative a lui Sergiu (numele poetului). Această « povestire în povestire » la care face aluzie titlul este un fel de mit sau legendă pur simbolică al cărui erou — proiectare fictivă a autorului — este denumit printr-un simbol algebric, Y3, care-i subliniază irealitatea. Acțiunea, de asemenea foarte schematică, se reduce la o vînzare la licitație unde Y3 se propune el-însuși drept sclav aceluia ce-i va oferi mai mult, după ce a făcut o demonstrație despre darurile sale extraordinare de poet și muzician. Înainte de a deveni proprietatea cumpărătorului său, un mecena extraordinar de bogat — Y3 împarte, ceea ce a obținut vînzîndu-se, în cartierele periferice unde locuiesc muncitorii, pentru a le alina mizeria. Pentru prima dată în opera lui Pasternak, imaginea poetului se asociază aici cu tema sacrificiului.

Această ficțiune este încadrată de o povestire mai realistă, prezentată ca o înfăptuire simbolică a aspirațiilor profunde ale poetului. În realitate, Sergiu și-a scris povestirea datorită emoției adînci ce l-a stîrnit-o cunoașterea în același timp a două femei : guvernanta daneză Anna Arild Tornskjold, o tînără femeie ai cărei părinți fuseseră înstăriți și cultivați, dar decăzuseră ea fiind obligată să intre în serviciul unor parveniți; și prostituata Sașa ale cărei puteri cinice nu-l pot ascunde lui Sergiu cumplita ei disperare. Nevoia imediată de a ajuta pe aceste două femei și pe toți ceilalți, ai dăma lor, l-a inspirat lui Sergiu povestirea lui Y3.

O a treia povestire o încadrează la rîndu-l pe aceasta și-o situează în perspectiva ei istorică : este datată din iarna ce a precedat Revoluția, și ni-l înfățișează pe Sergiu, liberat din serviciul militar, sosind la sora lui într-un orașel industrial din Ural (acolo își va reaminti de primele luni ale anului 1914, cînd l-a întîlnit pe Arild și Sașa). Nu există o intrigă propriu-zisă în această a treia povestire, ci doar o serie de aluzii ce par să pregătească integrarea ei într-o acțiune mai vastă, al cărei cadru istoric ar fi Revoluția : în orice caz este singura funcție aparentă a unui personaj ca matelotul Fardibasov, a cărui sosire la Vasile n-are nici o legătură cu restul acțiunii la fel ca și stăruitoarea revenire a numelui Lemakh, a cărui siluetă o vom vedea

apărind numai în ultima pagină a povestirii. Amândoi sugerează vag, prin prezența lor Inexplicabilă, apropierea Revoluției și rolul ce-ar putea să fie chemați să-l joace. Fără să pomenească un cuvânt despre Revoluție, Pasternak ajunge deci să raporteze la ea toată intriga *Povestirii*. Revoluția constituie perspectiva istorică în care ne apare destinul lui Sergiu. Dar mai este și altceva. Pentru Sergiu, personajul Lemakh reprezintă un fel de sfidare: « Avea ceva elevat și straniu, care-l făcea pe el, Sergiu, să se simtă neînsemnat din cap până-n picioare. Era spiritul viril al acțiunii, cel mai modest și cel mai îngrozitor dintre spirite ». De fapt, poetul și revoluționarul reprezentau pentru Pasternak două tipuri contradictorii, « spiritul viril al acțiunii » opunându-se receptivității feminine (sau copilărești) a poetului. Există totuși între ele o legătură misterioasă, pe care o evidențiază chiar stăruința cu care destinul îl aduce pe Lemakh în drumul lui Sergiu. Această legătură sudează organic diferitele episoade ale *Povestirii*. Căci care este sensul aventurii lui Sergiu cu Arild și Sașa, și a povestirii lui Y3 — rodul acesteia — dacă nu de a arăta locul ce-l are în vocația poetului ca și în aceea a revoluționarului, obsesia dureroasă a nenorocirilor omeneshti și mai ales a disperării feminine? Firește răspunsul activ al revoluționarului la acest apel al umanității în suferință contribuie să apară ca derizoriu răspunsul doar simbolic al poetului: Sergiu se simte vinovat față de ce reprezintă Lemakh pentru el. Sintem încă departe de superioritatea pe care Juri Jivago recunoaște că o are asupra sa Pavel Antipov. Dar de pe acum există aceeași opoziție și aceeași temă a sacrificiului prin care poetul se achita de misiunea ce o avea față de umanitate.

Povestirea este deci un adevărat roman. Totuși structura subiectivă și aluzivă a narațiunii face uneori aceste sugestii puțin obscure. Pe de altă parte, bogăția tematică a unei opere atât de restrinse este obținută datorită unei compoziții foarte elaborate și cam artificiale, ce-i sporește și dificultatea de înțelegere și-i dăunează succesului. În sfârșit, și mai ales, sentimentul unei responsabilități istorice față de vremea sa, care-l va stăpîni pe Pasternak din ce în ce mai intens începînd din anii '30, nu va avea drept rezultat doar să dea un conținut istoric, concret și pozitiv, temei sacrificiului exprimată și în *Povestirea*; aceasta îl va determina pe Pasternak să facă din istorie nu numai cadrul exterior al destinului poetului, dar și una din principalele sale componente. Structura subiectivă ce-i caracterizează proza pînă la elaborarea *Povestirii* nu va rezista la această invazie irezistibilă a istoriei care va impune propriul ei ritm « biografiilor imaginare », prin care poetul își va sonda trecutul și se va întreba asupra soartei sale.

În românește de ALEXANDRU BACIU

DINO BUZZATI

DEȘERTUL TĂTARILOR

roman

XV

Expediția pentru delimitarea graniței pe porțiunea de frontieră rămasă descoperită plecă a doua zi în zori. O comanda uriașul căpitan Monti, însoțit de locotenentul Angustina și de un sergent-major. Fiecărui dintre cei trei le fuseseră încredințate parolele pentru ziua aceea și pentru următoarele patru zile. Era destul de puțin probabil să se prăpădească chiar toți trei; în orice caz, cel mai în vîrstă dintre soldați care ar fi supraviețuit, ar fi avut căderea să deschieie vestonul superiorilor morți sau leșinați, să caute în buzunarul interior de la piept și să scoată de acolo un plic sigilat în care se afla parola secretă pentru a putea intra înapoi în Fortăreață.

Chiar la răsăritul soarelui, patruzeci de oameni înarmați părăsiră Fortăreața, îndreptîndu-se spre nord. Căpitanul Monti avea bocanci solizi, cu ținte, asemeni celor ai soldaților. Numai Angustina purta cizme, și căpitanul, încă înainte de plecare, îl privise cu o mirare exagerată, fără a spune însă nimic.

Coborîră cam vreo sută de metri pe un povirniș bolovănos, apoi cotiră la dreapta, pe un drum drept, spre gura unei trecători înguste, mărginită de stînci, care pătrundea adînc în inima muntelui.

După vreo jumătate de oră de mers, căpitanul rosti:

— Cu alea — și arată spre cizmele lui Angustina — o să fie cam greu.

Angustina nu spuse nimic.

— Mi-ar părea rău să fii nevoit să te oprești, repetă după puțină vreme căpitanul. Or să te bată, ai să vezi.

— Acum e prea tîrziu, domnule căpitan, răspunse Angustina. Puteați să-mi spuneți mai înainte, dacă așa stau lucrurile.

— Degeaba — replică Monti — ar fi fost același lucru. Te cunosc, Angustina, te-ai fi încălțat cu ele oricum.

Monti nu putea să-l sufere. « Cu toate aerele pe care ți le dai, se gindea, am să te fac eu acum să vezi pe dracu l » Și forța la maximum pasul, chiar și pe povirnișurile cele mai abrupte, știind că Angustina nu era prea robust. Între timp se apropiaseră de poalele pereților stîncoși. Grohotișul devenise mai mărunt, picioarele se afluau în el supărător.

Căpitanul spuse:

— De obicei suflă un vînt afurisit prin strunga asta. Dar azi e o zi bună.

Locotenentul Angustina rămase tot tăcut.

— Slavă Domnului, că nu-i nici soare, continuă Monti. Azi e într-adevăr o zi bună.

* Partea I-a a romanului a apărut în „Secolul 20 nr. 11/1970.

— Dar dumneavoastră ați mai fost pe-aici? întrebă Angustina, iar Monti răspunse:

— O dată, trebuia să căutăm un soldat care dezer . . .

Se întrerupse, pentru că din înaltul unui perete cenușiu, care se ridica amenințător deasupra lor, răzbătuse până la ei un zgomot de surpare. Se auzeau bufniturile bolovanilor care se prăvăleau izbindu-se de stinci și rostogolindu-se în salturi, cu o impetuozitate sălbatică, în prăpastie, printre nori de praf. Un bubul ca de tun se repercuta din stincă în stincă. Neașteptata avalanșă mai continuă câteva minute înspre inima prăpastiei, dar se istovi în crăpăturile adânci ale stincilor înainte de a ajunge în vale; până la drumul bolovănos pe unde urcau soldații nu mai ajunseră decât două-trei pietricele.

Toți tăcuseră, căci zgomotul stirnit de surpare ascundea parcă o prezență dușmănoasă. Monti se uită la Angustina cu un aer de ușoară sfidare. Spera că are să vadă teama întipărită pe figura lui, dar se înșela. Locotenentul părea doar îngrozitor de înfierbîntat din pricina scurtului marș; uniforma lui elegantă atirna acum neglijent pe el.

« Aș vrea să te văd ceva mai tîrziu, snob blestemat — se gîndea Monti — cu toate aerele pe care ți le dai ». Porni din nou la drum, forțînd și mai mult pasul și, din cînd în cînd, se uita îndărăt, pe furiș, pentru a scruta chipul lui Angustina: da, exact așa cum sperase și prevăzuse, se vedea că cizmele începeau să-l torturaze. Nu că Angustina ar fi încetinit pasul, sau că i s-ar fi citit durerea pe față. Se vedea asta din felul cum călca, din expresia de efort aspru care i se întipărise pe frunte. Căpitanul spuse:

— Simt că aș fi în stare să mai merg așa încă vreo șase ore. Dacă n-ar fi soldații . . . E într-adevăr o zi grozavă azi! Însista cu cea mai senină maliție. Cum te simți, locotenente?

— Scuzați-mă, domnule căpitan — făcu Angustina — ați spus ceva?

— Nimic — și căpitanul zîmbi răutăcios. Te-ntrebam cum te simți?

— A, da, mulțumesc, răspunse Angustina evaziv; și după o pauză, pentru a-și ascunde gîfiiul provocat de urcuș: Păcat că . . .

— Ce anume e păcat? întrebă Monti, sperînd că celălalt va mărturisi că e obosit.

— Păcat că nu se poate veni mai des pe-aici, sînt niște locuri incintătoare, — și suridea, cu veșnicul său aer detașat.

Monti grăbi și mai mult pasul. Dar Angustina se ținea strîns de el; fața îi era acum palidă din pricina efortului, șiroaie de sudoare i se prelingeau de sub cozo-rocul chipiului, iar în spate, căpșușea vestonului i se făcuse learcă, dar nu scotea o vorbă și nici nu rămînea în urmă.

O apucaseră pe un drum mărginit de stinci abrupte, cu pereți infricoșători, cenușii, care se înălțau vertical de jur împrejur. Trecătoarea părea că are să urce la înălțimi de necrezut. Aspectele vieții obișnuite rămăseseră în urmă, iar în locul lor se instalase dezolarea împietrită a muntelui. Fascinat, Angustina ridica din cînd în cînd ochii spre crestele care parcă se clătinau deasupra lor.

— O să facem un popas ceva mai încolo, spuse Monti, care nu-l slăbea din ochi pe locotenent. Creasta nu se vede încă. Dar, spune sincer, sper că nu ești obosit, nu? Uneori te poți simți indispus, te poate supăra ceva. E mai bine s-o spui deschis, chiar dacă riscăm să se facă tîrziu.

— Să ne vedem de drum, fu răspunsul lui Angustina, ca și cum el ar fi fost superiorul.

— Mă rog, mă gîndeam că oricui i se poate întîmpla să fie prost dispus. Spuneam doar așa . . .

Angustina era palid, riuri de sudoare îi şiroiau de sub chipiu, vestonul îi era complet ud. Dar scirşnea din dinţi şi mai bine ar fi murit decît să se dea bătut. Străduindu-se să nu-l vadă căpitanul, locotenentul se uita din cînd în cînd, pe furiş, în sus, spre înălţimile trecătorii, căutînd să vadă unde urma să i se sfîrşască chinul.

Între timp, soarele se înălţase pe cer şi lumina crestele cele mai înalte, însă fără acea strălucire veselă a dimineţilor frumoase de toamnă. Un vâl de negură se aşternea încet pe întinsul bolţii, înşelător şi uniform.

Cizmele începuseră într-adevăr să-l chinuie înfiorător. Pielea lor îi ardea fluierul piciorului şi, judecînd după durerea pe care o simţea, probabil că-i făcuseră şi băşici.

Deodată ripele bolovănoase luară sfîrşit şi trecătoarea dădu într-o mică poiană cu citeva fire de iarbă pipernicită la picioarele unui zid semicircular de stînci. De o parte şi de alta se înălţau — haotic amestec de steiuri şi crăpături — pereţi dreپتی ca nişte ziduri, căroră era foarte greu să le apreciezi înălţimea.

Deşi împotriva dorinţei sale, căpitanul Monti ordonă un popas, pentru a lăsa timp soldaţilor să mănince. Locotenentul Angustina se aşeză pe un bolovan mare, într-o atitudine degajată, deşi tremura din pricina vîntului care-i îngheţa transpiraţia. Împărţi împreună cu căpitanul un codru de piine, o bucată de carne, nişte brînză şi o sticlă de vin.

Lui Angustina îi era frig; se uita la căpitan şi la soldaţi, să vadă dacă nu cumva vreunul dintre ei îşi desfăcea pătura şi se acoperea cu ea, ca să poată face şi el la fel. Dar soldaţii păreau insensibili la oboseală şi flecăreau între ei, căpitanul minca cu o plăcere lăcomă, privind insistent, între o îmbucătură şi alta, un perete abrupt care se ridica deasupra lor.

— Acum — spuse — acum ştiu pe unde se poate urca, şi arată spre peretele din faţa lor, care se termina cu creasta unde urmau să stabilească frontiera. Trebuie s-o luăm pe aici în sus, pieptiş. Destul de abrupt, nu? Ce părere ai, locotenente?

Angustina se uită spre peretele stîncos. Pentru a ajunge la creasta unde se afla frontiera trebuiau într-adevăr să urce pe acolo, altfel ar fi fost nevoiţi să facă un ocol, trecînd peste citeva văi. Asta ar fi cerut însă mult mai mult timp, iar ei trebuiau să se grăbească: cei din nord erau avantaajaţi, înainte de toate pentru că porniseră mai devreme, iar drumul pe care veneau ei era mult mai uşor. Trebuiau să atace frontal peretele din faţa lor.

— Pe aici în sus? întrebă Angustina, şi cercetînd povirnişurile abrupte, constată că la o sută de metri mai la stînga drumul ar fi fost mult mai accesibil.

— Pe aici în sus, pieptiş, desigur, repetă căpitanul. Ce părere ai?

— Totul e să ajungem înaintea lor, răspunse Angustina.

Căpitanul îl privi cu evidentă antipatie.

Scoase din buzunar un pachet de cărţi de joc, întinse pe o lespede mare, patrată, pătura sa, îl invită pe Angustina să joace, apoi spuse:

— Ah, norii aceia! Văd că-i priveşti cu o anumită îngrijorare. Dar nu te teme, aştia nu sînt nori de furtună... — şi rise, cine ştie de ce, ca şi cum ar fi făcut o glumă bună.

Începură deci să joace. Angustina simţea că îngheaţă, din pricina curenţilor. În timp ce căpitanul se aşezase între două pietre mari, la adăpost, el primea vîntul direct în spate. « De data asta chiar mă îmbolnăvesc », se gîndea el.

— Ah, asta-i prea de tot pentru un jucător ca dumneata! strigă, sau mai exact urlă căpitanul Monti pe neaşteptate. Ce dracu, să-mi laşi în felul ăsta un

as l' Dar unde ți-e capul, dragă locotenente? Continui să privești într-una în sus și nu ești de loc atent la cărți.

— Nu, nu, răspunse Angustina. N-am fost atent. Și încercă să ridă fără a reuși însă.

— Spune drept, făcu Monti triumfător. Spune drept, te chinuie groaznic alea, aș fi putut s-o jur încă de la plecare.

— Alea, care?

— Frumoașele dumitale cizme. Nu sînt potrivite pentru asemenea marșuri, dragă locotenente. Spune drept, te chinuie.

— Mă cam jenează recunosc Angustina cu un ton disprețuitor, ca pentru a spune că și mai mult îl deranja să vorbească despre asta. M-au supărat puțin, într-adevăr.

— Ha, ha l' rise mulțumit căpitanul. Știam eu. Eh, e o nenorocire să mergi în cizme pe grohotișul ăsta l'

— Fiți atent, am pus jos un popă de pică, îl anunță Angustina cu un ton înghețat. Nu aveți cu ce să-l luați?

— Da, da, nu eram atent, răspunse căpitanul, tot mai vesel. Ei, cizmele astea l'

Într-adevăr, cizmele locotenentului Angustina nu erau prea potrivite pentru peretele acela abrupt. Cum nu aveau ținte, alunecau mai tot timpul, pe cînd bocăniți căpitanului Monti și ai soldaților mușcau puternic terenul accidentat. Cu toate acestea, Angustina nu răminea în urmă. Cu un efort inzecit, deși era frînt de oboseală și chinuit de sudoarea înghețată care-i șiroia pe spinare, izbutea totuși să-l urmeze îndeaproape pe căpitan, în sus, pe povirnișul drept ca un zid.

Muntele se dovedi însă mai puțin dificil și abrupt decît părea cînd îl priveai de jos. Era brăzdat tot de șanțuri, de crăpături, de brîne prundoase, iar stîncile erau pline de asperități și colțuri de care te puteai agăța cu ușurință. Deși nu prea agil de felul său, căpitanul se cătăra cu îndirjire, prin numeroase salturi, privind din cînd în cînd în jos, în speranța că Angustina crăpase. Însă Angustina se ținea tare; căuta plin de rivnă locurile de sprijin cele mai largi și mai sigure, se minuna aproape că putea să urce cu atîta sprinteneală, deși se simțea sfîrșit.

Și pe măsură ce prăpastia creștea sub ei, creasta finală părea să se îndepărteze tot mai mult, ascunsă de un zid galben, vertical. Iar seara se lăsa tot mai repede, deși un strat dens de nori cenușii te împiedica să ghicești cit mai era pînă la apusul soarelui. Începea totuși să se facă frig. Un vînt aspru bătea dinspre strungă și se auzea șuierînd printre crăpăturile muntelui.

— Domnule căpitan l' se auzi la un moment dat strigînd de jos sergentul care încheia coloana.

Monti se opri, se opri și Angustina, apoi toți soldații pînă la ultimul.

— Ce s-a mai întimplat? întrebă căpitanul, ca și cum ar mai fi avut pînă atunci și alte pricini de îngrijorare.

— Priviți, cei din nord au și ajuns pe coastă l' strigă sergentul.

— Ești nebun, unde-i vezi? replică Monti.

— La stînga. Pe șaua aia mică, imediat la stînga, e ca un fel de nas.

Într-adevăr, așa era. Trei minuscule siluete negre se proiectau pe cerul cenușiu și se vedea limpede că se mișcau. Era evident că ocupaseră deja partea de jos a culmii și, după toate probabilitățile, aveau să ajungă pe creastă înaintea lor.

— La dracu l' spuse căpitanul, aruncînd o privire furioasă în jos, ca și cum soldații ar fi fost vinovați de întîrziere. Apoi către Angustina: Cel puțin creasta

trebuie s-o ocupăm noi, fără discuție, altfel ne-am ars, o să dăm de dracu cu colonelul.

— Pentru asta ar trebui ca ceilalți să mai facă un mic popas, spuse Angustina. De la șaua aceea mică până în vîrf nu le trebuie mai mult de-un ceas. Dacă nu se opresc un pic, ajungem sigur după ei.

Atunci căpitanul spuse:

— Poate e mai bine s-o iau eu înainte, cu patru soldați, dacă sîntem mai puțin ajungem mai repede. Dumneata vino după noi, liniștit, sau așteaptă aici, dacă te simți obosit.

Iată unde voia să ajungă canalia, se gîndi Angustina. Voia să-l lase în urmă, pentru a se împăuna numai el cu meritele.

— Da, domnule căpitan, cum ordonați, răspunse el. Dar prefer să urc și eu. Dacă stau pe loc, am să ingheț.

Căpitanul, cu patru dintre soldații cei mai agili, porni deci în chip de patrule de cercetare. Angustina preluă comanda celor rămași și speră zadarnic să se poată ține pe urmele lui Monti. Soldații lui erau prea mulți; din pricina mărșului forțat, șirul se lungise enorm, astfel încît ultimii se pierduseră complet din raza vizuală.

Angustina văzu mica patrulă a căpitanului dispărind în înalt, pe după cocoșele cenușii ale stincilor. O vreme auzi pietrișul care se rostogolea în urma lor printre crăpături, apoi nici măcar asta. Pînă și glasurile li se mistuiră în depărtare.

Dar între timp cerul se întunecase. Stincile din jur, pereții spălăciți de pe cealaltă parte a strimtorii, prăpastia adîncă, totul avea o nuanță vineție. Corbi mici zburau de-a lungul creștelor înalte scoțînd strigăte ascuțite, ca și cum și-ar fi atras unul altuia atenția asupra unor primejdii iminente.

— Domnule locotenent, rosti soldatul din spatele lui Angustina. Acuși-acuși o să vină ploaia.

Angustina se opri, privindu-l citeva clipe, dar nu scoase nici un cuvînt. Cizmele nu-l mai chinuiau acum, dar începea să resimtă o oboseală cumplită. Fiecare metru de urcuș îl costa un efort îngrozitor. Din fericire, stincile din porțiunea aceea erau mai puțin abrupte și mai colțuroase decît cele dinainte. Cine știe unde-o fi ajuns căpitanul? I se gîndea Angustina. Poate se și afla pe creastă, unde înfipsese stegulețul și pusese chiar și piatra de hotar, și-acum poate că o și pornise înapoi.

Privi în sus și constată că vîrfurile nu era chiar atît de departe. Numai că nu-și dădea seama cum putea stabili pe unde ar fi putut să urce, atît de drept și de neted era peretele din față.

În sfîrșit, ieșind într-o brînă mai largă, bolovănoasă, Angustina se pomeni la cițiva metri distanță de căpitanul Monti. Urcat pe umerii unui soldat, ofițerul încerca să se cațere pe un perete scurt, vertical, nu mai înalt de doisprezece metri, dar în aparență inaccesibil. Era evident că Monti se încăpățîna de mai multe minute, străduindu-se să-l escaladeze, însă fără succes.

Încercă zadarnic de vreo trei, patru ori, căutînd un punct de sprijin, dar cînd păru că l-a găsit, îl auzi înjurînd, apoi îl văzu lăsîndu-se din nou în jos pe umerii soldatului care tremura tot din pricina efortului. În sfîrșit, renunță, și dintr-o săritură coborî pe bolovănișul brinei.

Monti, care gîfîia de oboseală, îl privi cu dușmănie pe Angustina.

— Puteai să aștepți jos, locotenente, spuse el. Pe aici, oricum, tot n-o să putem trece toți, aș fi mulțumit dacă aș izbuti să urc eu cu cițiva soldați. Era

mai bine dacă așteptai jos, acum se lasă noaptea și coborirea devine o problemă serioasă.

— Dumneavoastră mi-ați permis, domnule căpitan, răspunse Angustina, cu un ton detașat. Mi-ați spus să fac așa cum doresc; să aștept, sau să vin sus după dumneavoastră.

— Bine, răspunse căpitanul. Dar pină una, alta, trebuie să găsim o soluție; nu mai sint decit acești cițiva metri pină pe creastă.

— Cum? Imediat după asta vine creasta? întrebă locotenentul cu o ușoară ironie în glas, pe care însă Monti n-o sesiză.

— Nu sint nici măcar doisprezece metri l urmă căpitanul. La dracu, vreau să văd dacă nu pot urca. Chiar cu prețul...

Fu intrerupt de un strigăt disprețuitor care venea din înalt: pe buza de sus a peretelui se iviră două chipuri de oameni, surizătoare.

— Bună seara, domnilor, strigă unul, poate un ofițer. Băgați de seamă, că pe aici nu puteți urca. Trebuie s-o luați pe drumul de pe culme.

Cele două chipuri dispărură și nu se mai auziră decit voci confuze de oameni care flecăreau.

Monti era vinăt de furie. Nu mai era deci nimic de făcut. Cei din nord ocupaseră acum și creasta. Căpitanul se așeză pe un bolovan mare de pe potecă, fără să mai dea vreo atenție soldaților care continuau să sosească din vale.

Și în momentul acela începu să ningă, cu fulgi mari și pufoși, ca în toilul iernii. În cteva minute, aproape de necrezut, bolovanii brinei deveniseră albi, iar lumina dispăruse pe neașteptate. Se lăsase brusc noaptea, la care nimeni nu se gîndise pină atunci în mod serios.

Fără să dea nici cel mai mic semn de îngrijorare, soldații își desfăcură fiecare pătura făcută sul și se acoperiră.

— Ce dracu faceți? izbucni căpitanul. Stringeți imediat păturile l Doar nu vă trece prin cap să petreceți noaptea aici l Trebuie să coborîm imediat.

— Dacă îmi permiteți, domnule căpitan — spuse Angustina — atlta vreme cît ceilalți se află pe creastă...

— Ce anume, ce anume vrei să spui? întrebă căpitanul, furios.

— Că nu ne putem întoarce înapoi, mi se pare, atlta vreme cît cei din nord se află pe creastă. Ei au sosit cei dintii, și noi nu mai avem nimic de făcut aici, dar cum ne-ar șede a plecăm cu coada între picioare?

Căpitanul nu răspunse; se plimbă de colo-colo cteva minute pe poteca largă. Apoi spuse:

— Dar o să plece și ei în curind; pe creastă, pe vremea asta, e și mai rău decit aici.

— Domnilor, făcu un glas de sus, în timp ce la marginea peretelui se iviră patru sau cinci capete. Haide, fără mofturi, luați funiile astea, veniți încoace pe creastă, de acolo n-o să puteți cobori peretele pe bezna asta l

În același timp două funii fură aruncate din înalt, astfel încît cei de la Fortăreață să se poată sluji de ele pentru a escalada peretele.

— Mulțumesc, răspunse căpitanul Monti cu un aer batjocoritor. Mulțumesc pentru grija pe care ne-o purtați, dar ne descurcăm și singuri.

— Cum credeți, strigară din nou cei de pe creastă. Oricum, noi vi le lăsăm la îndemînă, cine știe, poate o să aveți nevoie de ele.

Urmă o tăcere îndelungată; nu se mai auzea decît foșnetul surd al fulgilor de zăpadă ce cădeau, și cînd și cînd cte un soldat tușind. Nu se mai vedea aproape nimic, abia-abia reușeau să distingă partea superioară a peretelui de deasupra lor, de unde se răspîndea acum lumina roșietică a unui felinar.

Cîtiva soldați din cei de la Fortăreață, după ce-și întinseseră iar păturile, aprinseseră și ei cîteva lumini. Una o aduseră căpitanului, s-ar fi putut să aibă nevoie de ea.

— Domnule căpitan, spuse Angustina cu o voce obosită.

— Ce mai este?

— Domnule căpitan, ce-ați spune de o mică partidă?

— Dă-o dracului de partidă! răspunse Monti, care se convinsese în sfîrșit că în noaptea aceea nu mai puteau să coboare.

Fără să rostească un cuvînt, Angustina scoase din geanta căpitanului, incredințată unui soldat, pachetul de cărți de joc. Întinse pe o piatră un colț din pătura sa, puse alături felinarul, și începu să amestece cărțile.

— Domnule căpitan, repetă el, ascultați-mă, chiar dacă nu aveți chef de asta.

Monti înțelese în cele din urmă ce anume vroia să spună locotenentul: Acum cînd cei din nord îi priveau pe furiș și probabil își băteau joc de ei, nu le mai rămînea altceva de făcut. Și în vreme ce soldații se adăposteau la poalele peretelui, exploatînd fiecare scobitură, sau mincau glumind între ei și rizind, cei doi ofițeri, sub zăpada care cădea, începură partida de cărți. Deasupra lor erau pereții stîncoși, verticali, dedesubt — prăpastia neagră.

— Ai pierdut, ai pierdut! se auzi strigînd de sus, pe un ton de glumă.

Nici Monti, nici Angustina nu ridicară capul, și continuară să joace. Căpitanul o făcea însă în silă, izbind cărțile cu furie. În zadar încerca Angustina să glumească.

— Formidabil, doi ași la rînd... Dar pe asta îl iau eu... Trebuie să recunoașteți că v-ați ars cu asul de adineauri... Și din cînd în cînd chiar ridea: un ris aparent sincer.

Din înalt se auzi din nou un zvon de voci, apoi un zgomot de prundiș frîmîntat de pași; probabil că cei de pe creastă plecau.

— Noroc, strigă către ei glasul de mai înainte. Succes la joc și nu uitați de cele două funii!

Nici căpitanul, nici Angustina nu răspunseră. Continuau să joace fără să schițeze măcar un gest de răspuns, ca și cînd ar fi fost foarte absorbiți de joc.

Reflexul razei de lumină a felinarului dispăru de pe creastă; evident, cei din nord plecau. Cărțile, sub zăpada deasă, se udaseră de-a binelea și cei doi nu mai izbuteau să le amestece decît cu mare greutate.

— Gata, ajunge! spuse căpitanul, azvîrlînd cărțile pe care le ținea în mînă. Gata cu toată comedia asta!

Se retrase sub o stîncă și se înfășură cu grijă în pătură.

— Toni, strigă el, adu-mi geanta, și găsește-mi puțină apă de băut.

— Ne vîd încă, spuse Angustina. Cei de pe creastă... ne vîd încă.

Dar înțelegînd că Monti se săturase, jucă mai departe de unul singur, ca și cum partida ar fi continuat.

Scoțînd din cînd în cînd cite o exclamație zgomotoasă, cum se întimplă de obicei în timpul jocului, locotenentul ținea în mîna stîngă cărțile și cu dreapta le arunca pe colțul păturii, prefăcîndu-se că le ridică pe cele cîștigate; prin zăpada deasă ca o perdea, străinii nu puteau, desigur, de pe creastă, să-și dea seama că ofițerul juca de unul singur.

O senzație îngrozitoare de frig îi pătrunsesse între timp în măruntaie. Simțea că n-ar mai fi fost, probabil, în stare să se miște de acolo, nici măcar ca să se întindă; nu-și amintea să se mai fi simțit vreodată în viață atît de rău. Pe creastă se mai zărea legănîndu-se reflexul luminii felinarului străinilor care se îndepărtau; deci puteau să-l mai vadă încă. (Și la fereastra minunatului palat, iată apărînd o

văpătură tare plăpindă: era el, Angustina, copil, de o paloare impresionantă, purtând un veșmînt elegant de catifea cu un guler de dantelă albă; cu un gest obosit, deschise fereastră și se aplecă spre spiritul prins de pervaz ca și cum ar fi fost cineva foarte apropiat, și vroia să-i spună ceva.)

— Ați pierdut, ați pierdut! încerca el să mai strige pentru a se face auzit de către străini, dar vocea îi era răgușită și stinsă. Pentru Dumnezeu, e a doua oară, domnule căpitan!

Înfășurat în mantaua sa groasă, mestecînd încet, Monti îl fixa cu atenție pe Angustina, tot mai puțin furios.

— Gata, vino la adăpost, locotenente, cei din nord au plecat, în sfîrșit.

— Știu că sînteți mult mai priceput decît mine, domnule căpitan, insistă Angustina continuînd să simuleze, și vocea îi era tot mai stinsă. Dar în seara asta nu prea sînteți în formă. De ce continuați să priviți în sus? De ce vă uitați mereu spre creastă? Sînteți, poate, puțin nervos?

În clipa aceea, sub zăpada care se cernea, ultimele cărți înghețate căzură din mina locotenentului Angustina, mina însăși se lăsă în jos, lipsită de viață, incremeni inertă lingă pătură, în lumina tremurătoare a felinarului.

Rezemat de o piatră, locotenentul se abandona cu o mișcare ușoară spre spate și se simți cuprins de o stranie somnolență. (Și spre palat, în noaptea cu lună, înainta prin văzduh un mic cortegiu tirînd după el o lectică.)

— Vino-ncoace, locotenente, să iei o imbucătură, pe frigul ăsta trebuie neapărat să măninci, hai, fă un efort, chiar dacă nu ai chef, strigă căpitanul, și în glasul lui vibra o umbră de neliniște. Vino-ncoace, la adăpost. Acuși încetează și ninsoarea!

Și într-adevăr, aproape brusc, fulgii albi deveniseră mai rari și mai mici, văzduhul mai limpede, iar la lumina felinarelor se puteau zări pînă și stincile aflate la o depărtare de cîteva zeci de metri.

Și pe neașteptate, printr-o spărtură a norilor, la o depărtare incalculabilă, se iviră luminile Fortăreței. Păreau fără număr, ca într-un castel fermecat, cuprins de veselia zgomotoasă a unui carnaval antic. Angustina le văzu și un suris ușor îi înflori încet pe buzele amortite de ger.

— Locotenente, strigă din nou căpitanul, care începea acum să înțeleagă. Locotenente, zvirlă cărțile alea și vino-ncoace la adăpost! Aici sîntem feriți de vînt.

Dar Angustina privea luminile și într-adevăr nu mai știa exact de unde anume erau, dacă de la Fortăreață sau din orașul îndepărtat sau din propriul său castel, unde nimeni nu-l mai aștepta să se întoarcă.

Poate, în clipa aceea, de pe terasele Fortăreței, o sentinelă își îndreptase din întîmplare privirile spre munți și recunoscuse luminile de pe creastă; de la o asemenea distanță, peretele acela dușmănos părea probabil un fleac, o nimica toată. Și poate că Drogo însuși era cel care comanda garda, Drogo, care, desigur, dacă ar fi vrut, ar fi putut să plece și el cu Monti și Angustina. Dar lui Drogo i se păruse ceva stupid: după ce teama de tătari se risipise, expediția aceea i se păruse a nu fi altceva decît o prostie, o treabă plicticoasă, lipsită de interes. Acum însă și Drogo vedea luminile tremurînde ale felinarelor de pe creastă și începea să regrete că nu se duse cu ei. Deci nu numai într-un război se putea găsi ceva înălțător; acum ar fi vrut să se afle și el alături de ei, acolo, pe creastă, în inima nopții și a furtunii. Prea tîrziu, ocazia trecuse pe lingă el, și el o lăsase să scape.

Bine odihnit și cu veștmintele uscate, înfășurat în pelerina lui caldă, Giovanni Drogo poate privea acum cu invidie luminile îndepărtate, în vreme ce Angustina,

acoperit tot cu o mantie de zăpadă, își aduna cu greutate ultimele rămășițe de energie, pentru a-și netezi mustățile ude și pentru a-și aranja cu meticulozitate cutele pelerinei, nu spre a se înfășura mai strins în ea, să-i fie mai cald, ci pentru o cu totul altă dorință tainică a sa. Din adăpostul său, căpitanul Monti îl privea nedumerit și se întreba ce Dumnezeu tot făcea Angustina, și unde mai văzuse cîndva o figură foarte asemănătoare, fără ca să poată totuși să-și aducă aminte.

Exista, într-o sală a Fortăreței, un tablou vechi, înfățișînd sfîrșitul principelui Sebastian. Rănit mortal, principele zăcea în inima unei păduri, cu spatele reze-mat de un trunchi de copac, cu capul ușor lăsat într-o parte, cu mantia drapată în pliuri armonioase; nu era în toată imaginea aceea nimic din dizgrațioasa cruzime fizică a morții; și, privindu-l, nu te mirai că pictorul îi păstrase neștirbită întreaga-i noblețe și desăvîrșita eleganță.

Acum Angustina, o, dar el nici nu se gîdea la asta, semăna din ce în ce mai mult cu principele Sebastian, zăcînd rănit în inima pădurii; Angustina nu avea, ca aceasta, o platoșă strălucitoare, la picioarele lui nu zăcea coiful plin de singe, nici spada ruptă: și nu se sprijinea cu spatele de un trunchi, ci de un bolovan tare, iar fruntea nu-i era luminată de o rază de soare, ci doar de făclia palidă a unui felinar; și totuși îi semăna foarte mult, poziția membrilor era identică, identic drapajul pelerinei, identică acea expresie de oboseală definitivă. Și, prin comparație cu Angustina, deși erau mult mai viguroși și cutezători, căpitanul, sergentul și toți ceilalți soldați aduceau deopotrivă cu niște țărani neciopliți. Și în sufletul lui Monti, oricît ar fi părut de neverosimil, se ivi o admirație plină de invidie.

Ninsoarea încetase și vîntul se tînguia printre stînci, cernînd pulberi de ace și făcînd să tremure flăcările din felinare. Angustina părea că nu-l aude: stătea neclintit, sprijinit de piatra aceea mare, cu ochii ațintiți la luminile îndepărtate ale Fortăreței.

— Locotenente l încercă din nou să strige căpitanul Monti. Locotenente l Hai odată l Vino ncoace la adăpost l Dacă rămii acolo, n-ai să mai poți rezista. Ai să îngheți cu totul. Vino aici, lingă mine, că Toni a înghebat un fel de adăpost l

— Mulțumesc, căpitane, rosti cu greutate Angustina, și fiindu-i mult prea greu să vorbească, ridică ușor o mină, făcînd un semn ca pentru a spune că n-avea nici o importanță, că toate erau niște fleacuri fără însemnătate. (La urmă, spiritul care se prinsese primul de pervaz, poate conducătorul, făcu un gest scurt, poruncitor. Angustina, cu veșnicul său aer plictisit, sări peste pervaz și se așeză grațios în litieră. Lectica vrăjită se puse încet în mișcare.)

Timp de cîteva minute nu se auzi decît vîietul înăbușit al vîntului. Chiar și soldații, strîns îngrămădiți unii lingă alții, pentru a le fi mai cald, nu mai aveau chef să mai glumească și înfruntau în tăcere frigul.

Cînd vîntul încetă o clipă, Angustina își înălță ușor capul, își mișcă cu greu buzele pentru a vorbi, dar nu izbui să rostească decît aceste două cuvinte: « Miine trebuie . . . » și apoi, nimic. Două cuvinte numai, și atît de stîns, incît nici măcar căpitanul Monti nu-și dădu seama dacă spusese ceva.

Două cuvinte, și capul lui Angustina se plecă înainte, abandonîndu-se în voie. O mină îi zăcea albă și țeapănă printre faldurile pelerinei, gura i se închisese, și din nou pe buze îi înflori un suris ușor. (Lectica îndepărtîndu-se, el își desprinsese privirile de la Drago, îndreptîndu-și-le înainte, în direcția în care înainta cortegiul, cu un fel de curiozitate amuzată și bănuitoare . . . Astfel se îndepărta în noapte, cu o noblețe aproape inumană. Magicul cortegiu înainta șerpuiind încet spre cer, tot mai sus, pînă se prefăcu într-o diră tulbure, apoi într-o mică șuviță de ceață, apoi nimic.)

— Ce voiai să spui, Angustina, ce-i « mline » ?

Părăsindu-și în sflrșit adăpostul, căpitanul Monti îi scutură cu putere de umeri pe locotenent, pentru a-l face să-și vină în simțiri; dar nu izbuti decit să strice nobilele pliuri ale pelerinei care-l acoperea ca un giulgiu. Nici unul dintre soldați nu-și dăduse încă seama ce se întâmplase.

Monti implora, blestema, dar din prăpastia întunecată nu-i răspundea decit glasul vintului. Ce voiai să spui, Angustina? Te-ai dus fără să termini fraza; poate o speranță absurdă, sau poate într-adevăr nimic.

XVI

După ce locotenentul Angustina a fost îngropat, timpul începu să treacă peste Fortăreață intocmai ca și mai înainte. Cînd și cînd, maiorul Ortiz îl întreba pe Drogo:

— De cită vreme ești aici?

Drogo răspundea:

— De patru ani.

Venise pe neașteptate iarna, anotimpul lung. Căzuse zăpada, la început patru-cinci centimetri; pe urmă, după un răstimp, se depusese un strat ceva mai gros, și apoi mai ninsese în citeva rinduri, așa că era aproape imposibil să ții o socoteală, și mai aveau atît de mult de așteptat pînă la sosirea primăverii. (Și totuși, într-o zi, cu mult înainte de soroc, da, cu mult înainte, șuvoaie de apă aveau să se audă șiroind pe marginile teraselor și iarna avea să se sfîrșească, inexplicabil, brusc).

Coșciugul locotenentului Angustina, înfășurat în drapel, zăcea sub pămînt, într-o mică împrejmuire, pe o latură a Fortăreței. Deasupra mormintului se afla o cruce de marmură pe care fusese gravat numele său. Soldatul Lazzari, îngropat puțin mai departe, avea o cruce mică, de lemn.

— Știi — spuse Ortiz — uneori mă gîndesc că noi nădăjdum într-un război, așteptăm o ocazie prielnică și ne plîngem de vitregia sorții, fiindcă nu se întâmplă niciodată nimic. Și totuși, ai văzut? Angustina...

— Vreți să spuneți — făcu Giovanni Drogo — vreți să spuneți că Angustina nu a avut nevoie de noroc? Că el a fost norocos oricum?

— El era mai plăpînd și cred că era și bolnav, spuse maiorul Ortiz. Era mai puțin sănătos decît noi toți, într-adevăr. El, ca și noi, n-a avut cum să înfrunte dușmanul, nici pentru el n-a existat un război; și cu toate acestea, a murit ca și cum ar fi fost pe cîmpul de luptă. Știi cum a murit, domnule locotenent, nu?

— Da, răspunse Drogo. Am fost și eu de față cînd a povestit căpitanul Monti.

Venise iarna și străinii plecaseră de mult. Minunatele stindarde ale speranței, poate cu reflexe de singe, fuseseră coborîte încet-încet, unul după altul, și suflul și redobîndise liniștea; dar cerul rămăsese gol, în zădar ochii mai priveau încă scrutător spre hotarele îndepărtate ale orizontului, căutînd cine știe ce.

— Într-adevăr, Angustina a știut să moară la momentul potrivit, spuse maiorul Ortiz. Ca și cum ar fi fost străpuns de un glonț. Un erou — ce să mai vorbim! Și totuși, nu s-a tras nici un foc de armă. Pentru toți ceilalți care se aflau cu el, șansele erau identice, Angustina nu avea nici un avantaj în plus, în afară poate de acela de a putea muri mai ușor. Iar ceilalți ce au făcut, în fond? Pentru ceilalți a fost o zi mai mult sau mai puțin asemănătoare cu toate celelalte.

— Da, doar ceva mai rece, spuse Drogo.

— Da, puțin mai rece, admise Ortiz. De altfel, și dumneata, locotenente, te puteai duce cu ei, ar fi fost de-ajuns să vrei.

Ședeau pe o bancă de lemn, pe terasa care domina reduta a patra. Ortiz venise acolo pentru a-l întâlni pe locotenentul Drogo, care era de serviciu. Între cei doi se închea din zi în zi o prietenie tot mai strinsă.

Ședeau pe bancă, înfășurați în pelerine, cu privirile pierdute în gol, spre nord, unde se îngrămădeau nori mari, împovărați de zăpadă. Din cînd în cînd îi izbea cite o pală de vînt rece, făcînd să înghețe hainele pe ei. De o parte și de alta a trecătorii, piscurile stîncilor deveniseră negre.

— Cred că miine va ninge și aici, la Fortăreață, spuse Drogo.

— Posibil, răspunse indiferent maiorul și tăcu.

— Va ninge, spuse din nou Drogo. Corbii zboară fără încetare.

— Într-un fel este și vina noastră, făcu Ortiz care-și urmărea un gînd stăruitor. La urma urmei, fiecare primește ceea ce merită. Angustina, de pildă, era dispus să plătească scump; noi însă, nu, poate aici e tot secretul. Poate noi pretindem prea mult. De fapt, fiecare are parte de ceea ce merită cu adevărat.

— Și atunci? întrebă Drogo. Atunci ce ar trebui să facem?

— Oh, eu nimic, spuse Ortiz, zîbind. Eu am așteptat prea mult pînă acum, dar dumneata . . .

— Eu, ce?

— Pleacă, pînă nu e prea tîrziu, întoarce-te în oraș, aranjează-te într-o garizoană. La urma urmei n-am impresia că ești omul care să disprețuiască plăcerile vieții. Vei face o carieră mai frumoasă decît aici. Și-apoi, nu toți sînt născuți să fie eroi.

Drogo tăcea.

— Ai și lăsat să treacă patru ani, continuă Ortiz. Ai dobîndit un anumit avantaj în ce privește vechimea, bine, să admitem că așa este, dar gindește-te cît ai fi cîștigat dacă ai fi stat la oraș. Ai rămas izolat de restul lumii, nimeni nu-și mai amintește de dumneata, întoarce-te cît mai poți s-o faci.

Cu privirile ațintite în pămînt, Drogo asculta fără să scoată o vorbă.

— Am mai văzut atîția alții, reluă maiorul. Încetul cu încetul s-au obișnuit cu Fortăreața, au rămas prizonieri aici între zidurile ei și n-au mai avut puterea să plece. Ca și bătrîni, la treizeci de ani, asta e.

— Vă cred, domnule maior, admise Drogo. Dar la vîrsta mea . . .

— Dumneata ești tînăr — îl întrerupse Ortiz — și o să mai fii încă o scurtă bucată de vreme, e adevărat. Dar eu n-aș fi atît de sigur de mine. Dacă mai lași să treacă numai doi ani, sînt deajuns doar doi ani încă, atît, și îți va veni tare greu să te mai întorci înapoi.

— Vă mulțumesc, spuse Drogo, cituși de puțin impresionat. Dar, în fond, aici la Fortăreață se poate nădăjdui în ceva mai bun. O fi absurd, și totuși, și dumneavoastră, dacă sinteți sincer, ar trebui să recunoașteți . . .

— Potea că da, din păcate, spuse maiorul. Toți, mai mult sau mai puțin, ne încapățînim să sperăm. Dar e o absurditate, ajunge să judeci puțin (și făcu un semn cu mina spre nord). Dinspre partea asta nu ne va amenința niciodată un război. Și-apoi acum, după ultima experiență, cum vrei să ne mai ia cineva în serios?

În timp ce spunea acestea, se ridicase în picioare, continuînd să privească mereu înspre mieznoapte, întocmai ca în dimineața aceea îndepărtată, cînd ajunseseră la marginea platoului și Drogo îl văzuse contemplînd fascinat enigmaticele ziduri ale Fortăreței. Trecuseră patru ani de atunci, o perioadă respectabilă de viață, și nimic, absolut nimic nu se petrecuse care să fi putut justifica atîtea speranțe. Zilele se scurseseră una după alta; niște soldați, care ar fi putut să fie chiar inamici, apăruseră într-o dimineață la cealaltă extremitate a platoului nordic, apoi,

după ce executaseră câteva operații inofensive de stabilire a frontierei, se retrăseseră. Pacea domnea peste lume, sentinelele nu dădeau alarma, nimic nu te lăsa să crezi că viața ar fi putut să se schimbe. Totul era aidoma ca și în anii trecuți, veșnic aceleași formalități; iar acum se așternea iarna, și vântul de nord sufla printre baionete, cu un ușor șuierat. Și iată-l încă acolo, pe maiorul Ortiz, în picioare pe terasa redutei a patra, nelncrezător în popriile-i cuvinte înțelepte, scrutind încă o dată întinderea dinspre nord, ca și cum numai el singur ar fi avut într-adevăr dreptul s-o scruteze, ca și când numai el ar fi avut dreptul să rămână la Fortăreață, nu interesă de ce, iar Drogo n-ar fi fost, în schimb, decît un băiat cumsecade, dar al cărui loc nu era acolo, care-și greșise socotelile și bine ar fi făcut să se întoarcă înapoi la oraș, de unde venise.

XVII

Pînă cînd zăpada de pe terasele Fortăreței se inmuie și picioarele începură să se afunde în ea ca într-un mîi. Zvonul dulce al apelor răzbătu pe neașteptate din munții cei mai apropiați; ici și colo, de-a lungul crenelurilor, se zăreau dire albe, verticale, care străluceau în soare, iar soldații, din cînd în cînd, se surprindeau fredonînd, așa cum nu mai făcuseră de luni de zile.

Soarele nu mai gonia nebuनेște pe cer ca înainte, nerăbdător să apună, ci începea să zăbovească cîte puțin în înaltul bolții, devorînd zăpada acumulată, și norii zadarnic mai dădeau năvală dinspre ghețurile nordului, nu mai aveau putere să aducă ninsoare, nu mai aduceau decît ploaie, iar ploaia nu făcea altceva decît să topească și puțina zăpadă care mai rămăsese. Se întorsese primăvara.

Începuseră să se audă, dimineața, glasuri de păsări, pe care toți credeau că le uitaseră. În schimb, corbii nu mai ședeau adunați în pîlcuri pe platoul din fața Fortăreței, așteptînd resturile de la bucătărie, ci se împrăștiu prin vilcele, în căutare de hrană proaspătă.

Noaptea, în dormitoare, polițele pe care stau ranițele, rastelele pentru puști, înseși ușile și chiar frumoasele mobile din nuc masiv din camera domnului colonel, toată lemnăria fortăreței, inclusiv boasera cea mai veche, trosneau în întineric. Uneori se auzeau pocnituri seci, ca niște focuri de pistol, și cîte unul se trezea în patul său de campanie, ciulînd urechea; dar nu izbutea să distingă altceva decît șoapta nocturnă a trosniturilor.

Iată, asta e vremea cînd în șipicile bătrîne reinvie un îndărătnic dor de viață. Cu foarte mulți ani în urmă, în zilele fericite, ele cunoscuseră acel flux tineresc de căldură și forță, cînd din ramuri țîșneau puzderii de mlădițe. Apoi copacul a fost doborît. Iar acum, o dată cu sosirea primăverii, în fiecare pîrticică a lui, se mai trezește încă, dar infinit mai slabă, o tresărire de viață. Cîndva, frunze și flori; acum, doar o vagă amintire, atît cît să se frîngă, cu trosnet sec — și apoi totul se sfîrșește pînă la celălalt an.

E vremea cînd cei de la Fortăreață încep să nutrească gînduri ciudate, ce n-au nimic ostășesc în ele. Zidurile nu mai sînt acum un adăpost primitiv, ci dau impresia de închisoare. Aspectul lor golaș, direle negricioase lăsate de scurgerile de apă, muchiile piezișe ale bastioanelor, culoarea lor gălbuie nu mai corespund în nici un fel noilor stări sufletești.

Un ofițer — din spate nu se poate ști exact cine este, ar putea fi chiar și Giovanni Drogo — pășește plictisit, în dimineața de primăvară, prin vastele spălătoare ale trupel, la ora asta pustii. Nu e obligat să facă nici un fel de inspecție sau control; se învîrtește doar așa, mai mult ca să se miște; de altfel, totul e în perfectă ordine,

căzile, spălate, pardoseala măturată iar dacă un robinet picură într-una, nu e vina soldaților.

Ofițerul se oprește privind în sus, la una din ferestrele înalte. Geamurile sînt închise, probabil că au trecut mulți ani de cînd n-au mai fost spălate, iar în colțuri atîrnă plinze de păianjen. Nu există nimic care să reconforteze un suflet omenesc. Cu toate acestea, de după geamurile acelea se poate zări ceva ce seamănă cu cerul. Și același cer — se gîndește poate ofițerul — exact același soare luminează deopotrivă aceste triste spălătoare ca și cine știe ce pașiți îndepărtate.

Pașiștile sînt verzi și fără indoială au răsărit și flori mici, care ar trebui să fie desigur albe. Și copacii, cum e și firesc, s-au înveștmîntat cu frunze noi. Ce minunat ar fi să poți rătăci călare, fără nici o țință, pe cîmpie. Și pe un drumeag, printre gardurile vii, să-ți iasă în cale o fată frumoasă, iar cînd ai trece pe lingă ea, fata să-ți zimbească gingaș. Dar ce idee ridicolă, sînt oare admisibile asemenea gînduri stupide la un ofițer al Fortăreței Bastiani?

Prin fereastra prăfuită a spălătorului, oricît ar putea să pară de straniu, se poate zări chiar și un nor alb cu o formă frumoasă. Nori asemănători plutesc în momentul acesta și peste orașul îndepărtat; lumea, care se plimbă liniștită, îi privește din cînd în cînd, fericită că iarna s-a terminat; aproape toți au haine noi sau proaspăt curățate, femeile tinere poartă pălării cu flori și pardesie viu colorate. Toți au un aer mulțumit, ca și cum ar aștepta dintr-un moment în altul să se întîmple ceva plăcut. Cel puțin așa era odată, cine știe dacă acum n-o fi venit vreo modă nouă. Și dacă în pervazul unei ferestre s-ar ivi o fată frumoasă și cînd ai trece prin dreptul ei ți-ar zimbi, fără nici un motiv special, un zîmbet minunat, în chip de salut prietenos? Dar toate acestea nu erau în fond decît niște prostii de licean.

Prin geamurile murdare se zărește, pieziș, un petec de zid, scîldat și el de soare, și care totuși nu are nimic vesel. E un perete de cazarmă, și fie că-i soare sau lună, pentru un zid este absolut același lucru; totul e să nu se ivească piedici în buna desfășurare a serviciului. Zidul unei căzărmi și nimic altceva. Și totuși, într-o zi de septembrie îndepărtat, ofițerul stătuse să le privească fascinat; atunci zidurile acestea păreau că ascund pentru el un destin aspru, dar demn de invidiat. Nu izbutise să găsească nimic frumos în ele, și cu toate acestea rămăsese împietrit pentru cîteva clipe, ca în fața unui miracol.

Un ofițer se învîrtește de colo-colo prin spălătoarele pustii, alții sînt de serviciu la diferite redute, alții călăresc pe podișul pietros, iar alții stau în birouri. Nici unul nu izbutește să înțeleagă exact ce anume s-a întîmplat, dar fiecare simte că mutrele celorlalți îl calcă pe nervi. Mereu aceleași mutre, se gîndesc instinctiv, mereu aceleași discuții, același program, aceleași formalități.

Și în acest timp tandre dorințe colcăie mocnit, și greu s-ar putea spune ce anume ar vrea fiecare, dar sigur nu zidurile acelea, soldații, glasurile acelea de trompetă.

Aleargă, deci, călușele, spre cîmpie, aleargă înainte de a fi prea tîrziu, nu te opri, chiar dacă ești obosit, înainte de a vedea pașiștile verzi, copacii cunoscuți, locuințele oamenilor, bisericile și clopotnițele.

Și atunci, adio, Fortăreață — e primejdios să mai zăbovești — misterul tău facil s-a risipit, podișul dinspre nord va continua să rămînă pustiu, niciodată nu vor năvăli dușmanii, niciodată nimeni nu va veni să ia cu asalt sărmanele tale ziduri. Adio, maiorule Ortiz, prieten visător, ce nu mai ești în stare să te rupi de această cetățuie; și, asemeni ție, atîția alții; prea multă vreme v-ați încăpățînat să sperați, timpul a fost mai iute decît voi, și nu mai puteți s-o luați de la capăt!

Însă Giovanni Drogo, el, da. Nimic nu-l mai poate reține la Fortăreață. Se va întoarce la șes, va reintra în societatea oamenilor obișnuiți și nu va fi greu să i se dea vreo însărcinare specială, măcar o misiune în străinătate, în suita vreunui general.

Desigur, în toți acești ani, cit a stat la Fortăreață, a ratat multe ocazii frumoase, dar Giovanni e încă tânăr, mai are tot timpul să recupereze zilele pierdute.

Adio, deci, Fortăreață, cu redevalele tale absurde, cu soldații tăi răbdători, cu domnul colonel al tău care în fiecare dimineață, pe furiș scrutează cu binoclul deșertul dinspre nord, dar în zadar, căci nu se vede niciodată nimic. Un rămas-bun la mormintul lui Angustina, poate el a fost cel mai norocos dintre toți, el cel puțin a murit ca un adevărat soldat, mai bine, oricum, decit probabil într-un pat de spital. Un rămas-bun camerei sale, în care, la urma urmei, Drogo a dormit binișor sute de nopți. Un salut de adio curții interioare a Fortăreței, unde și în seara asta, conform obișnuirilor formalități, se vor alinia pichetele care au ieșit din gardă. Și-un ultim adio podișului dinspre nord, acum gol de orice iluzii.

Nu te mai gîndi, Giovanni Drogo, nu-ți mai întoarce privirile înapoi acum cînd ai ajuns la marginea esplanadei și drumul începe să se afunde în defileu. Ar fi o slăbiciune stupidă. Cunoști, cum s-ar spune, piatră cu piatră Fortăreața Bastiani, așa că nu te paște pericolul de a o uita. Calul merge în trap ușor, ziua e frumoasă, aerul cald și pur, ai o viață îndelungată încă în față, aproape ca s-o mai poți lua iar de la capăt; ce nevoie mai ai să arunci o ultimă privire zidurilor, cazematei, sentinelelor de pe terasele redutelor? Așa se întoarce încet încă o pagină, se așterne pe partea cealaltă, adăugîndu-se altora deja citite; deocamdată nu e decit un strat subțire, față de cele care mai rămîn de citit, care alcătuiesc un vraf inepuizabil. E totuși încă o pagină parcursă, domnule locotenent, o frîntură de viață.

Într-adevăr, aflat la marginea podișului pietros, Giovanni Drogo nu se întoarce să privească înapoi; fără o umbră de ezitare, își îmboldeste calul în jos pe drumul în pantă, nîdînd nici un semn că ar vrea să întoarcă măcar cu un centimetru capul, și fredonînd un cîntec, cu oarecare dezinvoltură, deși asta li cere un mic efort.

XVIII

Ușa casei se deschise și Giovanni Drogo simți îndată vechiul parfum familiar, ca pe vremea cînd era copil și se întorcea în oraș după lunile de vară petrecute la țară. Era un miros cunoscut, prietenos și, totuși, după atîta timp, se strecurase parcă în el ceva meschin. Da, îi amintea de anii îndepărtați, de tihna dulce a anumitor duminici, de cîinele pline de veselie, de copilăria pierdută, dar îi vorbea și de ferestrele închise, de lecții, de spălatul de dimineață, de boli, de certuri, de șoareci.

— Oh, domnișorul l exclamă plină de bucurie buna Giovanna, care-i deschisese ușa.

Și imediat apărură și mama; slavă Domnului, nu era de loc schimbată.

Stînd în salon, în timp ce încerca să răspundă la atîtea întrebări, Giovanni simțea cum fericirea i se preschimbă într-o tristețe apatică. Casa i se părea mai goală decit altădată, dintre frați, unul plecase în străinătate, un altul într-o călătorie cine știe unde, al treilea era la țară.

Camera sa rămăsese neschimbată, întocmai așa cum o lăsase la plecare, nici măcar o carte nu fusese clintită de la locul ei, și totuși parcă era a altcuiva. Se așeză într-un fotoliu, ascultă zgomotul vehiculelor care treceau pe drum, rumoarea glasurilor ce răzbea cînd și cînd din bucătărie. Ședea singur în camera lui, mama se ruga la biserică, frații erau departe, toată lumea trăia deci fără să aibă cliși de puțin nevoie de Giovanni Drogo. Deschise o fereastră, văzu casele cenușii, acoperișuri și iar acoperișuri, cerul neguros. Căută într-un sertar, printre vechile caiete de școală, un jurnal pe care-l țînuse vreme de cîțiva ani; rămase uimit parcurgînd acele pagini scrise de el căci nu -și mai aducea aminte de nimic, totul se compunea din întîmplări stranii pe care le uitase. Apoi se așeză la pian, încercă un acord, lăsă capul peste claviatură. Și acum? se întrebă.

Stingher, se învîrte pe străzile oraşului, în căutarea unor prieteni vechi, îi găsi foarte ocupaţi, angrenaţi în tot felul de afaceri, în întreprinderi mari, în politică. Îi vorbiră de lucruri serioase şi importante, de fabrici, căi ferate, spitale. Ciţiva îl invită la masă, unii se însuraseră, toţi o apucaseră pe drumuri diferite şi după numai patru ani îi simţea străini de el. Oricît încercase (dar poate că nici el nu mai era în stare de asta), nu izbutise să reinvie discuţiile de altădată, glumele, un anumit limbaj comun. Cătreiera oraşul, în căutarea unor vechi prieteni — şi cîndva avusese o mulţime — dar pînă la urmă se trezea singur pe un trotuar, cu atîtea ceasuri goale înainte, pînă la căderea serii.

Noaptea rămînea în oraş pînă foarte tîrziu, hotărît să se distreze. De fiecare dată pleca de acasă cu aceleaşi gingaşe şi tinereşti speranţe de iubire, şi de fiecare dată se întorcea dezamăgit. Începu să urască drumul care îl ducea înapoi acasă singur, mereu la fel şi pustiul.

La scurtă vreme avu loc un mare bal şi Drogo, păşind pragul palatului unde se desfăşura petrecerea, în tovărăşia prietenului său Vescovi, singurul pe care-l regăsise, se simţea în cea mai bună dispoziţie. Cu toate că sosise primăvara, noaptea avea să fie lungă, un interval de timp aproape nelimitat; pînă la ivirea zorilor se puteau întimpla atîtea lucruri — Drogo nu era în măsură să le prevadă cu o precizie matematică, dar cu siguranţă îl aşteptau mai multe ore de plăcere absolută. Într-adevăr, începuse să flirteze cu o fată îmbrăcată în mov; nici nu bătuse încă miezul nopţii, şi poate că pînă la ziuă, cine ştie, avea să se înfiripe şi iubirea; dar cînd se simţea mai bine, iată că stăpînul casei îl invită să-i arate cu de-amănuntul palatul, îl tîri prin tot felul de labirinte şi galerii, îl reţinu îndelung într-o bibliotecă, îl obligă să examineze atent, piesă cu piesă, colecţia de arme, îi vorbi despre strategii, îi spuse felurite snoave militare şi anecdote de la Curtea regală, şi în vremea asta timpul trecea, ceasurile porniseră să alerge nebuneşte. Cînd Drogo izbucni să se elibereze, nerăbdător să se întoarcă la dans, sălile se şi goliseră pe jumătate, iar fata îmbrăcată în mov dispăruse — probabil că se şi întorsese acasă.

Zadarnic încercă Drogo să bea, zadarnic rise fără sens, nici măcar vinul nu-i mai slujea la nimic. Iar muzica viorilor era din ce în ce mai stinsă şi la un moment dat ele sunară pur şi simplu în gol, pentru că nimeni nu mai dansa. Drogo se trezi, cu un gust amar în gură, abia cînd ieşi printre copacii din grădină; auzea ecourile vagi ale unui vals, în timp ce vraja petrecerii se risipea, iar cerul devenea tot mai spălăcit în zorii care se apropiau.

Apunînd stelele, Drogo rămase printre negrele umbre vegetale, să vadă răsăritul, în vreme ce trăsurile aurite se îndepăratu una cite una de palat. Tăcuse pînă şi muzica şi un valet făcea înconjurul sălilor, stingînd luminile. Dintr-un copac, chiar deasupra capului lui Drogo, se auzi tare şi proaspăt trîlul unei păsărele. Cerul devenea treptat tot mai limpede, totul se odihnea în linişte, în aşteptarea plină de încredere a unei zile frumoase. « În clipa asta, se gîndi Drogo, primele raze de soare au şi ajuns la bastioanele Fortăreţei şi la sentinelele pătrunse de frig. » Şi cu urechea aţintită, aşteptă în zadar să audă un sunet de trompetă.

Străbătu oraşul toropit, scufundat încă în somn, deschise cu un zgomot puternic poarta casei. În apartament, printre crăpăturile persianelor se şi filtra puţină lumină.

— Noapte bună, mamă, spuse el trecînd pe coridor, şi i se păru că din odaie, de dincolo de uşa închisă, ca de obicei atunci cînd se întorcea acasă noaptea tîrziu, în urmă cu ani de zile, i-a răspuns un glas confuz, o voce drăgăstoasă, chiar dacă doborîită de somn. Şi se îndreptă aproape împăcat spre camera lui, cînd îşi dădu deodată seama că ea continua să vorbească.

— Ce ai, mamă? întrebă el în tăcerea nesfârșită.

Dar în aceeași clipă înțelese că luase uruiul unei căruțe îndepărtate drept glasul drag. Într-adevăr, mama nu răspunsese, pașii nocturni ai fiului n-o mai puteau trezi ca altădată, îi deveniseră parcă străini, ca și cum cu timpul și-ar fi schimbat mersul.

Altădată ea îi auzea pașii și prin somn, de parcă ar fi fost un semnal dinainte stabilit. Toate celelalte zgomote din noapte, chiar mult mai puternice, nu izbuteau s-o trezească — nici vehiculele care treceau pe stradă, nici plinsul unui copil, nici urletele ciinilor, nici cucuvelele, nici obloanele care se izbeau, nici vântul șuierând printre streșini, nici ploaia sau trosnetul mobilelor. Numai pasul lui o deștepta, nu pentru că ar fi fost zgomotos (dimpotrivă, Giovanni mergea în virful picioarelor). Nu exista nici un motiv anume, ci doar pentru că el era fiul ei.

Acum însă nu mai era așa. Îi spusese noapte-bună mamei, la fel ca în trecut, cu aceeași inflexiune în glas, convins că la zgomotul familiar al pașilor lui mama avea să se trezească din somn. Dar nu-i răspunsese nimeni, în afară de uruiul unei căruțe îndepărtate. O prostie, se gândea el, o coincidență ridiculă, oricui i se poate întâmpla.

Și totuși, în timp ce se pregătea să se întindă în pat, i se cuibări în suflet un sentiment de amărăciune, părea că dragostea de altădată își pierduse strălucirea, devenind ceva opac, ca și cum între mamă și fiu timpul și depărtarea ar fi coborât încet un văl care să-i despartă.

XIX

Apoi se duse în vizită la Maria, sora prietenului său Francesco Vescovi. Casa lor era împrejmuită de o grădină, și cum venise primăvara copacii erau prcăspăt înfrunziți, iar pe ramuri ciripeau păsărelele.

Maria îl întimpină în ușă, zimbînd. Aflase că va veni și se îmbrăcase într-o rochie albastră, strînsă pe talie, asemănătoare cu o alta, care demult, într-o zi îndepărtată, îi plăcuse lui.

Drogo se gîndise tot drumul că intîlnirea aceea va fi pentru el ceva nespus de emoționant și inima o să-i bată puternic. Dar cînd se găsi în fața ei și-i văzu din nou zîmbetul, cînd auzi timbrul glasului ei care spunea — « Oh, în sfîrșit, Giovanni ! » (atît de deosebit de cum și-l imaginase), avu deodată măsura timpului care trecuse.

El era același de odinioară — credea — poate puțin mai lat în umeri și ceva mai bronzat, din pricina soarelui de la Fortăreață. Nici ea nu s-ar fi putut spune că se schimbase. Dar ceva, un fel de văl parcă se interpusese între ei.

Intrară în salonul mare, pentru că afară era prea mult soare; încăperea era cufundată într-o dulce penumbră, o rază de soare strălucea pe covor și se auzea tic-tacul unui ceas.

Se așezară pe divan, întorși puțin unul spre altul, astfel încît să se poată privi. Drogo se uita stăruitor în ochii ei, fără să-și găsească cuvintele, dar ea își plimba într-una privirile în jur, uitîndu-se cînd la el, cînd la mobile, cînd la brățara de turcoaze care părea a fi nouă-nouță.

— Va veni și Francesco îndată, spuse Maria. Pină atunci ai să stai cu mine, îmi închipui cîte lucruri ai de povestit.

— Oh — făcu Drogo — nimic deosebit, într-adevăr, veșnic aceleași . . .

— De ce mă privești așa? îl întrebă ea. Mă găsești atît de schimbată?

Nu. Drogo n-o găsea schimbată, i se părea chiar surprinzător ca după patru ani chipul unei fete să nu sufere nici un fel de schimbare vizibilă. Și totuși Giovanni încerca un sentiment nelămurit de deziluzie și de răceală. Nu mai izbutea să-și regă-

seacă tonul de altădată, cînd şedeau de vorbă deschis, ca nişte fraţi, cînd puteau să glumească despre orice fără să se simtă stingheriţi. De ce oare ea şedea pe sofa într-o poziţie atît de studiată şi vorbea cu atîta graţie? Ar fi trebuit să o apuce de mină şi să-i spună: « Dar ce, ai înnebunit? Cum de-ţi trăsneşte prin cap să te porţi aşa, să faci pe serioasa cu mine? » şi vîlul acela îngheţat ar fi fost destrămat pe loc.

Dar Drogo nu se simţea în stare. În faţa lui şedea o fiinţă deosebită de cea de odinioară şi străină, ale cărei gânduri îi erau necunoscute. El însuşi, poate, nu mai era cel de altădată, şi poate tocmai el fusese cel care începuse cu un ton fals.

— Schimbată? răspuse Drogo. Nu, nu, absolut de loc.

— Ah, spui aşa pentru că ţi se pare că m-am urîţit, asta e! Spune-mi adevărul! Oare cea care vorbea era chiar Maria? Şi oare nu glumea?

Giovanni li asculta cuvintele aproape fără să-i vină a crede, şi cu fiecare clipă spera că Maria va renunţa la surisul acela studiat, la atitudinea aceea afectată şi o să izbucnească în ris.

« Urită, da, te găsesc îngrozitor de urită », i-ar fi răspuns Drogo în vremurile frumoase, cuprinzîndu-i mijlocul cu braţul, iar ea s-ar fi lipit strîns de el. Dar acum? I s-ar fi părut ceva absurd, o glumă de prost-gust.

— Ba nu, crede-mă, răspuse Drogo. Eşti absolut aceeaşi, ţi-o jur.

Ea îl privi cu un suris lipsit de convingere şi schimbă vorba.

— Şi acum, spune-mi, ai să rămîi definitiv aici?

Era o întrebare pe care o prevăzuse. (« Depinde de tine » se gîndise el să răspundă, sau ceva în genul acesta.) El însă se aşteptase s-o audă mai înainte, chiar în momentul întîlnirii, cum ar fi fost firesc dacă acest lucru ar fi interesat-o cu adevărat. Acum, însă, aproape că-l surprinsese, şi era altceva. Cu totul altceva, o întrebare aproape convenţională, fără un subînţeles afectiv.

Urmă o clipă de tăcere, în salonul cufundat în penumbră, în timp ce din grădină răzbăteau triluri de păsărele, iar dintr-o cameră îndepărtată acordurile unui pian, rare şi iritante, ale cuiva care exersa.

— Nu ştiu, deocamdată nu ştiu. Am venit doar într-o permisie, spuse Drogo.

— Doar într-o permisie? zise imediat Maria, şi în glasul ei se simţi un tremur uşor ce putea fi o întimplare, sau poate dezamăgire, sau chiar adevărată durere.

Dar ceva se interpusese cu adevărat între ei, un vîl indefinibil şi vag, care nu vroia să se destrame; poate vîlul sporise încet-încet, în timpul îndelungatei lor despărţiri, zi după zi, îndepărtîndu-i unul de altul fără ca ei s-o ştie.

— Două luni. Apoi va trebui poate să mă întorc la Fortăreaţă, sau poate mă duc în altă parte, sau rămîn chiar aici în oraş, li explică Drogo.

Discuţia devenise brusc chinuitoare, ba chiar penibilă; un fel de indiferenţă i se strecurase în suflet.

Tăcură amîndoi. După-amiaza încremeni peste oraş, păsările amuţiseră, nu se mai auzeau decît acordurile îndepărtate ale pianului, triste şi monotone, care urcau, urcau, umplînd întreaga casă, şi în sunetul acela se simţea un fel de caznă încăpătînată, ceva inefabil, imposibil de definit.

— E fetiţa soţilor Micheli, la etajul de deasupra, spuse Maria, dîndu-şi seama că Giovanni asculta.

— Şi tu cîntai cîndva melodia asta, nu-i aşa?

Maria îşi înclină cu graţie capul, ca pentru a asculta.

— Nu, nu asta, e prea dificilă, poate ai auzit-o în altă parte.

— Mi se părea . . . , murmură Drogo.

Pianul răsuna la fel de dezolant şi Giovanni privea dîra de soare de pe covor, gîndindu-se la Fortăreaţă; revăzu în închipuire zăpada care se topea, apa care picura

de pe streșini pe terase, sărmana primăvară de la munte, care nu cunoaște decît niște flori mărunte prin poiene și miresmele flinului cosit purtate de vînt.

— Dar acum ai să te transferi, nu-i așa? întrebă fata reluînd firul discuției. După atîta timp, ai tot dreptul doar. Trebuie să fie o plictiseală cumplită acolo, la Fortăreață.

Rosti aceste ultime cuvinte cu un fel de ciudă, ca și cum Fortăreața i-ar fi fost odioasă.

« E cam plictisitor poate, desigur că aș prefera să stau aici cu tine. » Deși săracă, fraza fulgeră în mintea lui Drogo ca un act de curaj, o posibilitate. Era banală, dar poate ar fi fost de ajuns. Dar brusc simți cum se stinge în el orice dorință și se gîndi chiar cu dezgust cit de ridicol ar fi sunat acele cuvinte rostite de el.

— Eh, da, spuse în sfîrșit. Dar zilele trec atît de repede !

Se auzea sunetul pianului, dar de ce oare acordurile continuau să urce într-una, fără să se mai sfîrșească odată? Școlărești și sărace, ele repetau cu o detașare resemnată o poveste veche, îndrăgită cîndva, demult. Vorbeau de o seară cețoasă, de felinarele aprinse ale orașului și despre ei doi care se plimbau pe bulevardul pustiu, pe sub copacii desfrunziți, ținîndu-se de mîna ca niște copii, pe neașteptate fericiți, fără să înțeleagă de ce. Da, își amintea — și în seara aceea se auzeau pianele cîntînd prin case, notele se revărsau în stradă prin ferestrele luminate; și cu toate că, probabil, erau niște exerciții plictisitoare, Giovanni și Maria aveau impresia că nu auziseră nicînd melodii mai frumoase și mai calde.

— Desigur — adăugă Drogo în glumă — acolo, la Fortăreață, nu prea sînt cine știe ce distracții, dar ne-am obișnuit într-o oarecare măsură . . .

În salonul în care plutea un parfum de flori, discuția părea să dobîndească încet-încet o tristețe poetică, proprie mărturisirilor de dragoste. « Cine știe — se gîndea Giovanni — această primă întîlnire, după o atît de îndelungată despărțire, nu putea fi altfel, poate o să ne putem regăsi din nou, mai am două luni în față, nu e posibil să-ți dai seama așa, la prima vedere, s-ar putea întîmpla ca Maria să mă iubească încă și ca eu să nu mai mă întorc la Fortăreață. » Dar fata spuse:

— Ce păcat ! Peste trei zile plec cu mama și cu Giorgina, o să lipsim din țară cîteva luni, cred, și la gîndul acesta se însuflești, plină de bucurie. Ne ducem în Olanda.

— În Olanda?

Fata începu să-i vorbească despre călătorie, entuziasmiindu-se sincer, despre prietenii cu care avea să plece, despre caii săi, despre petrecerile la care fusese invitată în timpul carnavalului, despre viața ei, despre colegele sale, ca și cum Drogo n-ar fi existat. Povestind, se simțea complet la largul ei și părea mai frumoasă.

— E o idee grozavă ! exclamă Drogo, deși simțea un nod amar în gît, sufocîndu-l. Am auzit că acesta e anotimpul cel mai frumos în Olanda. Se spune să sînt cîmpii întregi pline de lalele înflorite.

— Oh, da, trebuie să fie foarte frumos, aprobă Maria.

— În loc de griu, olandezii cultivă trandafiri — continuă Giovanni cu o ușoară șovăire în glas — milioane și milioane de trandafiri, cit vezi cu ochii, iar la orizont se văd morile de vînt, toate proaspăt vopsite, ca și noi, în culori vii.

— Ca și noi? întrebă Maria sesizînd observația. Ce vrei să spui cu asta?

— Așa se povestește, răspunse Giovanni. Am citit despre asta și într-o carte.

După ce se alungise pe tot covorul, raza de soare urca acum încet-încet de-a lungul incrustațiilor unui birou. După-amiază era pe sfîrșite, sunetul pianului se auzea tot mai stins, dincolo de grilajul grădinii o pasăre singuratică își relua cîntul. Drogo privea fix grătarul căminului, absolut identic cu cele care se aflau la Fortăreață; coincidența îi dădea un sentiment de ușoară consolare, ca și cum asta ar fi demonstrat că, la urma urmei, Fortăreață și oraș nu constituiau decît una și aceeași

lume, cu aceleași obiceiuri de viață. Dar în afară de grătar, Drogo nu mai izbutise totuși să descopere nimic comun.

— Trebuie să fie frumos, da, spuse Maria, coborînd privirile în pămînt. Dar acum, cînd sîntem gata de plecare, parcă nu mai am nici un chef.

— Fleacuri, așa se întîmplă de multe ori în ultimul moment, e atît de plictisitor să faci bagajele, spuse Drogo inadins, ca și cum n-ar fi înțeles aluzia Mariei.

— Oh, nu e vorba de bagaje, nu din pricina asta . . .

Ar fi fost de ajuns un cuvînt, o simplă frază prin care să-i declare că plecarea ei îl mihnea. Dar Drogo nu vroia să ceară nimic, în clipa aceea, într-adevăr, nu se simțea în stare de asta, i s-ar fi părut că rostește o minciună. De aceea tăcu, schițînd un zîmbet vag.

— Leșim puțin în grădină? propuse fata, nemaîștiind ce să spună. Cred că soarele nu mai dogorește atît de puternic.

Se ridicară de pe divan, Maria tăcea, parcă așteptînd ca Drogo să vorbească, și-l privea încă poate cu o anumită afecțiune.

Dar cînd văzu grădina, gîndul lui Giovanni zbură la pajiștile sărăcăcioase ce înconjurau Fortăreața; și acolo, sus, începea să se apropie primăvara, fire de iarbă cutezătoare răsăreau printre pietre. Chiar în zilele acelea poate, cu sute de ani în urmă, năvăliseră Tătarii. Drogo spuse:

— E o căldură teribilă pentru aprilie. Să vezi că va ploua din nou.

Acestea fură cuvintele lui, și Maria avu un suris ușor, dezolat.

— Da, e prea cald, răspunse cu o voce obosită, și amîndoi își dădură seama că totul se sfîrșise.

Acum erau din nou departe unul de altul, între ei se căska o prăpastie și în zadar întindeau miinile pentru a se regăsi, căci distanța sporea cu fiecare minut.

Drogo își dădea seama că încă o mai iubea pe Maria și lumea din care ea făcea parte; dar toate aceste lucruri care alcătuiseră viața lui de altădată erau acum foarte departe de el; o altă lume, diferită, unde locul său fusese ocupat cu ușurință, și care îl consideră acum străin de ea, deși cu părere de rău; dacă s-ar fi întors din nou în mijlocul ei, l-ar fi făcut să se simtă stingher — chipuri noi, alte obiceiuri, glume noi, un alt limbaj, cu care el nu era familiarizat.

Da, asta nu mai era viața lui, el apucase pe un alt drum, și ar fi fost stupid și inutil să se întoarcă înapoi.

Și pentru că Francesco nu mai venea, Drogo și Maria își luară rămas-bun cu o cordialitate exagerată, fiecare închizînd în adîncul sufletului gînduri tainice. Maria îi strînse mina îndelung, uitîndu-se țîntă în ochii lui — o invitație poate să nu plece așa, s-o ierte, să încerce totuși o reîntoarcere la ceea ce era pierdut?

O privi și el țîntă, și-i spuse:

— La revedere, sper să ne mai vedem înainte să pleci.

Apoi, cu pași grați, fără să-și întoarcă privirile înapoi, se îndreptă spre poartă, făcînd să scîrțîie — în liniștea ce se așternuse — pietrișul de pe alee.

XX

Patru ani de serviciu la Fortăreață erau de ajuns, de obicei, pentru a da dreptul la un transfer automat într-o altă localitate, dar Drogo, pentru a evita să fie mutat într-o garnizoană prea îndepărtată și ca să rămîină în orașul său, solicitase o întrevvedere cu caracter privat comandantului Diviziei. Mai cu seamă mama sa fusese aceea care insistase pentru această întrevvedere spunea că trebuie să te zbați într-un fel dacă vrei să nu fii dat uitării, căci desigur nimeni n-o să se îngrijească de el, Giovanni, dacă el nu va mișca nici un deget, și avea să nimerească probabil la vreo altă garnizoană nenorocită de frontieră. Și tot

mama fusese cea care obținuse, cu ajutorul unor prieteni, ca generalul să-l primească pe fiul ei cu toată bunăvoința.

Generalul îl aștepta într-un cabinet imens, așezat la un birou mare. Fuma o țigară și era o zi oarecare, poate ploioasă, sau poate doar innorată. Generalul era bătrîior și-l cercetă pe locotenentul Drogo, prin monoclu, cu un aer binevoitor.

— Doream să te văd, vorbi primul generalul, ca și cum el fusese acela care ceruse intrevvedere. Vroiam să știu cum mai merg treburile acolo sus, la Fortăreață. Ilimore e bine, nu?

— Cînd am plecat eu, domnul colonel se simțea foarte bine, excelență, răspunse Drogo.

Generalul tăcu un moment. Apoi clătină din cap pîrintește:

— Eh, dar știu că ne-ați dat ceva bătaie de cap voi cei de acolo de la Fortăreață!... Da... da... povestea aia cu frontierele. Și istoria cu locotenentul acela, acum nu-mi mai amintesc numele, a supărat-o teribil pe Alteța-Sa.

Drogo tăcea, neștiind ce să răspundă.

— Da, locotenentul acela... continuă generalul, monologînd. Cum îl chema? Un nume care aducea cu Arduino, mi se pare?

— Angustina se numea, excelență.

— A, da, Angustina, ah, ce mai figură! Pentru o încăpăținare stupidă să compromită linia de frontieră... Nu știu cum au... eh, s-o lăsăm baltă! conchise el scurt, ca pentru a-și dovedi propria-i generozitate.

— Dar, dacă imi îngăduiți, excelență, îndrăzni să-i atragă atenția Drogo. Știți, Angustina e cel care-a murit!

— Se prea poate, e posibil, s-ar putea să ai dreptate, acum nu-mi amintesc exact, făcu, ca și cum ar fi fost un amănunt fără nici un fel de importanță. În orice caz, Alteța-Sa a fost foarte supărată, chiar foarte supărată. Tăcu și-i ridică privirea întrebătoare spre Drogo. Dumneata te afli aici — spuse pe un ton diplomatic, plin de subînțelesuri — dumneata te afli deci aici pentru a fi transferat în oraș, nu-i așa? Toți aveți mania orașului, toți, și nu înțelegeți că tocmai în garnizoanele îndepărtate înveți să fii cu adevărat soldat.

— Aveți dreptate, excelență, făcu Drogo, căutînd să-și supravegheze tonul și cuvintele. De fapt, eu am făcut deja patru ani...

— Patru ani, la vîrsta dumitale! Ce înseamnă patru ani?... replică rîzînd generalul. Oricum, eu nu-ți fac nici un reproș... spuneam doar așa, ca tendință generală nu e poate cea mai potrivită pentru a oțeli spiritul cadrelor de conducere... Se intrerupse, ca și cum ar fi pierdut firul gîndurilor. Se concentră o clipă, apoi continuă: În orice caz, dragă locotenente, vom încerca să facem tot ce ne stă în putință ca să fii satisfăcut. Deocamdată o să cerem să ni se aducă dosarul dumitale.

În așteptarea documentelor, generalul reluă discuția:

— Fortăreața... — spuse. Fortăreața Bastiani, ia să vedem puțin... dumneata știi, locotenente, care-i punctul slab al Fortăreței Bastiani?

— N-aș putea să vă răspund, excelență, răspunse Drogo. Poate e puțin prea izolată.

Generalul avu un suris ușor, de îngăduință.

— Ce idei năstrușnice vă faceți voi, tinerii! exclamă. Puțin prea izolată! Îți mărturisesc că nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte una ca asta. Punctul slab al Fortăreței — vrei să ți-l spun eu? — constă în faptul că are prea mulți oameni, prea mulți oameni!

— Prea mulți oameni?

— Și tocmai de aceea — continuă generalul fără să remarce întreruperea locotenentului — tocmai de aceea s-a hotărît să se schimbe regulamentul. Chiar, ce spun cei de la Fortăreață în legătură cu asta?

— Despre ce anume, excelență? Scuzați-mă!

— Păi, ce-am vorbit pînă acum? ! Despre noul regulament, ți-am spus doar, repetă plictisit generalul.

— N-am auzit vorbindu-se absolut nimic, vă spun drept, absolut nimic, răspunde Drogo uluit.

— Așa e, poate nu s-a comunicat încă în mod oficial — admite generalul, îmbunat — dar credeam că, oricum, știai: în general, militarii sînt maeștri neîntruți în a afla cei dintii noutățile.

— Un nou regulament, excelență? întrebă Drogo plin de curiozitate.

— O reducere a efectivului corpului de ofițeri, garnizoana redusă aproape la jumătate, explică scurt celălalt. Prea mulți oameni, am spus-o mereu, trebuie să introducem un spirit nou în fortăreața asta!

În clipa aceea intră adjutantul cu un vraf mare de dosare în brațe. Începu să le răsfoiască pe o masă, scoase unul dintre ele, cel al lui Giovanni Drogo, și îl înmînă generalului, care îl parcursese cu un ochi versat.

— Totul e în regulă, spuse. Dar lipsește cererea de transfer, mi se pare.

— Cererea de transfer? întrebă Drogo. Credeam că nu mai e necesar, după patru ani...

— De obicei, nu, răspunde generalul, evident plictisit că trebuie să dea explicații unui subaltern. Dar cum de data asta e vorba de o reducere atît de masivă a corpului de ofițeri, și cum toți vor să plece, trebuie să ținem seama de ordinea cererilor.

— Dar nimeni nu știe încă nimic la Fortăreață, excelență, nimeni nu a cerut încă transferul.

Generalul se adresează adjutantului:

— Căpitane — îl întrebă — mai sînt cereri de transfer de la Fortăreața Bastiani?

— Vreo douăzeci, cred, excelență, răspunde căpitanul.

Ce tilhărie, se gîndi Drogo, năucit. Camarazii lui i-au tănuuit acest lucru, ca să i-o poată lua înainte. Chiar și Ortiz îl înșelase într-un mod atît de josnic!

— Scuzați-mă dacă insist — îndrăzni Drogo, cînd realizează cît de serioasă era problema — dar mi se pare că patru ani de serviciu neîntruert ar trebui să conteze mai mult decît o simplă chestiune de prioritate.

— Cei patru ani ai dumitale sînt egali cu zero, dragă locotenente, replică generalul cu răceală, aproape ofensat. Nu înseamnă nimic în comparație cu atîția alții care stau acolo de o viață întreagă. Eu pot să examinez cazul dumitale cu cea mai mare bunăvoință, pot să susțin o aspirație a dumitale absolut firească, dar nu pot să încalc legea, să fiu nedrept... Mai trebuie apoi să ținem seama și de merite...

Giovanni Drogo se făcuse palid.

— Dar în cazul acesta, excelență — întrebă el aproape bilbiindu-se — în cazul acesta eu risc să rămîn acolo la Fortăreață toată viața?

— ... să ținem seama și de merite, continuă imperturbabil celălalt, răsfoind mai departe dosarul lui Drogo. Și vîd aici, de exemplu, mi-a căzut tocmai acum sub ochi, o muștrare pentru conduită. Muștrarea nu e un lucru grav... — (și între timp citea) — dar iată dincoace, un caz destul de regretabil, mi se pare, o sentinelă ucisă din greșeală...

— Din păcate, excelență, nu eu...

— Eu nu-s obligat să ascult justificările dumitale, cred că mă înțelegi, dragă locotenente, spuse generalul intrerupându-l. Eu citesc numai ce este consemnat în raport și admit chiar că e vorba de un adevărat ghinion, i se poate întâmpla desigur oricui . . . dar sînt și camarazi de-ai dumitale care au știut să evite asemenea nenorociri . . . Eu sînt dispus să fac tot ce este posibil, am consimțit să te primesc personal, vezi bine, dar acum . . . Măcar dacă ai fi făcut cererea de dezavanta acum o lună . . . Foarte ciudat că dumneata nu ai fost informat . . . un dezavantaaj considerabil, într-adevăr.

Tonul amabil de la început dispăruse. Generalul scanda acum fiecare cuvînt cu pedanterie, ca de la înălțimea unei catedre și în vorbele lui se simțea o fină nuanță de plictiseală și ironie, Drogo își dădu seama că făcuse o figură de imbecil, înțeluse că fusese tras pe sfoară de camarazii lui, că generalul trebuie să-și fi făcut despre el o impresie mai mult decît proastă, și că nu se mai putea aștepta la nimic.

Nedreptatea aceasta îl făcea să simtă o arsură puternică în piept, în dreptul inimii. « Aș putea să și plec, să-mi dau demisia, se gîndi. La urma urmei, n-am să mor de foame, și sînt încă destul de tînăr ».

Generalul îi făcu un semn familiar cu mina:

— Bine, la revedere, locotenente, și fruntea sus.

Drogo înțepeni în poziție de drepti, își pocni călcîiele, se retrase mergînd de-a-ndaratelela spre ușă și în prag mai salută o dată.

XXI

Pasul unui cal urcă prin strunga pustie, răsfrîngînd în tăcerea cheilor un nesfîrșit ecou, tufișurile din virfurile stîncilor stau neclintite, incremenite sînt și firavele fire de iarbă îngălbenită, iar norii trec pe cer cu o neobișnuită incetăneală. Pasul calului urcă agale pe drumul alb, colbuit; Giovanni Drogo se întoarce la Fortăreață.

Da, e chiar el, acum că s-a apropiat poate fi recunoscut mai bine. Și pe chipul lui nu se citește nici un fel de durere deosebită. Nu s-a revoltat, deci, nu și-a dat demisia, a trecut peste nedreptatea ce i s-a făcut fără să cricnească, și acum se întoarce la slujba lui obișnuită. În tainița sufletului său încearcă chiar o timidă satisfacție pentru faptul că evitase o cotitură bruscă în viață, că se putea întoarce absolut neschimbat la vechile-i obiceiuri.

Și Drogo se leagănă în iluzia unei glorioase revanșe, cu o scadență lungă, îndepărtată, crede că mai are încă în față o imensitate de timp disponibil, și renunță astfel la lupta mărunță pentru viața de fiecare zi. Va veni o zi cînd toate polițele aceastea vor fi achitate cu virf și indesat, se glîndește el. Dar între timp alții îl ajung din urmă, își dispută pasul cu aviditate pentru a ajunge cei dintii, îl întrec în goană pe Drogo, fără măcar să le pese, și-l lasă în urmă. El îi privește cum dispar în zare, uluit, năpădit de îndoieli stranii: și dacă s-a înșelat într-adevăr? Dacă el nu e decît un om de rînd, căruia pe bună dreptate nu i se cuvine decît un destin mediocru?

Giovanni Drogo urca spre Fortăreața solitară, întocmai ca în ziua aceea de septembrie, ziua aceea atît de îndepărtată. Numai că acum, pe celălalt versant al defileului nu se mai vedea nici un alt ofițer, iar la pod, acolo unde cele două drumuri se uneau, nu-i mai venea în întîmpinare căpitanul Ortiz.

De data aceasta Drogo mergea singur și reflecta la sensurile vieții. Se întorcea la Fortăreață pentru a rămîne acolo cine știe cîtă vreme încă, tocmai în zilele acelea cînd mulți dintre camarazii săi o părăseau pentru totdeauna. Camarazii săi

fuseseră mai descurcăreți, se gîdea Drogo, dar, la urma urmei, nu era exclus ca ei să fi fost realmente mai buni ca el: ba poate că tocmai așa se explicau lucrurile.

Pe măsură ce trecuse timpul, fortificația își pierduse importanța. Cîndva, fusese poate o garnizoană de prim ordin, sau cel puțin considerată ca atare. Acum, efectivul ei fiind redus la jumătate, nu mai era decît o fortificație de centură, exclusă, din punct de vedere strategic, din orice plan de război. Era menținută numai pentru a nu lăsa punctul acela de frontieră complet fără garnizoană. Iar în ceea ce privește podișul dinspre nord, dintr-acolo nu se presupunea nici o amenințare, cel mult putea să se ivească, prin trecătoare, vreo caravană de nomazi. Cum avea să fie oare de acum înainte viața acolo, sus?

Meditînd la toate acestea, Drogo ajunsese după-amiază la liziera ultimului podiș și Fortăreața îi răsări deodată în față. Acum ea nu mai ascundea, ca prima dată, taine neliniștitoare. Într-adevăr, nu era decît o cazarmă de graniță, o cetățuie ridicolă, ale cărei ziduri n-ar fi rezistat mai mult de cîteva ore la tirul unei artilerii moderne. Cu timpul, avea să fie lăsată în paragină, cîteva creneluri căzuseră de pe acum, și un contrafort se prăbușea, surpîndu-se, fără ca nimeni să se îngrijească să fie reparat. Așa se gîdea Drogo, stînd neclintit la marginea podișului și urmărind cu privirea obișnuitele sentinele care patruleau de colo-colo pe zidurile de apărare. Steagul de pe acoperiș spînzura moale, nici un coș nu scotea fum și pe întreaga eplanadă nu se zărea nici țipenie de om.

Ce viață plictisitoare îl aștepta! Probabil că jovialul Morel avea să plece printre primii și, de fapt, lui Drogo n-avea să-i mai rămînă nici un prieten bun. Și apoi, veșnic același serviciu de gardă, aceleași partide de cărți, aceleași escape în satul cel mai apropiat, pentru a bea cîteva ceva și a face dragoste la întîmplare, cu cine se nimerea. Ce mizerie! se gîdea Drogo. Și totuși, o urmă de vrajă rătăcea încă de-a lungul crenelurilor gălbuielor redute, un mister ce se încăpățîna să plutească în văzduh, în colțurile șanțurilor de apărare, la umbra forturilor — senzația inefabilă a unor întîmplări viitoare.

Multe se schimbaseră la Fortăreață. În așteptarea atîtor plecări iminente, domnea peste tot o mare fierbere. Încă nu se știa exact cine erau cei desemnați să plece, și ofițerii, care ceruseră aproape toți transferul, trăiau într-o așteptare plină de nesiguranță, uitînd de preocupările de altădată. Chiar fi Filimore — de el se știa cu certitudine — avea să părăsească Fortăreața, și asta contribuia la perturbarea ritmului serviciului. Neliniștea îi cuprinsese pînă și pe soldați, dat fiind că un număr mare dintre companii — încă nu fusese fixat — trebuia să coboare la șes. Gărzile se făceau fără nici un chef, adesea, la ora schimbului, pichetele nu erau pregătite, în sufletele tuturor se întărise convingerea că toate precauțiile acelea erau stupide și inutile.

Părea evident că speranțele de odinioară, iluziile războinice, așteptarea dușmanului care trebuia să năvălească dinspre nord nu fuseseră decît pretexte pentru a da un sens vieții. Acum, că se ivise posibilitatea de a reintra într-o existență obișnuită, toate istoriile acelea erau considerate exagerări copilărești, nimeni nu voia să admită că a crezut vreodată în ele, și nu ezitau să facă tot felul de glume pe socoteala lor. Nu-i mai interesa decît să plece de acolo. Fiecare dintre camarazii lui Drogo pusese în mișcare tot felul de prietenii influente pentru a dobîndi prioritate, și fiecare, în adîncul sufletului, era convins că va reuși.

— Și tu? îl întrebau pe Giovanni, cu oarecare bunăvoință, camarazii care îi tăinuiseră senzaționala noutate, pentru a putea să i-o ia înainte și să aibă un concurent mai puțin. Și tu? îl întrebau.

— Eu va trebui, probabil, să mai rămân aici citeva luni, le răspundea Drogo, iar ceilalți se grăbeau să-l incurajeze; la dracu l doar o să fie transferat și el, mai mult ca sigur, n-are rost să fie atit de pesimist, și altele de acest fel.

Dintre toți, numai Ortiz nu părea să se fi schimbat de loc. Ortiz nu ceruse să fie transferat; de mulți ani nu se mai interesase de problema asta, iar știrea că efectivul garnizoanei avea să fie redus ajunsese la el abia la urmă, după ce o aflaseră toți ceilalți, așa că nu-l putuse avertiza pe Drogo la timp. Ortiz asista indiferent la toată fierberea aceea, ocupându-se cu același zel de treburile Fortăreței.

Pînă cînd, într-o zi, plecările începură în mod efectiv. În curtea interioară se auzi un continuu uruit de căruțe încărcate cu mobilier de cazarmă, iar companiile se aliniau rînd pe rînd pentru a-și lua foile de drum. De fiecare dată, colonelul cobora din biroul său, pentru a le trece în revistă, și le spunea soldaților citeva cuvinte de bun-rămas, cu glas monoton și stins.

Ofițeri care trăiseră acolo sus atîția ani, și care sute și sute de zile în șir n-au conținut să scruteze, de pe terasele redutelor, pustietatea nordului, care obișnuiau să poarte interminabile discuții asupra probabilității sau improbabilității unui atac neașteptat din partea dușmanului, ei bine, mulți dintre acești ofițeri plecau acum surizători, făcînd insolent cu ochiul camarazilor rămași pe loc, se îndreptau, în fruntea companiilor lor, spre trecătoare, înțepenii în șa într-o atitudine arrogantă, și nici măcar nu-și întorceau capul să mai arunce o ultimă privire Fortăreței lor.

Numai lui Morel, cînd, într-o dimineață însorită, în mijlocul curții, prezentă colonelului comandant plutonul său gata de plecare, și salutînd lăsă sabia în jos, numai lui i se împăienjeniră ochii, iar glasul său, în vreme ce dădea ordinele de rigoare, avu un tremur ușor. Rezat de un zid, Drogo urmări scena și îi zîmbi prietenește cînd camaradul său trecu prin fața lui călare, îndreptîndu-se spre ieșire. Poate era ultima dată cînd se vedeau, și Giovanni își duse mina dreaptă la chipiu, salutîndu-l reglementar.

Apoi intră repede într-unul din coridoarele Fortăreței, reci chiar și în timpul verii, care deveneau din zi în zi mai pustii. La gîndul că Morel plecase, rana provocată de nedreptatea suferită i se redeschisese pe neașteptate, și-l durea. Giovanni porni să-l caute pe Ortiz, și-l întîlni tocmai cînd ieșea din biroul său, cu un teanc de hîrtii sub braț. Îl ajunse din urmă și merse alături de el.

— Bună ziua, domnule maior.

— Bună ziua, Drogo, răspunse Ortiz oprindu-se în loc. E ceva nou? Sau dorești ceva de la mine?

Într-adevăr, Drogo voia să-l întrebe ceva. Era o chestiune de ordin general, absolut nimic urgent, totuși ea îl obseda de citeva zile.

— Iertați-mă, domnule maior, zise el. Vă mai aduceți aminte că atunci cînd am sosit la Fortăreață, acum patru ani și jumătate, maiorul Matti mi-a spus că nu rămîn aici decît voluntarii? Că dacă vreunul dorește să plece, e absolut liber s-o facă? Vă aduceți aminte că v-am vorbit despre asta? După spusele maiorului Matti, ar fi fost de-ajuns să cer un examen medical, mai mult ca să existe un pretext, o formalitate, numai că asta l-ar fi mîhnit intrucitva pe colonel, spunea el.

— Da, vag, îmi amintesc, făcu Ortiz cu o umbră de plictiseală. Dar, scuză-mă, dragul meu Drogo, eu, acum...

— O clipă, domnule maior... Vă aduceți aminte că pentru a nu comite o impolitete m-am resemnat să rămîn aici patru luni? Dar dacă aș fi vrut, aș fi putut să plec imediat, nu-i așa?

Ortiz spuse:

- Înțeleg, dragul meu Drogo, dar dumneata nu ești singurul . . .
- Atunci — îl întrerupse Drogo iritat — atunci înseamnă că toate cite mi s-au spus nu erau decit povești? Deci nu este adevărat că dacă aș fi vrut, aș fi putut să plec de aici? Toate, povești de adormit copiii?
- Oh, făcu maiorul. Nu cred asta . . . Nu-ți băga în cap una ca asta . . .
- De ce negați, domnule maior? replică Giovanni. Vreți să pretindeți că maiorul Matti spunea adevărul?
- Și mie mi s-a întâmplat cam același lucru, zise Ortiz privind în pământ stingherit. Și eu mă gindeam pe atunci la o carieră strălucită.
- Se aflau pe unul din marile coridoare și glasurile lor răsunau trist printre ziduri, atât de gol și pustiu era locul.
- Deci nu-i adevărat că toți ofițerii au venit aici la cerere? Deci toți au fost obligați să rămână pe loc, ca și mine, sau poate nu-i așa?
- Ortiz tăcea, răsucind distrat virful sabiei într-o crăpătură a pardoselei de piatră.
- Și cei care declarau că chiar ei au vrut să rămână aici, toate-s numai bali-verne, deci? insistă Drogo. Dar de ce n-a avut nici unul curajul să spună adevărul?
- Poate că nu e chiar așa cum spui dumneata, răspunse Ortiz. Mai este și cite unul care a preferat într-adevăr să rămână, puțini admit, dar totuși a mai existat cite unul . . .
- Cine? Arătați-mi și mie măcar unul, făcu Drogo dezlănțuit, apoi tăcu brusc. Oh, iertați-mă, domnule maior, adăugă, nu m-am gândit la dumneavoastră, bineînțeles, știți cum se întâmplă în asemenea discuții, persoanele de față sint excluse . . .
- Ortiz zimbi:
- Nu, n-o spuneam pentru mine, dacă vrei să știi. Probabil că și eu am rămas aici din oficiu !
- Cei doi făcură cițiva pași împreună, mergind unul lângă altul, și trecură prin fața ferestrelor înguste și înalte, închise cu gratii: de acolo se zărea esplanada goală din spatele Fortăreței, munții dinspre miazăzi, ceața apăsătoare ce învăluia trecătoarea.
- Și atunci, reluă Drogo după o pauză, atunci de unde atita entuziasm, toate istoriile acelea despre tătari? Deci nimeni n-a sperat vreodată cu adevărat?
- Nici vorbă că au sperat, spuse Ortiz. Ba chiar au crezut, efectiv.
- Drogo clătină din cap:
- Eu unul nu pot să înțeleg, zău . . .
- Ce vrei să-ți spun? făcu maiorul. Sint lucruri ceva mai complicate. Aici, sus, ne aflăm cu toții într-un fel de exil, trebuie totuși să găsești o supapă, trebuie neapărat să speri în ceva. A început unul să-și bage în cap povestea asta, și ceilalți s-au apucat și ei să vorbească despre tătari; cine știe cine o fi fost primul . . .
- Drogo spuse:
- Poate și din pricina ținutului, prin forța lucrurilor, tot privind mereu la deșertul acela . . .
- Desigur, și ținutul . . . Pustiul acela, negurile acelea din zare, munții aceia, nu se poate nega . . . Și locul a contribuit, desigur — tăcu o clipă, ginditor, apoi continuă, ca și cum ar fi vorbit cu sine însuși — Tătarii . . . Tătarii . . . La început pare o prostie, firește, apoi însă sfirșești prin a crede, tot aia e, cel puțin multora li s-a întâmplat așa, efectiv.
- Dar dumneavoastră, domnule maior, iertați-mă, dumneavoastră credeți . . .

— Cu mine e cu totul altceva, spuse Ortiz, la vîrsta mea... Eu nu mai am velleităţi de carieră, mă mulţumesc cu un post liniştit... Dumneata însă, locotenente, dumneata ai toată viaţa în faţă. Într-un an, un an şi jumătate cel mult, dumneata vei fi transferat.

— Iată-l pe Morel, ferice de el! exclamă Drogo, oprindu-se la o fereastră. Se vedea într-adevăr plutonul îndepărtîndu-se pe esplanadă. Pe terenul arid şi prîjolit de soare, soldaţii se desluşeau limpede; deşi împovăraţi de raniţe, călcau vioi, plini de speranţe.

XXII

Ultima companie care trebuia să plece se aliniase în curte; toţi se gîdeau că a doua zi viaţa garnizoanei reduse avea să intre într-un ritm normal, toţi doreau cu nerăbdare să se sfîrşescă o dată acea veşnică poveste a scenelor de despărţire, furia aceea de a-i vedea pe alţii plecînd.

Compania tocmai se aliniase şi era aşteptat locotenent-colonelul Nicolosi ca să o treacă în revistă, cînd Giovanni Drogo, care asista la scenă, îl văzu ivindu-se pe locotenentul Simeoni, cu o expresie stranie întipărită pe chip.

Locotenentul Simeoni se afla la Fortăreaţa de trei ani şi părea un tînăr cumsecade, puţin cam pedant, respectuos cu superiorii şi mare amator de exerciţii fizice. Pătrunzînd în curtea interioară, Simeoni privea în jurul său aproape speriat, căutînd pe cineva căruia să-i poată împărtăşi un anumit lucru. Probabil că-i era tot una pe cine ar fi găsit, căci nu avea prieteni foarte apropiaţi.

Văzîndu-l pe Drogo, care îl urmărea cu privirea, se apropie de el:

— Vino să vezi, îi spuse el încet. Hai repede, vino să vezi.

— Ce anume? întrebă Drogo.

— Sînt de gardă la reduta a treia, am fugit de acolo pentru cîteva clipe; dacă ai puţin timp liber, vino. Se petrece un lucru pe care nu izbutesc să-l înteleg.

Şi gîfîia uşor, ca şi cum ar fi alergat.

— Unde? Ce s-a întîmplat? întrebă Drogo plin de curiozitate.

— Aşteaptă puţin, spuse Simeoni. Aşteaptă să plece compania.

În clipa aceea o trompetă sună de trei ori şi soldaţii luară poziţie de drepti, căci se apropia comandantul Fortăreţei.

— Aşteaptă pînă ce vor pleca, spuse din nou Simeoni, observînd că pe Drogo începuse să-l cam irite tot misterul acela, aparent fără nici o noimă. Cel puţin să-i vîd ieşind pe poartă. De cinci zile tot vreau să vorbesc despre asta, dar trebuia mai înainte să-i vîd pe toţi plecaţi.

În sfîrşit, după scurtul discurs al lui Nicolosi şi ultimele note intonate de fanfară, compania echipată pentru un marş lung părăsi cu paşi solemnii Fortăreaţa, îndreptîndu-se spre trecătoare. Era o zi de spetembrie; cerul era cenuşiu şi trist.

Abia atunci Simeoni îl tîri pe Drogo prin lungile coridoare pustii, pînă la intrarea redutei a treia. Trecură pe lingă corpul de gardă şi ajunseră pe terasa zidului de apărare.

Locotenentul Simeoni scoase o lunetă şi-l rugă pe Drogo să privească spre acel mic triunghi de podiş pe care munţii din faţa lor îl lăsau descoperit.

— Despre ce-i vorba? întrebă Drogo.

— Întîi priveşte, n-ai vrea să mă înşel. Întîi priveşte şi spune-mi dacă vezi ceva.

Sprijinindu-se cu coatele de parapet, Drogo cercetă cu atenţie deşertul şi, prin luneta lui Simeoni, putu distinge foarte clar pietrele, depresiunile, tufşurile rare de arbuşti, deşi erau extraordinar de departe.

Drogo explorează metru cu metru triunghiul de deșert vizibil de la Fortăreață și tocmai era gata să spună că nu, că nu izbutește să vadă nimic, când undeva foarte departe în zare, acolo unde orice imagine se pierdea în permanenta cortină de neguri, i se păru că zărește o mică pată neagră care se mișca.

Stătea încă sprijinit cu coatele de parapet și privea prin lunetă, când își simți inima bătându-i nebunește. « Exact ca acum doi ani, se gindi, când am crezut că năvălesc dușmanii ».

— Vorbești de pata aia mică, neagră? întrebă Drogo.

— Sunt cinci zile de când am văzut-o, dar n-am vrut să spun nimănui.

— De ce? întrebă Drogo. De ce ți-era teamă?

— Dacă vorbeam, s-ar fi putut să se suspende plecările. Vezi bine, după ce ne-au ris în nas, Morel și ceilalți ar fi rămas pe loc ca să profite de ocazie. E bine să fim cit mai puțin.

— Ce ocazie? Dar ce crezi că ar putea să fie? O fi ca și data trecută, vreo patrulă de recunoaștere, sau poate niște păstori, sau pur și simplu vreun animal.

— O urmăresc de cinci zile, spuse Simeoni. Dacă ar fi fost păstori, ar fi plecat de-acolo în timpul ăsta, la fel și dacă ar fi fost un animal. E ceva care se mișcă, dar rămâne totuși aproape în același punct.

— Și atunci, ce ocazie ai vrea să fie?

Simeoni îl privi pe Drogo zimbînd, ca și cum s-ar fi întrebat dacă putea să-i dezvăluie secretul. Apoi spuse:

— Construiesc un drum, cred eu, un drum militar. De data asta e ceva serios. Acum doi ani au venit să exploreze terenul, acum însă vor năvăli cu adevărat.

Drogo rise din toată inima.

— Ce fel de drum vrei să construiești? Vezi să nu vină cineva! După tot ce s-a întâmplat ultima dată, tot nu te-ai învățat minte?

— Poate tu ești puțin miop, spuse Simeoni. Poate nu ai vederea foarte bună, dar eu reușesc să disting precis: au început să lucreze la terasament. Ieri, în plin soare, se vedea foarte clar.

Drogo clătină din cap, surprins de atita încăpăținare. Deci Simeoni nu obosea să tot aștepte? Și se temea să-și dezvăluie secretul, ca și cum ar fi fost o comoară. Se temea să nu i-l fure cineva?

— Cîndva — spuse Drogo — cîndva aș fi crezut și eu. Dar acum îmi pari pur și simplu un visător. Dacă aș fi în locul tău, aș tăcea chitic. Altfel, or să ridă toți de tine.

— Construiesc o șosea, replică Simeoni uitîndu-se la Drogo compătitor. Vor trebui să treacă luni de zile, se înțelege, dar de data asta e ceva serios.

— Și chiar dacă ar fi așa, zise Drogo, chiar dacă ar fi așa cum spui, crezi că dacă ar construi într-adevăr o șosea pentru a aduce artilerie dinspre nord, Fortăreața ar fi lăsată fără apărare? Lucrul s-ar ști imediat la Statul Major, l-ar fi știut de ani de zile.

— Statul Major nu ia niciodată în serios Fortăreața Bastiani; pînă ce n-au să tragă în ea, nimeni nu va da crezare acestor istorii. Cînd se vor convinge însă, va fi prea târziu.

— Poți să spui orice vrei, repetă Drogo. Dar dacă drumul ăsta s-ar construi într-adevăr, Statul Major ar fi foarte bine informat — de asta poți fi absolut sigur.

— Statul Major primește mii de informații, dar din o mie numai una singură e bună. Așa că nu mai crede în nici una. Și, de altfel, mi se pare inutil să mai discutăm. Ai să vezi dacă lucrurile nu se vor petrece așa cum îți spun eu.

Erau singuri pe terasa zidului de apărare. Sentinelele, mult mai rare decît altădată, patruleau alene pe porțiunea stabilită. Drogo privi din nou spre miazănoapte; stîncile — deșertul, negurile din zare, totul îi părea golit de sens.

Mai tîrziu, stînd de vorbă cu Ortiz, lui Drogo îi fu dat să afle că de fapt faimosul secret al locotenentului Simeoni era cunoscut de toți. Nimeni însă nu-i dădea importanță. Ba mulți chiar se mirau că un tînr serios ca Simeoni pusese din nou în circulație asemenea povești.

Și-apoi, în zilele acelea aveau cu totul alte probleme la care trebuiau să se gîndească. Reducerea efectivului militar îi obliga să rărească — pe terasele zidurilor de apărare — forțele disponibile, și continuau să încerce diferite formule pentru a realiza, cu mijloace mult reduse, un serviciu de pază aproape la fel de eficient ca și înainte. Fusesse necesar să se renunțe la anumite corpuri de gardă, altele să fie prevăzute cu mai mult armament, a fost necesar să se reorganizeze din nou companiile și să fie împărțite din nou pe dormitoare.

Pentru prima dată de la construirea Fortăreței, unele încăperi au fost închise și baricadate. Croitorul Prosdocimo s-a văzut nevoit să renunțe la trei ajutoare, pentru că nu mai avea de ajuns de lucru. Uneori se întimpla să intri în încăperi imense sau birouri complet goale, pe pereții cărora se vedeau suprafetele albe lăsate de mobilele sau tablourile ce fuseseră luate de acolo.

Punctul celui mic și negru, care se mișca la capătul extrem al podișului, continua să fie luat în ris. Destul de puțini fură cei care împrumutară luneta lui Simeoni pentru a vedea și ei, dar și acești cîțiva declarară că n-au descoperit nimic. Chiar Simeoni însuși, văzînd că nimeni nu-l ia în serios, evita să mai vorbească despre descoperirea lui și, din prudență, făcea și el tot felul de glume pe socoteala ei, fără să se formalizeze.

Plnă cînd, într-o seară, Simeoni apărură iar în camera lui Drogo și îl chemă să vină cu el. Se lăsase deja întunericul și garda fusese schimbată. Pichetul — redus și el acum — de la Reduta nouă se întorse la Fortăreață, care se pregătea de stîngere; o altă noapte irosită în zadar.

— Vino să vezi, tu care nu vrei să crezi, hai, vino să vezi, îi spuse Simeoni. Ori eu am halucinații, ori chiar se vede o lumină.

Porniră împreună. Urcară pe zidul de apărare, la înălțimea celei de a patra redute. În întuneric, Simeoni îi încredință luneta lui Drogo, pentru ca acesta să poată privi.

— E întuneric, făcu Giovanni, ce-oi fi vrînd să văd pe bezna asta?

— Privește, îți spun, insistă Simeoni. Ți-am spus, n-aș vrea să fie o halucinație. Privește într-acolo unde ți-am arătat data trecută și spune-mi dacă vezi ceva.

Drogo duse luneta la ochiul drept, o îndreptă spre nordul îndepărtat, văzu în întunericul dens o mică lumină, un punct infinitesimal, care scilipea cu intermitențe, acolo unde începea negura.

— O lumină! exclamă Drogo. Văd un punct mic luminos... Așteaptă (și continua să-și potrivească luneta)... nu izbutesc să-mi dau bine seama dacă sînt mai multe, sau e unul singur; în anumite momente parcă ar fi două.

— Ai văzut? făcu Simeoni triumfător. Deci, tot eu sînt cretinul?

— Și ce-i cu asta? I replică Drogo, deși nu foarte convins. În fond, ce însemnătate poate să aibă lumina aia? S-ar putea să fie o șatră de țigani, sau niște păstori.

— E lumina de la șantier, făcu Simeoni. Șantierul pentru construirea drumului celui nou, ai să vezi dacă n-am dreptate.

Cu ochiul liber, oricît părea de straniu, lumina nu se putea zări. Nici măcar sentinelele (și doar erau printre ei vinători iscușiți), nu izbuteau să vadă nimic.

Drogo își potrivea din nou luneta, căută lumina îndepărtată, o privi cîteva clipe, apoi ridică luneta în sus și începu să cerceteze, din curiozitate, stelele. Nenumărate,

ele umpleau fiecare colț de cer și erau nespuse de frumoase. Spre răsărit însă, unde luna sta gata să răsară, ivind o vagă luminozitate, se vedeau mult mai puține.

— Simeoni, strigă Drogo, nemaivăzându-și camaradul alături.

Dar celălalt nu răspunse; probabil coborise scara îngustă, ca să inspecteze culoarul extern al zidului de apărare.

Drogo privi în jur. În întuneric nu se putea distinge decît terasa superioară a spațiului de apărare gol, conturul fortificațiilor, umbra neagră a munților. Se auziră citeva bătăi de orologiu. Era ceasul cînd ultima sentinelă dinspre aripa dreaptă ar fi trebuit să strige « All'erta ! All'erta ! », și, din soldat în soldat, chemarea să alerge de-a lungul întregului zid: « All'erta . . . All'erta ». Apoi apelul ar fi făcut cale întoarsă, și s-ar fi stins la poalele stîncilor abrupte. Acum, cînd posturile de sentinelă fuseseră reduse la jumătate — se gîndi Drogo — datorită mai puținelor repetări, strigătul avea să fac tot acel drum mult mai repede. Însă tăcerea domnea mai departe.

Atunci, pe neașteptate, Drogo fu năpădit de inchipuiri dintr-o lume de vis, îndepărtată: un palat pe țărmul unei mări, într-o noapte blindă de vară; se vedea înconjurat de ființe grațioase, ascultînd muzică, imagini ale unei fericiri la care tinerețea îi îngăduia să viseze nestingherit, în timp ce marea, foarte departe, în zare, spre răsărit, devenea lucioasă și neagră, iar cerul începea să devină și el palid din pricina zorilor ce se iveau pe negîndite. Să lase nopțile să se scurgă așa, în neștire, să nu-și caute refugiu în somn, să nu se teamă că e tirziu, să lase soarele să răsară, să savureze dinainte timpul ce-i sta în față, nesfîrșit, să nu se neliniștească pentru nimic. Din tot ce era frumos în lumea asta, Giovanni se încăpățîna să dorească acest neverosimil, ireal palat pe țărmul mării, muzica, irosirea orelor, așteptarea zorilor. Oricît de nesăbuită era, i se părea că năzuința asta exprima cel mai intens o anume liniște lăuntrică pe care o pierduse. De la o vreme, într-adevăr, o teamă, pe care nu izbutea s-o deslușească, îl urmărea fără încetare: impresia că într-o zi avea să-și dea seama că e prea tirziu, că ceva foarte important avea să se petreacă și să-l ia prin surprindere.

Discuția cu generalul, acolo jos, în oraș, îi lăsase puține speranțe în privința unui transfer apropiat și a unei cariere strălucite, dar Giovanni știa totuși că nu putea să rămînă toată viața între zidurile Fortăreței. Mai devreme sau mai tirziu, trebuia să se împline ceva hotărîtor. Apoi, deprinderile cotidiene îl primeau în ritmul lor obișnuit și Drogo nu se mai gîndea la ceilalți, la camarazii care plecaseră la timp, la vechii lui prieteni care deveniseră bogați și celebri, ci se consola văzîndu-i pe ceilalți ofițeri trăind ca și el în același exil, fără a-i trece prin minte că ei puteau fi cei slabi sau cei învinși — ultimul exemplu de urmat.

Și Drogo amîna luarea unei hotărîri din zi în zi, de altfel se simțea încă tînăr, abia împlinise douăzeci și cinci de ani. Totuși, acea vagă neliniște îl urmărea mereu, și iată, acum se mai ivise și povestea asta cu lumina de pe podișul dinspre nord; s-ar fi putut întîmpla ca Simeoni să aibă dreptate.

Puțini erau cei care vorbeau la Fortăreață despre asta; li se părea un lucru fără nici o importanță, ce nu putea să-i privească în nici un fel. Dezamăgirea pricinuită de iluzia războiului multășteptat era încă proaspătă, cu toate că nimeni nu avusese niciodată curajul s-o mărturisească. Și prea proaspătă era durerea umilitoare de a-și vedea camarazii plecînd și de a rămîne puțini și dați uitării, ca să păzească zidurile acelea inutile. Reducerea efectivului garnizoanei demonstrase foarte limpede că Statul-Major nu mai acorda nici o importanță Fortăreței Bastiani. Iluziile, atît de ușoare și dorite odinioară, erau acum respinse cu furie. Pentru a nu fi luat peste picior, Simeoni prefera să tacă.

Și de altfel, în nopțile următoare, lumina aceea stranie nu se mai văzu, și nici ziua nu se mai putu distinge vreo mișcare la celălalt capăt al podișului.

Maiorul Matti, care urcase din curiozitate pe terasa fortificației, ceru să i se aducă luneta lui Simeoni, și cercetă și el deșertul, dar în zadar.

— Ține-ți, te rog, luneta, locotenente l ii spuse apoi sec lui Simeoni. Poate ar fi mai bine ca în loc să-ți obosești ochii privind aiurea, să ai ceva mai multă grijă de oamenii dumiți. Am văzut o sentinelă fără bandulieră. Du-te să te convingi, trebuie să fie cea de colo, din fund.

Alături de Matti se afla și locotenentul Madera care mai tirziu istorisi intimplarea la popotă, în hohotele de ris ale celorlalți. Și cum nici unul nu mai vroia altceva decît să facă așa fel încît zilele să se scurgă cît mai comod posibil, povestea drumului de la miazănoapte fu dată repede uitării.

Numai cu Drogo continuă Simeoni să discute despre acel mister. Într-adevăr, timp de patru zile nu se mai văzuseră nici lumini, nici pete mișcătoare, dar în cea de a cincea zi ele se iviră din nou. Desigur, cețurile nordului — încerca să-i explice Simeoni — înaintează sau se retrag în funcție de anotimp, vînt și temperatură; În acele patru zile ele coboriseră înspre sud, învăluind presupusul șantier.

Și nu numai că apăru din nou punctul acela luminos, dar după vreo săptămînă Simeoni pretinse că s-ar fi deplasat din loc, înaintînd în direcția Fortăreței. De data asta, Drogo protestă: cum e posibil, în bezna nopții, fără nici un punct de reper, să constăți o asemenea deplasare, chiar dacă ea s-ar fi petrecut cu adevărat?

— Iată, îi explică Simeoni, încapățînat. Admiți, așadar, că dacă lumina s-ar fi deplasat, lucrul n-ar putea fi demonstrat cu certitudine. Deci, eu pot tot atît de bine să susțin că s-a deplasat, pe cît poți tu să spui că a rămas pe loc. De altfel, ai să vezi, am de gînd să urmăresc zi de zi punctișoarele acelea care se deplasează; ai să vezi că, încetul cu încetul, ele înaintează.

De a doua zi, se apucară să privească împreună, folosind pe rînd luneta. În realitate, nu se vedeau decît trei sau patru pete minuscule, care se deplasau cu o teribilă incetineală. Era destul de greu să-ți dai seama de acele mișcări. Trebuia să iei două-trei puncte de reper, umbra unei stînci, virful unei coline, și să fixezi distanțele proporționale. Abia după mai multe minute se vedea că această proporție era modificată. Semn că punctul acela mic își schimbase poziția.

Era într-adevăr extraordinar faptul că Simeoni putuse să-și dea seama de asta încă de la început. Nu se putea însă exclude nici alternativa că fenomenul acela se repeta de ani de zile, sau chiar de secole; putea să se afle acolo vreun sat sau vreo întină, în apropierea căreia poposeau caravanele, și apoi nimeni pînă atunci, la Fortăreață, nu se slujise de o lunetă atît de puternică cum era cea a lui Simeoni.

Deplasarea acelor mici pete se făcea aproape mereu pe aceeași linie, în sus și-n jos. Simeoni se gîndea că poate erau căruțe folosite la transportul blocurilor de piatră și al pietrișului: « oamenii, spunea el, sînt prea mici ca să poată fi văzuți de la o asemenea distanță ».

De obicei se distingeau numai trei sau patru puncte cese mișcau simultan. « Admițînd că ar fi fost căruțe, argumenta Simeoni, pe lingă cele trei care se mișcau trebuia să mai fie cel puțin alte șase care stăteau pe loc, pentru a fi încărcate sau descărcate, și aceste șase nu puteau fi identificate, deoarece se confundau cu celelalte mii de puncte imobile ale peisajului. Deci, doar în acea porțiune erau manevrate vreo zece vehicule, probabil trase de cite patru cai fiecare, așa cum se obișnuia la transporturile grele. Oamenii — proporțional — trebuiau să fie vreo sută ».

Aceste socoteli, făcute la început aproape în glumă, ca un fel de prinsoare, deveniră, cu timpul, unicul element interesant din viața lui Drogo. Și în ciuda faptului că Simeoni — fiind o natură total lipsită de veselie și foarte pedantă — nu era cine

știe ce simpatice, Giovanni își petrecea aproape toate orele libere cu el, și mai cu seamă seara, în încăperile rezervate ofițerilor, cei doi ședeau trezi până la ore tirzii, discutând.

Simeoni își făcuse un calcul estimativ. Presupunând totuși că lucrările ar fi înaintat încet și că distanța ar fi fost chiar și mai mare decât cea acceptată în general de toți, șase luni ar fi fost de ajuns, spunea el, pentru ca șoseaua să ajungă până la o bătaie de tun de Fortăreață. «După toate probabilitățile, raționale, dușmanii aveau să se oprească în spatele unei depresiuni care tăia în lung deșertul».

Această depresiune se confunda de obicei cu restul podișului, avind aceeași culoare, dar uneori umbrele serii sau bancurile de ceață îi dezvăluiau prezența. Cobora spre nord și nu se știa dacă e abruptă, nici cit de adâncă. Necunoscută era deci și zona pe care ea o ascundea vederii celui care privea de la Reduta nouă (de pe zidurile Fortificației, depresiunea nu se putea zări din pricina munților din față). De pe buza acestei depresiuni, până la poalele munților, acolo unde se înalța conul stincos pe care se afla Reduta nouă, deșertul se întindea uniform și neted, întrerupt numai de câte o crăpătură, de mormane de ruine, de mici zone de jnepăriș.

«Ajungând cu construcția drumului până sub acea depresiune — presupunea Simeoni — dușmanii ar fi putut, fără dificultate, să străbată porțiunea care le mai rămânea aproape dintr-o răsuflare, profitând de o noapte înnoată. Terenul era destul de neted și solid pentru a permite chiar și artileriei să înainteze cu ușurință pe el».

«Cele șase luni prevăzute în linii mari — adăuga locotenentul — puteau totuși să fie șapte, opt sau poate mult mai multe, după împrejurări». Și aici Simeoni enumera cauzele posibile ale unei întârzieri: o eroare în calculul distanței globale ce trebuia străbătută; existența altor depresiuni de teren, ce nu se puteau vedea de la Reduta nouă, unde lucrările ar fi fost mai lungi și mai dificile; o încetinire progresivă a ritmului de construcție, pe măsură ce străinii se îndepărtau de sursa de aprovizionare, complicații cu caracter politic, care ar fi determinat suspendarea lucrărilor de construcție pentru o anumită perioadă; zăpada, care ar fi putut paraliza chiar și total lucrările pentru două sau mai multe luni; ploile, care ar fi transformat podișul într-o adevărată mlaștină. Acestea erau obstacolele cele mai importante. Simeoni ținea cu tot dinadinsul să le expună cu meticulozitate, unul câte unul, pentru a nu lăsa impresia că e un fantezist maniac.

Și dacă drumul nu ar fi fost construit cu nici un fel de scop agresiv? Dacă, de pildă, ar fi fost construit în scopuri agricole, pentru cultivarea nesfârșitei întinderi, până atunci sterile și nelocuite? Sau dacă, pur și simplu, lucrările se opriseră după un kilometru sau doi? întreba Drogo.

Simeoni clătina din cap. Deșertul era mult prea arid pentru a putea fi cultivat, răspundea el. Și de altfel, Regatul nordului avea imense pajiști părăsite, care nu mai serveau decât ca pășuni; terenul acela n-ar fi fost cituși de puțin propice pentru o asemenea inițiativă.

Și-apoi, era absolut sigur că străinii construiau un drum? Simeoni îl tot asigura că, în anumite zile senine, aproape de amurg, când umbrele se alungeau foarte mult, izbutise să distingă panglica dreaptă a caldarimului. Drogo însă nu izbutise s-o vadă, oricite eforturi făcuse. Cine putea să jure că fișia aceea dreaptă nu era o simplă denivelare de teren? Mișcarea acelor misterioase punctișoare negre și lumina din timpul nopții nu erau nicidecum edificatoare, poate existaseră acolo dintotdeauna și poate că până atunci nimeni nu le văzuse, deoarece erau învăluite de neguri (fără să mai punem la socoteală faptul că vechile lunete, folosite până atunci la Fortăreață, erau foarte slabe).

Intr-o zi, in vreme ce Drogo și Simeoni stăteau astfel de vorbă, începu să ningă. «Nici nu s-a terminat bine vara, fu primul gind al lui Giovanni, și iată că a și venit iarna». Intr-adevăr, i se părea că abia se întorsese din permisie și că nici măcar nu avusese vreme să se acomodeze îndeajuns cu viața de la Fortăreață. Și totuși, pe calendar se vedea scris 25 noiembrie — trecuseră luni întregi.

Foarte deasă, zăpada cădea din înalt, depozitându-se pe terase și învăluindu-le într-o mantie albă. Privind-o, Drogo simți și mai acută obișnuita-i neliniște, și în zadar încerca s-o alunge, gîndindu-se la vîrsta lui încă tînă, la mulțimea anilor care-i mai rămîneau în față. Înexplicabil, timpul se pornise să alerge din ce în ce mai repede, înghițind zilele una după alta. Abia apuca să arunce o privire în jur, că se și lăsa noaptea, soarele dispărea la orizont pentru a se ivi iar de partea cealaltă, aruncîndu-și lumina peste întinderile acoperite de zăpadă.

Ceilalți, camarazii săi, păreau că nu-și dau seama. Își făceau serviciul obișnuit, fără entuziasm, ba chiar se bucurau cînd pe ordinele de zi apărea numele unei luni noi, aproape ca și cum ar fi cîștigat ceva. Deci, aveau cu atît mai puțin de petrecut încă la Fortăreața Bastiani, își spuneau ei. Își aveau așadar un țel al lor, nu importa dacă mărunț ori glorios, și știau să se mulțumească cu el.

Chiar și maiorul Ortiz, care împlinise cincizeci de ani, asista apatic la goana săptămînilor și lunilor. Renunțase la marile speranțe de altădată. «Încă vreo zece ani — spunea — și după aceea pot să mă retrag.» Avea să se întoarcă acasă, într-un vechi orașel de provincie, explica el, unde trăiau cîteva rude de-ale sale. Drogo îl privea cu simpatie, dar fără să izbutească să-l înțeleagă. Ce avea să facă oare Ortiz, acolo, printre civili, singur și fără nici un țel?

— Am izbutit să mă resemnez, spunea maiorul, parcă ghicind gîndurile lui Drogo. An de an, am învățat să doresc tot mai puțin. Dacă totul va merge bine, mă voi întoarce acasă cu grad de colonel.

— Și după aceea? întreba Drogo.

— După aceea, nimic! făcea Ortiz, cu un zîmbet resemnat. După aceea voi continua să aștept . . . răsplata datoriei împlinite, încheia el în glumă.

— Dar aici, la Fortăreață, nu credeți că . . . în acești zece ani . . .

— Un război? Dumneata mai visezi încă la un război? Tot nu ne-am învățat minte?

Pe podișul dinspre nord, acolo unde începeau negurile veșnice, nu se mai vedea acum nimic suspect: chiar și luminițele din timpul nopții dispăruseră. Iar Simeoni era mai mult decît satisfăcut. Asta demonstra că el avusese dreptate — nu era vorba, deci, nici de un sat, nici de o șatră de țigani, ci într-adevăr de construcția unui drum, de lucrări pe care căderea zăpezii le întrerupsese.

XXIII

Iarna coborise peste Fortăreață de cîteva zile, cînd pe ordinul de zi, afișat pe un zid al curții interioare, se putu citi o comunicare neobișnuită.

«Alarme regretabile și zvonuri false» — scria.

«În baza dispoziției ferme a Comandamentului superior, subofițerii, gradații și soldații sint invitați să nu dea crezare, să nu repete și să nu difuzeze în nici un fel zvonuri alarmante, lipsite de orice temei, privitoare la prezumtive pericole de agresiune împotriva granițelor noastre. Aceste zvonuri, mai mult decît inoportune pentru evidente motive disciplinare, pot să tulbure raporturile normale de bună înțelegere cu Statul vecin și să întrețină în rîndurile trupei o inutilă stare de nervozitate, dăunătoare bunului mers al serviciului. Ca urmare, dispun ca serviciul de pază, asigurat de sentinele, să se efectueze cu mijloacele normale, și, mai ales, să nu se recurgă la instrumente optice neprevăzute în regulamente și care, adesea,

folosite fără discernămint, pot prileji cu ușurință erori și false interpretări. Oricine se află în posesia unor asemenea instrumente va trebui să le înregistreze la Comandamentul de unitate respectiv, care va lua măsuri ca instrumentele amintite să fie retrase din uz și ținute în custodie. »

Urmau dispozițiile obișnuite pentru pichetul de gardă din ziua aceea și semnătura comandantului, locotenent-colonelul Nicolosi.

Era evident că ordinul de zi, adresat în mod formal trupei, îi viza în realitate pe ofițeri. Nicolosi atinsese în felul acesta un dublu scop: de a nu jigni pe nimeni și de a pune întreaga Fortăreață la curent cu noile dispoziții. Desigur, nici unul dintre ofițeri n-ar mai fi îndrăznit să exploreze deșertul, în prezența sentinelelor, cu lunete proprii neprevăzute de regulament. Instrumentele cu care erau înzestrate diferitele redute erau vechi, practic inutilizabile, ba chiar citeva se și pierduseră.

Cine oare îi denunțase? Cine înștiințase Comandamentul general, din oraș? Toți se gindiră, instinctiv, la Matti; numai el ar fi putut face asta, el, care veșnic era cu regulamentul în mină pentru a sufoca orice lucru plăcut, orice tentativă de afirmare personală.

Majoritatea ofițerilor făcuseră haz pe seama dispoziției. Comandamentul general, spuneau, nu se dezmințea, venind cu această dispoziție cu o întârziere de doi ani. Și, în fond, cine se gindea la o invazie dinspre nord? Ah, da, Drogo și Simeoni; pur și simplu uitaseră de ei. Totuși, părea de necrezut ca ordinul acela de zi să fi fost dat anume pentru ei doi. « Un băiat atât de cumsecade ca Drogo — se gindeau ei — nu putea desigur să dănuieze nimănui, chiar dacă ar fi stat cit era ziua de lungă cu o lunetă în mină, contemplând deșertul ». Chiar și Simeoni era considerat inofensiv.

Giovanni însă avu certitudinea instinctivă că ordinul locotenent-colonelului Nicolosi îl viza în mod direct. Din nou lucrurile se desfășurau în așa fel, încât se îndreptau exact împotriva lui. Și ce crimă făcea dacă ședea citeva ceasuri cercetind cu privirea deșertul? De ce să-i interzică această plăcere? Gindindu-se la asta, se simțea cuprins de o furie completă. Și el, care se și pregătise sufletește să aștepte primăvara: de îndată ce se va topi zăpada — nădăjduia — avea să apară din nou, în zarea îndepărtată a nordului, misterioasa lumină, micile puncte negre aveau să înceapă iar să se miște în sus și-n jos, reinnoindu-și speranța.

Toată viața lui lăuntrică era de fapt concentrată în speranța aceea și alături de el nu mai rămăsese decît Simeoni, ceilalți nici nu se gindeau la asta, nici măcar Ortiz sau croitorul-șef Prosdocimo. Acum într-adevăr era minunat, căci rămăseseră doar ei singuri, nutriend în taină acel secret, nu ca în trecut, înainte de a fi murit Angustina, cînd toți se uitau unii la alții ca niște conspiratori, cu un soi de avidă rivalitate.

Numai că acum li se interzicea folosirea lunetei. Simeoni, scrupulos cum era, n-avea să mai îndrăznească, desigur, să se folosească de ea. Chiar dacă lumina se va aprinde din nou în zarea negurilor veșnice, chiar dacă se va relua acel du-te-vino al minusculor pete, ei nu vor mai putea s-o știe, cu ochiul liber nimeni nu și-ar fi putut da seama, nici măcar cele mai bune sentinele — vinători iscusiți care zăreau un corb de la o distanță mai mare de un kilometru.

În ziua aceea Drogo murea de nerăbdare să audă părerea lui Simeoni, dar așteptă pînă seara, pentru a nu bate la ochi, căci cu siguranță s-ar fi găsit cineva care să se ducă să raporteze imediat. De altfel, nici Simeoni nu venise înainte de amiază la popotă și Giovanni nu-l zărise pe niciăieri.

Simeoni apărură în sfîrșit la prînz, dar mai tirziu ca de obicei, după ce Drogo se așezase la masă. Mîncă în goană, se ridică înaintea lui Drogo și se îndreptă grăbit spre o masă de joc. Ii era poate teamă să se întâlnească față în față cu Drogo?

Nici unul din ei nu era de serviciu în seara aceea. Giovanni se așează pe un fotoliu, lîngă ușa sălii de joc, pentru a-și aborda camaradul la ieșire. Și observă cum Sime-

oni, în timpul jocului, îl privea din cînd în cînd cu coada ochiului, căutînd să nu fie văzut.

Simeoni jucă pînă foarte tirziu, mult mai tirziu decît de obicei, cum nu mai făcuse niciodată pînă atunci. Continua să arunce cîte o privire spre uşă, în speranţa că Drogo va obosi tot aşteptînd. La sfîrşit, cînd toţi părăsiră sala, trebui să se ridice şi el şi să se îndrepte spre ieşire. Drogo se apropie încet de el.

— Cîdo, Drogo l spusese Simeoni, zimbînd stînjinit. Nu te văzusem, unde ai fost?

Se îndreptară spre unul din acele triste coridoare ce străbăteau, de-a lungul, tot corpul Fortăreţei.

— M-am apucat să citesc ceva, spuse Drogo. Nici nu mi-am dat seama că s-a făcut atît de tirziu.

Merseră o vreme tăcuţi, în lumina slabă a rarelor felinare dispuse simetric pe cei doi pereţi. Grupul celorlalţi ofiţeri se îndepărtase şi nu se mai auzeau decît vocile lor confuze răzbătînd din penumbra îndepărtată. Era noaptea tirziu şi era frig.

— Ai citit ordinul de zi? întrebă Drogo deodată. Ai văzut povestea aia cu falsele alarme? De ce l-or fi dat? Şi cine s-o fi ţinînd oare de denunţuri?

— De unde-ai vrea să ştiu eu? răspunse aproape cu brutalitate Simeoni, oprindu-se la capătul unei scări care ducea la etaj. Urci şi tu pe-aici?

— Şi luneta? insistă Drogo. N-o vom mai putea folosi, cel puţin...

— Am şi predat-o la Comandament, îl întrerupse Simeoni, distant. Mi s-a părut că-i mai bine aşa. Mai ales că erau cu ochii pe noi.

— Puteai să mai aştepţi, cred. Măcar trei luni, pînă cînd se va topi zăpada; nimeni nu s-ar mai fi gîndit la asta şi am fi putut explora din nou podişul. Cum să mai vezi drumul de care spui, fără lunetă?

— Ah, drumul l şi în glasul lui Simeoni se simţea un fel de compătimire. Pînă la urmă m-am convins că într-adevăr aveai dreptate.

— Că într-adevăr aveam dreptate? Cum adică?

— În sensul că nu se construieşte nici un drum, trebuie să fie vreun sat sau vreo şatră de ţigani, cum spuneai tu.

Deci lui Simeoni îi era atît de teamă încît acum nega absolut totul? De teama vreunei şicane nu mai avea curajul să vorbească nici măcar cu el, cu Drogo? Giovanni îşi privi camaradul ţintă în ochi. Coridorul rămăsese cu desăvîrşire pustiu, nu se mai auzea nici un glas, umbrele celor doi ofiţeri se proiectau monstruoase de o parte şi de alta, legănîndu-se.

— Nu mai crezi, spui? întrebă Drogo. Eşti cu adevărat convins că te-ai înşelat? Şi atunci toate calculele pe care le făceai?

— Aşa, ca să mai treacă timpul, zise Simeoni, încercînd s-o dea pe glumă. Sper că nu le-ai luat în serios? l

— Ți-e frică, spune adevărul l îi replică Drogo pe un ton maliţios. Din pricina ordinului de zi, spune adevărul, acum ți-e frică de orice.

— Nu ştiu ce ai astă-seară, răspunse Simeoni. Nu înţeleg ce vrei să spui. Cu tine nu se poate face nici o glumă,iei totul în serios, parcă ai fi un copil, zău...

Drogo tăcu şi rămase locului, privindu-l. Stătură cîteva clipe muţi, pe coridorul sumbru, dar tăcerea era prea apăsătoare.

— Eh, eu mă duc să mă culc, încheie Simeoni. Noapte bună l — şi o apucă în sus pe scara luminată şi ea la fiecare palier de cîte un felinar slab. Simeoni urcă primul rînd de trepte, apoi dispăru după colţ; un timp nu se mai văzu decît umbra lui proiectată pe zid, pînă cînd dispăru şi ea.

« Ce vierme l » se gîndi Drogo.

În vremea aceasta timpul gonea nebunește; bătaia lui neauzită scande. ză tot mai repede viața: nu, nu ne putem opri în loc nici măcar o clipă, nici măcar pentru a arunca o privire fugară înapoi. « Oprește-te, oprește-te ! » am vrea să strigăm, dar ne dăm seama că ar fi în zadar. Totul, absolut totul este trecător: anotimpurile, oamenii, norii; și nu slujește la nimic să te crampezi cu disperare de pietre, să rezisti pe virful vreunei stinci — degetele obosite se desprind, brațele cad inerte pe lângă trup, sintem tiriți din nou de șuvoiul ce pare lent, dar nu se oprește niciodată.

Din zi în zi, Drogo simțea sporind în el această misterioasă prăbușire și în zadar încerca s-o oprească în loc. În viața aceea liniară de la Fortăreață îi lipseau cu desăvârșire punctele de reper, iar orele lunecau pe lângă el înainte să apuce chiar să le mai numere. Mai era apoi speranța aceea tainică de dragul căreia Drogo își irosea cei mai frumoși ani din viață. Pentru a o întreține, el îi sacrifică cu ușurință luni după luni și niciodată nu era de ajuns. Iarna, lunga iarnă de la Fortăreață nu fu decît un fel de avans. Și după ce se sfîrșise și iarna, Drogo tot mai continua să aștepte.

O dată cu vremea frumoasă — se gîdea el — străinii aveau să reia lucrările de construcție a drumului. Dar nu mai dispunea de luneta lui Simeoni, cu ajutorul căreia putea să-i zărească. Cu toate acestea, o dată cu avansarea lucrărilor — dar cine putea ști cit va mai dura pînă atunci — străinii aveau să se apropie, și într-o bună zi aveau să poată fi văzuți cu ajutorul vechilor lunete rămase în păstrare la cîteva corpuri de gardă.

Drept care, Drogo reveni asupra scadenței așteptării sale, stabilind-o nu la primăvară, ci cîteva luni mai tirziu, bineînțeles în ipoteza că drumul s-ar fi construit cu adevărat. Și trebuia să se gîndească la toate acestea pe ascuns, deoarece Simeoni, temîndu-se de cine știe ce urmări neplăcute, nici nu mai vroia să audă de asemenea povești, iar ceilalți camarazi și-ar fi bătut desigur joc de el, fără a mai vorbi de superiori, care dezaprobau energic asemenea fantezii.

La începutul lunii mai, oricît scrută deșertul cu lunetele obișnuite de care putea dispune, Giovanni nu izbuti să distingă nici un semn de activitate umană: nu se zărea nici măcar lumina aceea din timpul nopții, și se știe doar că focurile se văd cu ușurință chiar și de la distanțe imense.

Încetul cu încetul, credința îi slăbea. E greu să crezi în ceva atunci cînd nu poți să-ți împărtășești speranța nimănui, cînd ești absolut singur. Și Drogo își dădu seama că oamenii, oricît de mult s-ar iubi între ei, rămîn întotdeauna cumplit de singuri, de izolați: dacă unul suferă, durerea este în întregime numai a sa, nimeni altul nu poate să ia asupra-și nici măcar o fărîmă din ea; cînd unul suferă, ceilalți nu simt durerea lui, oricît de mare ar fi iubirea ce-i leagă, și aici se află pricina însingurării omului în viață.

Credința începea să i se știrbească, și nerăbdarea îi sporea, pe măsură ce simțea cum bătăile orologiului devin tot mai repezi. De la un timp, i se întimpla să lase să se scurgă zile în șir fără să arunce măcar o privire spre nord (deși uneori îi plăcea să se amăgească, căutînd să se convingă singur că pur și simplu uitase, cînd de fapt o făcea înadins, pentru a avea măcar o umbră de probabilitate în plus data viitoare).

Pînă cînd, în sfîrșit, într-o seară — dar cit timp trebuise să treacă — în lăntă lunetei se ivi o lumină tremurătoare, o lumină slabă, ce părea o pîlpîire muribundă, dar care, judecînd după distanță, trebuia să fi fost o iluminare în toată legea.

Era în noaptea de șapte iulie. Drogo își aminti ani în șir de nespusa bucurie care i-a inundat deodată sufletul, de dorința nestăvilită de a alerga să strige în gura mare, pentru ca să aștepte toată lumea, precum și de orgoliosul efort de a nu sufla o vorbă nimănui, din teama superstițioasă că lumina ar putea muri.

În fiecare seară, Drogo, aflat pe terasa cea mai înaltă a fortificației, aștepta neliniștit, ceasuri în șir, și în fiecare seară părea că lumina se apropie puțin și se face tot mai mare. De multe ori trebuie să fi fost doar o iluzie, izvorită din dorință, alături însă se vădea într-adevăr un progres, astfel că, până la urmă, veni și noaptea când o sentinelă o zări cu ochiul liber.

Apoi începu să se întrezărească și ziua; pe fundalul lăptos al deșertului se distingeau o forfotă de puncte mici, negre, întocmai ca și cu un an înainte, numai că luneta aceasta era simțitor mai slabă, ceea ce însemna că străinii se apropiaseră extrem de mult.

În septembrie, lumina presupusului șantier putea fi distinsă clar, în nopțile senine, chiar și de către cei care aveau o vedere obișnuită. Încetul cu încetul, militarii începuseră să vorbească iar de podișul dinspre nord, de străini, de acele ciudate mișcări și lumini ce se puteau observa noaptea. Mulți recunoșteau că era vorba într-adevăr de construirea unui drum, dar nu izbuteau să-și explice în ce scop: ipoteza unei lucrări militare li se părea absurdă. De altfel, lucrările păreau să înainteze cu o încetineală extraordinară, judecând după distanța imensă care mai rămânea.

Și totuși, într-o seară cineva aduse vorba pe departe despre război, și speranțe străinii începuseră să se involbureze iar între zidurile Fortăreței.

XXV

La mai puțin de un kilometru distanță de Fortăreață, se zărește un stilp înfipt la marginea depresunii care taie de-a lungul podișul dinspre nord. De acolo, până la conul stincos pe care se află Reduta nouă, deșertul se întinde neted și compact, astfel încât ar permite unei artilerii să înainteze în voie. Un stilp stă înfipt pe marginea superioară a depresunii, singular semn omenesc ce se vede bine chiar și cu ochiul liber de la înălțimea Redutei noi.

Până acolo ajunseseră străinii cu drumul lor. Faimoasa lucrare este în sfârșit terminată, dar cu ce preț teribil. Locotenentul Simeoni făcuse un calcul estimativ, spusese șase luni. Dar șase luni n-au fost de ajuns pentru construcția drumului; nici șase luni, nici opt, nici zece. Drumul este acum terminat. Convoaiele dușmane pot să înainteze dinspre nord în galop strins, pentru a lua cu asalt zidurile Fortăreței; după aceea nu le-ar mai rămâne decît să străbată ultima porțiune, citeva sute de metri, pe un teren neted și solid, dar toate acestea costaseră scump. A fost nevoie de cincisprezece ani, cincisprezece ani nesfârșiți, care totuși trecuseră ca un vis.

Privind în jur, nimic nu pare schimbat. Munții au rămas absolut aceiași, pe zidurile Fortăreței se văd mereu aceleași pete, o mai fi poate și vreuna mai nouă, dar de dimensiuni neglijabile. La fel este cerul, la fel deșertul Țătarilor, cu excepția celui stilp negricios de pe buza depresunii, precum și a panglicii drepte a faimosului drum, care cînd se vede, cînd nu se vede, după lumină.

Pentru munți, cincisprezece ani fuseseră mai puțin decît nimic, chiar și pentru bastioanele fortului n-au însemnat mare lucru. Dar pentru oameni, ei au constituit un drum lung, deși e greu de înțeles cum au putut să treacă atît de repede. Chipurile sînt tot aceleași, mai mult sau mai puțin, obiceiurile nu s-au

schimbat, nici serviciile de gardă, nici subiectele discuțiilor pe care ofițerii le poartă în fiecare seară.

Și totuși, dacă privești mai îndeaproape, recunoști pe chipuri semnele anilor. Apoi, garnizoana a fost din nou redusă numeric, lungi porțiuni ale zidului de apărare nu mai sînt supravegheate și accesul se face fără parola de ordine, pichetele de sentinele fiind distribuite doar în punctele-cheie; s-a hotărît chiar să se închidă Reduta nouă și să se trimită acolo, doar din zece în zece zile, cite un pluton de inspecție; atît de puțină importanță dă acum Comandamentul superior Fortăreței Bastiani.

Construirea drumului pe podișul dinspre nord nu fusese intradevăr luată în serios de Statul-Major. Unii spuneau că n-ar fi decît una dintre obișnuitele neînțelegeri provenind de la comandamentele militare, alții afirmau că cei din capitală sînt, desigur, mai bine informați; părea evident însă că drumul nu are nici un scop agresiv; de altfel nici nu aveau la dispoziție o altă explicație, deși aceasta era destul de puțin convingătoare.

Viața la Fortăreață devenise tot mai monotună și solitară; locotenent-colonelul Nicolosi, maiorul Monti, locotenent-colonelul Matti ieșiseră la pensie. Garnizoana era acum comandată de locotenent-colonelul Ortiz, și de altfel toți ceilalți, în afară de croitorul-șef Prosdocimo, rămas tot sergent-major, fuseseră avansați în grad.

Intr-o splendidă dimineață de septembrie, Drogo, căpitanul Giovanni Drogo, urca din nou călare drumul abrupt care ducea de la șes la Fortăreața Bastiani. Avusese permisie o lună, dar după douăzeci de zile se și întorcea înapoi; orașul îi devenise complet străin, vechii lui prieteni își făcuseră o situație, ocupau poziții importante, iar cînd îl întîlneau, și îl salutau în grabă, ca pe un ofițer oarecare. Chiar și casa lui, pe care Drogo continua totuși s-o îndrăgească, îi umplea sufletul de tristețe ori de cite ori o revedea. O găsea de fiecare dată mai pustie, camera mamei era goală pentru totdeauna, frații săi veșnic plecați, — unul se căsătorise și locuia într-un alt oraș, un altul continua să călătorească, din încăperi lipsea orice semn de viață familială, glasurile răsuna strident și în zadar se deschideau ferestrele spre soare.

Drogo urca așadar încă o dată Valea Fortăreței și avea cincisprezece ani mai puțin de trăit. Cu toate acestea, nu simțea că s-a schimbat cîne știe cît, timpul zburase atît de repede incît sufletul său nu ajunsese să îmbătrînească. Și pe măsură ce neliniștea tulbure a ceasurilor care treceau sporea cu fiecare zi, Drogo se încăpățîna în iluzia că ceea ce era mai important avea să înceapă abia de acum încolo. Giovanni își aștepta răbdător ziua lui norocoasă, care nu venise însă niciodată, nu se gîdea că viitorul s-a scurtat îngrozitor, că nu mai e ca altădată, cînd timpul ce-l avea în față putea să-i pară nesfirșit, o comoară nepuizabilă, pe care putea s-o irosească fără să riște nimic.

Și totuși, într-o zi și-a dat seama că de la o vreme nu se mai ducea să călătorească pe esplanada din spatele Fortăreței. Ba mai mult, și-a dat seama că nu mai avea nici un chef s-o facă și că în ultimele luni (cine știe de cînd, exact) nu mai urca scările în goană, două cite două. « Prostii », se gîdea; fizicește se simțea neschimbat, totul putea fi luat oricînd de la început, nu exista nici umbră de îndoială; să se pună la încercare ar fi însemnat o probă ridicolă și inutilă.

Nu, din punct de vedere fizic Drogo nu se simțea mai rău; dacă ar fi început să călătorească din nou, sau să alerge pe scări, ar fi putut s-o facă foarte bine, dar nu asta era lucrul cel mai important. Grav era faptul că nu mai simțea dorința s-o facă, că după-masă prefera mai curînd să moțăie la soare decît să hoinărească

pe esplanada plină de pietre. Or, tocmai asta contează, tocmai asta marchează anii care s-au scurs.

Oh, dacă s-ar fi gândit la asta în prima seară cînd a urcat scările încet, treaptă cu treaptă! Se simțea puțin obosit, e adevărat, un cerc dureros îi înțeșta templele, și n-avea nici un chef de obișnuita partidă de cărți (și altădată, de altfel, renunțase uneori să urce scările în goană, din pricina unor indispoziții trecătoare și intimplătoare). Nu avusese însă nici cea mai vagă bănuială că seara aceea a fost nespus de tristă pentru el, că pe acele trepte, tocmai în ceasul acela, se sfîrșea tinerețea lui, că în ziua următoare, fără nici un motiv anume, n-avea să se mai întoarcă la vechile-i deprinderi, și nici poimiine, nici mai tîrziu, niciodată.

În timp ce Drogo călărea, meditînd, pe drumul abrupt, sub soarele puternic, iar animalul, puțin obosit, mergea la pas, un glas îl strigă de pe versantul celălalt al trecătorii.

— Domnule căpitan! se auzi strigat și, întorcînd capul, zări pe celălalt drum, de partea opusă a văii, un tînăr ofițer călare; nu-l recunoscuse, dar i se păru că distinge gradele de locotenent și se gândi că trebuie să fie tot un ofițer de la Fortăreață, care, ca și el, se întorcea din permisie.

— Ce s-a întimplat? întrebă Giovanni oprindu-se, după ce răspunse la salutul regulamentar al celui alt; ce motiv putea să aibă acel locotenent pentru a-l striga, și încă atît de dezinvolt?

Cum celălalt nu-i răspunse, Drogo repetă « ce s-a întimplat », cu un glas mai ridicat, de data asta ușor iritat.

Ștînd drept în șa, necunoscutul își duse miinile pilnie la gură și strigă cu toată puterea:

— Nimic, voiam să vă salut.

Lui Giovanni explicația i se păru stupidă, aproape ofensatoare, ceva ce putea fi luat drept o glumă de prost-gust. Încă o jumătate de oră de mers călare, pînă la pod, și apoi cele două drumuri se contopeau. Ce nevoie era deci de toată ieșirea asta necontrolată?!

— Cine-i acolo? strigă, la rîndul lui, Drogo.

— Locotenentul Moro, veni răspunsul sau mai exact acesta fu numele care i se păru căpitanului că-l aude.

« Locotenentul Moro? » se întrebă Giovanni.

La Fortăreață nu era nimeni cu un asemenea nume. Poate vreun nou subaltern care venea să-și ia serviciul în primire?

Abia atunci îl izbi, cu un dureros ecou în suflet, amintirea îndepărtatei zile cînd urcase pentru prima dată la Fortăreață; își aminti de întîlnirea cu căpitanul Ortiz, chiar în același punct al trecătorii, de nerăbdarea sa de a vorbi cu o ființă apropiată, de stînjitorul dialog purtat de o parte și de alta a prăpastiei.

Întocmai ca în ziua aceea — se gândi el — cu deosebirea că rolurile se inversaseră, și acum el, Drogo, era bătrînul căpitan care urca pentru a suta oară la Fortăreața Bastiani, în timp ce locotenentul cel nou era un oarecare Moro, absolut necunoscut. Drogo înțelese cum o întreagă generație își trăise traiul în acel răstimp, că el ajunsese acum dincolo de culmea vieții, trecînd de partea celor bătrîni, acolo unde în ziua aceea îndepărtată i se păru că se găsea Ortiz. Și la ceva mai mult de patruzeci de ani, fără să fi făcut nimic deosebit în viață, fără copii, într-adevăr singur pe lume, Giovanni privea în jurul său înspăimîntat, simțînd cum apune propriu-i destin.

Vedea prăpăstii năpădite de tufșuri, văi umede, creste îndepărtate și golașe îngrămădindu-se spre cer, impasibilul chip al munților; și de cealaltă parte a trecătorii,

acel locotenent nou, timid și dezorientat, care își făcea iluzia, desigur, că nu va rămâne la Fortăreață decât câteva luni și visa o carieră strălucită, fapte de arme glorioase, iubiri romantice.

Lovi cu mina grumazul animalului care-și întoarse capul îndărăt, prietenos, dar desigur nu putea să-l înțeleagă. Drogo simțea cum i se strânge inima; adio, vise ale unor vremi îndepărtate, adio, bucurii ale vieții. Soarele strălucea vesel pe cerul senin, un aer înviorător cobora dinspre munți, pajiștile răspindeau o mireasmă plăcută, glasuri de păsări însoțeau murmurul torentului. O zi fericită pentru oameni, se gândi Drogo și se mira că nimic nu se deosebea, în aparență, de anumite minunate dimineți ale tinereții sale. Calul porni din nou la drum. O jumătate de oră mai târziu, Drogo văzu podul unde se întâlneau cele două drumuri, se gândi că peste puțină vreme avea să stea de vorbă cu locotenentul cel nou și se simți năpădit de tristețe.

XXVI

De ce acum, cînd drumul fusese terminat, străinii dispăruseră? De ce oameni, cai și căruțe străbătuseră din nou marele podiș pînă ce se pierduseră în negurile dinspre nord? Oare toată acea trudă să fi fost în zadar?

Într-adevăr, echipele de lucrători de la terasament fuseseră văzute îndepărtîndu-se una cîte una, pînă cînd deveniseră din nou niște punctișoare minuscule care nu se mai zăreau decât cu ajutorul lunetei, întocmai ca în urmă cu cincisprezece ani. Drumul era acum deschis soldaților, armata putea să înainteze, să ia cu asalt Fortăreața Bastiani.

Armata însă nu fu văzută înaintînd. De-a lungul deșertului Tătarilor rămînea doar panglica șoselei, unic indiciu de rînduială omenească în acel ținut părăsit din vremuri străvechi. Armata nu porni la asalt, totul părea lăsat în suspensie, cine știe pentru cîți ani.

Și podișul rămase neschimbat, neclintite negurile dinspre nord, împietrită viața cazonă a Fortăreței, sentinelele repetau veșnic aceeași pași de la un punct la altul al zidului de apărare, neschimbată era ciorba de cazan a trupei, o zi aidoma celeilalte, repetîndu-se la infinit, ca pașii soldatului ce patrulează. Și totuși timpul zbura; fără să-i pese de oameni, se vintura de colo-colo prin lume, ucigînd tot ce era frumos; și nimeni nu izbutea să fugă de el, nici măcar copiii abia născuți, care nu aveau încă un nume.

Iar chipul lui Giovanni începea să se acopere de zbircituri, părul îi încărunțea, pasul îi devenea mai puțin sprinten; torentul vieții îl aruncase la o parte, înspre bulboanele periferice, deși în fond nu avea nici măcar cincizeci de ani. Firește, Drogo nu mai făcea serviciul de gardă, ci avea un birou chiar la comandament, alături de cel al locotenent-colonelului Ortiz.

Cînd cobora întinericul, numărul mic al oamenilor de gardă nu mai era de ajuns pentru a împiedica noaptea să devină stăpîna absolută a Fortăreței. Porțiuni întinse de zid rămîneau nesupravegheate și pe acolo pătrundeau gîndurile întinericului, tristețea de a fi singur. Într-adevăr, vechea Fortăreață părea ca o insulă izolată, înconjurată de vaste întinderi pustii: la dreapta și la stînga, lanțurile de munți, spre sud, lunga trecătoare nepopulată, iar de cealaltă parte, podișul Tătarilor. Zgomote stranii, cum nu se mai auziseră niciodată, răsunau în orele cele mai tîrzii de-a lungul labirintelor fortificațiilor, iar inimile sentinelelor începeau să bată puternic. De la o extremitate la cealaltă a zidului de apărare se mai propaga încă sîrigătul « All'ertal all'aertal », dar soldații făceau un teribil efort ca să și-l transmită, atît de mare era distanța care-i despărțea unul de altul.

În vremea aceea Drogo asistă la primele frământări ale locotenentului Moro, ca la o fidelă reproducere a propriei tinereți. La început și Moro fusese înspăimântat și se dusesse la maiorul Simeoni, care-l substituia pe Matti, dar fusese convins să rămână acolo patru luni, și sfârșise prin a fi și el momit; și Moro începuse să scruteze cu prea multă insistență podișul dinspre nord, cu drumul său nou nefolosit, de unde s-ar fi putut ivi speranța unui război. Drogo ar fi vrut să-i vorbească, să-i spună să fie atent, să plece de acolo cit mai are timp; cu atât mai mult cu cit Moro era un băiat simpatîc și scrupulos. Dar întotdeauna intervenea vreun fleac oarecare care-i împiedica să discute, și de altfel ar fi fost, probabil, inutil.

Întorcînd una după alta paginile cenușii ale zilelor, paginile negre ale nopților, în sufletul lui Drogo și al lui Ortiz (și poate chiar și în al altor bătrîni ofițeri) sporea teama că nu vor mai apuca ziua cînd va izbucni războiul. Insensibili la distrugerile pe care le poartă cu sine scurgerea anilor, străinii nici nu se gîndeau să se miște, ca și cum ar fi fost nemuritori, și nu le păsa dacă-și iroseau în joacă lungi perioade din viață. Fortăreața dispunea în schimb doar de niște bieți oameni, lipsiți de apărare împotriva acțiunii corozive a timpului, și al căror ultim soroc se apropia. Date care cîndva părușeră neverosimile — atât erau de îndepărtate — se înfățișau acum pe neașteptate la orizontul apropiat, amintind neîndurătoarele scadențe ale vieții. De fiecare dată, pentru a putea continua să rezisti, trebuia să-ți construiești un nou sistem filozofic, să găsești noi termeni de comparație, să te consolezi cu gîndul că alții o duc și mai rău.

Apoi, într-o zi chiar și Ortiz trebui să iasă la pensie (și pe podișul dinspre nord nu se zărea nici cel mai mic semn de viață, nici măcar o lumină minusculă). Locotenent-colonelul Ortiz dădu în primire consemnele noului comandant, Simeoni, adună întreaga trupă în curtea interioară, exceptînd, bineînțeles, pichetele aflate în serviciul de gardă, țînu cu multă greutate un discurs, se urcă pe calul său, ajutat de ordonanță, și ieși pe poarta Fortăreței. Era escortat de un locotenent și de doi soldați.

Drogo îl însoți pînă la marginea esplanadei, unde-și luară rămas-bun. Era în dimineața unei splendide zile de vară, pe cer treceau nori ale căror umbre zugrăveau straniu peisajul. Coborînd de pe cal, locotenent-colonelul Ortiz se retrase ceva mai la o parte cu Drogo, și amîndoi tăceau, neștiind cum să-și ia rămas bun. Apoi, se auziră primele cuvinte, rostite cu greu și banale, atât de deosebite și de sărace față de ceea ce purtau amîndoi în inimă.

— De-acuma, viața se va schimba și pentru mine, zise Drogo. Parcă îmi vine să plec și eu de-aici. Aproape c-aș vrea să-mi dau demisia.

— Tu ești încă tînăr, replică Ortiz. Ar fi o prostie. Tu mai ai încă timp.

— Timp pentru ce?

— Pentru un război. Ai să vezi. Nu vor trece nici măcar doi ani (așa spunea, dar în inima sa spera să nu fie astfel, în realitate nădăjduia că Drogo să se întoarcă acasă ca și el, fără să fi trăit marele eveniment; i s-ar fi părut o cumplită nedreptate. Și adevărul este că-i era prieten lui Drogo și că-i dorea tot binele).

Dar Giovanni nu spuse nimic.

— Ai să vezi, nici nu vor trece doi ani, te rog, crede-mă, insistă Ortiz, așteptînd să fie contrazis.

— Ce tot vorbești de doi ani? rosti, în sfîrșit, Drogo. Vor trece secole și tot nu se va întîmpla nimic. Drumul e părăsit, pustiu, dinspre nord nu va veni niciodată nimeni — și deși acestea fuseseră cuvintele sale, glasul inimii îi spunea cu totul altceva; absurd, refractar la trecerea anilor, se păstra neștirbit în el, încă din timpul tinereții, acel presentiment întunecat al unor întîmplări fatale, o tulbure credință că partea bună a vieții avea să înceapă abia de-acum încolo.

Tăcură din nou, dându-și seama că subiectul îi îndepărta unul de celălalt. Dar ce anume puteau să-și spună, ei, care trăiseră alături aproape treizeci de ani, între aceleași ziduri, nutrind aceleași visuri? Cele două drumuri, pe care atîta vreme le străbătuseră împreună, se despărteau acum, apucînd-o unul într-o parte și unul în cealaltă, și îndepărtîndu-se spre ținuturi necunoscute.

— Ce soarel spuse Ortiz, și privea cu ochii încețoșați de vîrstă, zidurile Fortăreței pe care o părăsea pentru totdeauna; ele îi păreau veșnic aceleași, cu neschimbata lor culoare gălbuie, desprînse parcă dintr-un roman cavaleresc. Le privea îndelung, și nimeni în afară de Drogo nu ar fi putut să înțeleagă mai bine cît de mult suferea.

— E cald, într-adevăr, răspunse Giovanni, amintindu-și de Maria Vescovi, de dialogul din salon, din ziua aceea îndepărtată, în timp ce picurau, melancolice, acordurile pianului.

— O zi caldă, într-adevăr, adăugă Ortiz, și cei doi se priviră zîbind — un instinctiv semn de înțelegere care voia să spună că amîndoi cunoșteau foarte bine semnificația acelor cuvinte stupide.

Tocmai atunci, un nor îi învălui în umbra lui, pentru cîteva minute întreaga splanadă se întunecă și, prin contrast, sinistra splendoare a Fortăreței strălucea, scîldată încă în lumina soarelui. Două păsări mari se roteau deasupra primei redute. Se auzi în depărtare, aproape imperceptibil, un sunet de trompetă.

— Ai auzit? Trompeta! spuse bătrînul ofițer.

— Nu, n-am auzit, minți Drogo, dîndu-și vag seama că în felul acesta îi făcea plăcere prietenului.

— Poate m-oi fi înșelat. Sintem într-adevăr prea departe, admise Ortiz cu voce tremurătoare, apoi adăugă cu greutate: îți amintești de prima zi cînd ai ajuns aici și te-ai speriat? Nu vroiai să rămii, îți amintești?

Drogo nu reuși să spună decît:

— Cît timp a trecut . . . , dar cuvintele îi înghețară pe buze.

Apoi Ortiz spuse din nou ceva, lăsîndu-se purtat de gîndurile sale.

— Cine știe, murmură, poate într-un război aș fi putut să fiu bun la ceva. S-ar fi putut întîmpla să izbutesc să mă fac util. Într-un război; căci în rest, zero, așa cum s-a văzut.

Norul se îndepărtase, trecuse dincolo de Fortăreață, și-acum aluneca peste dezolatul podiș al Tătarilor, tot mai departe spre nord, tăcut. Adio, adio! Ieși din nou soarele, și umbrele celor doi oameni se alungiră iarăși pe pămînt. Calul lui Ortiz și caii escortei, aflați la vreo douăzeci de metri mai încolo, băteau cu copita în piatră, fremătînd de nerăbdare.

XXVII

O nouă filă se întoarce; trec luni și ani. Cei care au fost cîndva colegi de școală cu Drogo, acum sint aproape obosiți de muncă, au bărbi stufoase și cărunte, merg cu gravitate prin oraș și sint salutați respectuos, copiii lor sint oameni în toată firea; cite unul e deja bunic. Vechilor prieteni ai lui Drogo, stînd în pragul casei pe care și-au construit-o, le place să privească îndelung, satisfăcuți de propria lor carieră, cum curge mai departe fluviul vieții, și se distrează căutîndu-și cu privirile, în virteul mulțimii, proprii copii, îndemnîndu-i să se grăbească, să-i întrecă pe ceilalți, să sosească primii. Giovanni Drogo însă mai așteaptă încă, deși speranța îi se stinge cu fiecare minut.

Acum, într-adevăr, s-a schimbat vizibil. Are cincizeci și patru de ani, e maior și ajutor de comandant al meschinei garnizoane de la Fortăreață. Pînă nu de mult nu era cine știe ce schimbat, se putea spune chiar că e încă tînăr. Din cînd în cînd, deși, cu efort, făcea cîteva curse călare, pe splanadă, mai mult ca un exercițiu fizic.

Apoi a început să slăbească, pe față i s-a așternut o tristă culoare galbenă, mușchii și-au pierdut elasticitatea. Tulburări hepatice, spunea doctorul Rovina, acum foarte bătrîn, care se încăpățînase să-și sfîrșească zilele acolo sus. Dar hapurile doctorului Rovina nu aveau nici un efect. Dimineața, Giovanni se trezea cu o deprimentă oboseală și durere de cap. Stînd apoi în biroul său, abia aștepta să se facă seara, cînd se putea în sfîrșit cufunda într-un fotoliu sau întinde în pat. Tulburări hepatice, agravate de o epuizare generală, spunea doctorul, deși era foarte ciudat să vorbești de o epuizare, cu viața pe care o ducea Giovanni. Oricum, era ceva trecător, frecvent la vîrsta aceea, afirma doctorul Rovina, o stare ce se prelungea ceva mai mult, poate, dar nu erau de prevăzut nici un fel de complicații.

Astfel, în viața lui Giovanni Drogo se ivi o așteptare suplimentară, speranța vindecării. De altfel, nu se arăta nerăbdător. Deșertul dinspre nord era tot pustiu, nimic nu lăsa să se întrevadă o eventuală năvălire a dușmanului.

— Ai o mină mai bună, îi spunea aproape în fiecare zi camarazii, dar în realitate Drogo nu simțea nici cel mai mic semn de însănătoșire.

Intr-adevăr, durerile de cap și chinuitoarele tulburări digestive de la început dispăruseră; nu-l mai supăra nici o durere anume, dar puterile îl lăsau din ce în ce mai mult. Simeoni, comandantul Fortăreței, îl sfătuia adesea:

— Ia-ți o permisie, du-te să te odihnești, ți-ar face bine să stai o vreme într-o localitate pe malul mării.

Și cum Drogo îi spunea că nu, că începuse să se simtă mai bine, că prefera să rămînă acolo, Simeoni clătina din cap reprobator, ca și cum Giovanni, din ingratitude, ar fi respins un sfat prețios, corespunzător intru totul spiritului regulamentului, bunului mers al garnizoanei, și care era în avantajul său personal. Căci Simeoni izbutea, uneori, să facă astfel încît să fie regretat chiar și Matti, atît de cumplit făcea să apese asupra celorlalți propria-i virtuoașă scrupulozitate.

Despre orice ar fi vorbit, cuvintele sale, în aparență foarte cordiale, aveau întotdeauna o vagă nunață de reproș pentru toți ceilalți, ca și cum numai el singur ar fi îndeplinit îndatoririle tuturor, pînă la ultima sentinelă, ca și cum numai el singur ar fi fost stîlpul Fortăreței și numai el s-ar fi îngrijit să remedieze nesfîrșitele neajunsuri care altfel ar fi dus totul de răpă. E drept că și Matti, în timpurile sale de glorie, fusese intrucitva așa, dar mult mai puțin ipocrit; Matti nu se sfia să-și dezvăluie uscăciunea sufletească iar anumite grosolănii spuse cu cruzime nu displaceau soldaților.

Din fericire, Drogo se împrietenise cu doctorul Rovina și izbutise să și-l facă într-un fel complice, pentru a putea rămîne acolo. O presimțire nelămurită îi spunea că dacă ar fi părăsit atunci Fortăreața, din pricina bolii, n-avea să se mai întoarcă niciodată acolo. Gîndul acesta era o pricină de adîncă neliniște. În urmă cu douăzeci de ani, ar fi dorit într-adevăr să ducă o viață facilă și strălucitoare de garnizoană, cu manevre estivale, cu exerciții de tir, cu întreceri de călărie, teatre, vizite, femei frumoase. Dar acum, ce-i mai rămăsese? Nu mai avea decît puțini ani pînă să fie scos la pensie, cariera lui era sfîrșită, în cel mai bun caz ar fi putut obține un post la vreun comandament, unde să-și poată încheia serviciul. Îi mai rămîneau puțini ani, ultima rezervă, poate că înainte de retragere ar mai fi apucat totuși evenimentul sperat. Își irosise cea mai frumoasă parte din viață și acum vroia cel puțin să aștepte pînă în ultimul minut.

Pentru a grăbi vindecarea, Rovina îi recomandă să se cruțe cît mai mult, să stea ziua în pat și să ceară să i se aducă în cameră hrîtile de rezolvat. Aceasta se întimpla într-un martie rece și ploios, însoțit de fantastice surpări de teren în munți. Stînci întregi se prăbușeau pe neașteptate, din cauze necunoscute, prăvălindu-se în hăuri și zgomete lugubre se auzeau în noapte, uneori chiar ore în șir.

În sfârșit, încet-încet începu să se apropie vremea frumoasă. Zăpada din trecătoare se și topise, dar ceturi umede stăruiau încă deasupra Fortăreței. Era nevoie de un soare puternic pentru a le alunga, căci înfățișarea văilor era jalnică din pricina iernii. Dar într-o dimineață, cînd se trezi din somn, Drogo văzu strălucind pe podeaua de lemn o frumoasă rază de soare și simți că venise primăvara.

Se lăsă legănat de speranța că o dată cu timpul frumos aveau să-i revină și lui puterile. Chiar și în vechile grinzi, primăvara reînvie un crîmpei de viață, dovadă nenămăratele trosnete care populează acele nopți. Totul pare să se trezească la viață, un val de sănătate și de bucurie se revarsă peste lume.

Iată la ce se gîndea cu insistență Drogo, încercînd să-și aducă aminte fragmente din operele unor autori iluștri în legătură cu acest subiect, pentru a se îmbărbăta. Ridicîndu-se din pat, se îndreptă clătîindu-se spre fereastră. Simți un început de amețeață, dar se consolă gîndindu-se că întotdeauna se întîmplă așa cînd te ridici din pat după ce ai zăcut multă vreme, chiar și atunci cînd ești complet vindecat. Într-adevăr, senzația de amețeață dispăru curînd și Drogo putu să vadă strălucirea soarelui.

O bucurie fără margini părea să se reverse peste lume. O bucurie pe care Drogo n-o putea constata nemișlocit, din pricina zidului ce se afla în fața lui, dar o intuia fără nici o greutate. Pînă și vechile ziduri, pămîntul roșietic din curtea interioară, băncile de lemn decolorat, o șaretă goală, un soldat care trecea alene, totul părea împăcat cu sine. Cine știe cum arăta lumea, dincolo de acele ziduri !?

Se simți ispitit să se îmbrace, să stea la aer pe un fotoliu, să-l bată puțin soarele, dar un frison ușor îl sperie, îndemnîndu-l să se întoarcă în pat. « Totuși, astăzi mă simt mai bine, într-adevăr mai bine », se gîndi, convins că nu-și făcea iluzii.

Minunata dimineață de primăvară se instăplnea în liniște, și dîra de soare de pe podea începea să se deplaseze. Drogo o urmărea din cînd în cînd și nu avea nici un chef să examineze hîrtoagele îngrămădite pe masa de lingă pat. Pretutîndeni domnea o liniște neobișnuită, pe care rarele semnale de trompetă, ca și bufniturile cisternei, nu izbuteau s-o destrame. Temîndu-se că n-avea să-i poarte noroc, Drogo nu acceptase să-și schimbe camera, nici măcar după ce fusese înaintat la gradul de maior; iar acum, susurul rezervorului devenise o obișnuință veche și nu-l mai deranja cîtusi de puțin.

Drogo urmărea o muscă care se oprise pe podea, chiar în conul razei de soare, vietate ciudată în anotimpul acela, care cine știe cum izbutise să supraviețuiască peste iarnă. O urmărea cum mergea cu prudență, cînd cineva bătu la ușă.

Era un ciocănit mai altfel decît cele obișnuite, cum remarcă Giovanni. Desigur, nu putea fi ordonanța, nici căpitanul Corradi de la secretariat, care obișnuia să ceară permisiunea de a intra, nici vreun altul dintre vizitatorii obișnuiți.

— Intră, spuse Drogo.

Ușa se deschise și în prag se ivi bătrînul croitor-șef Prosdocimo, girbov de-a binelea acum, într-un veșmînt straniu, care cîndva trebuie să fi fost o uniformă de sergent-major. Se apropie de Drogo, gîfîind puțin, și făcu un semn cu arătătorul mîinii drepte spre ceva de dincolo de ziduri.

— Vin ! Vin ! exclamă în surdîină, ca și cum ar fi dezvăluit un mare secret.

— Cine anume vine? făcu Drogo, uimit că-l vede pe croitorul-șef atît de agitat. « Să te ții acum, m-am aranjat — se gîndi — asta e să începă iar cu palavrele lui și o să mă toace la cap cel puțin vreo oră ».

— Vin pe drumul cel nou, cu voia lui Dumnezeu, pe drumul dinspre nord. Toți s-au dus pe terasă să-i vadă.

— Pe drumul dinspre nord? Soldați?
— Batalioane după batalioane l strigă ca ieșit din minți bătrinelul, stringind pumnii. De data asta nu ne mai înșelăm, și apoi a venit și o depeșă de la Statul Major prin care ne anunță că ne trimit întăriri. Războiul l Războiul l strigă, și nu puteai să-ți dai seama bine dacă nu era și puțin înspăimintat.

— Zici că se și văd? întrebă Drogo. Se văd chiar și fără lunetă? (Se ridicase în capul oaselor pe pat, năpădit de o cumplită tulburare).

— Dumnezeule, și încă cum l? Se văd tunurile, au numărat pină acum optsprezece.

— Și în cit timp ar putea să atace, cit timp le mai trebuie încă?

— Ah, cu drumul pe care l-au construit, înaintează repede, aș zice că în două zile vor fi aici, în maximum două zile l

« Ah, patul ăsta blestemat l își spuse Drogo. Iată-mă imobilizat aici de boală ». Nu-i trecu nici o clipă prin minte că Prosdocimo ar fi putut să-i spună baliverne. Deodată, simțise că totul e adevărat, își dăduse seama că pină și aerul se schimbă într-un anumit fel, pină și lumina soarelui.

— Prosdocimo, rosti el cu greutate. Du-te și cheamă-l pe Luca, ordonanța mea, ar fi inutil să sun. Trebuie să fie la secretariat, așteaptă să i se dea hirtile, du-te repede, te rog.

— Haideți, sus, domnule maior, îl îndemnă Prosdocimo, îndepărtându-se. Nu vă mai gândiți la boala asta afurisită. veniți și dumneavoastră sus pe terasă să vedeți.

Ieși cu pași sprinteni, uitind să închidă ușa; zgomotul pașilor săi se auzi îndepărtându-se pe coridor, apoi se lăsă din nou tăcerea.

« Dumnezeule, ajută-mă să mă simt mai bine, te implor, cel puțin pentru șase-sapte zile l » murmură Drogo. fără a izbuti să-și stăpânească emoția. Se gândi să se scoale imediat din pat, cu orice preț, să se ducă pe terasă, să fie văzut de Simeoni, să vadă toți că el nu lipsește de la datorie, că e la postul său de comandă, că își va asuma toate răspunderile, ca de obicei, ca și cum nu ar fi fost bolnav.

Bang! Un suflu de vint de pe coridor făcu se să trintească ușa cu un zgomot supărător. În liniștea imensă, zgomotul răsună puternic și dușmănos, ca un răspuns la rugăciunea lui Drogo. Și oare de ce nu mai venea odată ordonanța, cit li trebuia imbecilului ăluia ca să urce citeva trepte?

Fără să-l mai aștepte, Drogo coborî din pat și fu cuprins de un val de amețală care totuși, încet-încet, îi trecu. Acum se găsea în fața oglinzii și-și privea înspăimântat fața galbenă și suptă. « Din pricina bărbii arăt atît de rău, încercă să se liniștească Giovanni ». Și cu pași nesiguri, încă în cămașă de noapte, începu să se învîrtească prin odaie, căutîndu-și briciul. « Dar de ce nu vine odată Luca? »

Bang l făcu din nou ușa, trîntită de curent. « Să te ia dracu l » bombăni Drogo și se îndreptă spre ea ca s-o închidă. În momentul acela auzi pașii ordonanței, care se apropia.

Ras și complet îmbrăcat — deși simțea cum se bălăbănește în uniformă mult prea largă — maiorul Giovanni Drogo ieși din cameră și o porni pe coridorul care i se păru mult mai lung ca de obicei. Luca mergea alături de el și puțin mai înapoi, gata să-l susțină, văzînd prea bine că ofițerul abia se ținea pe picioare. Valurile de amețală reveneau brusc și de fiecare dată Drogo trebuia să se oprească, sprijinindu-se de zid. « Mă macin prea mult, obișnuita mea nervozitate, se gândi. În general, însă, mă simt mai bine »

Într-adevăr, amețeaua-i trecu și Drogo ajunse pe terasa cea mai înaltă a Fortului, unde numeroși ofițeri scrutau cu luneta trighiul de podiș vizibil, lăsat liber de

munți. Orbit de strălucirea intensă a soarelui, cu care nu mai era obișnuit, Giovanni răspunde zăpăcit la salutarile ofițerilor prezenți. I se păru, dar poate era numai o impresie, că subalternii îl salutau cu o anumită indiferență, aproape ca și cum el nu ar mai fi fost superiorul lor direct, arbitru, într-un anumit sens, al vieții lor cotidiene. Îl considerau oare deja un om sfârșit?

Gîndul acesta neplăcut i se risipi însă repede și în locul lui se ivi din nou preocuparea majoră: ideea războiului. Primul lucru pe care-l observă Drogo fu spirala de fum subțire care se ridica deasupra acoperișului Redutei noi; deci fusese repus în funcție serviciul de gardă, se și luaseră așadar măsuri excepționale, comandamentul era în plină activitate, fără ca mimeni însă să-i fi cerut părerea și lui, locțiitorului comandantului. Dimpotrivă, nici măcar nu îl preveniseră. Dacă Prosdocimo nu s-ar fi dus să-l cheme, din proprie inițiativă, Drogo ar fi zăcut încă în patul lui, fără să aibă habar de cele ce se întimplau.

Îl năpădi o furie dureroasă și amară, ochii i se împăienjeniră, trebui să se sprijine de parapetul terasei, și o făcu controlîndu-se la maximum, pentru ca ceilalți să nu-și dea seama în ce hal ajunsese cu adevărat. Se simțea îngrozitor de singur, ca printr-un dușman. Mai era, într-adevăr, cite un tinăr locotenent, ca Moro, care-i era devotat, dar ce conta pentru el sprijinul subalternilor?

În momentul acela auzi luîndu-se poziție de drepți. Cu pași precipitați, înaintă spre el locotenent-colonelul Simeoni, roșu la față.

— Te caut peste tot de mai bine de o jumătate de oră, exclamă, adresîndu-i-se lui Drogo. Nu mai știam ce să fac. Trebuie să luăm anumite hotărîri.

Se apropie de el cu o cordialitate exagerată, încruntîndu-și sprincenele, ca și cum ar fi fost foarte preocupat și nerăbdător să cunoască și părerea lui Drogo. Giovanni se simți dezarmat. Furia lui se topi dintr-o dată, deși știa foarte bine că Simeoni îl minte. Desigur, Simeoni își făcuse socoteala că Drogo nu poate să se miște și nu se mai gîndise în nici un fel la el, luase hotărîrile de unul singur, urmînd să-l informeze abia după aceea, cînd totul avea să fie executat; mai tirziu însă, cînd i se aduse la cunoștință că Drogo se invite prin Fortăreață, pornise în căutarea lui, nerăbdător să-i demonstreze buna sa credință.

— Am aici un mesaj de la generalul Stazzi, spuse Simeoni, prevenind orice întrebare a lui Drogo și conducîndu-l ceva mai la o parte, pentru ca ceilalți să nu-i poată auzi. Sint gata să sosească două regimente, înțelegi? Și unde Dumnezeu am să le pun?

— Două regimente? Întăriri? făcu Drogo uluit.

Simeoni îi înmînă mesajul. Generalul anunță că temîndu-se de eventuale provocări dușmane, ca măsură de securitate, fuseseră trimise, pentru a întări garnizoana Fortăreței, două regimente, și anume regimentul șaptesprezece de infanterie și un al doilea de geniu, cu o unitate de artilerie ușoară; de îndată ce va fi posibil, să se restabilească serviciul de gardă, conform vechiului regulament, adică cu efectivul complet, și să se ia măsuri pentru încartiruirea ofițerilor și soldaților. O parte, bineînțeles, aveau să fie instalați în tabără.

— Între timp, am trimis un pluton la Reduta nouă. Am făcut bine, nu-i așa? adăugă Simeoni, fără a-i lăsa timp lui Drogo să răspundă. I-ai și văzut, nu?

— Da, da, ai făcut bine, răspunde Giovanni cu un mare efort.

Cuvintele lui Simeoni îi ajungeau la urechi ca un sunet îndepărtat și ireal, lucrurile din jurul lui se clătinau în mod neplăcut. Drogo se simțea rău, o sfîrșeală cumplită puse dintr-o dată stăpînire pe el, toată voința lui se afla concentrată doar în efortul de a se ține pe picioare. « Ah, Dumnezeuule, ah, Dumnezeuule! Îmi imploră el în gînd, ajută-mă puțin! »

Pentru a-și ascunde leșinul, ceru să i se dea o lunetă (era faimoasa lunetă a locotenentului Simeoni) și începu să privească spre nord, sprijinindu-se cu coatele de parapet, și asta îl mai ajuta oarecum să se țină pe picioare. O, dacă dușmanii ar mai fi așteptat măcar puțin, ar fi fost de ajuns o săptămână pentru ca el să se poată înzdrăveni, doar așteptaseră atîția ani, nu puteau să mai întirzie cîteva zile încă, numai cîteva zile?

Privi prin lunetă triumghiul de deșert care se vedea; spera să nu zărească nimic, și cînd colo, o fișie neagră străbătea de-a curmezișul suprafața albicioasă a podișului, și fișia se mișca, era o forfotă compactă de oameni și convoaie care înaintau spre Fortăreață. Cu totul altceva decît sărmanele coloane de militari apărute atunci cînd delimitaseră frontiera. În sfîrșit, era armata nordului, și cine știe . . .

În momentul acela lui Drogo i se păru că imaginea din lunetă începe să se rotească nebunește, că e din ce în ce mai întunecată, apoi cade vertiginos în întuneric. Leșinat, Drogo se prăbuși moale peste parapet, ca o fantoșă. Simeoni îi veni în ajutor; sprijinind trupul golit de puteri, simți, prin stofa uniformei, scheletul descărnat al oaselor lui Giovanni.

XXVJII

Trecu o zi și o noapte. Maiorul Giovanni Drogo zăcea în pat, din cînd în cînd ajungea pînă la el doar zgomotul ritmic al cisternei și nimic altceva, deși în tot restul Fortăreței neliniștea și agitația creșteau clipă de clipă. Izolat de toate, Drogo stătea încordat să-și asculte pulsațiile propriului trup, să vadă dacă nu cumva forțele pierdute începeau să-i revină. Doctorul Rovina îi spusese că avea să fie o chestiune de puține zile. Dar de cite, în realitate? Oare cînd aveau să sosească dușmanii, avea să poată cel puțin să se ridice în picioare, să se îmbrace, să se tirească pînă pe terasa fortificației? Din cînd în cînd se dădea jos din pat — de fiecare dată i se părea că se simte ceva mai bine — se ducea fără să se sprijine pînă în fața oglinzii, dar aici, imaginea sinistră a feței sale tot mai pămîntii și cu obrazii scofilciți ucidea noile speranțe. Năucit de amețelă, se întorcea clătîindu-se la pat, și îl blestema pe medic, care nu izbutea să-l vindece.

Raza de soare de pe podea făcuse un ocol destul de mare, trebuia să fie cel puțin ora unsprezece, zgomote neobișnuite se înălțau din curte, și Drogo zăcea nemișcat, cu privirile ațintite în tavan, cînd în cameră intră locotenent-colonelul Simeoni, comandantul Fortăreței.

— Cum te simți, întreabă cu vioiciune. Puțin mai bine? Dar ești destul de palid, știi?

— Știu, răspunse Drogo cu răceală. Cei dinspre nord au mai înaintat?

— Au înaintat, nu glumă! I spuse Simeoni. Artileria se află deja pe buza depresiunii și acum încep să se instaleze. . . iar tu să mă ierți că nu am venit mai devreme dar dacă ai ști. . . s-a transformat totul într-un infern. După masă ne sosesc primele întăriri, abia acum am găsit cinci minute libere. . .

Drogo vorbi, și se miră auzind cum îi tremură vocea:

— Mîine sper să mă dau jos din pat, a; putea să te ajut puțin.

— A, nu, nu, nu te mai gîdi la asta acum, îngrijește-te să te faci bine, și să nu cumva să crezi că te-am uitat. Dimpotrivă, am chiar o veste bună, îndrăzni Simeoni să spună. Astăzi va veni o trăsură splendidă să te ia. Război — nerăzboi, prietenii înainte de orice!

— O trăsură să mă ia? De ce să mă ia?

— Sigur că da, va veni să te ia. Doar n-oi fi vrînd să stai veșnic aici, în cămăruța asta, în oraș ai să te poți trata mai bine, ai să vezi, într-o lună ai să te pui din nou pe

picioare. Și nu-ți mai face griji în legătură cu ceea ce se petrece aici, cea mai mare parte a pregătirilor s-a și făcut.

O furie cumplită răscoli brusc inima lui Drogo. El care renunțase la tot ce fusese mai bun în viață în așteptarea acestei înfruntări cu dușmanul, care de mai mult de treizeci de ani se hrănise cu acea unică credință, era alungat tocmai acum, cînd în sfîrșit începuse războiul?

— Trebuia cel puțin să-mi ceri părerea, răspunse cu o voce tremurînd de furie. Nu mă mișc de aici. Vreau să rămîn pe loc . . . Sînt mai puțin bolnav decît crezi tu, miine mă dau jos din pat . . .

— Nu te agita, pentru Dumnezeu, așa n-o să facem nimic, dacă te agiți o să te simți și mai rău, replică Simeoni cu un suris forțat, de înțelegere. Dar mi s-a părut că ar fi fost mult mai bine, chiar și Rovina spune . . .

— Ce anume spune Rovina? Rovina ți-a spus să chemi trăsura?

— Nu, nu. N-am vorbit cu Rovina despre trăsură, dar el spune că ți-ar face bine să schimbi aerul.

Drogo se gîndi atunci să-i vorbească lui Simeoni ca unui prieten adevărat, să-și deschidă sufletul în fața lui, așa cum ar fi făcut cu Ortiz; la urma urmei, și Simeoni era un om.

— Ascultă, Simeoni, începu el schimbînd tonul. Tu știi că toți am rămas aici la Fortăreață cu speranța . . . E greu să explici, dar tu știi foarte bine — și, într-adevăr, nu izbutea să se facă înțeles: cum oare să faci un asemenea om să priceapă anumite lucruri? — dacă n-ar fi existat această posibilitate . . .

— Nu înțeleg, spuse Simeoni cu vădită plictiseală. (« Acum mai devine și patetic? se gîndi. Boala să-l fi ramolit în asemenea hal? »)

— Dar nu se poate sănu înțelegi, insistă Giovanni. Au trecut mai mult de treizeci de ani de cînd stau aici și aștept . . . și între timp am ratat destule ocazii. Treizeci de ani înseamnă ceva, și totul pentru a-i aștepta pe acești dușmani. Nu poți să pretinzi acum . . . Nu poți să-mi pretinzi acum să plec. Nu-mi poți cere așa ceva. Am oarecare drept să rămîn, mi se pare . . .

— Bine, replică Simeoni iritat. Credeam că-ți fac un serviciu, și tu imi răspunzi în felul acesta! Într-adevăr, nu merita osteneala. Am trimis doi curieri speciali. Am întirziat marșul unei baterii anume pentru a lăsa să treacă trăsura.

— Dar nu-ți reproșez nimic ție, făcu Drogo. Dimpotrivă, iți sînt recunoscător. Tu ai făcut-o cu cele mai bune intenții, înțeleg — (oh, ce chin, se gîndea, să fii obligat să-ți reprimi sentimentele față de canalia asta) — și de altfel, trăsura poate să rămînă aici. Acum nici nu mă simt în stare să fac o asemenea călătorie, adăugă el imprudent.

— Mai adineauri spuneai că miine ai să părăsești patul, și-acum spui că nici măcar nu poți să te urci în trăsură, iartă-mă, dar nu știi nici tu singur bine ce vrei . . . Drogo încercă s-o dreagă.

— O, nu, e cu totul altceva. Una este să faci o asemenea călătorie, și alta să urci pînă pe terasa zidului de apărare, aș putea chiar să-mi aduc un taburet ca să stau jos dacă mă simt slăbit — (se gîndise să spună un « scaun », dar putea să pară ridicol) — de acolo pot să supraveghez serviciul, pot cel puțin să văd.

— Rămii, rămii atunci, spuse Simeoni. ca pentru a termina discuția Dar nu știu unde or să doarmă ofițerii care vor sosi, doar nu pot să-i culc pe coridoare, și nici în pivniță! În camera asta ar fi putut foarte bine să încapă trei paturi . . .

Drogo îl privi incremenit. Pînă acolo ajunsese deci Simeoni? Voia să-l expedieze de-acolo doar pentru a avea o cameră liberă? Numai pentru asta? Deci nu de soliditudine și prietenie era vorba. Trebuia s-o fi înțeles încă de la început, se gîndi Drogo, deci nu puteai să te aștepți la altceva de la o asemenea canalie.

Și cum Drogo tăcea, Simeoni, încurajat, insistă.

— Trei paturi pot să încapă foarte bine aici. Două de-a lungul peretelui și unul în colțul acela. Vezi, Drogo, dacă mă ascuți — preciză, fără nici un fel de menajament — dacă mă ascuți, în fond îmi ușurezi sarcina, în timp ce, dacă rămii aici, iartă-mă că ți-o spun, nu văd cum anume ai putea fi de folos, în starea în care te afli.

— Bine, îl întrerupse Giovanni, am înțeles. Acum ajunge, te rog, a început să mă doară și capul.

— Scuză-mă, spuse celălalt, scuză-mă dacă insist, dar aș vrea să clarific pe loc chestiunea asta. Trăsura se află pe drum. Rovina este de acord cu plecarea, aici rămâne liberă o cameră, tu ai să te vindecii mai repede și, în fond, chiar și eu, ținându-te aici bolnav, îmi iau pe cap o mare răspundere, dacă se întâmplă vreun nenorocire? Mă obligi să-mi asum o mare răspundere, ți-o spun sincer.

— Ascultă, răspunse Drogo, dar își dădea seama cit de absurd era să mai lupte; între timp urmărirea raza de soare care începuse să urce de-a lungul peretelui de lemn, alungindu-se pieziș. Iartă-mă că-ți spun nu, dar prefer să rămân aici. Tu n-ai să ai nici un neajuns, ți-o garantez. Dacă vrei, îți dau o declarație scrisă. Du-te, Simeoni, lasă-mă în pace, poate nu mai am mult timp de trăit, lasă-mă să stau aici, sint mai mult de treizeci de ani de cînd dorm în camera asta . . .

Celălalt tăcu un moment, își privi cu dispreț camaradul bolnav, avu un suris răutăcios și apoi întrebă cu o voce minioasă:

— Și dacă ți-aș cere-o în calitate de superior? Dacă ceea ce ți-am spus ar fi un ordin, ce-ai mai putea să răspunzi? — și aici făcu o pauză, savurînd impresia produsă. De data aceasta, dragă Drogo, nu dai de loc dovadă de obișnuitul tău spirit militar, îmi pare rău că trebuie să ți-o spun, dar, la urma urmelor tu te duci la adăpost, cine știe ci în-ar vrea să facă schimb cu tine. Admit chiar că lucrul acesta nu-ți face plăcere, dar nu poți avea absolut totul în viață, trebuie totuși să știi și să te resemnezi . . . Deci, îți trimit ordonanța să-ți pregătească bagajele, pe la două trăsura ar trebui să fie aici. Ne vedem mai târziu . . .

Spunîndu-i acestea, plecă repede, anume pentru a nu-i lăsa lui Drogo timp să găsească un nou argument. Închise ușa grăbit, se îndepărtă pe coridor cu pași sprinteni, ca omul satisfăcut de sine, care stăpînește perfect situația.

În urma lui rămase o tăcere apăsătoare. Plici l făcu dincolo de zid apa din cisternă. Apoi, în cameră nu se mai auzi decît respirația greoaie a lui Drogo, aducînd întrucîtva cu un suspin. Afară soarele strălucea puternic, pină și pietrele începeau să se încălzească, zgomotul torentului, lunecînd printre pereții abrupti, se auzea îndepărtat, uniform, dușmanii se adunau sub ultima treaptă a depresiei din fața Fortăreței, pe șoseaua ce străbătea podișul mai înaintau încă trupe și furgoane. Pe zidurile de apărare ale fortificației totul era pregătît, — munițiile suficiente, soldații bine dispuși, armele verificate. Toate privirile stăteau ațintite spre nord, chiar dacă nu se vedea încă nimic din pricina munților din față (numai de la Reduta nouă se putea urmări bine absolut tot ce se întimpla). La fel ca în zilele acelea îndepărtate, cînd veniseră străinii pentru delimitarea frontierelor, la fel ca atunci, toți erau cu sufletul la gură, lăsîndu-se năpădiți cînd de teamă, cînd de bucurie. Oricum, nimeni nu mai avea timp să-și amintească de Drogo, care acum se îmbrăca ajutat de Luca și se pregătea de plecare.

XXIX

Ca trăsura, era într-adevăr aspectoasă, ba poate chiar puțin exagerată pentru acel drum de țară. S-ar fi putut crede că aparține vreunui senior bogat, dacă nu s-ar fi văzut pe uși stema unui regiment. Pe capră erau doi soldați, vizitiul și ordonanța lui Drogo.

Nimeni, în zăpăceala de la Fortăreață, unde și începuseră să sosească primele eșaloane de întăriri, nu dădu prea multă atenție unui ofițer slab, cu fața scofilcică și gălbuie, care cobora încet scările, se îndrepta spre gangul de la intrare și ieșea afară, unde îl aștepta trăsura.

Pe esplanada inundată de soare, se vedea în clipa aceea înaintind un lung șir de soldați, de cai și de măgari venind dinspre vale. Deși obosiți din pricina marșului forțat, pe măsură ce se apropiau de Fortăreață, soldații grăbeau pasul, iar troniștii, aflați în frunte, fură văzuți cum scoteau husele de pinză cenușie de pe instrumente, ca și cum s-ar fi pregătit să cinte.

Între timp cițiva ofițeri ieșiră să-l salute pe Drogo, dar numai foarte puțini, și n-o mai făceau la fel ca altădată. Toți știau, sau cel puțin așa făcea impresia, că Drogo pleacă pentru totdeauna și că de-acum încolo el nu mai însemna nimic în ierarhia Fortăreței. Locotenentul Moro și încă vreo cițiva veniră să-i ureze drum-bun; fu totuși un salut de rămas-bun foarte scurt, rostit cu acea afecțiune vagă pe care o au de obicei tinerii față de vechile generații. Cineva îi spuse lui Drogo că domnul comandant Simeoni îl roagă să mai aștepte puțin, în clipa aceea era extrem de ocupat, domnul maior să fie atît de bun să mai aibă răbdare cîteva minute, căci domnul comandant are să vină negreșit.

Dar de îndată ce se urcă în trăsura, Drogo dădu ordin de plecare. Ceruse să fie coborît coșul trăsurii pentru a putea să respire mai bine: își înfășurase picioarele în două sau trei pături de culoare închisă, ce făceau, să iasă și mai puternic în evidență strălucirea sabiei

Hurducindu-se pe pietre, trăsura se îndepărtă pe esplanada prundoasă, drumul lui Drogo îndreptindu-se astfel spre ultima țintă. Stînd răsucit într-o parte pe bancheta trăsurii, — capul bălăbănindu-i-se la fiecare hurducătură a roților, — Drogo privea țintă la zidurile galbene ale Fortăreței, care se făceau din ce în ce mai scunde.

Acolo, în ținutul acela își irosise întreaga sa existență izolată de lume, sechinuisse mai mult de treizeci de ani în așteptarea dușmanului, și acum, cînd străinii năvăleau în sfîrșit, acum era pur și simplu alungat de acolo. Asta în timp ce camarazii lui, acei care duseseră o viață ușoară și plăcută jos, în oraș, iată-i urcau voioși prin trecătoare, cu surisuri trufașe, disprețuitoare, pentru a se acoperi de glorie.

Ochii lui Drogo fixau, ca nicioadată pînă atunci, zidurile gălbui ale Fortăreței, contururile geometrice ale forturilor și pulberăriilor. Lacrimi amare îi lunecau încet pe pielea zbircită, totul se sfîrșea îngrozitor de trist și nu-i mai răminea intradevăr nimic.

Nimic, absolut nimic nu-i mai răminea lui Drogo, era singur pe lume, bolnav, și fusese alungat întocmai ca un lepros. Blestemații, blestemații, își spunea. Dar, de fapt, era mai bine să se resemneze, să nu se mai gîndească la nimic, altfel o insuportabilă furie îi clocotea în piept, sufocindu-l.

Soarele începuse să coboare încet spre apus, deși mai avea încă o cale lungă de străbătut. Cei doi soldați de pe capră sporovăiau liniștiți, fără să le pese că rămin pe loc sau pleacă. Luau viața așa cum se nimerea și nu-și frămîntau mintea cu gînduri absurde. Trăsura, excelent construită, făcută parcă anume pentru a transporta un bolnav, se unduia la fiecare denivelare a terenului ca o balanță delicată. Iar Fortăreața, în ansamblul panoramei, devenea din ce în ce mai mică și mai teșită, deși zidurile sale străluceau nespuse de straniu în acea după-amiază de primă-vară.

« Poate că e ultima oară cînd o mai văd, se gîndi Drogo cînd trăsura ajunse la marginea esplanadei, acolo unde drumul începea să se afunde în trecătoare. Adio, Fortăreață ! » își spuse. Dar cum se simțea parcă puțin năucit, Drogo nu avu nici măcar curajul să ceară să fie opriți caii, pentru a mai arunca o ultimă

privire spre vechea cetățuie care abia acum, după secole, avea să-și înceapă adevărata viață.

O clipă încă în ochii lui Drogo mai dăinuia imaginea zidurilor îngălbenite, a bastioanelor întortocheate, a misterioaselor redute, a stincilor laterale, negre acum din pricina dezghețului. Și i se păru — dar fu o frîntură infinitesimală de timp — că zidurile s-ar fi alungit pe neașteptate spre cer, strălucind de lumină, apoi orice perspectivă fu retezată cu brutalitate de stincile acoperite de vegetație printre care se afunda drumul.

Pe la cinci ajunse la un mic han, acolo unde drumul șerpuia pe un versant al defileului. În înalt, ca un miraj, se aveau haotice creste acoperite de iarbă și pământ roșu, munți pusti unde poate nu pusesese niciodată piciorul vreo ființă omenească. Jos, în vale, se invltoarea torentul.

Trăsura se opri în piațeta mică din fața hanului chiar în timp ce trecea un batalion de pușcași. Drogo văzu trecînd pe lingă el chipuri tinere, roșii de transpirație și de oboseală, ochi care-l fixau cu mirare. Numai ofițerii îl salutară. Auzi pe careva dintre cei care se îndepărtaseră spunînd: « Călătorește comod, bătrinelul ! »

Nu urmă însă nici un hohot de ris. În vreme ce ei se duceau să lupte, el, ca un laș, cobora la șes. Ce ofițer ridicol, își spuneau probabil acei soldați, numai dacă nu cumva îi citiseră pe față că și el se ducea să moară.

Nu izbutea să scape de acea vagă stare de uluire, asemănătoare cu o ceață, datorată poate legănăturii trăsुरii, poate bolii, sau poate pur și simplu durerii de a vedea cit de trist i se sfîrșește viața. Nu-i mai păsa acum de nimic, absolut de nimic. Ideea de a se reîntoarce în orașul său, de a se învîrți cu pași tirșiți prin vechea casă pustie, sau de a zăcea într-un pat vreme de nesfîrșite luni de plictiseală și singurătate, îl înspăimînta. Nu avea nici o grabă să ajungă. Hotări să petreacă noaptea la han.

Așteptă ca să se scurgă întregul batalion și praful ridicat de soldaț să se așeze din nou pe urmele pașilor lor, ca uruitul furgoanelor să fie acoperit de glasul torentului. Apoi cobori încetișor din trăsura, sprijinindu-se de umărul lui Luca.

În prag ședea o femeie care împletea absorbită un ciorap, iar la picioarele ei, într-un leagăn rustic, dormea un copil. Drogo privi uluit la acel somn uimitor, atît de diferit de cel al oamenilor mari, atît de delicat și adînc. În ființa aceea nu se infiripaseră încă vise tulburi, sufletul acela micuț plutea, nepăsător, fără dorințe sau remușcări, într-un văzduh pur și nespus de liniștit. Drogo se opri în loc, contemplînd îndelung copilul adormit și o tristețe sfîșietoare îi pătrunse în suflet. Încercă să se inchipuie pe el însuși cufundat în somn, un alt Drogo, copil, pe care el nu-l putuse nicicînd cunoaște. Apoi își alcătui un tablou sinoptic al propriului său trup amortit în chip animalic, înfiorat de temeri obscure, cu respirație greoaie, gura întredeschisă și căzută. Cu toate acestea, și el dormise cîndva aidoma celui prunc, și el fusese cîndva grațios și inocent, și poate un bătrîn ofițer bolnav se opri să-l privească, cu o uimire plină de amărăciune.

« Sărmane Drogo ! » își zise, și-și dădea seama cită slăbiciune vădea, dar, la urma urmei, era atît de singur pe lume, și în afară de el însuși nimeni altcineva nu-l mai iubea.

XXX

Se trezi stînd într-un fotoliu mare, într-o cameră de dormit; și era o seară minunată, iar prin fereastră pătrundea o adiere înmiresmată. Drogo privea absent cerul care devenea tot mai albastru, umbrele vineții ale defileului, crestele scîldate încă în soare. Fortăreața era departe acum, nu se mai zăreau nici măcar munții care o înconjurau.

Și chiar pentru oamenii nu foarte norocoși, seara aceea trebuia să fie cu adevărat fericită. Giovanni se duse cu gîndul la orașul învăluit în amurg, la dulcele neliniști proprii aceluia anotimp, la perechile tinere care se plimbau pe bulevarde de-a lungul riului, la ferestrele luminate de unde se auzeau acordurile pianelor, la fluieratul unui tren îndepărtat. Își imagină apoi focurile aprinse de tabăra dușmană în mijlocul podișului dinspre nord, felinarele Fortăreței care se legănau în vînt, noaptea de veghe, atît de minunată, dinaintea bătăliei. Toți, într-un fel sau altul, aveau un motiv, fie chiar neînsemnat, să speră — toți, în afară de el.

De jos, din cîrciuma hanului, se auzi cîntînd un om, apoi doi într-un glas, un fel de cîntec popular de dragoste. În înaltul cerului, acolo unde albastrul bolții devenea mai adînc, sclipîră trei sau patru stele. Drogo era singur în cameră, ordonanța coborîse să bea ceva, prin unghere și pe sub mobile se îngrămădeau umbre neliniștitoare.

O clipă, Giovanni păru că nu mai poate să reziste (la urma urmei nu-l vedea nimeni, absolut nimeni pe lume n-avea să știe), o clipă, maiorul Drogo simți că durerea împovărătoare a sufletului său e gata să irumpă în lacrimi.

Și în clipa aceea, din ungherele cele mai tănuite ale ființei sale izbucni limpede și cutremurător un nou gînd: moartea.

I se păru că fuga nestăvilită a timpului s-a oprit în loc, ca și cum vraja s-ar fi destrămat. Învolverarea devenise în ultima vreme și mai intensă, apoi, pe neașteptate, n-a mai fost nimic, lumea încremenise într-o apatie orizontală, iar limbile orologiilor alergau în zadar. Drumul lui Drogo se sfîrșise; iată-l acum pe țăr-mul singuratic al unei mări cenușii și uniforme, iar în jurul său nu se vedea nimic, nici măcar o casă, nici un copac, nici un om, totul era aidoma, din vremuri imemorale.

Dinspre îndepărtatele hotare simțea înaintînd înspre el o umbră tot mai mare și concentrică, poate nu mai era decît o chestiune de ore, poate de săptămîni sau de luni; dar inseși lunile și săptămînile nu reprezintă mai nimic atunci cînd ne despart de moarte. Viața deci se încheiase într-un fel de farsă, pentru că totul fusese pierdut, din pricina unui pariu hazardat.

Afară, cerul deveni de un albastru intens, spre apus mai zăbovea totuși o diră de lumină, plutind peste culmile vineții ale munților. În cameră pătrunsese întunericul și nu se mai distingeau decît contururile amenințătoare ale mobilelor, albul patului, spada strălucitoare. Drogo își dădea seama că n-avea să se mai cîntească de acolo.

Astfel, învăluit în umbre, în vreme ce din încăperea de jos se auzeau acele cîntece duioase acompaniate de acordurile unei ghitare, Giovanni Drogo simți înfiripindu-i-se în suflet o ultimă speranță.

El care era singur pe lume și bolnav, alungat de la Fortăreață ca un balast supărător, el care rămăsese în urma tuturor, el, cel timid și slab, îndrăzni să-și imagineze că încă nu se sfîrșise totul; poate că, într-adevăr, venise și pentru el ceasul cel mare, cea ocazie unică, bătălia finală care putea să însemne răsplata întregii vieți.

Într-adevăr, ultimul dușman înainta acum spre Giovanni Drogo. Nu oameni asemenea lui, chinuți ca și el de ambiții și dureri, alcătuiți din carne pe care o puteai răni, ci o ființă atotputernică și crudă: nu trebuia să lupte pe zidurile redutelor, în mijlocul bubuiturilor și al strigătelor înflăcărâte, sub un cer albastru de primăvară, nu alături de prieteni a căror prezență îți îmbărbătează sufletul, nu în mirosul înțepător al pulberii și al împușcăturilor, nici cu făgăduința gloriei. Totul avea să se petreacă în odaia unui han necunoscut, la lumina unei luminări, în cea mai deplină singurătate. Nu era o bătălie din care să se întoarcă încununat de lauri, într-o dimineață

insorită, întîmpinat de sursul femeilor tinere. Nu era nimeni care să-l vadă, nimeni care să-i spună: bravo!

Oh, e o bătaie mult mai aspră decît cea la care visase cîndva. Chiar și războinicii cei mai încercați n-ar dori s-o înfrunte. E drept, poate fi minunat să mori sub cerul liber, în focul luptei, cu trupul încă tînăr și viguros, în glasuri triumfale de trompetă; mai trist e, desigur, să mori din pricina unei răni, după chinuri îndelungi, într-un salon de spital; și mai dureros încă e să sfîrșești în patul tău, înconjurat de bocete duioase, lumini palide și flacoane de medicamente. Dar nimic nu este mai greu decît să mori într-un ținut străin și necunoscut, într-un pat oarecare de han, bătrîn și urîțit, fără să lași pe nimeni în urma ta pe lume.

Curaj, Drogo, asta e ultima carte, ieși în întîmpinarea morții ca un adevărat soldat, așa fel încît existența ta ratată cel puțin să sfîrșească bine. Răzbună-te, în sfîrșit, pe soartă; nimeni nu-ți va cînta osanale, nimeni nu te va socoti erou sau ceva asemănător, dar tocmai din pricina asta merită osteneala s-o faci. Pășește cu pas hotărît în împărăția întinericului, elegant ca la paradă, și zimbește chiar, dacă izbuțești. La urma urmei, conștiința nu-ți este prea împovărată și Dumnezeu va ști să te ierte.

Așa își spunea Giovanni în sinea sa — ca pe o rugăciune, — simțind cum se strînge tot mai mult în jurul său cercul de pe urmă al vieții. Și din șipotul amar al celor petrecute în trecut, din dorințele spulberate, din durerile îndurate, izvora acum o forță lăuntrică, la care niciodată n-ar fi îndrăznit să năzuiască. Cu o bucurie de nespus, Giovanni Drogo își dădu seama, pe neașteptate, că e absolut liniștit, aproape nerăbdător să ia de la capăt greaua încercare. Ah, nu se poate cere totul de la viață? Așa, deci, Simeoni? Numai că de data asta Drogo o să-ți facă o mică demonstrație.

Curaj, Drogo! Și Giovanni încearcă să se stăpînească, să se țină tare, să ia în glumă gîndul acela cutremurător. Își adună tot curajul, într-un efort disperat, ca și cum ar fi pornit la un asalt de unul singur împotriva unei armate întregi. Și deodată vechile temeri se risipiră, obsesiile îl părăsiră, moartea își pierdu chipul înspăimîntător, preschimbindu-se în ceva simplu și firesc, supunîndu-se legilor firii.

Biet om ros de boală și de ani, maiorul Giovanni Drogo păși curajos spre imensul portal negru și-și dădu seama că obloanele cădeau, deschizînd drum larg luminii.

Și toată acea trudă irosită pe zidurile Fortăreței, acea îndelungă explorație a podișului dinspre nord, dorința de a face carieră, nesfîrșiii ani de așteptare, i se părură acum ceva meschin și fără noimă.

Nu mai avea nici un motiv să-l invidieze pe Angustina. Da, desigur, Angustina murise pe creasta unui munte, în plină furtună, murise într-un fel demn de el, într-adevăr cu eleganță. Dar mult mai temerar era să încerci să sfîrșești ca un viteaz în condițiile în care se afla Drogo, mîncat de boală, exilat printre necunoscuți.

Îl supăra doar faptul că trebuie să se ducă pe lumea cealaltă cu trupul acela mizerabil, cu oasele ieșindu-i în afară, cu pielea gălbejită și flască. «Angustina a murit neschimbat — se gîndea Giovanni — imaginea lui, în ciuda anilor care trecuseră, rămăsese aceea a unui tînăr înalt și delicat, cu un chip distins, care plăcea atît de mult femeilor: acesta era privilegiul său. Dar cine poate ști oare dacă și el, Drogo, după ce va fi pășit pragul cel negru, nu va putea ajunge iar cel de odinioară, nu frumos (pentru că frumos nu fusese niciodată), dar strălucind de acea prospețime pe care ți-o dă tinerețea.» Ce bucurie, își spunea Drogo la gîndul acesta, ca un copil, simțîndu-se straniu de liber și fericit.

Dar deodată un alt gînd îi veni în minte. Și dacă totul nu e decît o amăgire? Dacă tot curajul său nu e decît un fel de beție? Dacă totul nu se datorează decît acelui minunat apus, aerului înmiresmat, dispariției durerii fizice, cîntecelor care răzbă-

teau de la catul de jos ? Și peste câteva minute, peste o oră poate, va trebui să redevină iar Drogo cel de mai înainte, slab și infrint ?

Nu, n-are rost să te mai gindești acum la toate astea, Drogo, să te mai frămînți atît, ce era mai important a fost împlinit. Chiar dacă te vor chinui din nou durerile, chiar dacă nu vei mai auzi cîntecele mingiietoare, iar din această splendidă noapte s-ar înălța neguri fetide, sfîrșitul va veni oricum.

În odaia năpădită de întuneric, numai cu mare greutate se mai poate distinge albul patului; restul e cufundat în beznă. Peste puțin ar trebui să răsară luna.

Oare Drogo va mai apuca s-o vadă, sau se va săvîrși înainte ? Ușa camerei tresare cu un scîrțîit ușor. Poate e o pală de vînt, un simplu vîrtej de aer din aceste nopți neliniștite de primăvară. Sau poate e chiar Ea, care a intrat cu pas tăcut și acum tocmai se apropie de fotoliul lui Drogo.

Făcîndu-și curaj, Giovanni își îndreaptă puțin bustul, își aranjează cu mina gulerul uniformei, mai aruncă o privire dincolo de fereastră, o privire fugară spre ultimele stele din dreptul său. Apoi, în întuneric, deși nimeni nu-l vede, zîmbește.

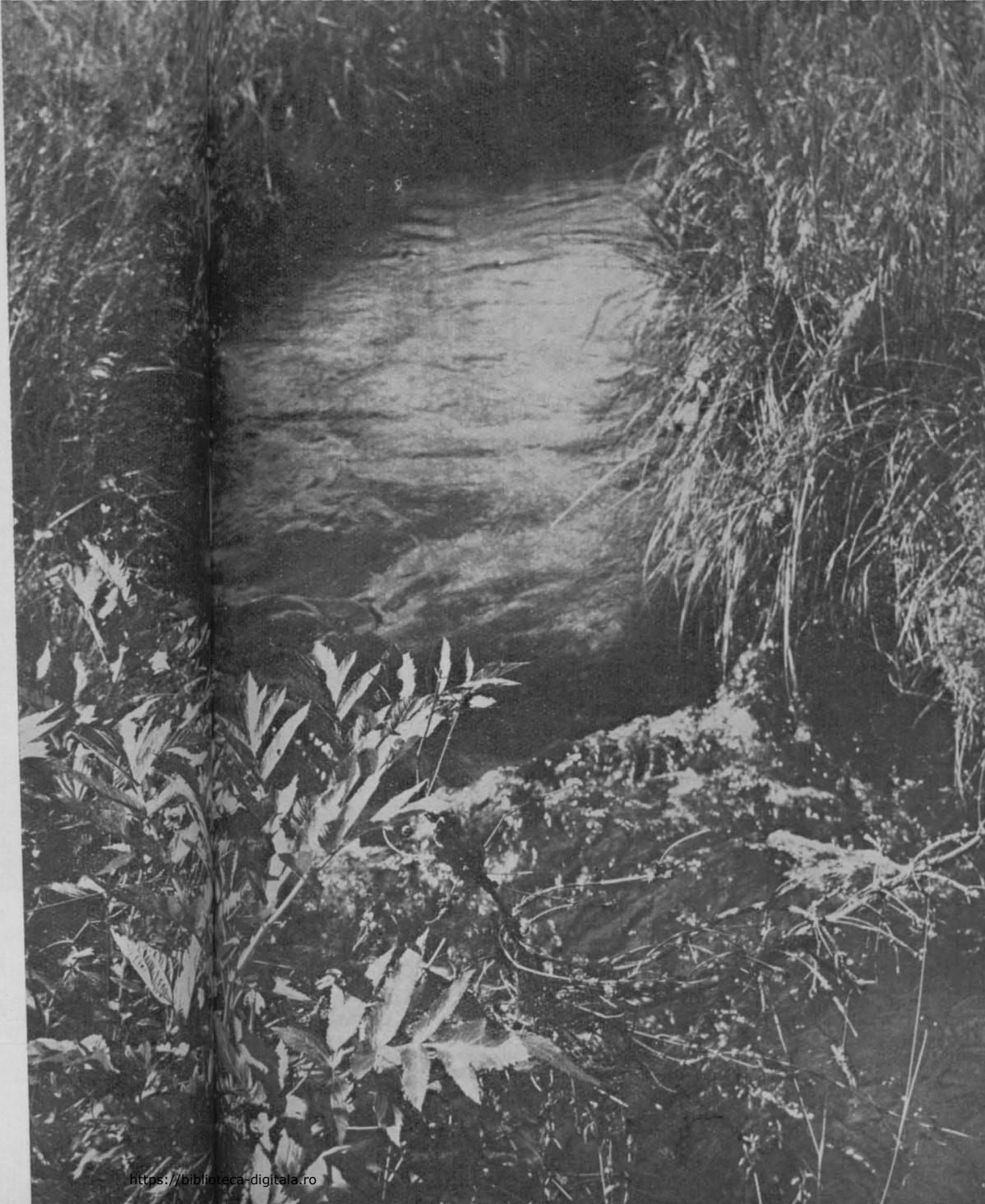
În românește de NICULINA BENGUȘ

1

ITINERAR SADOVENIAN VALEA FRUMOASEI

Fotografii de DAN ER. GRIGORESCU

O GEOGRAFIE PRIVILEGIATĂ

Dintre portretele unui scriitor, cite sînt, într-un sens înalt, «adevărate»? Cite răspund odinc, desăvîrșit, operei, cite răspund opțiunilor ireductibile, și așteptărilor, pe care opera le așează în noi, tenace? Știm despre unele fotografii, bunăoară, că sînt neîndoios autentice, și totuși le eliminăm spontan din memorie, — fără milă, ca pe niște vinovate contrafaceri. Anume poeți, refuzăm să-i vedem altfel decît tineri, de o tinerețe eterică, incoruptibilă; chiar dacă — Lamartine, de pildă — au murit bătrîni. În schimb, peste Victor Hugo, chiar adolescent, proiectăm fatal imaginea anilor tîrzii, cînd, de pe o stîncă înfiptă în ocean, poetul își arunca precum un viscol al stihilor cîntarea. Nu putem gîdi figura fizică a scriitorului decît complice cu destinul lui profund, — între efigiile lui Eminescu o căutăm pe aceea care să proclame, romantic, inexorabilul Luceafărului; aceea, desigur, din anii studenției vieneze, imaginea predestinat frumoasă, robustă însă totodată visător astrală...

Un Sadoveanu tînăr pare o inadvertență, deși există destule fotografii din epoca începuturilor și adolescenței. Într-una din ele, de la 18 ani, cînd debuta cu versuri eminesciene și purta plete mari, el își înalță ușor capul, parcă spre a prinde în ochi, și în toată ființa, lumina de fulger prelung pe care în trecerea sa o lăsase Luceafărul. Însă acest reflex eminescian tremurînd pe chipul adolescentului a făcut repede loc unei fizionomii definitiv mature, așa ni s-a fixat în minte scriitorul, — cu o masivitate gravă și compactă, solemn taciturnă. O instalare sigură în timp, ocolind capcana precocității și precipitățile zănotice, un pas care nu s-a lăsat clintit din cadența lui egală, un fel de a-i ieși în cale soartei, calm și plin, ca într-o inscripție goetheană: «Timpul este averea mea...». Însă nu timpul individului, deschis surprizelor abrupte, ci timpul vast al naturii pe care nimic n-o poate uimi, nici gestul acut, nici țipătul de spaimă: la scara infinitului, accidente devenind paradoxal armonioase, pentru că implacabil indiferente.

E definiția poetului, în termenii faimoși ai dizertației schilleriene, să fie, el, garantul și ocratitorul naturii. Așa ne apare Sadoveanu, într-o admirabilă fotografie din

anii tîrzii, făcută de Dan Er. Grigorescu la vîndătoare, așa ni se înfățișează. plin de atenție severă, aspru încordată, — monumental, precum un paznic mut al firii. Dar nu venind către ea din afară, cu o mișcare de nostalgie reparatorie, precum în ipostaza poeziei sentimentale: mai mult ca s-o răzbune decît ca s-o păstreze; ci în sensul naivității schilleriene, fiind, el, natură, realizînd-o în sine ca prezență grandioasă, ca un miracol impersonal, nu ca o subiectivă nostalgie.

Pentru a numi acest miracol sadovenian, Blaga a găsit, într-un rînd, o formulă de neuitat. Căci născut pe Valea Sebeșului, pe Valea Frumoasei, poetul tresărise « ca de un ecou al copilăriei », cînd i-a venit vestea că Mihail Sadoveanu își clădea o casă acolo, tocmai pe acele meleaguri. Ce l-o fi îndemnat pe scriitor — se întreba Lucian Blaga — să-și aleagă tocmai locul acela pentru odihna de vară? « Mulțimea păstrăvilor din apa Frumoasei, iezorul cu oglinda de cleștar de sub stîncile Șurianului, basmele auzite la Bradul Strimb, slava albastră sălășluită deasupra piscurilor? » « Oricum — conchide magnific poetul — pentru mine, care aflam vestea, se așeza atunci, în valea copilăriei mele, însuși duhul intrupat al naturii românești ».

•

« Aici pare a fi locul chinoviei noastre » — hotărîse, într-adevăr, Sadoveanu. « Și din acea clipă toată tovărășia a adoptat locul de la Bradu Strimb; ne-am lipit de peisaj, am fost la rîndul nostru adoptați; » luînd ca emblemă, pentru acest sobor din singurătăți, pentru această sihastră curte a poveștilor, bradul bătrîn, crescut puțin pieziș la marginea rîpei.

Dar pînă să se așeze aici, la confluența unor ape cu limpezimi viforoase, scriitorul încercase, de atîtea ori, ispita de a pune un popas peregrinării lui contemplative; de a se opri, ca să-și dureze adăpost, ca să facă ale sale, cu o voință de imediată identificare, locuri care-i vorbiseră fermecat, care-i săgetaseră uimit și dulce simțirea. O știm de la ai săi și de la el însuși, s-a visat astfel, măcar pentru o clipă, statornicit în locuri fără număr, pe Tazlău sau în valea Tarcăului, pe Olt, în dumbrăvile de deasupra Brașovului, pe Sabar, către cîmpie, ori chiar mai jos, în preajma Dunării. Poieni încintate, măguri rotunde, singurătăți în tărie, strașnic protegute, sau line deschideri, vuind vrăjit în zvon de izvoare; livezi de nuci de un verde metalic și sumbru, pajiști aurii susurînd din miriade de flori, miluri care fierb în soarele amiezii, cu o păgînie spumoasă, cu o antică impudoare, plaiuri, în fine, mereu, necrezut pure, — cine ar putea epuiza priveliștile căroră Sadoveanu li s-a încredințat, de-a lungul anilor, ca unei tainice, înfiorate constelații? Dacă astfel, contemplativ nu reportericește, el ne rezumă țara, dacă atîtea locuri și-au legat inseparabil numele de acela al scriitorului, — asta nu se întîmplă, simplu, pentru exactitatea cu care le-ar fi descris Sadoveanu. Căci opera sa nu-i un album. De atîtea ori tulburătoare, aceste sadoveniene priveliști sînt cumva imponderabile: se întrepătrund liniștit, aidoma petecelor multe din care se țese mătasea nesfîrșită a unui cer.

« Vorbim și gîndim prin el », scria Carlyle despre Shakespeare. Este ceva dintr-insul în noi toți, — om putea spune, și cînd ne raportăm ca români la Sadoveanu: ceva din țara lui, umblată și visată deopotrivă, — țara pe care o gîndim, prin el în primul rînd, sublim întreagă și una. Pe cei de la cîmpie îi trezea să urce la munte, pe cei de la înalțuri îi îndemna să coboare, ca să încerce farmece singurătăților în pruteșuri sau în dunărițe. « Dacă nu sințești vîndători și pescari, puneți mina pe toiag și colindați moștenirea aceasta fără de păreche ... » Iar după ce vom merge îndelung și ne vom închina zărilor, « vom simți intrînd în noi dragostea acestui pămînt, ca un suflet al strămoșilor ... » Pentru conștiința românească a peisajului.

Sadoveanu o însemnat, în ev modern, el singur, cit un proces irepetibil și uriaș de transhumanță.

Ce magice întâlniri iscă uneori hazardul, făcând sensibile, spațializind filiațiile morale! Nu e curios că biografia lui Sadoveanu îl împinge obscur pe urmele lui Creangă, precursorul revendicat apoi cu atita fervoare? E începutul vieții lui independente, tinărul scriitor vine să se stabilească la Fălticeni, în 1901, — și află gazdă pe ulița unde trăise, învățăcel la catiheți, humuleșteanul. Ba chiar nimerește în căsuța care fusese cindva a lui Vasile Fieraru: acolo unde, împreună cu Trăsnea și cu Măgorogea, stătuse însuși Creangă! O tainică voință, ca un geniu ascuns al continuității noastre literare, pare să vegheze astfel, indicind firele pe care, neabătut, se rinduiesc eforturile șirurilor de vieți. Nu m-am îniriat, mi s-a părut simbolic, că într-o fotografie mai veche, pe o cărare în Munții Neamțului, Sadoveanu își încrucează drumul cu un călugăr cuviincios și uscătiv care-și paartă desaga în băț, urcînd părănește: un soi de părinte Ghermănuță al lui Hogaș, care îl întîmpină, salutînd grav. De fapt, îi iese oarecum în întîmpinare, și i se închină, o întreagă tradiție literară.

Sadoveanu a povestit odată cum un moment din peregrinările sale prin țară s-a așezat în sine ca «un punct de maximă lumină a peisajului», despre care a știut că va dura pînă la sfîrșitul său, și mai departe, în vestigiul rindurilor sale; cum «această clipă de solstițiu sufletească» a iradiat, în cugetul lui, și înspre trecut, nu numai către viitor. În cuprinsul nostru literar, mă gîndesc, nu-i însăși opera sadoveniană, într-un fel, o asemenea lumină de solstițiu?

Un drum prin sate și pe culmi, acela din Baltagul, drumul pe care pășise obstinată Vitoria Lipan, — pe muntele Stinișoara, la Crucea Talienilor, pe lingă Piatra Teiului, prin Fărcașa, prin Sabasa, — făcea parte din reconstituirile sadoveniene mai vechi ale lui Dan Er. Grigorescu. Itinerar al unor eroi, dar și mai mult decît atît, itinerarul însuși al privirii sadoveniene, cu amestecul ei de fulgurent și domol, de vulturesc și placid, — asta își propun acum să fie aceste noi fotografii, avînd ca obiect Valea Frumoasei. Pentru că l-a însoțit pe scriitor, nu o dată, pe căile geografiei lui privilegiate, la pescuit în Deltă, sau aici, pe Valea Sebeșului, Dan Er. Grigorescu și-o putut îngădui acest omagiu de o îndrăznească fidelitate. Vinător și pescar de demult, suind în Făgăraș după capre negre sau coborînd în Deltă de nenumărate ori, ca să surprindă, prodigios, inaccesibilul și rarul, el se afla cu vrednicie — în sens sportiv dar și artistic — alături de maestru. «Ce zici?», îl întreba uneori Sadoveanu, după ce auzise imperturbabil o seamă de alte păreri, pretențioase argumentate, asupra locului de pescuit din ziua aceea. Îl asculta pe el — care tăcea de obicei discret, rostindu-se cu zgîrcenie, și mergeau în cutare cotlon vechi, știut de puțini, din această stranie domnie a Deltei.

Cop de corsar, comondînd caice pe Marea Egee, un fond de melancolie orientală sub dignitatea sportivă și franchețea bărbătească, dură, care i-or sta bine unui erau din Hemingway: o natură de artist, loial și acut, căreia îi repugnă ostentația și complezența sentimentală. Astfel înțeles, Dan Er. Grigorescu era capabil să intuiască asprimea conținută și severitatea ce existau, esențial, în Sadoveanu. Nu se deda unui divertisment de promeneur detașat, refăcînd în imagini Valea Frumoasei; ci asculta de conformația riguroasă, de sobrietatea funciară a talentului său. Un amănunt reve-

lator — cînd povestește, cu un gest scurt, cu o surpriză pitorească a ochilor, mimînd elocvent și totuși cu un fel de economie autoritară, el ține buzele strînse, gura aproape închisă; această voce adusă jos, șoptită, e tot un obicei de vînător, îi vine din disciplină pîndei mute, în pădure; din teama de a nu izgoni, cu un zgomot de voce prea înalt, ivirea cerbului și a ciutei.

•

Dar cum detună spaimă, în schimb, latent și vast, unele din toponimicele de pe Valea Frumoasei! Cum se tălăzuiesc în ele, genuin, amintirile, — dintr-o geologie feroce, din depărtări afunde ale memoriei noastre ca speță! Părem, într-adevăr, o speță logodită cu dezastrele și destinată să înfrunte monștrii, — pe aceste meleaguri românești, printre nume ca Pietrăria Urișilor sau Pirăul Șerpilor, ca Dealul Balaurului, ca Tartarău și Cioaca Jinarilor. Cu asemenea reverii filologice, își deschidea Sadoveanu cartea din 1938 despre Valea Frumoasei; în confruntare tocmai cu civilizația prea fad cordială, pe care o întrezărea la Vittel, în regiunea lorenă: cu numele parcă inventate pentru o drăgălașă feerie — Charmettes, Le Moulin de la Demoiselle, apoi dealul Greierușilor, Lacul Lebedelor și Eleșteul Zinelor!

Au nume aspru, așadar, aceste evocări din Valea Frumoasei: «Lîngă Podul Bolovanului», bunăoară, se cheamă una din fotografii. Și, totuși, ce mîngiere de vise străvechi, ce molcom fior, într-o atare imagine! Poate precizia tranșantă a frunzelor din primul plan, lizibil zimțuite, să cheme în minte, pentru o clipă, migala picturilor preraphaeliți, — și să aștepți făptura vreunei rătăcite Ofelii, plecîndu-se neștiutoare după flori, peste iruga aceasta dintre ierburi... Dar nu, Ofelia lui Millais era un biet model, jertfit pasiunii ucigaș imitative; o fată silită să stea ceasuri întregi, îmbrăcată, într-o cadă cu apă, inutil și îndărătnic, — pînă la ftizie, pînă ce pictorul și-a desăvîrșit rigidul inventar de buchete și frunze! În timp ce aici, în imaginea lui Dan Er. Grigorescu, totul respiră o suflă libertate, tipic sadoveniană; și apa se adîncește mai degrabă caldă, cu o inefabilă blîndețe, — de sîn ascuns, primordial și bun, al vieții.

•

Într-un pasaj din vestitul său Jurnal — o zi de solitudine țesută cu soare, generos autumnală —, Ernst Jünger ne pune în fața acestei pregnante definiții: «Pădurea e un mare simbol al morții». Și continuă, încercînd să explice, să citească în sine, în vraja neliniștitoare pe care i-o însuflă pădurea: «Se trezesc, în astfel de plimbări, spune el, amintiri din întiile timpuri, teme ale imaginației celtice: așteptare, curiozitate, consecrație, tristețe, nostalgie poate, a unui tărîm pierdut. Nu mai e vîntul, acela care mîngie crestele arborilor. Toate chemările animalelor sînt pline de știință, de complicitate, de profeție».

Știință tainică, complicitate, profeție — sînt prezente, într-adevăr, în fascinația pădurii, ne dau tircoale în rumoarea desigurilor. Dar nu accede către nepătruns numai acela care s-a scîldat în moarte; ca Sigurd din Edda, care a dobîndit presciență, care a ajuns să înțeleagă graiul păsărilor, pentru că a băut din singele balourului ucis. Nu numai cu acest preț atîngi tainele firii, devenindu-i complice, fascinația pădurii nu-i numaidecît wagnerian tragică. La Sadoveanu, tocmai, sublimul pădurii înglobează calm încheștările crunte, convertindu-le într-o necesară dimensiune vitală. În loc de un magic filtru, dulce ucigaș, în murmurul pădurii sorbim sfințenia vieții. «Biserica lui era singurătatea. Luminile lui erau stelele», — spune scriitorul despre un pădurar din Ochi de urs, trăitor la Apa Frumoasei.

Fără de teamă pentrucă ingenuu, acest bărbat aspru și vrednic simte, însă, în jurul său, de la o vreme, o impresurare a necunoscutului, o putere care se înverșunează asupra-i; lovit de dureri, îmboldit ca de o nebunie, îi pare că în făptura unui urs ghicește ochiul Necuratului. Dar cînd a trecut criza și înșelarea se destramă, cînd, ucis ca orice urs, cel temut reintră în ordinea firească a lumii, el devine obiectul unui simțămînt nou: « un fel de simpatie și puțină milă pentru acea ființă a lui Dumnezeu ». Eliberat de spaimete zadarnice, omul se reconciliază, așadar, cu creațiunea, — chiar și în ipostaza vinatului pe care-l hăituiește.

Nu aici răsună pentru întia oară, în opera sadoveniană, motivul acestei ciudate simpatii care-l face pe urmăritor să fraternizeze obscur cu victima sa — vinătorul cu prada, pescarul cu peștele, momit spre cîrlig: în atmosfera fabuloasă a Noptilor de Sinziene, prințesa Kivi îl poștește pe francez la vinătoare, însă dă, ea, de veste ființelor pădurii să se ascundă, trăgînd un foc de pușcă în aer. Ca în atitea alte opere moderne, ca în Bătrînul și marea, a lui Hemingway, și ca în ipostazele primitive, în care vinătorul implora vinatul și i se închina, — ne întîmpină aici enigma unei solidarități care echilibrează straniu universul.

Atent la tot ce este miezos și grav în lucruri, gata să prindă tot ce stă la pîndă, ca promisiune de altceva, în adîncurile anonime ale pietrei sau în trunchiul copacilor, Dan Er. Grigorescu n-a lăsat să-i scape fantasticul care se zbate în unele alcătuiuri ale pădurii. În umbra ei a descoperit trunchiuri lacom innodate pe stînci, ca niște dragoni neimblinziți; ori altele, zăcînd aidoma unor monștri răpuși, care și-au lăsat scoarța năpădită de șepi și de mușchi: așa cum, în Ochi de urs, dihania de spaimă fu aflată, a doua zi după ce au pușcat-o, — cu blana presărată de brumă argintie, ca o statuă înflorită ghimpos. Mă uit la imaginile lui Dan Er. Grigorescu, una din aceste apariții mă pironeste cu o surdă teroare: îndărătnică sub povara ei de spini, fioros veghiind, — din inerția lamentabilă și luxuriantă în care a prăvălit-o moartea . . .

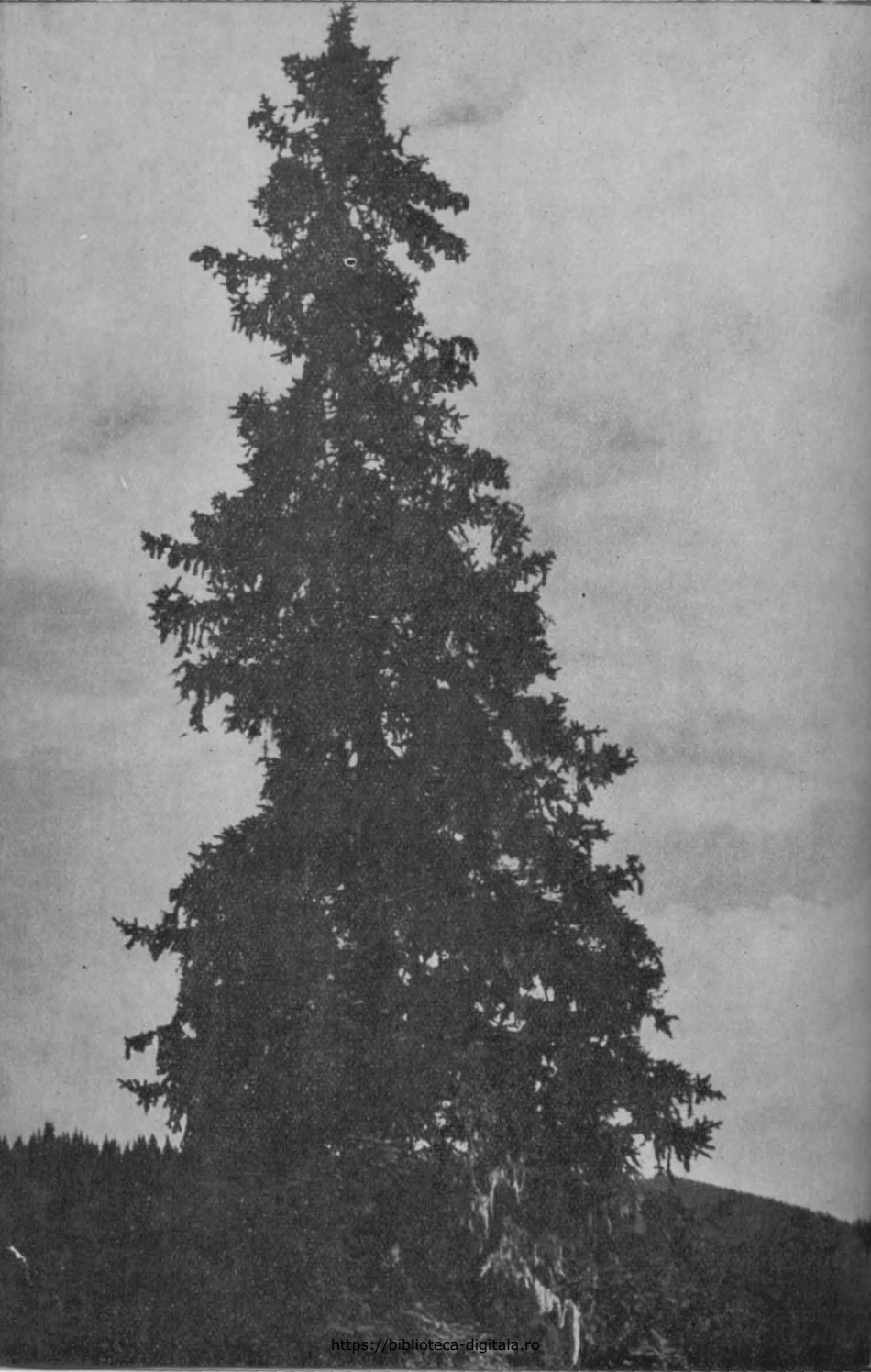
Cît despre vinătorul care dăinuie în fotograf, el își impune o etică severă și nabilă vigilență, cu o simpatie adîncă pentru ființele pădurii, pentru drepturile lor inalienabile. Vinător care se trudește pe sine, ca într-un fel de aspru exercițiu spiritual, ca să aibă dreptul de a prizoni viețuitoarele Domnului, — acest Nimrod bărbos și drept nu se vrea un masacrat și nu urmărește ursul, decît dacă a devenit efectiv, o primejdie. Atent să protejeze — tocmai el, vinătorul, — să nu risipească bezmetic această stranie podoabă a naturii, această mîndră concentrare de energie vitală care-s marile spețe, — e solidar, deci, și aici cu Sadoveanu.

Cîndva, în Anii de ucenicie, evocînd amicițiile care i-au luminat de tînră existență, și valoarea pe care-o are pentru el prietenia, ilustrul scriitor declara: « M-am dat acestui sentiment cu forța inimii mele și am fost răsplătit ».

Dan Er. Grigorescu s-a bucurat de favoarea acestei prietenii, în anii cînd bătrînețea maestrului radia august, cu un zimbet visător și grav. Din apropierea respectuoasă de marele lui contemporan, artistul a scos îndemn pentru niște superbe documente, inteligent devotate și demn pătrunzătoare, de felul acestui neobișnuit itinerar. Și de această dată — s-ar putea spune — meșterul a fost răsplătit.

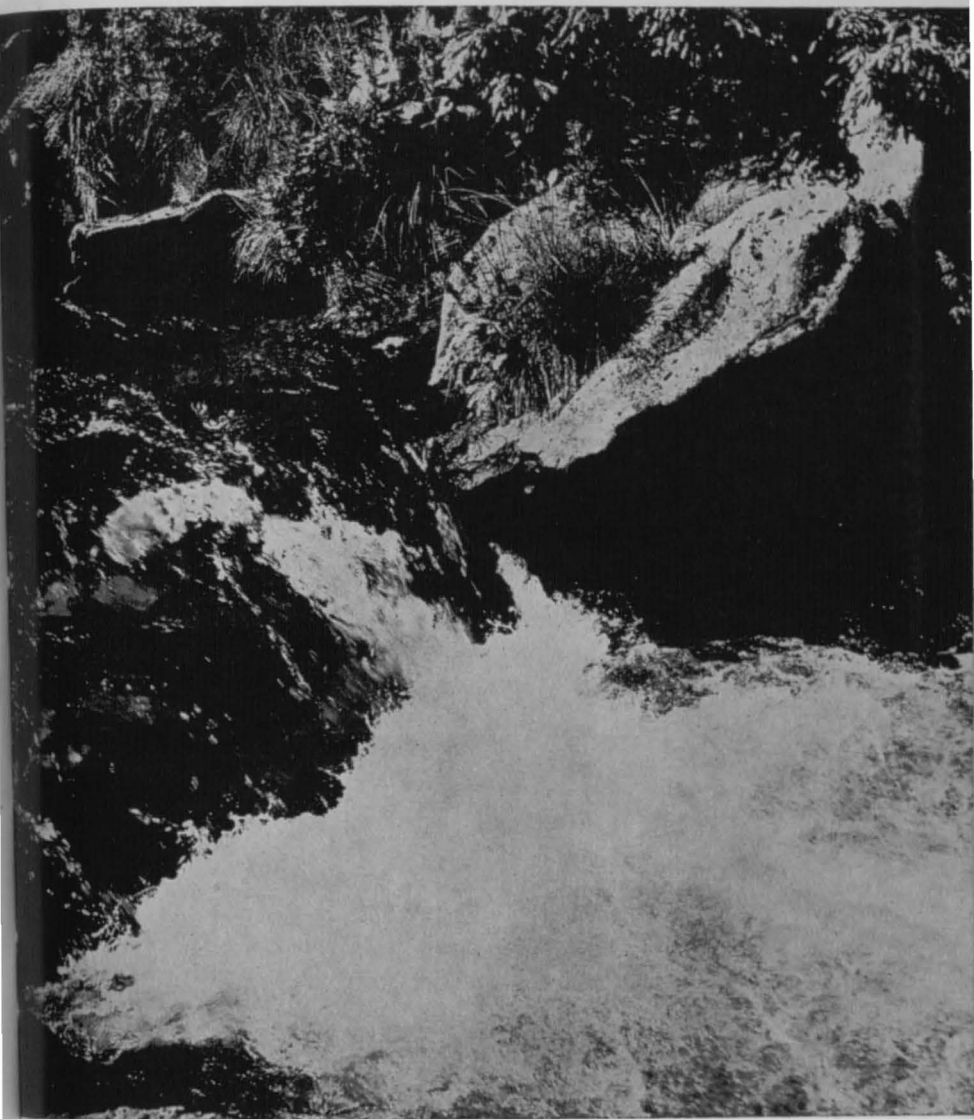

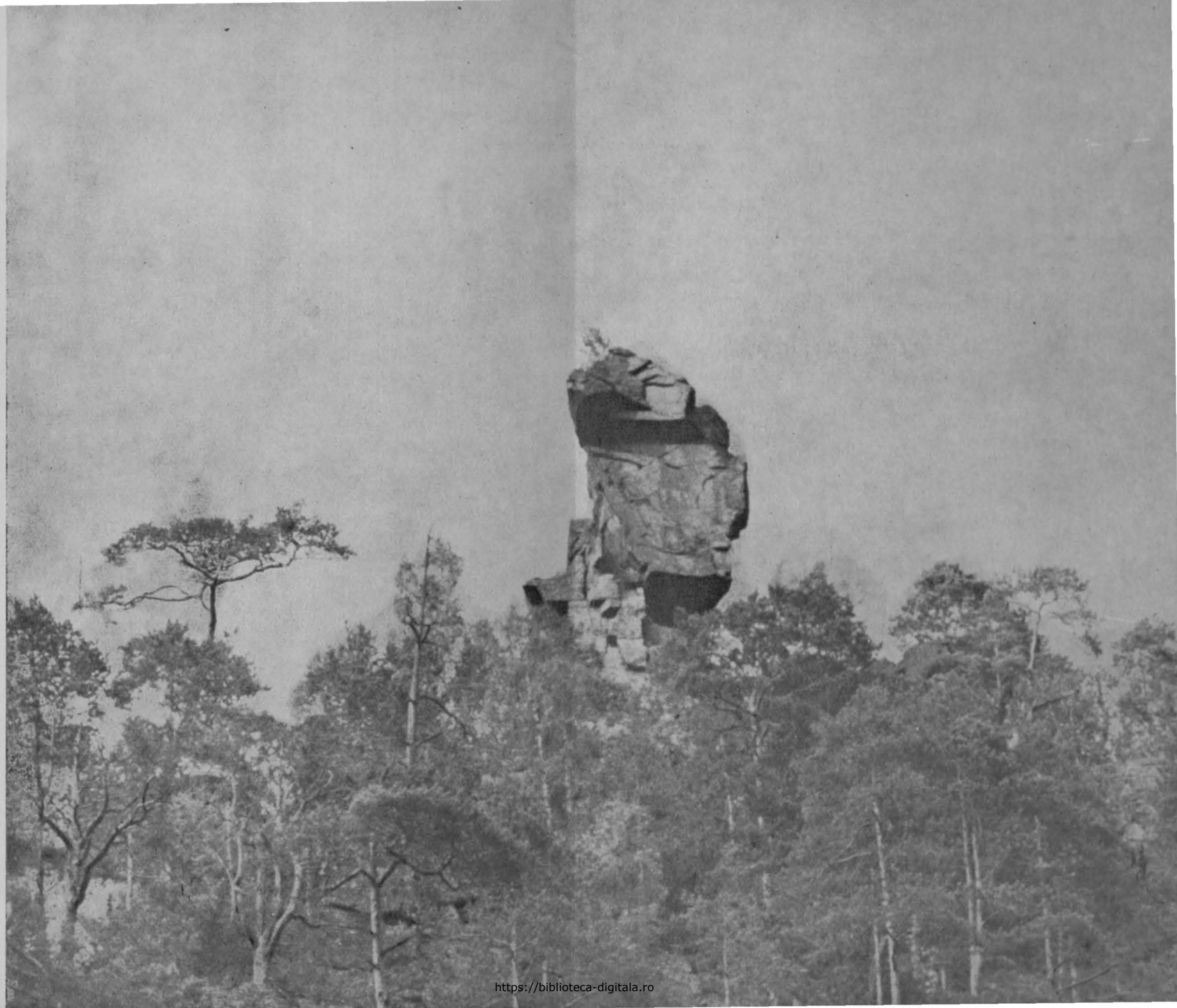
Valea Frumoasei, vedere de la
fereastra casei lui Sadoveanu

1. Lingă podul Bolovanului
3. Pe muntele Șurianu
4. «Ochi de urs»
5. Oașa mică, Bradul Strimbu
6. Spre vârful Șurianului
7. Prigoana
8. Buhulina
9. Un prag al păstrăvil
10. Spre Tăul Negru
11. Masa Urișului
12. În «Sălane»

ERNST BRYLL

CANA

De dimineață l-am dus pe bunicu la cimitir. Mătușă-mea, cum e datina, se smucea să sară în groapa mortului, scotea țipete sălbatece, iar după aceea, cind pe movila afinată au fost așezate toate coroanele și buchetele și a fost infiptă crucea albicioasă din lemn proaspăt cojit, a îndreptat tăblița ținută cam strimb și, luindu-mă de mină, m-a trimis acasă pe niște poteci lăturalnice să văd dacă e totul pregătit pentru întâmpinarea oaspeților.

Praznicul ținea de trei ceasuri. În timp ce tăiam cirnații în felii groase, imi aruncam cind și cind ochii pe fereastră la pinza mare a prapurelui care se involbura răfuindu-se cu parul gros de lemn. Parul cioplit odinioară de bunicu dintr-un trunchi de frasin, doborât la Biechowiec și dăruit împreună cu alții mai mici pentru steagurile bisericești, se freca acum de ulucile gardului și în clipele de tăcere — cind acolo, în odaie, își aduceau aminte de răposatul — auzeam deslușit scirțitul sec al lemnului care se freacă de alt lemn. După aceea a răpăit ploaia și pinza neagră, brodată, cu un cap de mort pe ea, s-a înfășurat ușurel în jurul bățului.

Bunicul e acum la județul cel din veac, imi șopti mătușa, iar eu am lăsat iute capul în jos, să-mi ascund zimbetul. Ținind bine minte firea aprigă a bătrînului, cu greu imi puteam inchipui solemnitatea divină a cîntării faptelor bune și rele.

— Plîngi, plîngi, lacrimile alină, imi spuse mătușa suspinînd, căci luase hîriitul meu din gît drept un hohot de plîns înăbușit. Ai grijă să tai feliile toate de aceeași

grosime și să nu te crestezi la deget . . . Nu știu dacă o să ajungă votca, se întrebă deodată mătușa. Dacă o fi și o fi, sări uite pe iapă și tragi o fugă pin'la Wodokaczki. La alde Zientki găsești oricind băutură .

Dar mai înainte de-a trage o fugă la alde Zientki, m-a pus să mă spăl pe miini și m-a împins în odaia cu pereții albi. În jurul mesei pe care de dimineață stătuse coșciugul, acum erau așezați toți prietenii și toate rudele noastre.

— Îți pare rău după bunicu? mă întreabă unchiul, apucindu-mă de bărbie.

— Imi pare, am mormăit eu.

— Apăi, de, ce să-i faci . . . ia de gustă oleacă de cîrnat și trage un git de rachiu . . .

Mătușa-mea se împotrivi cu infocare, dar pină la urmă am sorbit dintr-un păhărel, ca să uit — cum spunea unchiul meu — de necazuri și de viermele ăla cu care dăm ochii abia după ce ne pune în pămînt. Apoi verișoarele mele au ajutat la adusul farfuriilor cu cîrnați, iar eu, sprijinit de scaun, puteam asculta în liniște ce se vorbea despre patefon.

— Bătrînului grozav îi mai plăcea muzica, ne explica unchiul.

Oaspeții, adunați în jurul mesei, la început au fost împotriva patefonului, dar după ce au mincat din cîrnați au prins și ei să ridice în slăvi firea veselă a celui răposat.

— Cum îi mai plăcea să cînte . . .

— Fără indoială, și el se întristează, acolo sus în cer, cînd ne vede așa de posomorîți. Oricum praznicul în cinstea lui e dat. S-ar fi veselit și răposatul, dacă ar fi fost cu noi.

Cînd au pus patefonul, mai întii unchiul au început să țină isonul cîntecului de pe placă, iar după aceea, de parcă s-ar fi vorbit, se sprijiniră cu coatele de masă și izbucniră în plîns. Nevestele se lipiră de ei și în felul acesta, primul cîntec a fost mai mult plîns decît cîntat.

Cu al doilea, lucrurile au mers mai bine. Nici vorbă, tot îl mai pomeneau pe bunicu, dar vorbeau numai de faptele lui bune și întotdeauna pline de haz. Cum s-a strecurat în timpul ocupației și cum a adus de la oraș taman acest patefon. Cînd au pus pentru a patra oară placa aceea cu un cîntec vechi nemțesc despre Lili Marlen, mătușa m-a chemat în bucătărie.

— N-ajunge votca, imi zise, ștergîndu-și cu basmaua obrazul înroșit de lacrimi și foc. Ce rușinel și doar i-am spus — se oțări arătînd cu mina înspre odaia unde unchiul tot mai povestea despre bunicu — i-am spus eu că n-o să ajungă. Ce rușinel! De-ar trăi tata, ar mai muri o dată, de inimă rea.

— Las'că mă reped pină la Zientki, am îmbărbătat-o eu pe mătușa. Măcar niște samahoncă și tot am să aduc.

— Numai vezi de ia cana cu tine, mă rugă dînsa. Și vino iutel Uite, cu astea de aici, urmă ea numărînd sticlele rămase, mai fac eu față o vreme.

Cu iapa mea, pină la alde Zientki făceam cam vreo jumătate de ceas. Încă nu se întunecase de tot cînd dădeam de-o parte împreună cu bătrînul Zientki sacii care acopereau intrarea în bordei, unde erau zăcătorile cu rachiu de cartofi.

— Îți pare rău după bunicu? mă întreabă Zientki, turnînd cu băgare de seamă în cana mea lichidul acela gălbui și ușor turbure.

— Și dacă imi pare rău, ce-i?

Bătrînul mă privi, puse jos vadra și se miră:

— Ce te superi așa? N-are omul voie să te întreb?

— Are voie, cum să nu, am răspuns eu și deodată am izbucnit în plîns atît de tare de parcă abia atunci avea să-l pună pe bunicu în groapă. Zientki așteptă liniștit, iar cînd ochii mi se mai limpeziră, viri mina în buzunarul pantalonilor și-mi întinse un măr.

— Hai, du-te, du-te, mă indemnă el, toți te întreabă același lucru nu-i așa?

— Da. Acuși plec.

— Las'că te așteaptă ei. Acuma s-au pornit pe cîntat. Chipurile pentru că așa-i plăcea mortului. Muierile poate că au și început să moțăie.

— Cîntă, feciorii ăia de curvă, am incuviințat.

— Feciorii . . . murmură bătrînul căzînd pe gînduri. D'apoi ce altceva să facă ! Să plîngă la masă ? Nu-ți alunecă mîncarea pe gît, zi și tu.

— Nu-ți alunecă, am recunoscut. Dar oricum, tot sînt niște feciori de . . .

— Hai să-i tragi și o dușcă la mărul ăsta. Acu, după înmormîntare, ești și tu băiat mare. A, să-ți dau niște rachiu de secară. Pe ăsta numai pentru mine îl păstrez.

După al doilea păhărel de rachiu, m-a cuprins brusc minia și am început să răcnesc că nu le duc nimic de băut. Mi-e lehamite.

— Leit răposatul, chicoti Zientki. S-ar putea să nu merite băutura. Dar vezi că sînt oaspeții lui bunicu-tău. Te ia cu scîrbă cînd îi auzi cum cîntă. Cică-i praznic de înmormîntare și cînd colo. Nu prea-i . . .

— Nu prea-i . . .

— Am stat și eu de m-am socotit. Cum să le las alor mei cu limbă de moarte ce să facă după ce-oi muri eu. Să bocească n-aș zice că are rost. Praznicul . . . iar nu mi-ar prea veni la socoteală. Și atunci ce . . . dar tu ce-ai vrea : cu praznic sau fără ?

— Fără.

— Așa mi-am zis și eu. Dar atunci ai mei ce-or să facă ? Au să se întoarcă de la cîmîtir și după aia ? Să te culci e prea devreme. Să-i dai înainte cu plînsul, te doare capul. Iar eu am să fiu sub pămînt. Mătuși-ta a plîns ?

— Mult.

— Păi vezi. Iar acu nu se gîndește decît dacă-i ajunge băutura.

M-am ridicat iute de jos și m-am întins să iau cana. Bătrînul m-a luat de mînă, și așa am ieșit la aer curat. Cînd am scos capul afară de sub streșina bordeiului, am băgat de seamă că pe cer se aprinseseră stelele.

— Vezi, acolo e găinușa, îmi arată Zientki cu brațul. Colindă așa toată noaptea, de jur împrejur. Ai să mai nimerești acasă ?

— Nimerește calul, i-am răspuns.

Bătrînul mă săltă pe iapă și-mi întinse cana, acum grea de tot.

— Să n-o verși.

— Nu.

— Cît privește . . . știi tu ce, și mă bătu pe umăr, cît privește . . . Acuma m-am hotărît, gata : e bun obiceiul cu praznicul.

— Poate, am răspuns, și nu mă gîndeam decît să nu vîrs nici o picătură din cana plină ochi.

Iapa mergea legănîndu-se și cînd m-am hotărît să sprijin cana de greabănul ei, ca să pot ține vasul cu amîndouă mîinile, necheză numai și o porni la trap ușor. Băutura plescăia în vas, dar pipăindu-i cu mîna marginile reci nu mi-am umezit degetele. Doar ca să fiu mai sigur mi-am scos căciula și am acoperit cu ea gura cîinii. Într-o clipă duhoarea de rachiu pieri de parcă ar fi luat-o cineva cu mîna. Iar după aceea am simțit și mireasma teilor de pe marginea drumului. Și așa, aplecat peste rachiul care plescăia în cană, ținînd cu evlavie, între amîndouă mîinile vasul rece de tablă, am hotărît să mai spun încă o dată în gînd rugăciunea morților pentru sufletul bunicului meu, pe care îl iubisem atît.

În românește de OLGA ZAICIK

ULMUL PRĂBUȘIT

Deodată, în mijlocul mulțimii de oameni elegant îmbrăcați, l-am zărit pe tata; dar tatăl meu nu era îmbrăcat elegant. Avea în picioare cizme mari, prea mari, cu carimbii prea înalți. Își cumpăra cizme prea mari și lui și copiilor, dintr-un obicei moștenit de-a lungul multor generații.

Tata își curățase cizmele lui mari, când pornise spre mine. Le-a uns cu cremă pentru că așa l-a îndemnat mama. l-a spus: « Dacă te duci la tirg, la băiat, curăță-ți cizmele. » Așadar, s-a așezat pe laviță, a virit mina într-un carimb și mai întâi a riciit noroiul de pe cizmă, iar după aceea a dat cu peria. La fel a făcut și cu a doua cizmă. La urmă a primenit și paiele, vrind să innoiască cizmele pe dinăuntru și să guste din plăcerea de a călca pe niște paie proaspete, afinate, în cizmele mai strimte acum datorită paielor.

Pe peron l-am recunoscut de departe după pantalonii lui largi, de postav, care-i lunecau peste carimbul cizmelor, după haina neîncheiată, cu veșnicul nasture lipsă, după cămașa fără cravată, cu colțurile gulerului răsucit, și după căciula veche din blană de oaie. Arăta grozav cu obrazul ars de soare, zbircit, și cu mustățile acelea. După obraz, după picioarele scurte și cam strimbe, după brațele groase care nu se supuseseră nici apei nici săpunului, după felul cum stătea înfipt în peronul imens, mi-am dat seama că nu putea fi clintit din ale lui.

Am străbătut străzile orașului ținându-l de braț. Știam că umblatul ăsta la braț i se părea caraghios, dar nu ridea. Își umflă obrații și își stăpini risul. Dar nu se mai putu abține și zimbi când îmi spuse că venise încoace pentru că înainte de-a închide ochii vroia să vadă cum o duc. Spunea că le rinduse pe toate și că numai vizita la mine mai lipsea; a venit așadar pentru că are optzeci de ani și nu se știe când are să-l surprindă moartea. Spunind acestea, chiar că nu se mai putu stăpini și zimbi.

După ce o să mă viziteze, totul va fi așa cum se cuvine. N-are să-i mai rămână nimic de rezolvat. Era lesne de închipuit că dacă, plecând de la mine n-are să moară în scurtă vreme, faptul o să i se pară fără noimă, ba chiar anume menit să-i facă în ciudă, și se va simți dezamăgit. Viața ar fi putut să-l sperie după ce rinduse totul; dimpotrivă, moartea nu l-ar fi speriat. Din cele ce-mi spunea puteam deduce că ar fi nedemn să viețuiești înainte, atunci când ceea ce săvârșești cu precizie nu poate fi săvârșit cu și mai multă precizie. De pildă, tăiatul ramurilor de salcie primăvara. Te urci în salcie și lovești cu securea ramura pe dedesubt; o lovești de câteva ori și craca începe să se aplece și să se indoaie; atunci mai trebuie să lovești de câteva ori de sus până ce craca se desprinde de trunchi și cade în țărână. E un lucru greu, e un lucru tare greu să retezi creanga în clipa în care alunecă spre pământ, s-o despiți mai înainte de a fi atins țărina cu virful; dar poți învăța s-o faci cu precizie, și el se deprinsese s-o execute cu precizie, și mai precis decît atît nu se putea. Dacă loviturile de secure pe dedesubt n-ar fi fost destul de precise; sau dacă lovitul cu securea de sus ar fi avut vreun cusur; sau dacă uneori securea n-ar fi lovit în locul unde trebuie — atunci poate că ar mai fi vrut să aștepte; dar la

tăiatul crengilor de salcie nu se mai putea aduce nici o îmbunătățire . . . Deci nu mai are de ce să aștepte. Nu ai de ce să aștepți, dacă vrei să eviți ridicolul.

Același lucru se întâmplă și cu băutul cuielei într-un lemn tare sau cu vitele bolnave cind le iei singe, același lucru cu semănatul și cu aratul, și cu toate celelalte.

Nu se mai aștepta nici la vreo spaimă, căci cunoscuse toate spaimile care ar fi putut să-l înfricoșeze. Toate spaimile astea rămăseseră undeva în urmă. Purtașe pe brațe un prunc grav bolnav, văzuse cum se prăbușește bătrînul ulm, căci el însuși îl retezase cu fereastră și-l doborîse. Ulmul căzuse peste heleșteu și atinse cu virful malul celălalt; pășind peste trunchiul ulmului puteai trece heleșteul. Auzise mugetul vacilor în timpul focului. Văzuse un ou de găină găurit în mod caraghios de o fărîmă de șrapnel nu mai mare ca un bob de secară. De fapt oul era neatîns; avea numai acele două găurele făcute în coajă . . . Atît de puțin lipsea ca oul să fi fost neatîns; dar era găurit și putea fi băut. Îți puteai apropia buzele de coajă și sorbi oul. Chiar și după aceea arăta ca un ou adevărat; abia după ce l-ai fi azvîrlit pe pămînt și l-ai fi sfărîmat cu gheata, s-ar fi isprăvit totul. Dar se cuvenea să-ți spui că pregătirea oului pentru a fi băut costase prea mult. Tata văzuse și patul lovit de glonte; atunci cînd patul fusese lovit, nu dormea nimeni în el, căci era în livadă; dar s-ar fi putut ca patul să fie în odaie și să doarmă cineva în el. Tocmai asta era cel mai rău, și cel mai caraghios, și cel mai stupid, că patul acela s-ar fi putut afla în odaie și în el ar fi putut dormi cineva pe care l-ar fi lovit glonte. Cineva ar fi putut să doarmă și să sforăie. Asta era cel mai rău, cînd te gîndești că cel care dusesese patul în livadă l-ar fi putut lăsa în odaie, și acolo, în odaie, cineva s-ar fi putut culca în pat și l-ar fi putut fura somnul; iar acolo de unde venise glonte, cuiva ar fi putut să-i tremure degetul și ar fi putut apăsa pe trăgaci cu un milimetru, sau cu mai puțin de un milimetru mai într-o parte, și glonte n-ar fi nimerit în livadă, unde era patul și ar fi putut să nu fie, ci ar fi țîșnit pe fereastră în odaie și s-ar fi infipt în locul unde nu era patul, dar ar fi putut să fie, și cineva ar fi putut să doarmă în el. De la patul acela și de la glonte acela, trăgîndu-te îndărăt, tot mai îndărăt, puteai da peste ceva cumplit.

Așadar nimic nu-l mai poate înspăimînta pe tatăl meu, nu-l mai pot încolți nici un fel de spaimă, căci le-a încercat pe toate și nimic nu-l mai înspăimîntă. Atunci, ce să mai aștepte . . . Mai ținea să se achite de vizita asta la mine, și iată că se achită de ea acum. Șade în camera mea și se uită pe fereastră la oraș. Orașul e mare; strada pe care o privește e foarte animată, dar în animația asta el nu descoperă nici un fel de înțelepciune, pentru că graba i se pare cu desăvîrșire neînțeleaptă. Bătrînul meu tată socotește că înțelept e numai să pășești pe lanul roditor zvîrlind sămînța; el nu dorește să priceapă așa-numita interdependență a fenomenelor, pentru că ar putea știrbi din înțelepciunea umblatului agale pe ogor, cînd arunci sămînța. Toate trebuie să fie simple și după vizita la mine trebuie să urmeze moartea, pentru că a avut loc pînă acum și tăiatul sălciilor și purtatul pe brațe al copilului bolnav, și oul găurit de șrapnel, și ulmul prăbușit, și patul lovit de glonte, și aratul și semănatul, adică totul . . . Mai rămăsese numai vizita la mine; dar iacătă, mi-o face acum. Privește odăile din apartamentul meu, caloriferele, dulapul cel nou, baia. Se duce de la un perete la altul, încearcă scaunele, se bucură că nu trebuie să stea la mine multă vreme. Își strînge lucrurile și pleacă. Atunci cînd ne luăm rămas bun, îmi spune că trebuie să mă privească cu luare-aminte pentru că nu are să mă mai vadă, pentru că are să moară, pentru că așa trebuie să fie; cînd grăiește astfel nu se mai poate stăpîni și izbucnește în ris; zimbește încă multă vreme după aceea. Îmi îngăduie să-i sărut dreapta și să-l sărut pe obraz; trenul se pune în mișcare. Nu-mi face semn cu mîna de la fereastră pentru că nu-i place. Știu că gestul acesta

i se pare protestesc și nesincer. Când îi văzuse pe ceilalți făcînd semn cu mina se strîmbase disprețuitor.

Se întorsese la țară și se îmbolnăvise de gripă, — pe atunci bintuia gripa, — avea febră mare și aiura; se făcea că apără acareturile de foc și de hoți. Avusese febră mare, dar moartea nu venise. Zicea că e păcat că n-a venit moartea să-l ia, pentru că el le rînduise pe toate, ba a fost să-l vadă și pe fecioru-său la oraș. Din spusele lui, după ce se întremase, reieșea că moartea, cit zăcuse bolnav de gripă, i-ar fi încheiat viața ca pe un tot simplu și rotund; îi plăcea un astfel de tot închis și nu-l bucura acel firav rest de viață care-i rămăsese după ce biruise gripa. Pentru că ar fi vrut să-și umple viața cu muncă de la un capăt la altul. Ca să se mai aline uneori, se prefăcea că trage să moară. Se întindea pe pat țeapăn, începea să geamă și să gîfîie, și totul era aidoma cu o moarte adevărată. Când vedea spaima mamei și a fratelui meu, izbucnea în ris și ridea de se scutura patul; ridea, iar în intervalele dintre hohotele de ris spunea: « V-am tras o păcăleală ! » Mama și fratele meu erau de părere că s-a scrîntit, dar el nu se scrîntise, se prefăcea că moare numai ca să se mai alinte. Dacă n-ar fi vrut, nu s-ar fi prefăcut, dar el vroia să se prefacă, pentru ca nimeni să nu îndrăznească a numi viață acel ceva care continua după ce zăcuse el de gripă.

În românește de OLGA ZAICK

ECATERINA CLEYNEN

Expoziția André Gide

Expoziția consacrată lui André Gide de către Bibliothèque Nationale este cu siguranță ultima mare manifestare organizată cu ocazia centenarului nașterii scriitorului francez. Expoziția oferă documente numeroase și, în majoritate, foarte interesante. Picturi, gravuri și fotografii, cărți, multe cărți — opera gidiană este foarte întinsă — manuscrisele lucrărilor celor mai însemnate și scrisori de familie, citeva din corespondențele celebre pe care le-a avut cu egalii lui, Valéry, Claudel, Francis Jammes sau Martin du Gard — toate acestea permit celor ce vizitează expoziția să-l situeze mai bine pe autorul cărții *Les Nourritures Terrestres*.

Evocarea familiei, burgheză și cultă dar sever protestantă, a mamei, care după moartea prematură a soțului a preluat cu autoritate tutela educației băiatului, restituie primii ani ai unei copilării « singuratic și posace » pe care o va evoca 50 de ani mai târziu în *Si le groin ne meurt*. Foarte curînd, André Gide începe să scrie și în 1890 îi dedică verișoarei Madeleine, de care se crede îndrăgostit, *Les Cahiers d'André Walter*. În decembrie, grație lui Pierre Louys, Gide și Paul Valéry se întîlnesc la Montpellier și se împrietenesc. În timpul unei plimbări, cei doi tineri se duc în Grădina botanică a orașului și se reculeg în fața pletrei de mormînt atribuite, poate fictiv, fiicei poetului Young, Eliza, și purtînd inscripția « *Placandis Narcissae manibus* »¹ Valéry compusese la sfîrșitul lui septembrie sonetul *Narcisse parle*; il trimite lui Gide, care, obsedat și el de mitul lui Narcis, nu va întîrzia să-i consacre paginile binecunoscute de proză. « *Elaborez încet-încet Le Traité du Narcisse* despre care ți-am vorbit odată și pe care fără Dumneata poate nu l-aș fi scris — sau cel puțin nu l-aș fi văzut astfel. » (Scrisoare a lui André Gide către Paul Valéry, 23 iunie 1891, colecția familiei Paul Valéry). Gide nu va uita această datorie și va dedica tratatul tînărului poet.

Prietenia celor doi și a lui Pierre Louys se exprimă sugestiv în divertismentul literar care constă în a compune fiecare la rînd cîte un alexandrin. Expoziția prezintă trei poeme scrise în acest fel.

În 1893, tînărul Gide pleacă într-o călătorie în Africa de Nord, împreună cu pictorul Paul-Albert Laurens și, amețit de libertate, descoperă natura și gustă din toate plăcerile. Mare trebuie să fi fost uimirea doamnei Gide cînd a aflat că fiul ei vrea să-l aducă în Franța pe Athman, un arab de 14 ani, și cînd a primit urări de Anul Nou de la acesta. Algeria îi permite lui Gide să-l întîlnească pe elegantul Oscar Wilde: « *Oscar Wilde ! E îmbătrînit și urît, dar ce extraordinar povestitor, Baudelaire trebuie să fi fost așa, dar poate mai puțin ascuțit și mai fermecător.* » (Scrisoarea lui André Gide către Doamna Paul Gide — mama lui — Florența, luni 28 mai 1894, colecție particulară). Portretul pe care Oscar Wilde scrie dedicația « *dragului meu prieten Gide* » dovedește reala stimă pe care cei doi și-o purtau.

Gide se căsătorește cu Madeleine Rondeaux la Etretat și se grăbește să se întoarcă în Africa de nord. Putem vedea manuscrisul *L'Immoraliste* în care cîntă zilele fericite petrecute în Algeria, la Biskra.

¹ « *Linigînd spiritele Narcisei* »

Curînd după terminarea romanului *La Porte étroite*, fondează « La Nouvelle Revue Française » care va grupa un cenuclu de scriitori și prieteni. « N.R.F. » îi va da prilejul să prezinte operele multor scriitori francezi și străini și să facă. . . o greșeală răsunătoare, din acelea care se fac o dată în viață : refuză manuscrisul lui Proust, *Du côté de chez Swann*. Dar după apariția volumului, citește în « N.R.F. » din 1 ianuarie 1914 cronică lui Henri Ghéon și se căiește cu amărăciune. Într-o scrisoare foarte frumoasă, Marcel Proust încearcă, cu multă delicatețe, să aline remușcările lui Gide : « Nu mă cunoașteți destul de bine pentru a fi sigur că bucuria de a primi scrisoarea D-voastră o depășește cu mult pe cea pe care aș fi avut-o dacă aș fi fost publicat la N.R.F. » (Scrisoare a lui Marcel Proust către André Gide, ianuarie 1914, Biblioteca literară Jacques Doucet).

În plină maturitate, Gide își continuă neobosită activitate literară, care îl pune în legătură cu mai toți scriitorii francezi și cu mulți creatori de peste hotare. Lectura romanului *Les Caves du Vatican* îl înspăimîntă pe « bunul » Claudel care îi trimite autorului această înduioșătoare scrisoare : « În numele cerului, Gide, cum ai putut să scrii pasajul pe care-l găsec la pagina 478 în ultimul număr al N.R.F. ? Nu știi că după *Saül* și *L'Immoraliste* nu mai ai voie să comiți nici o imprudență ? Trebuie oare să cred ceea ce n-am vrut niciodată, aume că ești dumneata însuși un participant al acestor moravuri oribile ? » (Scrisoare a lui Paul Claudel către André Gide, Hamburg, 2 februarie — în loc de martie — 1914, Biblioteca literară Jacques Doucet). Aceste rînduri îl găsec la Florența pe Gide, care îi răspunde indignat poetului-ambasador : « Cu ce drept această somație ? În numele cărui lucru această întrebare ? Prin ce lașitate aș ascunde această problemă în cărțile mele ? » (Scrisoare a lui André Gide către Paul Claudel, Florența, 7 martie 1914, Biblioteca literară Jacques Doucet). Cum în același timp Gide scrie *Corydon* pentru a justifica ceea ce Claudel numise « moravuri oribile », totul devine limpede. Urmează *La Symphonie pastorale* și *Les Faux-Monnayeurs*, numeroase călătorii în Europa și în Africa, dintre care cea mai lungă, de aproape un an, îl conduce în Congo. Îl vedem pe Gide într-o fotografie, în costum de explorator neînfricat, traversînd o punte de liane.

Apropierea de Partidul Comunist îi prilejuiește alte noi călătorii. O tăietură din *L'Humanité*, 2 februarie 1934, evocă deplasarea lui Gide la Berlin în compania lui André Malraux la 4 ianuarie 1934, pentru a cere punerea în libertate a lui Dimitrov. În 1936, îl vedem în Uniunea Sovietică : putem să-l urmărim parcursul călătoriei în fotografii și articole de ziar cu ocazia funeraliilor lui Gorki, pe care nu mai reușise să-l vadă viu, pronunță un discurs în Piața Roșie. Apoi Gide pare să se retragă din agitația vieții publice. Soția lui, Madeleine, moare în 1938 și puțin după aceea el o recunoaște pe fetița pe care o are de la Elisabeth Van Rysselberghe : Doamna Catherine Gide are azi 47 ani. Este singur. Continuă să scrie mult. Titlul de doctor honoris causa al Universității din Oxford și Premiul Nobel de literatură îl consacră în străinătate. Pare a fi găsit calmul și echilibrul care au lipsit întregii sale vieți. După ce a gustat din toate bucuriile pămîntului, așteaptă cu seninătate sfîrșitul, omul care, în toate operele sale, nu a făcut altceva decît să se povestească pe sine, s-a lăsat dus de valurile pasiunilor sale sentimentale, estetice și spirituale, nerefuzîndu-și niciodată nimic. Îmbătrînit, obosit, lasă totuși să transpară în spatele patrarhului literelor Imaginea veșnic tînărului Tezeu, eternul nomad. Și masca lui mortuară nu mai este poate o mască, ci, în sfîrșit, adevărata lui față. . .

NICHITA STĂNESCU

11 ELEGII ÎN VERSIUNE
FRANCEZĂ ȘI ENGLEZĂ

VIRGIL TĂNASE

NIVELUL JUXTEI

Traducerea poeziilor noștri de valoare în limbi străine, tălmăciri realizate în țară este — în principiu — un act demn de salutat. Dar, în cazul traducerii lui Nichita Stănescu în franțuzește (Nichita Stănescu 11 élégies — Édition bilingue — traduit du roumain par Andrée Fleury — Avant propos de Pierre de Boisdeffre) acest principiu, pare a fi amendabil. Impresia pe care am resimțit-o după lectura acestei traduceri este că în primul rînd este vorba de o frecventă neatenție — sau poate, deși cum să se-ncumete cineva și cine să-i îngăduie a porni la o traducere de poezie dintr-o limbă pe care n-o posedă aproape desăvîrșit? nu sînt altceva decît simple eclipse de înțelegere a limbii, frecvente încălcări ale sensului poetic: *Fluviu de păsări înfipte / cu pliscurile una-ntr-alta* devine *Un fleuve d'oiseaux le bec de l'un / fichée dans celui de l'autre* (pp. 22—23) — aici credem că e vorba de Ignoranța morfemelor de gen — oricum imaginea fluviului, a curgerii, devine dintr-odată cel puțin stranie din moment ce elementele constitutive nu se mai înșiruie ci stau față-n față; veți spune, poate, că este vorba, pînă la urmă, de un amănunt, ceea ce însă va fi mai greu de afirmat atunci cînd printr-un același mecanism al falsificării amănuntului se ajunge la desăvîrșita răsturnare a imaginii: *Retina omului-fantă e lipită / de retina lucrurilor. Se văd împreună, deodată, / unul pe celălalt / unii pe ceilalți, / alții pe ceilalți, / ceilalți pe ceilalți. / Cine vede pe cine?* În orice caz e limpede că nu poate fi vorba de retine, ceea ce ar fi impus ca versul să ia forma: « una pe cealaltă » etc.; de asemenea nu poate fi vorba nici de lucruri, întrucît neutrul plural ar trebui să ia desinențe feminine: « unii pe celelalte » sau « unele pe celelalte » etc.; să conchidem, așadar, că, întrucît este evident că măcar într-un prim moment la celălalt capăt al peliculei de privire se află lucrul, folosirea substituiților animatului notează o trecere a lucrurilor către această categorie, fapt săvîrșit prin însuși actul privirii. Ceea ce scapă traducătoarei care se oprește la soluția cea mai facilă, și după cum am arătat falsă, a retinelor care văd retine (sau, deoa-rece sincretismul nu permite distincție, poate a lucrurilor care se văd

ceea ce este la fel de departe de intenția poetului, ca să nu mai spunem că aceasta duce la construcția unui vers total nereperabil în limba franceză: *d'autres d'autres*, pentru o secvență cit se poate de frecventă în limba noastră: *ceilalți pe ceilalți*): *La rétime de l'homme-fente est collée / à la rétime des choses. Elles se voient ensemble, tout à coup, / l'une l'autre, / les unes les autres, / les autres d'autres, / d'autres d'autres.* (pp. 64—65). Apoi, omul fantă face înconjurul lumii și există numai cât să ia cunoștință de existență, ceea ce înseamnă cătuși de puțin că omul-fantă nu există decât spre a lua cunoștință de existență, cum se traduce: *L'homme-fente fait le tour du monde / et n'existe que pour prendre conscience / de l'existence* (pp. 62—63) — aici corect s-ar fi cerut utilizarea expresiei « pour autant que » + conjunctivul.

Acestea în mare, ca să trecem peste nenumăratele abateri de la sens petrecute la nivelul cuvintului: în două rânduri termenul *deodată* este folosit de Nichita Stănescu cu sensul de « în același timp »: odată în exemplul de mai sus și a doua oară la p. 76, iar traducătoarea, ignorând probabil acest sens, traduce, după cum s-a văzut, mai întâi prin: *tout à coup* iar a doua oară prin *soudain* (p. 77); apoi în: *și / propriul meu trup mă urăște / ca să poată exista mai departe / mă urăște . . . « mai departe »* are evident sens temporal și nu poate în nici într-un caz fi tradus prin *plus loin* (pp. 30—31); tot astfel, numai printr-o foarte aproximativă cunoaștere a sensurilor contextuale ale cuvintelor noastre, *încît îi sare printre brațe mișcarea*, poate căpăta drept traducere versul *qu'entre ses bras faillit le mouvement*. (pp. 80—81);

Să mai adăugăm pe lingă toate aceste fapte că autoarea traducerii nu șovăie să modifice timpurile verbale (ale propozițiilor principale, deci nu poate exista scuza concordanțelor) ca de pildă la p. 53 cînd o poezie desfășurîndu-se în întregime la prezent este deferită în traducere formelor perfectului simplu și ale imperfectului, tot astfel cum, pe plan poetic, ea nu ezită să transforme metaforele în comparații: *Oceanul va crește . . . / pînă cînd fiecare moleculă a lui / cite un ochi de cerb va fi . . . / = l'océan s'enflera . . . / jusqu'à ce que chacune de ses molécules / soit comme un oeil de cerf . . .* (p. 46—47)

Ceea ce depășește însă puterea noastră de înțelegere — este faptul că traducătoarea se dovedește a ignora într-o aceeași măsură limba în care traduce — ceea ce ne va duce, firește, anticipăm, la concluzia existenței unui nivel al poeziei înlăuntrul căruia se cere să pătrundem înainte de a porni fie și cel mai mic gest al faptei traducerii.

Oare e atât de greu de simțit că omisiunea subiectului în limba franceză ascultă de reguli foarte rigide și foarte precise care ne îngăduie practicarea ei de o scară atât de largă cum o face André Fleury? Și nu ne referim la un exemplu ca următorul unde schimbarea sensului este automată intrucît: *Point ne souffre ce qui ne se voit pas* (p. 75), nu înseamnă pentru nimeni și nici o clipă, așa cum ar fi vrut-o Nichita Stănescu, *Nu sufăr ceea ce nu se vede* (p. 74) ci pur și simplu: « Ceea ce nu se vede nu suferă », morfemele verbale sincretizîndu-se aici și dînd naștere echivocului. Nu, de această dată este vorba de nuanțe stilistice: *mais lui, qui sait tout, / a les feuilles déchirées . . .* (p. 13) nu este firește o formă incorectă, nu e măcar echivocă, numai că încalcă fără nici o justificare obiceiurile limbii care ar fi cerut repetarea pronumelui după propoziția relativă care a întrerupt

contactul subiectului cu predicatul său — de altfel condiția ritmică a ultimului rînd ar fi cerut în orice caz evitarea unui atât de dificil început de vers : o silabă accentuată dintr-un singur fonem. La fel vite on amenait / et mettaît là un Dieu (p. 15); la fel la p. 47; etc. etc.

O la fel de gravă greșală de limbă este folosirea formelor persoanei a doua pentru exprimarea impersonalului : A te sprijini de propriul tău pămînt / cînd ești sămînță . . . / . . . / A fi sămînță și a te sprijini / de propriul tău pămînt, devine, într-un mod incredibil, printr-o eroare de o asemenea grosolănie, încît ne îngăduie să presupunem că ochelarii celor care au girat această traducere erau cu mult mai groși decît se poate presupune că-i au cei ce păstrează încă o fărîmă de vedere, T'appuyer sur ta propre terre / quand tu es semence . . . / . . . / Etre semence et t'appuyer / sur ta propre terre. (pp. 86—89).

Acestea fiind spuse, știut fiind, deci, nivelul de la care s-a pornit traducerea, să vedem în ce fel au fost căutate echivalențele versurilor românești în spațiul limbii franceze. Să pornim de la cîteva exemple : nu te tăia la mină sau la picior = ne te fais pas de coupure à la main ou au pied (pp. 14, 15), Ai grijă, luptătorule = Sois attentif, guerrier (pp. 16—17), devine goală = il devient vide (pp. 18, 19), Ca și cum s-ar sparge un marmînt = Comme si an violait un tombeau (pp. 24, 25) (adăugăm că folosirea lui « violer » produce un echivoc vulgar la paragraful 5 al acestei IV CRIZA DE TIMP din A TREIA ELEGIE), salvator = salvateur (pp. 32, 33), Stau în picioare cu capul descoperit = Je reste debout la tête découverte (pp. 36, 37), cer vinețiu = le ciel vialacé, (pp. 48, 49), Numai din somn / se poate trezi fiecare, — / din coaja vieții nici unul = Ce n'est que du sommeil / que chacun peut s'éveiller, / de la coque de la vie aucun (pp. 58, 59), Stau cu a lopotă în mină = Je reste là une pelle en main (pp. 40, 41), Suficient, deși lista poate continua la nesfîrșit menționînd și acele *Elégie première*, *Elégie deuxième*, *Elégie huitième*; după cum bine și-a putut da seama cititorul, lista de mai sus este o înșiruire de soluții pentru care limba franceză cunoaște expresii uzuale consacrate, foarte simple, foarte firești, foarte exacte și pe care ne permitem să le amintim : « (Il ne) faut pas se couper », « prends garde », « se fait vide », « on défonçait un tombeau », « salutaire », « je me tiens debout la tête nue (à découvert) », « bleui (meurtri) » — amîndouă acestea foarte potrivite și ca sens — « personne », « une pelle à la main ».

Aceeași stîngăcie în minuirea elementelor frazei — urmînd același procedeu după cîteva exemple vom sugera nu soluții, firește, deoarece nu ne îngăduim acum timpul suficient meditației care ne-ar conduce către, poate, neîndoielnic, adevărate izbînzii de limbă ci pur și simplu modelele firești — : Era de ajuns . . . / . . . / s-apară în asfalt o groapă / ca să se așeze în ea un zeu = Il suffisait . . . / . . . / (qu') apparaisse dans l'asphalte un fossé / pour qu'on installât dedans un dieu. (pp. 14—15); — în treacănt fie zis semnalăm celui interesat că Andrée Fleury dovedește pe 90 de pagini că nu are cunoștință de existența vreunui pronume adverbial y — var așeza un zeu = ils installeront là un dieu (pp. 16—17), N-am fost niciodată supărat pe mere / că sînt mere = Jamais je n'ai été fâché contre les pommes / du fait qu'elles sont pommes (pp. 34—35), Moare numai cel care se știe pe sine = Ne meurt que

celui qui se sait lui-même (pp. 76—77), *nerăbdând alte morți decît morțile / inventate de ea = ne supportant que n'arrivent d'autres morts / que les mort inventées par lui* (pp. 75, 74); în fine, să menționăm și un caz în care fraza, pentru a deveni limpede și franțuzească, ar fi trebuit, de această dată, lungită, adoptîndu-se, iarăși, o expresie curentă: *numai albastrul călătorește = seul le bleu voyage* (pp. 18, 19). Și iată acum o listă încercînd să dovedească cît de false și de străine limbii sînt turnurile de mai sus: « pour qu'on y mette (pose) un dieu », « ils y installeront un dieu », « jamais je n'en ai voulu aux pommes à être des pommes », « il n'y a que celui à se connaître qui meurt », « à ne souffrir que les morts qu'il aura inventés », și, în fine, « il n'y a que le bleu qui voyage ».

Menționez pentru a justifica, dacă mai este nevoie de așa ceva, vehemența acestui articol: că nu m-am referit aici nici la actul de sărăcire a termenilor preferați din paradigme (de tipul orînduire = ordonnance pp. 20, 21, sau înfățișare = aspect pp. 26, 27) și nici la soluțiile îndoielnice din punctul de vedere mai înalt al semnificației poeziei lui Nichita Stănescu (de tipul: Spune Nu = Zi dit le Non, pp. 12, 13, unde se poate discuta asupra diferențelor care există între indefinit și restricția care apare prin articulare).

N-am făcut această trecere în revistă decît pentru a putea acum să definim nivelul la care înțelege să se situeze traducătoarea Andrée Fleury atunci cînd se apropie de poezia lui Nichita Stănescu, nivel pe care să ne fie îngăduit a-l denumi al juxtei. Care sînt notele definitorii ale acestui sistem scolastic? Ei bine, el este un instrument propedeutic al unei limbi din care se traduce — ca urmare cuvintele textului de tradus sînt însemnate doar în limba în care se traduce respectîndu-se ordinea lor în limba originalului pentru a-i fi dezvăluită, astfel, elevului structura gramaticală a limbii pe care vrea să și-o înșusească; ori numai astfel se justifică stîngăciile din versiunea franceză a poeziilor lui Nichita Stănescu; apoi, în mod deliberat, cuvintelor din textul din care se traduce le este păstrat numai sensul lor conotativ întrucît ceea ce se urmărește este prezentarea unor contexte în care aceste cuvinte se pot actualiza și nicidecum sensul operei. Credem, în virtutea celor arătate de-a lungul acestui articol, că putem caracteriza traducerea în cauză drept o juxtă în ajutorul celor care vor să învețe în mod plăcut și elevat limba română.

Ceea ce nu s-a putut săvîrși decît printr-o mare confuzie întrucît locul poeziei nu este cuvîntul ci limba — sensul poetic, mai precis spus substanța din care ia naștere poezia nu se află în cuvinte ci vine doar să locuiască acolo atunci cînd acestea știu a se deschide cu artă într-atît încît în fiecare dintre ele să se cuprindă toate apele limbii; în fiecare vorbă se string sugerate, chemate, oprite toate celelalte ale unei limbi iar poezia nu merge decît dintr-o asemenea uriașă sumă într-alta; astfel încît atunci cînd se traduce, dacă vrem să păstrăm poezia, literatura — întrucît nu cred că în proză sau teatru lucrurile sînt esențialmente diferite — privirea noastră se cade a se îndrepta nu către cuvînt ci către apele limbii după cum curg în fiecare dintre cuvinte sugerînd, chemînd, oprind. Astfel încît nu poate exista nobila traducere în afara, după cum cred că ar spune însuși poetul Nichita Stănescu, minunatel minului a limbii.

ACURATEȚE ȘI FLUENȚĂ

Sunt semne că dezolanta penurie de traduceri din literatura română mare — veche și nouă — în limbile de circulație generală (engleza deținând aici o poziție de elită) e pe cale de a fi depășită: după o lungă așteptare, punctată de rare apariții cu titluri fie nesemnificative (Dorel Dorian: *Should Anyone Ask You*, 1960) fie semnificative, dar beneficiind de retroversiuni contestabile (*nomina odiosa*), — recenta tipărire a celor « 11 Elegii » în engleză reprezintă fără îndoială un eveniment. În primul rând datorită persoanei poetului Nichita Stănescu, semincer ales al darului *rostirii românești*, înobilată prin vocea lui cu frumuseși ce trec dincolo de frământarea intimă a dramei cuvântului, grăitoare dincolo de universul ei închis, ca semn al spiritului și tradiției unei țări cu vocația universalității; drept crainic al acestui har, Pierre de Boisdeffre îl saluta într-o concisă definiție: « ce poète, venu de Dacie, qui s'intitule *Hyperboreén est des nôtres* ».

Că termenul *ad quem* al oricărei traduceri, — recristalizarea naturală și artistică a originalului în noul său vestmînt lingvistic — nu e de conceput fără temelnica stăpînire a limbii în care e finalizat efortul echilibrării semantice, este un adevăr știut. Tocmai de aceea, traduceriile în limbi diferite de cea maternă ridică îndeobște cele mai delicate probleme, rigoarea și vastitatea informației de ordin lexical-idiomatic neputînd asigura, ele singure, reușita întreprinderii, în absența unui adecvat simț de finețe pentru doza specifică de imponderabil, în principiu apanaj al familiarizaților. Echivalarea brută, cu ajutorul dicționarilor și lexicoanelor, poate, prin convenită disciplină, sta la îndemîna orîșicui. Ceea ce garantează justetea tonalității generale și fluența unei traduceri e însă asimilarea limbii de către tălmăcitor pe cale mai puțin livrescă și mai mult naturală. În această privință, traducerea lui Roy MacGregor-Hastie din Nichita Stănescu e un model de cursivitate și eleganță, limba ei, oriunde am deschide cartea, răsunînd egală cu sine însăși, turnată dintr-o bucată în sintagmele firești engleze. Consecința capitală, din acest punct de vedere, e că fluxul celor 11 elegii nu degajă nicăieri impresia de tradus, — prin naturalețe sugerînd dimpotrivă trăsăturile unui text original.

Dar excelenta șinută idiomatică engleză a *Elegiilor* lui Nichita Stănescu ascunde ochiulul neatent sau grăbit o latură a cărei importanță nu va fi niciodată subliniată îndeajuns. Termenul *a quo* al oricărei traduceri — altfel spus semnificatul de bază — reprezintă osia stabilă, pornind de unde semnificații transferați într-un nou cîmp lingvistic iradiază mai departe mesajul. Or, în detaliul șesăturii noțiionale și imagistice a *Elegiilor* lui Nichita Stănescu, verslunea Roy MacGregor-Hastie demonstrează un număr de fisuri și falii pentru

care justificările lipsesc. Vom poposi cu regret asupra citorva exemple. Începînd cu minorul volum grafic și sonor deplasat în pilde ca :

El începe cu sine și sfîrșește cu sine:
He begins in himself and finishes in himself¹

Sau :

mărturisită de gură inimii
de inimă simbului ei

unde, în condiții de volum exiguu, prefacerea de sens ia, cum se vede, proporții neașteptate :

...witnessed ...
by the mouth of the heart,
of the heart at its centre (sic),²

Trecînd apoi prin abateri mai bătaoare la ochi ca :

... pentru că el
apără tot ceea ce se desparte de sine :
because he protects all things
which begin to desintegrate³

ajungem, încă din *A Treia Elegie* (II Criză de timp), la situații ca :

A war of blue angels, spears electrified,
begins in the iris of my eyes,

redare simplificată a versurilor :

Război de îngeri albaștri cu lănci curențate
Mi se petrece-n, iriși.⁴

Și, tot în acel loc :

dar ele izbesc pervazurile și curg mai departe

tradus prin ocolire :

but they form and reform and flow farther.

Conotația acută a unui verb din alt vers :

ca și cum s-ar sparge un mormînt
și-ar curge pe fluviu

e redată plat, în alt loc, prin echivalentul englez al lui «a deschide» :

Like a grave
opening its mystery⁵

E de semnalat o situație similară în *A Șaptea Elegie*, unde :

mă las pierit de toamnă

devine :

I let myself fall in autumn,

Semnalizarea redărilor simplificate sau diluate ar putea fi dusă mai departe. Fără a fi exahustivi, vom trece doar în revistă un număr de scăpări mai stranii prin proporții și implicații. Inexplicabilă — ca, uneori, anumite farse de prost gust — ni se pare alegerea pentru nimic, în două rînduri, a cuvîntului « idiot » în *A Patra Elegie* :

într-un circuit absurd,

e prefăcut cu toată libertatea, în :

into an endless idiot orbit⁶

¹. First Elegy, p. 11

². Second Elegy, p. 19

³. Eleventh Elegy, p. 83.

⁴. Op. cit. p. 23

⁵. Ibid. p. 27

⁶. Op. cit. p. 45

ca ceva mai jos, în chiar primul rînd al secției II, să citim versul:
*dar peste tot în mine sînt ruguri
 și așteptare*

devenit :

*But everywhere in me there are idiots (sic)
 waiting.¹*

Conexiunea dintre substantivele *rug* și *idiot* nedumerește. După cum, într-o ordine accidentală asemănătoare, nedumerește enormitatea confuziei care a prilejuit redarea următorului vers :

*Mă doare o rană
 pe care mi-a part pe tavă
 ca pe sfîrșitul sfîntului Ioan
 într-un dans de aprigă slavă.*

Ioan Botezătorul este văzut aici drept sfînta Ioana D'Arc, de unde reapariția rugului, ceea ce nu elimină însă tipsia-aureolă a Botezătorului :

*I have a wound
 which I bear up on a tray
 like the pyre of St. Joan (sic)
 in a dance of bitter glory²*

La fel de stridentă, transformarea — în *Elegia Oului* — a versului cuminte și atît de pămîntean :

*într-un joc de pași pe furate
 care, prin libertatea transferului, ajunge să sune :
 dancing a striptease (sic)³*

În același poem, încheierea :

*din coaja vieții nici unul,
 niciodată*

devine în mod curios :

*from the cock (sic) of life nobody,
 ever.⁴*

Substantivul împricinat înseamnă cocoș, în mai multe și variate accepții (cf. și Joyce, *Ulysses*, Molly Bloom's final monologue, — circa initium). La fel de greu de priceput este (în *A Cîncea Elegie*) prefacerea versului tribunale subțiri, răcoroase

în :

courts novel and untied

și al următorului :

Sentințe scrise în limba simburilor

care devine :

Sentence written in the language of nuts (sic)⁵

Ca și *cock* de mai sus, *nuts* are conotații colocviale buclușe și derutante: de la *nucă* la *șicneală*...

Pe de altă parte, în *Elegia Hiperboreeană*, următorul vers, prin liber transfer, își mută total polul semantic :

Hiperboreea, zonă mortală a maimarilor minții

¹ Op. cit. p. 31

² Op. cit. p. 33

³ Op. cit. p. 75-77

⁴ Op. cit. p. 59

⁵ Op. cit. p. 61

și devine :

*The Far North, home
for the life of great minds¹*

Spicuirea sumară a acestor câteva exemple vorbind de la sine, vom trece la concluzii. O privire atentă scoate deci la iveală o regretabilă lipsă de atenție în lectura și descifrarea brută a textului, datorită căreia sensul apare nu o dată modificat. Ca atare, în repetate rânduri, Nichita Stănescu încetează de a fi Nichita Stănescu fiind suplantat (sau ocolit) de MacGregor-Hastie. În legătură cu pricinile care au dus la această situație, deducem imixtiunea nedorită a unei versiuni intermediare, probabil franceze, sau, poate, a unui dicționar ca instrument de lucru median — (român-francez și ulterior francez-englez?). Aceasta pare singura explicație plauzibilă a unor echivalări de tipul: *sîmbure*=*nût* (franceză: *noyau, noix*), *coajă* (de ou) = *cock* (franceză: *coque*), — unde, învederat, trebuie să fi intrat în joc o deplorabilă interferență. Concluzia pare coroborată și de franțuzismul, greu explicabil, cu care se deschide Elegia Întia: « *Dedicated to Dédale* (sic) *founder of the Dédalist* (sic) *school of artists* ».

Așadar, dacă limba traducerii este bine șlefuită, așa cum s-a văzut, defrișarea textului lasă de dorit, ceea ce dă naștere unor numeroase transferuri libere de orice noimă, generind în continuare sensuri pe alocuri fanteziste și bizare; suma acestor dezechilibre rămîne un fapt din toate punctele de vedere regretabil. Prezența unui redactor de carte activ și competent (caseta tipografică lipsește) ar fi putut contribui la eliminarea multora din aceste neajunsuri, ca și a greșelilor de tipar, pentru care o erată ar fi fost binevenită (vezi pag. 22: *piesaje* pentru *peisaje*; pag. 65 *onf* pentru *and*; și *etas* pentru *eats*; pag. 60: *lipit* pentru *lipsit* — cf. traducerea; pag. 75: *appels* pentru *apples*, etc.)

În încheiere, trebuie să spunem că versiunea engleză a Elegiilor lui Nichita Stănescu ne duce la constatarea că excelenta inițiativă editorială de a lansa în limbi de mare circulație opere reprezentative ale scriitorilor români contemporani se cere imperios însoțită de o rigoare profesională exemplară, egală la toate stadiile muncii de re-creație prin traducere, — începînd cu descifrarea și versiunea brută, pînă la șlefuirea finală, la confruntare, redactare, colaționare și corectură. Nu ne îndoim de faptul că prestigiul culturii române în lume învrednicește arta traducerii de această atenție.

¹ Op. cit. p. 53

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică»

PREZENTAREA TEHNICĂ

I. BROD

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22

**ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISILEFF, 10—TEL. 10.33.99
BUCUREȘTI**

Lei 10

43 804

